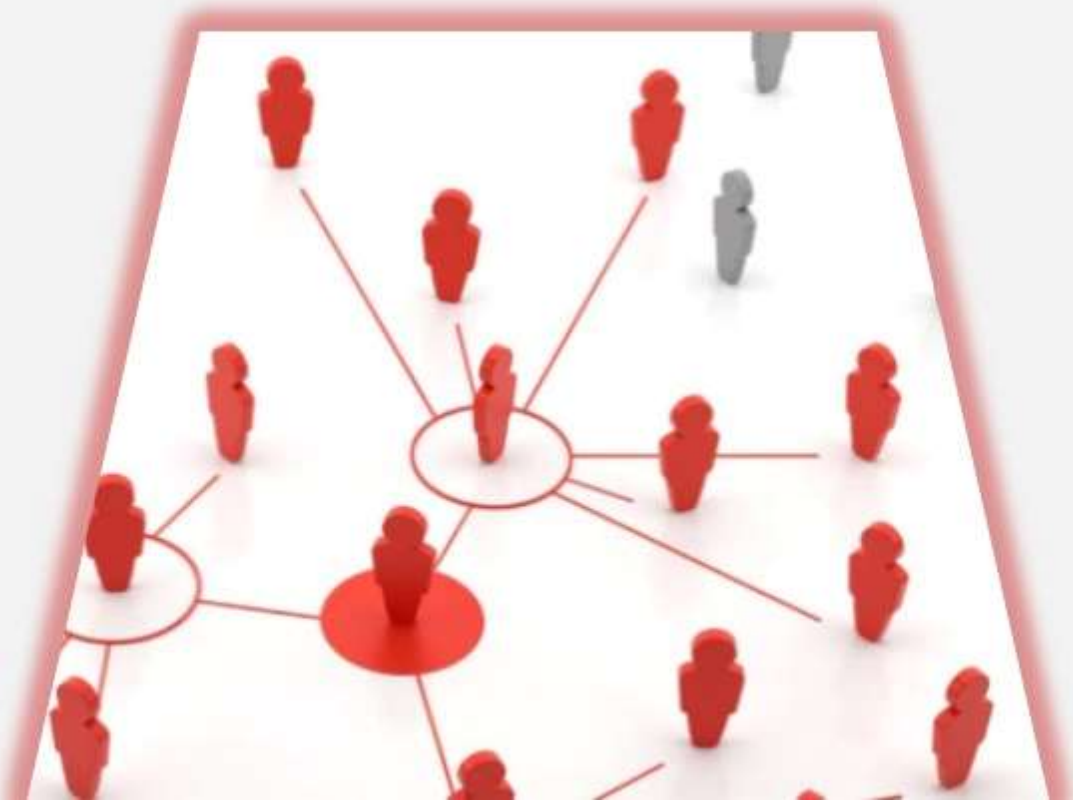




All Sciences Academy

# SOSYAL, İNSAN VE İDARİ BİLİMLERDE TREND VE YENİLİKÇİ ARAŞTIRMALAR





*SOSYAL, İNSAN VE  
İDARİ BİLİMLERDE  
TREND VE YENİLİKÇİ  
ARAŞTIRMALAR*

**Editör**

**Prof. Dr. Osman YILMAZ**





*Sosyal, İnan ve İdari Bilimlerde Modern Araştırmalar*  
*Editör: Prof. Dr. Osman YILMAZ*

**Dizayn:** All Sciences Academy Design  
**Basım Tarihi:** Şubat 2026  
**Yayıncı Sertifika Numarası:** 72273  
**ISBN:** 978-625-8676-53-2

© All Sciences Academy

[www.allsciencesacademy.com](http://www.allsciencesacademy.com)  
[allsciencesacademy@gmail.com](mailto:allsciencesacademy@gmail.com)

## İÇERİK

<b>1. Bölüm</b>	<b>7</b>
Küresel Gıda Güvenliği: Krizler, Sürdürülebilir Kalkınma ve İnovasyonun Dönüştürücü Rolü <i>Ahmet Emre BİBER</i>	
<b>2. Bölüm</b>	<b>27</b>
Atıf Yılmaz Sinemasında Kadın Temsili: Melodram, Eril Söylem ve Feminist Okumalar <i>Burçak HARPUTLUOĞLU</i>	
<b>3. Bölüm</b>	<b>55</b>
Latin Amerika – İsrail İlişkilerine Genel Bir Bakış <i>Canan KIŞLALIOĞLU</i>	
<b>4. Bölüm</b>	<b>68</b>
İş Yerinde Mutluluk: Sistematik Bir Derleme Çalışması <i>Ebru GÖNÜLAL</i>	
<b>5. Bölüm</b>	<b>86</b>
Sigortacılık ve Sağlık Sigortacılığı <i>Hacı Hayrettin TIRAŞ</i>	
<b>6. Bölüm</b>	<b>115</b>
Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirleme: Nazilli Sümer Kampüsü Öğrencileri Örneği <i>Hüseyin Önlem ERSÖZ</i>	
<b>7. Bölüm</b>	<b>131</b>
Sosyal Medya Bağımlılığının Yaşam Doyumuna Etkisinin Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla İncelenmesi <i>Melek AKÇİN, Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY</i>	

<b>8. Bölüm</b>	<b>157</b>
Afganistan ve İran Arasında Sınır Aşan Su Anlaşmazlığı: Hirmend Nehri Açısından Bir Analiz	
<i>Mehmet DALAR</i>	
<b>9. Bölüm</b>	<b>180</b>
Tat, Koku ve Beyin: Nörogastronomi Perspektifi	
<i>Meryem SET</i>	
<b>10. Bölüm</b>	<b>191</b>
Dijital Dünyada Modern Bireyin Yalnızlığı: Hz. Muhammed'in (S.A.V) İnsanlık Anlayışı Çerçevesinde Kuramsal Bir Değerlendirme	
<i>Muhammed AYDIN</i>	
<b>11. Bölüm</b>	<b>205</b>
Tarım Politikasının Bir Aracı Olarak Sosyal Politika	
<i>Olca POYRAZ</i>	
<b>12. Bölüm</b>	<b>225</b>
Dijital Dönüşüm Sürecinde Yönetim ve Maliyet Muhasebesindeki Yenilikler ve Muhasebe Denetimi: Veri Odaklı Bir Kavramsal Değerlendirme	
<i>Özben GÜLDOĞAN</i>	
<b>13. Bölüm</b>	<b>244</b>
Bafa Yollarında Antik Çağ İzinde: Milas Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Motosiklet Rotası Önerisi	
<i>Selen YALÇIN UCA, Başak Burcu EKE</i>	
<b>14. Bölüm</b>	<b>270</b>
Dilbilimsel Çözümleme Düzeyleri Çerçevesinde Türkiye'de Yazılı Çeviri Araştırmaları: Bibliyografik Bir İnceleme	
<i>Ulviye Didem UÇUM, Eyüp ZENGİN</i>	

**15. Bölüm****293**

Büyükşehirlerde Artan Trafik Yoğunluğuna Karşı İtfaiye Teşkilatlarında  
Motosikletli İtfaiye Ekiplerinin Kurulmasının Önemi

*Emre Safa TENGİLİMOĞLU, Erdem SOYLU*

**16. Bölüm****318**

Çalışan Sessizliği: Sistemik Bir Derleme Çalışması

*Ebru GÖNÜLAL*



# **Küresel Gıda Güvenliği: Krizler, Sürdürülebilir Kalkınma ve İnovasyonun Dönüştürücü Rolü**

**Ahmet Emre BİBER<sup>1</sup>**

1- Prof. Dr. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü, Bolu, Türkiye, biber\_a@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5251-3156>

## ÖZET

Bu çalışma, 21. yüzyılın getirdiği demografik patlamalar, derinleşen iklim krizi ve jeopolitik belirsizliklerin oluşturduğu "çoklu kriz" ortamında, küresel gıda güvenliğinin sürdürülebilirliğini ve teknolojik dönüşümün bu süreçteki stratejik rolünü kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Araştırma, gıda güvenliğini salt tarımsal bir üretim sorunu olmaktan çıkarıp, erişilebilirlik ve istikrarı da kapsayan çok boyutlu bir küresel güvenlik meselesi olarak yeniden tanımlamaktadır. Çalışmada, OECD ve OECD dışı ülkeler arasındaki yapısal asimetriler mercek altına alınmış; dijital teknolojilerin gelişmiş ekonomilerde üretim optimizasyonu ve gıda güvenilirliği sağlarken, gelişmekte olan ülkelere işlem maliyetlerini düşürerek gıdayı daha "ödenabilir" kıldığı ampirik verilerle ortaya konmuştur. Tarım 4.0 paradigması ekseninde; hassas tarım, nesnelerin interneti (IoT) ve büyük veri analitiği gibi yıkıcı inovasyonların, kaynak verimliliğini artırarak iklim değişikliğinin yarattığı stokastik risklere karşı gıda sistemlerinin direncini güçlendirdiği vurgulanmıştır. Ancak yapılan analizler, bu teorik potansiyelin hayata geçirilmesinin önündeki en büyük engelin, kırsal altyapı yetersizlikleri ve derinleşen "dijital uçurum" olduğunu göstermektedir. Çalışma, 2050 vizyonu çerçevesinde, "Sıfır Açlık" hedefine ulaşılmasının; tarımın emek yoğun yapıdan teknoloji yoğun bir endüstriye evrilmesine, dijital altyapının kamusal bir mal olarak güçlendirilmesine ve inovasyonun kapsayıcı politikalarla en kırılgan üreticilere ulaştırılmasına bağlı olduğu sonucuna varmaktadır.

*Anahtar Kelimeler: Küresel Gıda Güvenliği, Dijital Dönüşüm, Akıllı Tarım, Sürdürülebilir Kalkınma, Dijital Uçurum.*

---

## GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca medeniyetlerin yükselişi ve çöküşü, büyük ölçüde gıda kaynaklarına erişim ve bu kaynakların yönetimi ile belirlenmiştir. 21. yüzyılda ise bu temel ihtiyaç; demografik baskılar, iklim krizi, jeopolitik çatışmalar ve teknolojik dönüşümlerin kesişim noktasında, çok katmanlı küresel bir güvenlik sorununa evrilmiştir. 2000 yılında Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin (MDGs) ilanıyla uluslararası kalkınma gündeminin merkezine yerleşen gıda güvenliği, yoksulluğun ve açlığın ortadan kaldırılması hedefiyle doğrudan ilişkili stratejik bir alan olarak kabul edilmektedir (Barraclough ve Utting, 1987; Soylu, 2022).

Gıda güvenliği kavramı, 1996 Dünya Gıda Zirvesi'nde; "Bütün insanların, her zaman, aktif ve sağlıklı bir yaşam için diyet ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılayacak yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya fiziksel ve ekonomik olarak erişebilmeleri" şeklinde tanımlanmıştır (FAO, 1996). Bu tanım ışığında gıda güvenliği, dört ana sütun üzerine inşa edilmiştir: (a)

bulunabilirlik, (b) erişilebilirlik, (c) kullanım ve (d) istikrar. Literatür, bu boyutlardan herhangi birinde yaşanacak bir aksamanın, gıda güvensizliği döngülerini tetiklediğini ortaya koymaktadır (Helal, 2016; Campbell vd., 2019). Ancak günümüz literatürü, bu dört boyuta ek olarak, sistemin sürdürülebilirliğini ve direncini artırmada "*teknoloji ve inovasyon*" faktörünü de kritik bir değişken olarak tartışmaya açmaktadır (Gouvea vd., 2022).

Mevcut küresel konjonktürde gıda güvenliği, ardışık şokların etkisi altında tarihsel bir sınav vermektedir. Küresel pandemi ve sonrasında Avrupa'da devam eden kara savaşı, enerji ve gübre tedarikindeki darboğazlar ve tedarik zinciri kırılmaları, gıda fiyatlarında küresel ölçekte enflasyonist bir baskı yaratmıştır. Dolayısıyla günümüzde gıda güvenliği sorunu artık sadece tarımsal üretim yetersizliğiyle değil, küresel ekonomiye nüfuz eden yakıt krizleri ve tedarik zinciri şoklarıyla da şekillenmektedir. FAO ve paydaşlarının 2025 yılı verilerine göre, gıda fiyat enflasyonu belirli bir doygunluğa ulaşsa da yarattığı tahribat özellikle savunmasız gruplar üzerinde derinleşerek devam etmektedir (FAO, vd, 2025).

İstatistiksel veriler, sorunun aciliyetini doğrulamaktadır. Yaklaşık 821 milyon insanın yetersiz beslendiği tahmin edilmekte olup, Maplecroft verileri dünya ülkelerinin en az üçte birinin gıda güvenliği riski taşıdığını göstermektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde yoğunlaşan bu kriz; siyasi istikrarsızlık, ekonomik yetersizlikler ve çevresel bozulmalarla beslenen kısır bir döngüye işaret etmektedir (Dutta vd., 2017; Thome vd., 2019).

Geleceğe yönelik projeksiyonlar da, gıda sistemleri üzerindeki baskının artacağını öngörmektedir. 2030 yılına kadar küresel gıda talebinin %50, 2050 yılına kadar ise %80-100 oranında artması beklenmektedir (Maggio vd., 2015). Bu talep artışı; 2050 yılına kadar dünya nüfusuna eklenecek yaklaşık 2.38 milyar yeni bireyin beslenme ihtiyacından ve gelişmekte olan ekonomilerde artan gelir düzeyine paralel olarak değişen diyet alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır (WHO, 2018).

Ancak bu artan talebi, geleneksel tarım yöntemleriyle ve mevcut doğal sermaye stokuyla karşılamak artık mümkün görünmemektedir. Tarım sektörü halihazırda küresel su tüketiminin %70'ini oluştururken, kişi başına düşen ekilebilir arazi miktarı hızla azalmaktadır. İklim değişikliği ise tarımsal verimliliği tehdit eden en büyük dışsal faktör olarak, Brezilya ve ABD gibi küresel "tahıl ambarı" bölgelerini risk altına sokmaktadır (Iizume ve Ramankutty, 2015; Dinar vd., 2019).

Geleneksel üretim faktörlerinin (toprak, su, emek) sınırlarına ulaşıldığı bu noktada, "*teknoloji ve inovasyon*" gıda güvenliğini sağlamada en kritik kaldıraç olarak öne çıkmaktadır. Tarım endüstrisi günümüzde daha akıllı, dijitalleşmiş ve teknoloji odaklı bir yapıya dönüşmektedir. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), tarımsal verimliliği artırmak, tedarik zinciri

kayıplarını minimize etmek ve kaynak kullanımını optimize etmek için hayati fırsatlar sunmaktadır.

Örneğin Gouvea vd. (2022) 106 ülkeyi kapsayan (2012-2018) kapsamlı çalışması, teknolojinin küresel gıda güvenliği üzerindeki pozitif etkisini ampirik olarak kanıtlamaktadır. Bu çalışmaya göre, teknolojinin etkisi gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmaktadır. OECD Ülkelerinde Teknoloji ve inovasyon, temel olarak gıdanın bulunabilirliği (availability) üzerinde etkili olmakta, üretim süreçlerini optimize ederek arz güvenliğini sağlamaktadır. OECD Dışı (Gelişmekte Olan) Ülkelerde ise Teknoloji, gıdanın edenebilirliği (affordability) üzerinde daha belirgin bir etkiye sahiptir. İnovasyon, maliyetleri düşürerek ve piyasa erişimini artırarak gıdaya ekonomik erişimi kolaylaştırmaktadır (Gouvea vd., 2022).

Bu bağlamda akıllı tarım uygulamaları, hassas tarım teknolojileri ve dijital tedarik zinciri yönetimi; sadece verimliliği artırmakla kalmamakta, aynı zamanda iklim değişikliğine uyum (adaptasyon) ve sera gazı emisyonlarının azaltılması (mitigasyon) süreçlerine de katkı sağlamaktadır (Wassmann vd., 2019). Sonuç olarak gıda güvenliği; teknolojik inovasyonun, çevre koruma stratejilerinin ve sosyal adalet politikalarının kesişim noktasında yer alan çok boyutlu bir yönetim alanıdır. Gıda Güvenliği Yönetişimi (FSG), 2015-2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDGs) ile güçlü bir korelasyon içindedir. Yoksulluğun sonlandırılması, eşitsizliklerin azaltılması ve barışçıl toplumların inşası; teknoloji destekli, kapsayıcı ve dirençli gıda sistemlerinin kurulmasına bağlıdır (Soylu, 2022; Uchendu ve Abolarin, 2015).

## TEKNOLOJİNİN GENEL ETKİSİ

Küresel gıda güvenliği, 21. yüzyılın en karmaşık sosyo-ekonomik meydan okumalarından biri olarak, sadece tarımsal üretim kapasitesiyle değil, aynı zamanda teknolojik inovasyonun entegrasyonu da şekillenmektedir. FAO ve paydaş kuruluşların (2025) son raporuna göre, gıda fiyatlarındaki enflasyonist baskılar 2024 yılı itibarıyla 2021 öncesi seviyelere gerilemiş olsa da bu şokların kırılgan nüfuslar üzerindeki etkisi derinleşerek devam etmektedir. Bu bağlamda, gıda sistemlerinin direncini artırmak ve "Sıfır Açlık" hedefine ulaşmak için teknoloji, kritik bir kaldıraç olarak öne çıkmaktadır (FAO, vd., 2025).

Tarım endüstrisi günümüzde geleneksel yöntemlerden uzaklaşarak, daha akıllı, dijitalleşmiş ve teknoloji odaklı bir yapıya dönüşmektedir. "*Akıllı Tarım*" (Smart Agriculture) olarak adlandırılan bu yeni paradigma; nesnelerin interneti (IoT), büyük veri analitiği ve biyoteknoloji gibi yeniliklerin tarımsal üretim süreçlerine entegre edilmesini kapsamaktadır. Bu dönüşüm, sadece verimliliği artırmakla kalmamakta, aynı zamanda

kaynak kullanımını optimize ederek çevresel sürdürülebilirliğe de katkı sağlamaktadır (Gouvea vd., 2022).

Gelişmiş ekonomilerde (OECD ülkeleri), teknoloji ve inovasyonun etkisi birincil olarak gıdanın *bulunabilirliği* (*availability*) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ülkelerde ileri tarım teknolojileri, birim alandan alınan verimi maksimize ederek arz güvenliğini garanti altına almaktadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ekonomilerde (OECD dışı ülkeler), teknolojinin etkisi daha çok gıdanın *ödenebilirliği* (*affordability*) boyutunda hissedilmektedir. Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), bu bölgelerde tedarik zinciri maliyetlerini düşürerek ve piyasa erişimini kolaylaştırarak, gıdanın ekonomik olarak erişilebilir olmasını sağlamaktadır (Gouvea vd., 2022).

Tablo 1: Gelişmişlik Düzeyine Göre Teknolojinin Gıda Güvenliği Boyutlarına Etkisi

<b>Ülke Grubu</b>	<b>Temel Etki Alanı</b>	<b>Mekanizma</b>	<b>Beklenen Sonuç</b>
<i>OECD Ülkeleri</i>	Bulunabilirlik (Availability)	Hassas tarım, otomasyon, ileri biyoteknoloji	Üretim verimliliğinde artış, arz istikrarı
<i>OECD Dışı Ülkeler</i>	Ödenebilirlik (Affordability)	Mobil piyasa bilgileri, e-ticaret, tedarik zinciri optimizasyonu	İşlem maliyetlerinin düşmesi, gıda fiyatlarında göreceli ucuzlama
<i>Küresel Genel</i>	İstikrar (Stability)	Erken uyarı sistemleri, iklim dirençli tohumlar	Şoklara karşı direnç, uzun vadeli güvenlik

Kaynak: Gouvea, R., Kapelianis, D., Li, S., ve Terra, B. (2022) çalışmasından uyarlanmıştır.

Teknolojinin bu dönüştürücü gücüne rağmen, dijital uçurumun varlığı küresel gıda güvenliği için bir risk oluşturmaya devam etmektedir. FAO, vd., (2025), uzun vadeli gıda güvenliği ve beslenmeyi inşa etmek için daha iyi veri sistemlerine ve dirençli tarım-gıda sistemlerine sürekli yatırım yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle kırılgan grupların (düşük gelirli haneler, kırsal topluluklar) teknolojiye erişiminin artırılması, gıda fiyat şoklarına karşı bir tampon görevi görebilir.

Sonuç olarak, gıda güvenliği stratejileri, sadece tarımsal çıktıyı artırmaya odaklanan üretimi bir yaklaşımdan ziyade; teknolojiyi, verimliliği, erişilebilirliği ve sürdürülebilirliği eş zamanlı olarak ele alan bütüncül bir inovasyon politikasına evrilmelidir.

Bu bütüncül politika arayışında, teknolojinin rolü yalnızca üretim kapasitesini artırmakla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda iklim değişikliği ve sosyo-ekonomik eşitsizliklerle mücadelede stratejik bir "dengeleyici" işlevi görmektedir. Literatürdeki en güncel çalışmalar, dijitalleşmenin tarımsal sistemleri iklim krizine karşı nasıl daha dirençli hale getirdiğini ampirik verilerle desteklemektedir. Örneğin, Li ve arkadaşlarının (2025) Vietnam özelinde yaptıkları ve 1996-2022 dönemini kapsayan zaman serisi analizi,

iklim değişikliğinin (sıcaklık artışlarının) gıda güvenliği üzerinde yarattığı negatif baskının, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) yaygınlaşmasıyla önemli ölçüde hafifletilebildiğini ortaya koymuştur. Araştırma sonuçları, internet ve mobil telefon kullanımındaki artışın, çiftçilerin bilgiye erişimini hızlandırarak uzun vadede gıda güvenliğini pozitif yönde etkilediğini ve iklim kaynaklı verim kayıplarını telafi edici bir güç olduğunu kanıtlamaktadır (Li vd., 2025).

Teknolojinin etkisi, çevresel faktörlerin ötesine geçerek toplumsal kalkınma hedefleriyle de doğrudan bir etkileşim içerisindedir. Avrupa Birliği düzeyinde yapılan araştırmalar, dijital dönüşümün "*Sıfır Açlık*" (SDG 2) ve "*Yoksulluğa Son*" (SDG 1) gibi Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmada katalizör görevi gördüğünü göstermektedir. Värzaru (2024) tarafından yürütülen analizler, dijital becerilerin ve internet erişilebilirliğinin (bağlanabilirlik), sadece tarımsal verimliliği değil, aynı zamanda kırsal kesimdeki refahı ve sosyal adaleti de artırdığını doğrulamaktadır. Bu bağlamda dijitalleşme, teknik bir süreç olmanın ötesinde, gıda güvenliğinin sosyal boyutunu güçlendiren ve eşitsizlikleri azaltan bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Gelecek projeksiyonları ise tarım sektörünün "emek yoğun" bir yapıdan "*veri güdümlü*" (*data-driven*) bir endüstriye evrildiğini işaret etmektedir. Ahmed ve arkadaşları (2026), Yapay Zekâ (AI) ve makine öğrenimi algoritmalarının, bitki hastalıklarının erken teşhisinden hasat zamanlamasının optimizasyonuna kadar birçok alanda devrim yarattığını belirtmektedir. Ayrıca blok zinciri (blockchain) teknolojisinin entegrasyonu, "çiftlikten çatala" izlenebilirliği sağlayarak gıda güvenliğinde şeffaflığı artırmakta ve tüketicilerin güvenli gıdaya erişimini garanti altına almaktadır (İbrahim vd., 2023). Sonuç olarak, yapay zekâ destekli hassas tarım uygulamaları ve dijital veri sistemleri; artan küresel nüfus, kısıtlı doğal kaynaklar ve iklim belirsizlikleri üçgeninde sürdürülebilir gıda güvenliğinin sağlanması için en güçlü çözüm yolu olarak öne çıkmaktadır (Ahmed vd., 2026; İbrahim vd., 2023).

## **OECD VE OECD DIŞI ÜLKELER ARASINDAKİ YAPISAL FARKLAR: DİJİTAL UÇURUM VE GIDA GÜVENLİĞİ EKSENİNDE AYRIŞMA**

Teknolojik inovasyonların gıda sistemlerine entegrasyonu, 21. yüzyılda küresel gıda güvenliği için evrensel bir çözüm aracı olarak kabul edilse de bu dönüşümün yarattığı etkiler coğrafi ve ekonomik bağlama göre derin bir asimetri sergilemektedir. Küresel tarım-gıda sistemleri, teknolojik hazırlık seviyeleri ve pazar dinamikleri açısından homojen bir yapı arz etmemekte; aksine, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) üyesi gelişmiş ekonomiler ile OECD dışı gelişmekte olan ekonomiler arasında keskin bir yapısal ayrışma gözlemlenmektedir. Bu ayrışma, teknolojinin gıda

güvenliği üzerindeki rolünü iki farklı eksene oturtmaktadır: Gelişmiş ekonomilerde teknoloji, mevcut sistemin optimizasyonu ve istikrarı için bir araçken; gelişmekte olan ekonomilerde yapısal piyasa başarısızlıklarının giderilmesi ve temel erişimin sağlanması için dönüştürücü bir güçtür (Gouvea, vd., 2022; Schroeder, vd., 2021).

Yüksek gelir grubuna sahip OECD ülkelerinde gıda güvenliği paradigması, niceliksel bir üretim artışı hedefinden ziyade; verimli, iklim direncine sahip ve sürdürülebilir bir üretim modeline evrilmiştir. Bu ekonomilerde dijitalleşme, üretim sistemlerinin karşı karşıya kaldığı stokastik riskleri ve volatilitiyi yönetmek için stratejik bir kalkan işlevi görmektedir. Gelişmiş tarım teknolojilerinin (hassas tarım, otonom sistemler ve büyük veri analitiği) kullanımı, özellikle iklim değişikliğinin yarattığı öngörülemez hava koşullarına karşı bir tampon görevi görerek, verim kayıplarını stabilize etmektedir. Örneğin, Almanya ve benzeri gelişmiş tarım ekonomilerinde yapılan uzun dönemli analizler, tarımsal üretimdeki dalgalanmaların önemli bir kısmının teknolojik girdilerle kontrol altına alınabildiğini kanıtlamaktadır. Nitekim çeşitli çalışmalar, teknoloji yoğun üretim modellerinin, olumsuz hava koşullarının yarattığı *verim riskini* (*downside risk*) minimize ettiğini ortaya koymuştur (Albers, vd., 2017). Bu bağlamda OECD ülkeleri, teknolojiyi gıda arzını garanti altına almak ve çevresel ayak izini düşürmek amacıyla kullanmakta; inovasyonun etkisi, gıda güvenliğinin "*bulunabilirlik*" (*availability*) ve "*sürdürülebilirlik*" boyutlarında yoğunlaşmaktadır (OECD, 2019).

Gelişmekte olan ve OECD dışı ülkelerde dijital teknolojiler, mevcut sistemde marjinal iyileştirmeler sağlamanın ötesine geçerek, piyasa yapısındaki derin verimsizlikleri ve bilgi asimetrisini gideren dönüştürücü bir rol üstlenmektedir. Bu bölgelerde gıda güvenliğinin önündeki en büyük bariyer, kırsal üreticilerin pazar bilgilerine erişememesi ve tedarik zincirindeki yapısal kopukluklardır. Mobil teknolojilerin ve internet erişiminin yaygınlaşması, küçük ölçekli üreticilerin pazar dışı kalmasını engelleyerek hem gelir artışı sağlamakta hem de gıda fiyat istikrarına katkıda bulunmaktadır (Trendov, vd., 2019). Nitekim geniş kapsamlı ekonometrik analizler, teknolojinin OECD dışı ülkelerde gıdanın "*ödenebilirliği*" (*affordability*) üzerinde, gelişmiş ülkelere kıyasla istatistiksel olarak çok daha güçlü ve belirleyici bir etkiye sahip olduğunu doğrulamaktadır (Gouvea, vd., 2022).

Teknolojinin gelişmekte olan ülkelerdeki etkisi, sadece ekonomik erişimle sınırlı kalmayıp, doğrudan "*beslenme kalitesini*" (*dietary quality*) ve gıda çeşitliliğini dönüştürme potansiyeli taşımaktadır. Gıda güvenliği literatüründe "gizli açlık" olarak tanımlanan mikro besin eksikliği, bu bölgelerin temel sorunlarından biri olmakla birlikte, internet erişiminin yaygınlaşması hanhalklarını daha çeşitli ve protein ağırlıklı bir beslenme düzenine yönlendirmektedir. E-ticaret platformları ve bilgiye erişim sayesinde düşen işlem maliyetleri, hanhalkının reel gelirini artırarak (gelir

etkisi) et, süt ve taze sebze gibi daha sağlıklı gıdalara erişimi mümkün kılmaktadır (Cui, vd., 2024). Ayrıca, Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin (BİT) benimsenmesi, iklim değişikliğinin gıda güvenliği üzerindeki negatif dışsallıklarını uzun vadede telafi ederek sistemin direncini artırmaktadır (Li, vd., 2025). Bu veriler, teknolojinin gelişmekte olan ülkelerde sadece "karnı doyurmanın" ötesine geçerek, nitelikli beslenmeyi ve sürdürülebilir refahı destekleyen stratejik bir araç haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Ancak, teknolojinin bu potansiyeline rağmen, kırsal ve kentsel alanlar arasındaki "Dijital Uçurum" (*Digital Divide*), OECD dışı ülkelerde gıda güvenliği kazanımlarını tehdit eden en kritik faktör olmaya devam etmektedir. Altyapı yetersizlikleri ve dijital okuryazarlık eksikliği, teknolojinin tabana yayılmasını engellemekte ve savunmasız grupların pazar şoklarına karşı kırılganlığını artırmaktadır. FAO, vd., (2025) raporu, özellikle yüksek gıda enflasyonu dönemlerinde, dijital ağlara erişimi olmayan kırsal toplulukların fiyat şoklarından orantısız şekilde etkilendiğini belgelemektedir. Bu nedenle, küresel gıda güvenliği stratejileri, sadece teknolojik inovasyonu teşvik etmekle kalmamalı, aynı zamanda bu teknolojilerin kapsayıcı bir şekilde yayılmasını sağlayacak altyapı yatırımlarını da öncelermelidir.

Tablo 2: Gelişmişlik Düzeyine Göre Gıda Güvenliği Dinamikleri ve Teknolojinin Etkisi

Karşılaştırma Boyutu	OECD Ülkeleri (Gelişmiş)	OECD Dışı Ülkeler (Gelişmekte Olan)
<i>Teknolojinin Temel İşlevi</i>	Risk Yönetimi & Stabilizasyon: Hava koşullarına bağlı verim volatilitasını azaltmak (Albers vd., 2017).	Piyasa Entegrasyonu & Erişim: Bilgi asimetrisini gidererek pazar erişimini sağlamak (Trendov vd., 2019).
<i>Gıda Güvenliği Odak Noktası</i>	Bulunabilirlik (Availability): Arz güvenliğini ve sürdürülebilirliği sağlamak.	Ödenebilirlik (Affordability) ve Kalite: İşlem maliyetlerini düşürmek ve diyet kalitesini artırmak (Cui vd., 2024).
<i>Etki Mekanizması</i>	Artan Getiri: İnovasyon, birim alanda verimliliği maksimize eder.	Maliyet Düşüşü: BİT, araçları azaltarak gıda fiyatlarını reel olarak düşürür (Gouvea vd., 2022).
<i>Yapısal Engel</i>	Veri gizliliği, regülasyonlar ve teknolojik adaptasyon maliyetleri.	"Dijital Uçurum": Altyapı eksikliği ve dijital okuryazarlık yetersizliği.

Kaynak: Gouvea vd. (2022), Cui vd. (2024), Albers vd. (2017) ve Trendov vd. (2019) çalışmalarından derlenmiştir.

Tablo 2, teknolojik inovasyonun gıda güvenliği üzerindeki etkisinin evrensel ve tek tip bir standarttan ziyade, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre kesin hatlarla ayrılan ikili bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Tablo, OECD üyesi gelişmiş ekonomiler ile OECD dışı gelişmekte olan ekonomilerin, teknolojiyi araçsallaştırma biçimleri ve hedefledikleri çıktılar bakımından taban tabana zıt bir konumda olduğunu göstermektedir.

Bu yapısal ayrışmanın ilk boyutu, teknolojinin temel işlevi ve odak noktasında belirginleşmektedir. Gelişmiş ekonomilerde dijitalleşme, halihazırda işleyen tarımsal sistemin "optimizasyonu ve stabilizasyonu" üzerine kurgulanmış olup; teknoloji burada, meteorolojik şoklar gibi dışsal değişkenlerin yarattığı üretim dalgalanmalarını minimize eden bir sigorta mekanizması işlevi görmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler, gıdanın fiziksel arzını (bulunabilirlik) ve çevresel sürdürülebilirliği öncelemektedir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde teknoloji, mevcut sistemi marjinal olarak iyileştirmekten öte, piyasa başarısızlıklarını gideren ve üreticiyi sisteme entegre eden hayati bir "dönüşüm" aracıdır. Bu bölgelerde öncelik, gıdanın ekonomik erişilebilirliği (ödenebilirlik) ve kullanım kalitesi olup; teknoloji doğrudan diyet kalitesini artırarak gizli açlıkla mücadele sürecine katkı sunmaktadır.

Teknolojinin ekonomik değer yaratma mekanizması da bu ikili yapıya paralel olarak farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde inovasyon, "artan getiri" yasası çerçevesinde birim alanda verimliliği maksimize ederken; gelişmekte olan ülkelerde Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT) temel olarak işlem maliyetlerini düşürücü bir etki yaratmaktadır. Aracıların elimine edilmesi ve bilgi asimetrisinin giderilmesi, bu piyasalarda gıda fiyatlarının reel olarak ucuzlamasını ve piyasa etkinliğinin artmasını sağlamaktadır.

Politika yapımcılar açısından kritik bir diğer ayrışma noktası ise yapısal engeller boyutundadır. OECD ülkeleri veri gizliliği, siber güvenlik ve regülasyon gibi üst yapı sorunlarıyla mücadele ederken; OECD dışı ülkeler halen temel altyapı eksikliği ve dijital okuryazarlık yetersizliğinden kaynaklanan "dijital uçurum" sorunuyla karşı karşıyadır. Sonuç olarak Tablo 2, küresel gıda güvenliği stratejilerinin neden tek tip olamayacağını somut bir kanıtını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, gelişmiş ülkelerin teknolojiyi "riskleri yönetmek ve sistemi korumak" amacıyla, gelişmekte olan ülkelerin ise "yapısal engelleri aşmak ve hayatta kalmak" güdüsüyle kullandığı söylenebilir.

Tablo 3: Küresel Gıda Enflasyonu, Maliyetler ve Kırılganlık Verileri (2024-2025 Görünümü)

Temel Gösterge	Küresel Ortalama/ Genel Durum	Düşük Gelirli Ülkeler (OECD Dışı / Kırılgan)	Veri Analizi ve Anlamı
<i>Gıda Fiyat Enflasyonu (Zirve Noktası)</i>	%13.6(Ocak 2023)	%30.0 (Mayıs 2023)	Yoksul ülkeler, küresel ortalamanın 2 katından fazla bir fiyat şokuyla karşılaşmıştır.
<i>Enflasyon Farkı (Gıda vs. Genel)</i>	Gıda enflasyonu, manşet enflasyondan 5.1 puan daha yüksektir.	Gıda fiyatları diğer tüm ürünlerden çok daha hızlı artarak alım gücünü eritmiştir.	"Hiper-Gıda Enflasyonu": Gelirin büyük kısmı gıdaya gittiği için yoksulluk derinleşmiştir.

<i>Sağlıklı Diyetin Maliyeti (CoHD)</i>	4.46 \$ (Kişi Başı/Gün - PPP)	--	2022'de 4.01 \$ olan maliyet, 2024'te 4.46 \$'a yükselmiştir (%11 Artış).
<i>Sağlıklı Diyete Erişemeyen Nüfus</i>	2.60 Milyar Kişi (Dünya Nüfusunun %33'ü)	545 Milyon Kişi (Nüfusun %72'si)	Düşük gelirli ülkelerde her 4 kişiden 3'ü sağlıklı beslenecek paraya sahip değildir.
<i>Sağlıklı Diyete Erişim Trendi (2019-2024)</i>	Küresel olarak iyileşme var (2.76 Milyardan düşüş).	Kötüleşme Var: Erişemeyen sayısı 464 milyondan 545 milyona çıkmıştır.	Küresel iyileşmeye rağmen, Afrika ve düşük gelirli ülkelerde kriz derinleşmiştir.
<i>Fiyat Artışının Açlığa Etkisi</i>	Gıda fiyatlarındaki her %10 artış...	gıda güvensizliğini %3.5 oranında artırmaktadır.	Fiyat şokları ile açlık arasında doğrudan ve güçlü bir korelasyon bulunmaktadır.
<i>Çocuklarda Yetersiz Beslenme (Wasting)</i>	--	%6.4 - %9.5	Yüksek gıda fiyatları, çocuklarda "aşırı zayıflık" (wasting) oranlarını kritik seviyelerde tutmaktadır.
<i>Açlık Sayıları (Undernourishment)</i>	673 Milyon Kişi (2024 Tahmini)	Afrika'da 307 Milyon Kişi	Dünyadaki her iki aç insandan biri Afrika kıtasında yaşamaktadır.

Kaynak: FAO, vd., (2025). The State of Food Security and Nutrition in the World 2025. (Sayfa 14, 15, 21 ve 67'deki verilerden derlenmiştir).

Tablo 3 ise teknolojinin gelişmekte olan ülkeler için bir lüks değil, hayati bir zorunluluk olduğunu doğrular niteliktedir. Tablo küresel gıda krizinin boyutlarını, bu krize yönelik teknolojik çözümün potansiyel gücünü ve çözümün önündeki fiziksel engelleri tek bir matriste birleştirerek şu üç temel sonucu ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki düşük gelirli ülkelerin maruz kaldığı %30'luk gıda enflasyonunun, sadece parasal bir olgu olmadığını 2.6 Milyar insanın sağlıklı diyet erişimini engelleyen yapısal bir insani krize dönüştüğünü göstermektedir. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilen "OECD dışı ülkelerde sorunun üretimden çok ekonomik erişim olduğu" tezi, bu verilerle doğrulanmaktadır. Hanehalkı gelirinin %60'ının gıdaya harcandığı bir senaryoda, enflasyonist baskı doğrudan açlık riskini (gıda güvensizliğini) tetiklemektedir. Bu durum, gıda güvenliği politikalarının neden salt üretim artışına değil, maliyet düşürücü stratejilere odaklanması gerektiğini kanıtlamaktadır.

İkinci husus ise krizin derinliği ile çözümün gücü arasındaki ilişkidir. teknolojinin gelişmekte olan piyasalarda gıda fiyatlarını düşürme (deflasyonist) potansiyelinin, gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazladır. Dolayısıyla "Dijital teknolojiler" (e-ticaret, mobil ödeme, veri akışı),

araçları ortadan kaldırarak ve piyasa asimetrisini gidererek, FAO'nun işaret ettiği "yüksek maliyet" sorununu çözebilecek en güçlü iktisadi araçtır. Teknoloji, bu bölgelerde bir verimlilik aracı olmanın ötesinde, gıda enflasyonuna karşı bir "fiyat kalkamı" işlevi görebilme işlevine sahiptir. Son olarak Teorik açıdan teknolojinin gıda fiyatlarını düşürmesi beklenirken, kırsal kesimde internet maliyetinin gelirin %60'ına denk gelmesi, bir "Dijital Paradoks" yaratmaktadır. Altyapı yetersizliği ve yüksek erişim maliyetleri, teknolojinin potansiyel etkisinin (kaldıraç gücünün) realize olmasını engellemektedir. Bu durum "dijital uçurumun kapatılması" gerekliliğini, sadece teknolojik bir hedef olmaktan çıkarıp, gıda güvenliğinin ön koşulu haline getirmektedir.

Sonuç olarak Tablo 3 göstermektedir ki; küresel gıda güvenliğinin sağlanması ve "Sıfır Açlık" hedefine ulaşılması, gelişmekte olan ülkelerde teknolojik altyapı yatırımlarının artırılmasına da bağlıdır. Dijital altyapı güçlendirildiği takdirde, teknolojinin yüksek etki katsayısı devreye girerek ve sağlıklı diyetle erişim sorunu azaltabilecektir.

## KULLANILAN MODERN TEKNOLOJİLER

21.yüzyıl gıda sistemleri, artan demografik baskılar ve gezegenin ekolojik sınırlarına dayanan geleneksel üretim modellerinin sürdürülebilirlik açısından yetersiz kalması nedeniyle, literatürde "Tarım 4.0" veya "Akıllı Tarım" (*Smart Agriculture*) olarak kavramsallaştırılan köklü bir paradigma değişimi geçirmektedir. Bu yeni tarımsal sanayi devrimi, üretim faktörlerinin klasik kombinasyonundan uzaklaşarak; tarımın emek yoğun ve tecrübeye dayalı konvansiyonel yapısının, veri güdümlü (data-driven), bilgi yoğun ve otomasyon destekli bir endüstriyel modele dönüşümünü ifade etmektedir (Ahmed vd., 2026). Akıllı tarım paradigması, dijital teknolojilerin fiziksel üretim süreçlerine entegre edildiği siber-fiziksel sistemler üzerinden işleyen, sadece birim alandan alınan verimi maksimize etmeyi değil, aynı zamanda kaynak kullanım etkinliğini optimize etmeyi hedefleyen bütüncül bir ekosistemdir. Bu dönüşüm, iklim değişikliğinin yarattığı stokastik riskleri minimize etmek ve tedarik zinciri boyunca şeffaflığı sağlayarak gıda güvenliğini teminat altına almak gibi çok boyutlu stratejik hedefleri kapsamaktadır. Modern gıda sistemlerinin bu dijital mimarisi; mekansal ve zamansal değişkenleri yöneten hassas tarım uygulamalarından, karmaşık veri setlerini işleyen büyük veri yönetimine; kırsal pazar entegrasyonunu sağlayan mobil iletişim ağlarından, gıda güvenilirliğini izleyen ileri lojistik çözümlerine kadar dört ana teknolojik sütun üzerinde yükselmektedir (Schroeder, vd., 2021; Ahmed vd., 2026).

Bu mimarinin üretim ayağını *Hassas Tarım (Precision Agriculture)* teknolojileri oluşturmaktadır. Geleneksel tarımdaki "homojen üretim" anlayışının aksine hassas tarım, tarladaki mekansal ve zamansal değişkenliği yönetmeye odaklanmaktadır. Küresel Konumlandırma Sistemleri (GPS) ve

Coğrafi Bilgi Sistemleri (GIS) ile entegre çalışan otonom traktörler ve robotik üniteler, gübre, su ve tohum gibi kritik girdilerin santimetre hassasiyetinde uygulanmasını sağlamaktadır (Gouvea vd., 2022). Bu süreçte insansız hava araçları (İHA/Dronlar) ve çok spektralli sensörler kritik bir rol oynamaktadır. Sensör teknolojileri, bitki sağlığını, toprağın nem oranını ve hastalık risklerini gerçek zamanlı izleyerek, kimyasal kullanımını %30-40 oranında azaltmakta ve çevresel sürdürülebilirliğe doğrudan katkı sağlamaktadır (Ahmed vd., 2026). Böylece tarımsal müdahaleler, olay gerçekleşikten sonra yapılan reaktif bir işlem olmaktan çıkıp, veri analitiğine dayalı proaktif (önleyici) bir yapıya kavuşmaktadır (Wolfert vd., 2017).

Sahadan toplanan bu devasa veri akışı, gıda sistemlerinde *Veri Yönetimi ve Dijital Karar Destek Sistemleri* ihtiyacını doğurmuştur. Tarımsal değer zinciri artık sadece fiziksel ürün akışını değil, aynı zamanda yoğun bir veri trafiğini yönetmektedir. Nesnelerin İnterneti (IoT) cihazları aracılığıyla toplanan Büyük Veri (Big Data), bulut tabanlı platformlarda işlenerek yapay zekâ (AI) ve makine öğrenmesi algoritmalarıyla analiz edilmektedir. Bu analitik yetenek, çiftçilere "ne zaman ekim yapılacağı" veya "hasat zamanlaması" gibi kritik kararlarda geçmiş veriye dayalı basit tahminlerin ötesinde, geleceğe yönelik (predictive) kesin öngörüler sunmaktadır (Schroeder vd., 2021). Ayrıca, gıda güvenliğinde şeffaflığın sağlanması ve güven krizlerinin aşılması adına *Blok Zinciri (Blockchain)* teknolojisi devreye girmektedir. Blok zinciri, tarladan çatala kadar olan tüm sürecin değiştirilemez, şifreli ve merkeziyetsiz bir dijital kaydını tutarak, gıda sahteciliğini önlemekte ve tüketici güvenini tesis etmektedir (İbrahim vd., 2023).

Teknolojinin teknik üretim boyutunun ötesinde, sosyo-ekonomik etkisinin en güçlü hissedildiği alan *İletişim Teknolojileridir*. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde gıda güvenliğinin önündeki en büyük engel olan "bilgi asimetrisi", mobil teknolojiler sayesinde aşılmaktadır. SMS servisleri, mobil uygulamalar ve dijital platformlar; kırsal kesimdeki küçük ölçekli üreticilerin pazar fiyatlarına, meteorolojik verilere ve tarımsal yayım bilgilerine anlık erişimini sağlamaktadır (Trendov, vd., 2019). İnternet tabanlı iletişim araçları, çiftçilerin iklim değişikliğine uyum kapasitesini artırmakta, ürünlerini aracı kullanmadan pazarlamalarına olanak tanıyarak gelirlerini reel olarak yükseltmektedir (Li, vd., 2025). Dahası, bu dijital erişim hanehalklarını e-ticaret platformlarına yönlendirerek beslenme kalitesini ve gıda çeşitliliğini artırmakta, dolayısıyla teknoloji sadece üretim değil, tüketim tarafında da "gizli açıklıkla" mücadelede bir refah aracı işlevi görmektedir (Cui, vd., 2024).

Son olarak, üretilen gıdanın son tüketiciye ulaşması sürecindeki kayıpları önlemek ve gıda güvenliğini (safety) sağlamak adına *İleri Lojistik ve İzlenebilirlik* sistemleri kullanılmaktadır. Gıda israfının azaltılması, küresel gıda güvenliği stratejilerinin en önemli bileşenlerinden biridir. Radyo

Frekansı ile Tanımlama (RFID) teknolojileri ve akıllı sensörler, soğuk zincir lojistiğinde devrim niteliğinde bir kontrol mekanizması sağlamaktadır. Bu sistemler, nakliye sırasındaki sıcaklık, nem ve konum bilgilerini anlık olarak raporlayarak, bozulabilir gıdaların raf ömrünü optimize etmektedir (Ahmed vd., 2026). Olası bir gıda güvenliği krizinde veya mikrobiyal kontaminasyon şüphesinde, dijital izlenebilirlik sistemleri kaynağın saniyeler içinde tespit edilmesine ve sadece etkilenen partilerin geri çağırılmasına olanak tanıyarak halk sağlığı risklerini minimize etmektedir. Sonuç olarak, uydulardan yönetilen otonom traktörlerden, blok zinciri ile şifrelenmiş tedarik zincirlerine kadar uzanan bu teknolojik yelpaze, gıda güvenliğini hem miktar (bulunabilirlik) hem de kalite (güvenilirlik) ekseninde yeniden tanımlamaktadır.

## GELECEKTEKİ ZORLUKLAR VE BEKLENTİLER

Küresel gıda sistemleri, Birleşmiş Milletler'in 2030 Sürdürülebilir *Kalkınma Hedefleri (SDGs)* doğrultusunda yeniden yapılanma sürecindeyken, "*Antroposen*" çağının getirdiği benzeri görülmemiş bir kaynak baskısı ve demografik talep şoku ile karşı karşıyadır. Mevcut ekonometrik projeksiyonlar ve FAO verileri, artan dünya nüfusunu besleyebilmek, değişen beslenme alışkanlıklarını karşılayabilmek ve kentleşmenin getirdiği talep kaymasını yönetebilmek için küresel gıda talebinin, 2010 yılı baz senaryosuna kıyasla 2030 ve 2050 perspektifinde yaklaşık %50 ila %70 oranında artırılması gerektiğini öngörmektedir. Ancak bu devasa üretim artışı zorunluluğu, gezegenin *biyofiziksel sınırlarının (planetary boundaries)* zorlandığı, ekilebilir arazi arzının marjinal verim yasası gereği durağanlaştığı bir konjunktürde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla insanlık, tarihte ilk kez "daha az su, daha az arazi ve daha kırılgan bir ekosistem" altında, "daha fazla ve daha besleyici" gıda üretmek gibi karmaşık bir *Malthusgil paradoksu* çözmek zorundadır (FAO, vd., 2025; Godfray vd., 2010).

Bu paradoksu derinleştiren ve üretim fonksiyonunu bozan en kritik dışsal değişken, iklim değişikliğinin tarımsal üretim üzerindeki artan baskısıdır. İklim rejimi, artık sadece ortalama küresel sıcaklıkların yükselmesiyle değil; yağış rejimlerinin öngörülemez hale gelmesi, kuraklık ve sel gibi ekstrem hava olaylarının sıklığının ve şiddetinin artmasıyla karakterize edilen stokastik bir yapıya bürünmüştür. Yapılan güncel analizler, bu durumun gıda güvenliğinin özellikle "istikrar" boyutunu doğrudan tehdit ettiğini ve geleneksel risk yönetim araçlarını işlevsiz kıldığını göstermektedir. Özellikle Sahra Altı Afrika ve Güney Asya gibi iklime bağımlı tarım havzalarında, gerekli teknolojik adaptasyon sağlanamadığı takdirde, verim kayıplarının %20'leri aşacağı ve bunun geri döndürülemez yapısal bir gıda krizine yol açacağı bilimsel bir kesinlikle öngörülmektedir (Li, vd., 2025; Wheeler ve von Braun, 2013).

İklim krizine ek olarak, su kıtlığı ve arazi sınırları, üretim kapasitesini baskılayan diğer hayati kısıtlar olarak öne çıkmaktadır. Tarım sektörü, halihazırda küresel tatlı su kaynaklarının yaklaşık %70'ini kullanmakta olup, bu oranın sürdürülebilirliği, akiferlerin kuruması ve nehir debilerinin azalmasıyla birlikte giderek imkânsız hale gelmektedir. Toprak degradasyonu ve tuzlanma, birim alandan elde edilen verimi (yield gap) olumsuz etkilemekte ve ekilebilir arazilerin marjinal verimliliğini düşürmektedir. Konvansiyonel tarım yöntemlerinin kaynak yoğun yapısı, artık ekolojik maliyetleri karşılayamaz hale gelmiştir. Bu nedenle, geleceğin gıda üretim stratejileri, sadece miktar artışına odaklanan "*Yeşil Devrim*" mantığından sıyrılarak, "birim su başına kalori" verimliliğini maksimize edecek radikal bir paradigma değişimine gitmek zorundadır (Ahmed vd., 2026; Foley vd., 2011).

Mevcut kaynak kısıtları altında bu düşük verimlilik sorununu çözenin ve üretim sınırlarını genişletmenin yegâne yolu, tarımsal inovasyon sistemlerinin yeniden canlandırılması ve teknoloji transferinin hızlandırılmasıdır. OECD raporlarına göre, geçmişte üretim artışının ana motoru olan "*girdi yoğunlaştırma*" (intensification via inputs) dönemi kapanmıştır; geleceğin büyümesi, "*Toplam Faktör Verimliliği*"nin (TFP) artırılmasına, yani bilgi, veri ve teknolojinin üretime entegrasyonuna bağlıdır (OECD, 2019). İnovasyonun sadece gelişmiş ülkelerin tekelinde kalması, küresel gıda güvenliği için yeterli değildir; teknolojinin küresel güneğe doğru etkin, ucuz ve ölçeklenebilir bir şekilde transfer edilmesi, krizden çıkışın en önemli anahtarıdır. Özellikle *yapay zekâ ve dijital ikizler* gibi teknolojiler, tarımı bir "şans oyunu" olmaktan çıkarıp, yönetilebilir ve öngörülebilir bir endüstriyel sürece dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

Ancak, teknolojinin sunduğu bu teorik potansiyel ile sahadaki pratik gerçeklik arasında, "*Dijital Uçurum*" (*Digital Divide*) olarak adlandırılan derin bir altyapısal bariyer bulunmaktadır. Teknoloji yayılımının önündeki en büyük fiziksel engel, gelişmekte olan ülkelerdeki kronik altyapı eksikliğidir. Kırsal bölgelerde elektrik şebekelerinin istikrarsızlığı, genişbant internet erişiminin yetersizliği ve yüksek veri maliyetleri, çiftçilerin dijital ekosisteme entegrasyonunu ve büyük veri analitiğinden faydalanmasını imkânsız kılmaktadır. Temel altyapı yatırımları yapılmadan sunulacak sofistike teknolojik çözümler, mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirme ve teknolojiyi sadece varlıklı bir elitin erişebildiği bir lükse dönüştürme riski taşımaktadır (Trendov, vd., 2019; Värzaru, 2024).

Altyapı sorunları çözülsede dahi, teknolojiyi kullanacak "nitelikli insan gücü" yetersizliği, geleceğin bir diğer büyük meydan okumasıdır. Tarımsal nüfusun hızla yaşlanması ve genç nesillerin kentlere göç etmesi (rural exodus), kırsal alanda dijital okuryazarlığı düşük bir kitle bırakmaktadır. Teknolojinin karmaşıklığı ile kullanıcının kapasitesi arasındaki bu makas, inovasyonun benimsenme hızını yavaşlatmaktadır. Bu bağlamda Dünya Bankası analizleri, geleceğin tarım politikalarının sadece teknolojik donanım

hibelerine değil, aynı zamanda kırsal işgücünün dijital yetkinliklerinin artırılmasına ve genç "*tarım girişimcilerinin*" (agripreneurs) desteklenmesine odaklanması gerektiğini savunmaktadır (Schroeder, vd., 2021).

Teknolojik yeniliklerin önündeki bir diğer görünmez ve dirençli bariyer ise geleneksel yöntemlerle modern teknolojiler arasındaki "kültürel uyumsuzluk" ve sosyolojik dirençtir. Kuşaklar boyu atadan kalma yöntemlerle ve yerel bilgi birikimiyle üretim yapan topluluklarda, yapay zekâ, otonom sensörler veya blok zinciri gibi radikal değişimler, ciddi bir sosyo-kültürel doku uyumsuzluğu yaratabilmektedir. İnovasyonun başarısı; teknolojinin tepeden inme teknokratik bir dayatma olarak değil, yerel pratiklerle harmanlanmış "*uygun teknoloji*" (appropriate technology) olarak sunulmasına bağlıdır. Çiftçinin güvenini kazanmayan hiçbir teknolojik çözümün, verimliliği artırma şansı bulunmamaktadır (Gouvea, vd., 2022; Rogers, 2003).

Sonuç olarak, 2030 ve sonrası için beklentiler; iklim krizinin şiddeti ile teknolojik adaptasyonun hızı arasındaki yarış tarafından belirlenecektir. Eğer altyapı eksiklikleri giderilir, beşerî sermaye güçlendirilir ve kültürel uyumu gözeten kapsayıcı bir teknoloji transferi sağlanırsa, dijitalleşme gıda güvenliğinin garantisi olabilir. Aksi takdirde, yüksek gıda fiyatları ve erişim sorunları, FAO'nun işaret ettiği "kırılganlık döngüsünü" derinleştirerek milyarlarca insanı gıda güvensizliği riskiyle baş başa bırakacaktır. Gelecek, teknolojiyi ne kadar ürettiğimizle değil, onu ne kadar adil, etkin ve kapsayıcı bir şekilde tabana yayabildiğimizle şekillenecektir (FAO vd., 2025; İbrahim vd., 2023).

## SONUÇ

Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreği geride kalırken, küresel gıda sistemleri, insanlık tarihinde daha önce tecrübe edilmemiş bir karmaşıklık ve kırılganlık düzeyine ulaşmıştır. Gıda güvenliği olgusu, artık tarladaki ürünün miktarından veya pazar raflarındaki çeşitlilikten ibaret teknik bir mesele olmanın çok ötesine geçmiştir. Bugün gelinen noktada gıda; demografik patlamaların, ekolojik krizlerin, jeopolitik güç mücadelelerinin ve teknolojik devrimlerin kesişim kümesinde yer alan, ulusların bekası ve küresel barışın sürdürülebilirliğini doğrudan tayin eden stratejik bir güvenlik aparatına dönüşmüştür. Antroposen çağının getirdiği sınırları zorlayıcı baskılar, mevcut üretim ve tüketim alışkanlıklarının radikal bir biçimde sorgulanmasını zorunlu kılmaktadır. Gezegenin biyofiziksel limitlerine dayanan konvansiyonel tarım paradigmaları, 2050 yılına kadar on milyara yaklaşması beklenen dünya nüfusunu besleme kapasitesini yitirmiştir. Dolayısıyla insanlık, tarihsel bir yol ayrımındadır: Ya kaynakları tüketmeye devam eden atıl yöntemlerle distopik bir kıtlık senaryosuna sürüklenecek ya da inovasyonun dönüştürücü gücüyle gıda sistemlerini yeniden inşa ederek sürdürülebilir bir bolluk çağına kapı aralayacaktır.

Bu tarihsel dönüşüm sürecinde, dijital teknolojilerin ve yapay zekâ tabanlı üretim modellerinin rolü, tamamlayıcı bir unsur olmaktan çıkıp sistemin kurucu unsuru haline gelmiştir. Tarım 4.0 olarak kavramsallaştırılan yeni dönem, toprağın ve suyun yönetimine dair binlerce yıllık kadim bilgiyi, veri biliminin kesinliği ile harmanlamaktadır. Nesnelerin interneti, büyük veri analitiği ve otonom robotik sistemler gibi yıkıcı inovasyonlar, tarımsal üretimi doğa koşullarına bağımlı, riskli ve öngörülemez bir faaliyet olmaktan çıkarıp; yönetilebilir, ölçülebilir ve optimize edilebilir bir endüstriyel sürece dönüştürmektedir. Bu dönüşüm, sadece bir verimlilik artışı hamlesi değil, aynı zamanda gıda sistemlerinin dışsal şoklara karşı bağışıklık kazanma mücadelesidir.

Teknolojinin küresel gıda güvenliği üzerindeki etkisi, coğrafi ve ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre farklılaşan, ancak birbirini tamamlayan iki ayrı eksenle tezahür etmektedir. Gelişmiş ekonomilerde dijitalleşme, üretim süreçlerinin kusursuzlaştırılması, gıda israfının önlenmesi ve gıda güvenilirliğinin sağlanması yönünde bir seyir izlerken; gelişmekte olan ve düşük gelirli coğrafyalarda teknolojinin misyonu çok daha hayati bir boyuta taşınmaktadır. Küresel Güney’de teknoloji, her şeyden önce bir "ödenebilirlik" ve "erişilebilirlik" aracıdır. İşlem maliyetlerini düşüren, araçları ortadan kaldıran ve piyasa asimetrisini gideren dijital platformlar, gıda enflasyonu altında ezilen milyarlarca insan için sağlıklı beslenmeyi mümkün kılan en güçlü ekonomik kaldıraçtır. Dolayısıyla, tarımsal inovasyon, sadece tarladaki verimi artıran agronomik bir başarı değil, aynı zamanda gelir dağılımındaki adaletsizliği törpüleyen ve gıdaya erişimi demokratikleştiren sosyal bir politika aracı olarak okunmalıdır.

Ne var ki, bu teknolojik iyimserliğin karşısında duran en büyük yapısal engel, inovasyonun kapsayıcılığı sorunudur. Teorik olarak tüm insanlığın hizmetine sunulan dijital çözümler, pratikte derin bir "dijital uçurum" ile maluldür. Altyapı yatırımlarının yetersizliği, enerji arzındaki istikrarsızlıklar ve dijital okuryazarlık seviyesindeki bölgesel eşitsizlikler, teknolojinin nimetlerinin adil dağılımını engellemektedir. Kırsal bölgelerde yaşayan küçük ölçekli üreticilerin, finansal ve teknik bariyerler nedeniyle dijital ekosistemin dışında kalması, küresel gıda güvenliği için en büyük risklerden biridir. Eğer teknoloji, sadece sermaye birikimi yüksek endüstriyel çiftliklerin erişebildiği bir imtiyaz olarak kalırsa, bu durum mevcut eşitsizlikleri derinleştirecek ve küçük çiftçiliğin tasfiyesine yol açacaktır. Oysa gıda güvenliğinin teminatı, teknolojinin bir avuç elitin elinde toplanması değil, en ücra köydeki üreticinin cebindeki akıllı telefona kadar inebilmesidir. Geleceğin gıda sistemi, teknolojiyi tabana yayabildiği ölçüde başarılı olacaktır.

Zaman faktörü ise iklim değişikliği gerçeğiyle birleştiğinde, bu dönüşümün aciliyetini artırmaktadır. İklim krizi, tarımsal üretimin üzerine, geçmiş verilerle tahmin edilemeyen stokastik bir belirsizlik örtüsü sermiştir.

Yağış rejimlerinin değişmesi, artan sıcaklıklar ve sıklaşan ekstrem hava olayları, gıda arzının istikrarını tehdit eden en büyük değişkendir. Bu noktada "Sürdürülebilir Yoğunlaşma" stratejisi kaçınılmaz bir zorunluluk olarak belirmektedir. Doğal kaynakları tüketmeden, ekosistemi tahrip etmeden ve biyoçeşitliliği koruyarak daha fazla üretim yapmak zorundayız. Dijital teknolojiler, tam da bu noktada devreye girerek, birim su ve birim toprak başına elde edilen kaloriyi maksimize etme imkânı sunmaktadır. Ekolojik sürdürülebilirlik ile ekonomik verimlilik arasındaki tarihsel çelişki, ancak teknolojinin hassas ve akılcı kullanımıyla aşılabilir.

Sosyolojik açıdan bakıldığında, tarımın dijitalleşmesi aynı zamanda bir demografik restorasyon projesidir. Küresel ölçekte yaşanan kırsaldan kente göç dalgası ve tarım nüfusunun yaşlanması, gıda üretiminin geleceği için ciddi bir insan kaynağı krizi yaratmaktadır. Ancak tarımın emek yoğun, meşakkatli ve düşük statülü bir iş olmaktan çıkıp; teknoloji yoğun, katma değerli ve girişimciliğe açık bir sektöre dönüşmesi, genç nesillerin yeniden kırsala dönmesini sağlayabilir. "Tarım girişimciliği", kırsal kalkınmanın yeni motor gücü olmaya adaydır. Bilgi ve teknoloji ile donanmış yeni nesil üreticiler, sadece gıda üretmekle kalmayacak, aynı zamanda kırsal ekonomilerin çeşitlenmesine ve canlanmasına da öncülük edecektir.

Nihai tahlilde, 21. yüzyılın gıda güvenliği vizyonu, teknokrata havale edilemeyecek kadar politik, piyasaya bırakılamayacak kadar hayati ve yerel sınırlara hapsedilemeyecek kadar evrenseldir. Çözüm, ne geçmişin romantize edilerek eski yöntemlere dönülmesinde ne de teknolojinin fetişleştirilerek insan faktörünün dışlanması yatmaktadır. Asıl çözüm; teknolojinin bir amaç değil araç olarak konumlandırıldığı, insan odaklı ve doğayla uyumlu hibrit bir modelin inşasıdır. Bu modelde devletler altyapıyı bir kamu malı olarak sunmalı, özel sektör inovasyonu teşvik etmeli, uluslararası kuruluşlar ise bilgi ve teknoloji transferini adil bir zemine oturtmalıdır.

Önümüzdeki on yıllar, insanlığın kolektif zekasının ve iş birliği yeteneğinin sınanđı bir dönem olacaktır. Eğer küresel toplum, dijital uçurumu kapatacak iradeyi gösterir, teknolojiyi etik ve kapsayıcı bir şekilde tarıma entegre eder ve iklim değişikliğine karşı proaktif bir duruş sergilerse; "Sıfır Açlık" hedefi ütöpik bir hayal olmaktan çıkıp, erişilebilir bir gerçeqliğe dönüşebilir. Aksi takdirde, gıda güvensizliği, çözölememiş bir kriz olarak medeniyetin yumuşak karnı olmaya devam edecektir. Gelecek, toprağa ne ektiğimizden çok, o tohumu hangi akılla ve hangi teknolojiyle yeşerttiğimizle şekillenecektir.

## REFERANSLAR

- Ahmed, N., Kour, R., Jan, T., Sharma, S., Singh, T. P., Chauhan, P., ve Huda, N. (2026). The intersection of artificial intelligence and food systems: exploring technological breakthroughs and data-driven agriculture. *Cogent Food & Agriculture*, 12(1), 2615165.
- Albers, H., Gornott, C., ve Hüttel, S. (2017). How do inputs and weather drive wheat yield volatility? The example of Germany. *Food Policy*, (70), 50-61.
- Barraclough, S. L., ve Utting, P. (1987). Food security trends and prospects in Latin America.
- Campbell, B. M., Vermeulen, S. J., Aggarwal, P. K., Corner-Dolloff, C., Girvetz, E., Loboguerrero, A. M., ve Wollenberg, E. (2016). Reducing risks to food security from climate change. *Global food security*, 11, 34-43.
- Cui, Y., Zhao, Q., Glaubien, T., ve Si, W. (2024). The impact of Internet access on household dietary quality: Evidence from rural China. *Journal of Integrative Agriculture*, 23(2), 374-383.
- Dinar, A., Tieu, A., ve Huynh, H. (2019). Water scarcity impacts on global food production. *Global Food Security*, 23, 212-226.
- Dutta, S., Lanvin, B., ve Wunsch-Vincent, S. (2017). Global innovation index 2017: innovation feeding the world. WIPO.
- FAO. (1996). Methodology for assessing food inadequacy in developing countries. In: *The Sixth World Food Survey*, 114–143 Rome
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP ve WHO. (2025). The State of Food Security and Nutrition in the World 2025 – Addressing high food price inflation for food security and nutrition. Rome. <https://doi.org/10.4060/cd6008en>
- Foley, J. A., Ramankutty, N., Brauman, K. A., Cassidy, E. S., Gerber, J. S., Johnston, M., ve Zaks, D. P. (2011). Solutions for a cultivated planet. *Nature*, 478(7369), 337-342.
- Godfray, H. C. J., Beddington, J. R., Crute, I. R., Haddad, L., Lawrence, D., Muir, J. F., ve Toulmin, C. (2010). Food security: the challenge of feeding 9 billion people. *science*, 327(5967), 812-818.
- Gouvea, R., Kapelianis, D., ve Kassicieh, S. (2018). Assessing the nexus of sustainability and information & communications technology. *Technological Forecasting and Social Change*, 130, 39-44.
- Gouvea, R., Kapelianis, D., Li, S., ve Terra, B. (2022). Innovation, ICT & food security. *Global Food Security*, 35.
- Helal, G. D. P. (2016). Corruption and Food Security Status (Doctoral dissertation, McGill University).
- Ibrahim, M., Nabeel, M., Raza, M. Q., Hameed, N., Rafiq, R., Zaheer, M., ve Amjad, I. (2023). The role of technology and innovation in enhancing food security. *Journal of Physical, Biomedical and Biological Sciences*, 2023(1), 1-14.
- Iizumi, T., ve Ramankutty, N. (2015). How do weather and climate influence cropping area and intensity?. *Global food security*, 4, 46-50.
- Li, C., Chandio, A. A., Abid, N., ve Ahmad, F. (2025). Exploring the impact of digital technologies adoption and climate change on food security: policy framework for achieving sustainable development goals. *International Journal of Climate Change Strategies and Management*, 17(1), 1138-1158.

- Maggio, A., Van, C. T., ve Malingreau, J. P. (2015). Global food security 2030- assessing trends in View of guiding future EU policies.
- OECD. (2019). Innovation, productivity and sustainability in food and agriculture: Main findings from country reviews and policy lessons. OECD Publishing.
- Schroeder, K., Lampietti, J., ve Elabed, G. (2021). What's cooking: Digital transformation of the agrifood system. World bank publications.
- Soylu, A. C. (2022). Sürdürülebilir kalkınma ve gıda güvenliği ilişkisi. Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 11(2), 100-111.
- Rogers, E. (2003). Diffusion of Innovations 5th.
- Thome, K., Meade, B., Daugherty, K., ve Christensen, C. (2019). International Food Security Assessment. Assessment, 2018- 2028.
- Trendov, N. M., Varas, S., ve Zeng, M. (2019). Digital technologies in agriculture and rural areas. FAO.
- Uchendu, F. N., ve Abolarin, T. O. (2015). Corrupt practices negatively influenced food security and live expectancy in developing countries. The Pan African Medical Journal, 20, 110.
- Värzaru, A. A. (2024). Unveiling digital transformation: a catalyst for enhancing food security and achieving sustainable development goals at the European union level. Foods, 13(8), 1226.
- Wolfert, S., Ge, L., Verdouw, C., ve Bogaardt, M. J. (2017). Big data in smart farming—a review. Agricultural systems, 153, 69-80.
- Wheeler, T., ve Von Braun, J. (2013). Climate change impacts on global food security. Science, 341(6145), 508-513.
- Wassmann, R., Villanueva, J., Khounthavong, M., Okumu, B. O., Vo, T. B. T., ve Sander, B. O. (2019). Adaptation, mitigation and food security: Multi-criteria ranking system for climate-smart agriculture technologies illustrated for rainfed rice in Laos. Global Food Security, 23, 33-40.
- World Health Organization. (2018). The state of food security and nutrition in the world 2018: building climate resilience for food security and nutrition. Food & Agriculture Org.



**Atıf Yılmaz Sinemasında Kadın Temsili:  
Melodram, Eril Söylem ve Feminist  
Okumalar**

**Burçak HARPUTLUOĞLU<sup>1</sup>**

---

<sup>1</sup> Burçak Harputluoğlu; [burcak.harputluoglu@gmail.com](mailto:burcak.harputluoglu@gmail.com), Orcid: 0000-0002-1504-6680

## ÖZET

Bu çalışma, Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsillerini melodram geleneği, eril söylem ve feminist film teorisi çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Türk sinemasında kadın karakterler uzun yıllar boyunca çoğunlukla fedakârlık, edilgenlik ve ahlaki idealleştirme ekseninde kurgulanmış, anlatı yapısı içerisinde erkek öznenin gelişimini destekleyen işlevsel figürler olarak konumlandırılmıştır. Yılmaz'ın filmografisi, Türk sinemasında egemen olan yerleşik kadın temsili kalıpları içinde hem süreklilikler hem de dikkat çekici kırılmalar barındıran özgün bir alan sunmaktadır. Yönetmenin erken dönem filmleri melodramatik anlatı geleneğiyle uyumlu bir yapı sergilese de, özellikle 1980 sonrası dönemde kadın karakterlerin anlatı içindeki konumunda belirgin bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Bu süreçte kadın figürü, yalnızca dramatik işlevler üstlenen ikincil bir unsur olmaktan uzaklaşarak, bireysel arzuları, kimlik arayışları ve toplumsal baskılarla kurduğu gerilimler üzerinden anlatının merkezine taşınmıştır. Ancak bu merkezileşme, her zaman tam bir özneleşmeye karşılık gelmez. Kadınlar çoğu zaman özgürleşme yönünde hareket eden fakat anlatının ideolojik ve kültürel sınırlarıyla çevrelenen figürler olarak kurgulanır. Böylece onun sineması, kadın temsiline ilişkin dönüşümü doğrusal bir ilerleme yerine, çelişkiler ve müzakere alanlarıyla şekillenen karmaşık bir süreç olarak görünür kılmaktadır. Ayrıca söz konusu görünürlük, her zaman tam bir özneleşmeye karşılık gelmemektedir. Kadın bedeni, cinselliği ve kimliği sıklıkla eril bakışın estetik ve ideolojik sınırları içinde temsil edilmektedir. Çalışma, Yılmaz sinemasındaki kadın figürlerinin özgürleşme potansiyelleri ile anlatı içi denetim mekanizmaları arasındaki gerilimi tartışarak, bu temsillerin feminist okuma açısından nasıl bir çelişki alanı ürettiğini değerlendirmektedir. Sonuç olarak, Yılmaz'ın sinemasında kadın deneyiminin yalnızca tematik bir unsur değil, Türkiye'nin toplumsal dönüşümleriyle bağlantılı bir temsil alanı olarak ele alındığı; ancak bu temsilin melodramatik yapı ve bakış rejimi tarafından sınırlandırıldığı görülmektedir.

*Anahtar Kelimeler: Atıf Yılmaz, kadın temsili, Türk sineması, melodram, feminist film teorisi*

---

## GİRİŞ

Toplumsal yapılar, tarih boyunca yalnızca siyasal ve ekonomik düzenlemelerle değil, bu düzenlemelerin kültürel alandaki temsilleriyle de biçimlenmiştir. İnsan topluluklarının kendilerini, birbirlerini ve ötekini algılama biçimleriye mitler, ritüeller, anlatılar ve imgeler aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Sanat bu aktarım sürecinde, yalnızca estetik bir üretim alanı değil, aynı zamanda kolektif belleğin inşa edildiği ve toplumsal

değerlerin dolaşıma sokulduğu temel bir temsil mekânı olarak işlev görmüştür. Anlatı, imge ve sembol üzerinden kurulan bu kültürel hafıza, her tarihsel dönemde yeniden biçimlenerek, değişen toplumsal koşullarla birlikte yeni anlam katmanları kazanmıştır.

Modern toplumlara bakıldığı zaman bu temsil alanlarının en etkili olanlarından biri sinemadır. Sinema, ortaya çıktığı ilk andan itibaren yalnızca teknik bir yenilik değil, toplumsal gerçekliğin yeniden üretildiği güçlü bir anlatı alanı olarak varlık göstermiştir. Görsel dili, kurgu yapısı ve anlatı olanakları sayesinde sinema sanatı toplumsal normları, ahlaki değerleri ve kimlik inşalarını görünür kılmaktadır. Bu nedenle, bireyin kendisini ve toplumu algılama biçimlerini şekillendiren ideolojik bir aygıt olarak da değerlendirilebilir. Bu düzlem içinde toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkek kimlikleri, sinemanın anlatı yapıları içerisinde yeniden kurulur ve izleyiciye doğal, değişmez olgularmış gibi sunulabilir.

Türk sineması irdelendiğinde kadın temsili, sinemanın ideolojik işleyişini en açık biçimde ortaya koyan alanlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Yeşilçam döneminden itibaren kadın karakterlerin anlatı içerisindeki konumu, çoğunlukla melodramatik yapıların belirlediği ahlaki sınırlar içinde şekillenmiştir. Kadın figürü, erkek öznenin eylemlerini anlamlandıran, dramatik çatışmayı taşıyan ya da fedakârlık ve edilgenlik üzerinden idealize edilen bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda kadın, anlatının merkezinde yer alsa da kimliğinin bu durumu özneleşmeye değil, anlatısal işlevselliğe hizmet eden bir konum yaratmıştır. Elmacı'ya göre, sinema tarihine bakıldığında, melodram türünün baskın olduğu anlatılarda kadın sorunu uzun süre ikincil bir mesele olarak ele alınarak kadın temsili, eril iktidarın değerlerini ve toplumsal hiyerarşilerini yeniden üreten bir araç işlevi görmüştür (Elmacı, 2011: 186). Bu çalışmanın yaklaşımı açısından ise, söz konusu temsil biçimleri yalnızca dönemsel estetik tercihler olarak değil, sinemanın toplumsal cinsiyet rollerini doğallaştıran ve kalıcı hâle getiren ideolojik yapısının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

Atıf Yılmaz ise bu birbirine benzer anlatı geleneğinin hakim olduğu dönemde, Türk sinemasının üretkenliği ve anlatı çeşitliliğiyle öne çıkan yönetmenlerinden biri olarak değerlendirilir. Sinemasal üretiminin erken döneminde melodram ve edebi uyarlamaların belirgin bir ağırlık taşıması, yalnızca bireysel estetik tercihlerle açıklanamayacak yapısal bir yönelime işaret etmektedir. Erus'a göre, sinema tarihinde eser uyarlamaları köklü bir anlatı pratiği olarak yer almakta fakat edebi metinlerin sinemaya aktarılması, sanatsal kaygılar kadar ticari beklentilerle de ilişkilendirilmektedir. Sevilen bir eserin yeniden yorumlanma isteği, izleyiciye tanıdık bir anlatı sunma avantajı sağlarken, yapımcılar açısından hazır bir metin üzerinden ilerlemek

üretim sürecini hızlandıran ve ekonomik riskleri azaltan bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Erus, 2005: 11-19). Bu çalışma açısından, Yılmaz'ın edebi uyarlamalara yönelimi, yönetmenin kişisel tercihinin ötesinde, Yeşilçam'ın üretim koşulları, izleyici beklentileri ve dönemin kültürel atmosferiyle doğrudan ilişkili bir anlatı stratejisi olarak değerlendirilmelidir.

Yılmaz'ın sinemasında melodram, yalnızca yoğun duygusallığa dayalı bir anlatı türü olarak değil, toplumsal değerlerin ve ahlaki normların yeniden üretildiği bir temsil alanı olarak işlev görmektedir. Nutku'nun melodram tanımına göre tür, kökeni Almanya ve Fransa'ya dayanan romantik ve ahlaki unsurları karmaşık olay örgüleri içerisinde bir araya getiren bir anlatı formudur. Melodramatik anlatıda karakterlerin davranışları, dönemin kabul gören ahlaki normları doğrultusunda şekillenmekteyken yoğun duygusallık ile burjuva toplumunun bakış açısı iç içe geçerek türün temel formülünü oluşturmaktadır (Nutku, 1990). Söz konusu anlatı yapısı Atif Yılmaz'ın erken dönem filmlerinde kadın karakterlerin toplumsal konumlarını belirleyen temel çerçeveyi oluşturmuş ancak ilerleyen yıllarda yönetmenin sinemasında bu melodramatik yapının sınırları giderek değişmeye başladığı gözlemlenmiştir.

1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye'de yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşümler, sinema alanında hem tema hem de temsil rejimleri açısından belirgin kırılmalara yol açmıştır. Bu dönemde Atif Yılmaz sineması, kadın karakterleri anlatının merkezine alan bir yönelim geliştirerek, ev içiyle sınırlandırılmış ve görünmez kılınmış kadın deneyimlerini sinemasal anlatının temel meseleleri arasına taşımıştır. Kadınların çalışma yaşamına katılarak ekonomik özgürlük elde etmeleri, cinsel kimliklerini daha görünür biçimde yaşamaları ve gelenekçi eril anlayışla çatışmaları bu filmlerin öne çıkan temaları arasında yer almaktadır. Hıdıroğlu ve Kotan'a göre, Atif Yılmaz bu yönelimiyle geleneksel kadın tanımlamalarını kırmaya dönük bir farkındalık üretme çabası sergilemektedir. Ancak söz konusu özgürleşme hattı çoğu zaman sınırlı kalmakta ve toplum içinde kendi başına ayakta durabilen bağımsız bir kadın anlatısı tümüyle kurulamamaktadır. Aynı çalışmada, bu sınırlılığın nedenleri arasında yönetmenin erkek oluşunun temsili belirleyen bir etken olarak devreye girmesi, kadın bedeninin erotikleştirilmesi, kültürel açıdan kötümser bir anlatı tonunun benimsenmesi, kadın karakterler arasında dayanışma yerine rekabet ve kıskançlık ilişkilerinin kurulması ve cinselliğini özgürce yaşamaya çalışan kadının şiddetle karşılaşması gibi unsurlar sıralanmaktadır (Hıdıroğlu & Kotan, 2015). Bu çalışma açısından onun sineması, melodram anlatısını dönüştürme yönünde önemli bir arayış ortaya koysa da, bu dönüşümün yine melodramın anlatısal sınırları içinde gerçekleşmesi nedeniyle çelişkili ve tartışmaya açık bir temsil alanı üretmektedir.

Diğer bir yönden ise Yılmaz'ın sinemasında kadın temsili, doğrusal ve tamamlanmış bir özgürleşme anlatısı sunmamaktadır. Kadın karakterler bir yandan bilinçlenme ve bağımsızlaşma sürecine dâhil edilirken, diğer yandan sinemasal bakış rejimi ve anlatının ideolojik sınırları içerisinde konumlandırılmaktadır. Kadının bedeni, cinselliği ve kimliği çoğu zaman eril bakışın belirlediği çerçevede temsil edilmektedir. Bunun sonucunda da özgürleşme söylemi ile anlatı pratiği arasında belirgin bir gerilim alanı oluşmaktadır. Bu gerilimse sinemada bakış, temsil ve özne-nesne ilişkilerine odaklanan feminist film teorisinin temel tartışmalarıyla doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışmada özellikle Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsili, melodram geleneği, eril söylem ve feminist film teorisi bağlamında ele alınacaktır. Yönetmenin filmleri, kadın karakterlerin anlatı içerisindeki konumları ve sinemasal bakış rejimi üzerinden değerlendirilerek, Türk sinemasında kadın temsiline ilişkin süreklilikler ve dönüşümler tartışılacaktır. Amaç, onun sinemasını, yalnızca “kadın filmleri” etiketiyle değil, toplumsal cinsiyet tartışmalarına alan açan çok katmanlı bir sinemasal söylem olarak ele almaktır.

## **1. ATIF YILMAZ SİNEMASININ TARİHSEL VE ANLATISAL KONUMU**

Türk sinemasının gelişim süreci içerisinde Atıf Yılmaz, tek bir estetik anlayışa ya da anlatı biçimine sabitlenmeyen, üretimini tarihsel ve toplumsal dönüşümlerle birlikte yeniden kurabilen bir yönetmen profili sunmaktadır. Yeşilçam'ın hâkim üretim koşulları içinde çalışmasına rağmen, sinemasını yalnızca dönemselleşen kalıpların tekrarı olarak değil, değişen toplumsal dinamiklere duyarlı bir anlatı alanı olarak konumlandırmıştır. Bu yönüyle onun sineması, Türk sinemasında süreklilik ve dönüşümün aynı anda izlenebildiği ender örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Atıf Yılmaz'ın Türk sineması içindeki konumu, onu yalnızca yüksek üretkenliğiyle öne çıkan bir yönetmen olarak değil, aynı zamanda farklı kuşaklar arasında anlatısal ve estetik bir süreklilik kuran merkezi bir figür olarak değerlendirmeyi mümkün kılar. Yönetmenin sinema pratiği boyunca melodramdan toplumsal içerikli filmlere, bireysel hikâyelerden kadın merkezli anlatılara uzanan geniş bir yelpazede üretim yapması, onun sinemasını tekil bir tür ya da tematik çerçeveye sınırlandırmayı güçleştirmektedir. Bu çeşitlilik, sinemasının dönemselleşen koşullara duyarlı, değişen toplumsal ve kültürel dinamiklere uyum sağlayabilen esnek bir anlatı yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Atıf Yılmaz Türkiye sinemasında kuşaklar arası bir köprü işlevi gören ender yönetmenlerden biridir. Zeki Ökten, Yılmaz Güney ve Halit Refiğ gibi isimlerin yetişmesinde etkili olan Yılmaz, Ulusal Sinema ve Halk Sineması akımları arasında konumlanan özgün bir anlatı hattı kurmuştur. Filmlerinde farklı toplumsal kesimlerden bireylerin öykülerine yer vermesi, fantastik unsurları anlatıya dâhil etmekten çekinmemesi ve güldürü türünü politik göndermelerle birlikte kullanması, yönetmenin farklı üslupları denemeye açık bir sinema anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle kariyerinin erken döneminde melodram ve edebi uyarlamalara ağırlık vermiştir. Böylece birçok edebiyatçıyla birlikte çalışarak yazarların kendine özgü anlatı dünyalarını sinemaya taşımıştır. 1980 askeri darbesi sonrasında ise Yeşilçam'ın yerleşik anlatı anlayışından giderek uzaklaşmış, onun yerine toplumsal sorunları ve özellikle kadın temasını merkeze alan, bireysel anlatılara yönelmiştir. Bu dönemde yönetmenin, toplumsal alanda kendi başına var olabilen bağımsız kadın figürleri yaratmaya yönelik bir arayış içine girdiği görülmektedir (Tice, 2012: 40-43).

Bu esnek anlatı yapısı, özellikle Türkiye'de 1980 sonrasında yaşanan siyasal ve toplumsal dönüşümlerle birlikte daha belirgin hâle gelmektedir. 1980'li yıllar, Türk sinemasında yalnızca üretim biçimlerinin değil, anlatıların ideolojik yönelimlerinin de değiştiği bir kırılma dönemidir. Bu dönemde sinema, büyük toplumsal anlatılardan ziyade bireysel deneyimlere, gündelik yaşam pratiklerine ve kişisel çatışmalara odaklanmaya başlamıştır. Yılmaz'ın sineması da bu yönelime paralel olarak anlatı merkezini bireyin toplumsal yapı içindeki konumuna kaydırmıştır.

1980 sonrası Türk sinemasında görülen bu dönüşüm, bireysel hikâyelerin ve özel alan deneyimlerinin sinemasal anlatıda daha görünür hâle gelmesiyle karakterize edilir. Toplumsal meseleler, doğrudan ideolojik söylemler yerine kişisel yaşamlar ve öznel çatışmalar üzerinden ele alınmaya başlanmıştır. Bu anlatı değişimi, sinemada kadın karakterlerin konumunu da doğrudan etkileyerek kadın, giderek daha fazla anlatının merkezine yerleşen bir özne olarak görünürlük kazanmıştır (Elmacı, 2011: 193).

Bu bağlamda Atıf Yılmaz sineması, 1980'ler Türk sinemasında kadın temsiline ilişkin dönüşümün önemli taşıyıcılarından biri hâline gelir. Kadın karakterler, yalnızca aile içi rollerle sınırlı edilgen figürler olmaktan çıkarak, toplumsal alanda var olma mücadelesi veren bireyler olarak anlatıya dâhil edilir. Kadının çalışma yaşamına katılması, bedeni ve kimliği üzerinde söz sahibi olma arayışı ve geleneksel değerlerle yaşadığı çatışmalar, bu dönemin sinemasında belirgin temalar olarak öne çıkar.

1980'ler Türk sinemasında ortaya çıkan bu yönelim, “özgür kadın” imgesinin sinemasal anlatıda giderek görünür hâle gelmesiyle ilişkilendirilmektedir. Kadının bireysel tercihlerinin, cinsel kimliğinin ve toplumsal varoluşunun anlatının merkezine taşınması, dönemin sinemasında önemli bir kırılmaya işaret etmektedir. Yılmaz'ın filmleri, bu yeni kadın imgesinin inşasında hem tematik hem de anlatısal düzeyde belirleyici bir rol üstlenmiştir (Dorsay, 1995: 19).

Ancak onun sinemasal konumunu yalnızca belirli temalara yönelimi üzerinden değerlendirmek yeterli değildir. Yönetmenin uzun yıllara yayılan üretim pratiği, onun Türk sinema endüstrisinin yapısal işleyişine hâkim bir figür olduğunu da göstermektedir. Bu üretkenlik, Yılmaz'ın sinemasını yalnızca anlatı kuran bir estetik alan değil, aynı zamanda endüstriyel ve kültürel bir süreklilik olarak ele almayı gerekli kılar.

Yılmaz'ın çok sayıda filmde yönetmen, senarist ve yapımcı olarak görev alması, onun sinema üretiminin farklı aşamalarında etkin bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır. Bu üretim hacmi ve sürekliliği, Yılmaz'ı Türk sinemasının tarihsel gelişimini şekillendiren temel isimlerden biri hâline getirmiştir. Bu tarihsel ve anlatısal çerçeve, Atif Yılmaz sinemasında kadın temsiline ilişkin tartışmaların zemininin kurulması açısından da belirleyicidir.

## **2. ATIF YILMAZ SİNEMASINDA KADIN TEMSİLİ VE DÖNÜŞÜM DİNAMİKLERİ**

Atif Yılmaz sinemasında kadın temsiline ilişkin dönüşüm, tekil filmler ya da dönemsel tercihler üzerinden değil, Türkiye'nin 1980 sonrası toplumsal yapısında yaşanan kırılmalarla birlikte ele alındığında bütünlüklü biçimde anlaşılabilir. Bu dönemde kadınların gündelik yaşam deneyimleri, kamusal alandaki görünürlükleri ve ataerkil yapı ile kurdukları çatışmalı ilişki, yalnızca sosyolojik bir olgu olarak değil, kültürel üretim alanlarının tamamında yankı bulan bir dönüşüm hattı olarak ortaya çıkmıştır. Sinema, bu dönüşümün hem taşıyıcısı hem de sınırlandırıcısı olan bir temsil alanı olarak, kadın deneyimini görünür kılma iddiasıyla birlikte, bu görünürlüğün hangi anlatı ve bakış rejimleri içinde kurulduğunu da açığa çıkaran bir işleve sahip olmuştur. Bu bağlamda Atif Yılmaz sineması, kadın temsiline dair dönüşüm dinamiklerinin izlenebileceği çelişkili ama verimli bir alan sunmaktadır.

1980 sonrasında kadın sorunlarının toplumsal çerçevesi, kadınların aile içi rollerle sınırlandırılmasına yönelik itirazlarının güçlenmesi, çalışma yaşamına katılımı birlikte ortaya çıkan yeni kimlik talepleri ve kamusal alanda var olma mücadelesi ekseninde şekillenmiştir. Kadın, bu dönemde yalnızca geleneksel rollerin taşıyıcısı olarak değil bedeni, emeği ve kimliği üzerinde

söz sahibi olmaya çalışan bir toplumsal özne olarak tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar, kadınların gündelik yaşam pratiklerinden hukuksal hak taleplerine, cinsellikten ahlak normlarına kadar uzanan geniş bir alanda yoğunlaşmıştır. Sinema da bu yoğunlaşmanın görünür olduğu önemli mecralardan biri hâline gelmiştir (Çalışkan, 2006: 96). Yılmaz'ın 1980'ler boyunca ürettiği filmler, bu toplumsal çerçevenin sinemasal karşılıklarını arayan anlatılar olarak öne çıkmaktadır.

Bu toplumsal dönüşümle birlikte feminist düşüncenin sinemaya yansımaları da belirginleşmiştir. Kadın temsiline yönelik eleştirel bir bakış, sinema alanında daha güçlü biçimde hissedilmeye başlanmıştır. Feminist perspektif, sinemada kadın karakterlerin artışını tek başına yeterli görmeyerek, temsillerin nasıl kurulduğunu, kadın deneyiminin hangi bakış açısıyla aktarıldığını ve anlatının ideolojik yapısının nasıl işlediğini sorgulayan bir yaklaşım geliştirmiştir. Onun filmleri, kadın karakterlerin daha fazla konuştuğu, itiraz ettiği ve gündelik yaşamın baskı alanlarını görünür kıldığı anlatılar üretmesi bakımından bu tartışmalarla temas hâindedir. Ancak bu temas, feminist bir kopuştan ziyade, dönüşüm arayışlarının sınırlarını da aynı anda açığa çıkaran bir yapı sergilemektedir (Çalışkan, 2006). Bu nedenle Yılmaz sineması, feminist sinema tartışmaları açısından hem ilerletici hem de problemlili bir örneklem sunmaktadır.

Bu noktada 1980'ler Türk sinemasında sıkça kullanılan “kadın filmleri” kavramı, yalnızca betimleyici bir tür adı olarak değil, eleştirel biçimde sorgulanması gereken bir söylem olarak ele alınmalıdır. Kadın karakterlerin anlatının merkezine yerleştirilmesi, her durumda özneleşme anlamına gelmemektedir. Kimi zaman yeni bir melodramatik yapı içinde geleneksel normların yeniden üretildiği bir temsil alanı yaratabilmektedir. “Kadın filmleri” olarak adlandırılan yapımlar, kadınların gündelik yaşam pratiklerini, aile içi baskıları ve toplumsal eşitsizlikleri görünür kılma iddiası taşıırken, bu görünürlüğün nasıl bir ideolojik çerçeve içinde kurulduğu sorusu her zaman açık kalmaktadır (Bayrakdar, 2011).

Atıf Yılmaz filmlerinde kadın karakterler çoğunlukla bilinçlenme ve bağımsızlaşma süreci yaşayan figürler olarak anlatıya dâhil edilir. Kadınların çalışma yaşamına katılması, kendi yaşamlarına ilişkin kararlar alma çabası ve ataerkil yapılara karşı direnç göstermeleri, bu anlatıların temel izlekleri arasında yer alır. Bu yönüyle Yılmaz filmleri, kadının edilgen konumdan çıkma arzusunu dramatik bir hat üzerinden görünür kılmaktayken, kadın karakteri anlatının pasif nesnesi olmaktan çıkarak çatışmanın aktif öznesi hâline getirmeye çalışmaktadır (Hıdıroğlu & Kotan, 2015). Ancak bu anlatısal yönelim, kadın temsiline ideolojik olarak bütünüyle dönüştüğü anlamına gelemez. Kadın karakterlerin kazandığı bilinç ve hareket alanı, çoğu zaman anlatının sınırları, kamera bakışı ve toplumsal normlar aracılığıyla yeniden

denetim altına alınmakta, özgürleşme jesti temsil düzeyinde tamamlanmamış bir süreç olarak bırakılmaktadır.

Kadın karakterlerin özgürleşme çabası, çoğu zaman anlatının kurulduğu bakış rejimi tarafından sınırlandırılmaktadır. Kadının hareket alanı genişlese bile, bu alan sıklıkla eril bakışın, erkek karakterlerin yargısının ve anlatı içi ahlaki hiyerarşinin çerçevesi içinde şekillenir. Böylece özgürleşme söylemi, anlatının ideolojik yapısı içinde kısmi ve kırılğan bir nitelik kazanırken, kadın merkezli anlatı, özgürleştirici olduğu kadar sınırlayıcı bir işlev de üstlenir (Öztürk,2000).

Bu durum, Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsiline ilişkin temel çelişkilerden birini oluşturur.

Bu çelişki, özellikle kadın bedeninin sinemasal temsillerinde yoğunlaşır. Kadın bedeni bir yandan bireysel özgürlüğün ve arzusun alanı olarak sunulurken, diğer yandan erotikleştirilmiş bir seyir nesnesine dönüştürülür. Kurtarıcı erkek figürünün anlatıya dâhil edilmesi, kadının bağımsızlaşma iddiasını gölgeleyen temel anlatısal mekanizmalardan biri olarak işlev görür. Bu yapı, kadın karakterin özneleşme sürecini destekler gibi görünürken, aynı anda onu eril bakışın sınırları içinde tutar (Mulvey, 2008: 20).

Bu temsil dinamikleri, *Mine* filminde açık biçimde izlenebilmektedir. Filmde kadın karakter, arzusu, bedeni ve bireysel tercihleri üzerinden anlatının merkezine yerleştirilir. Kadın, hikâyenin taşıyıcısı konumuna getirilir. Ancak bu merkezî konum, anlatının bütünü içerisinde eril değer yargılarından bütünüyle kopamaz. Kadının özgürleşme süreci, anlatı içi ahlaki ve ideolojik sınırlamalarla çevrelenir (Dorsay, 1995: 29). Benzer bir ideolojik işleyiş, *Ah Belinda* ve *Adı Vasfiye* gibi filmlerde farklı anlatı stratejileriyle görünür hâle gelir. Fakat bu görünürlük, kadın merkezli bir anlatının kendiliğinden özgürleştirici olduğu anlamına gelmez. Bu filmlerde kadın kimliği, çoğunlukla erkeklerin amaçları, arzuları ve çıkarları doğrultusunda kurulan bir anlatı düzeni içinde biçimlenir. Erkek kahramanların kadınlarla kurduğu ilişki, eşitlikten çok kullanma ve faydalanma mantığına yaslanır. Kadın figür, anlatı yapısı içerisinde sıklıkla erkek özneyi harekete geçiren bir unsur hâline getirilirken, bu durum kadın cinselliğinin nesneleştirilmesiyle pekiştirilir ve eril güç, yalnızca karakterler arası ilişkilerde değil, anlatının ahlaki ve ideolojik çerçevesinde de belirleyici konuma yerleşir. Özellikle *Adı Vasfiye*'de kadının hikâyesinin erkekler tarafından anlatılması, erkek anlatıcıların kendilerini haklılaştıran bir söylem üretmesine imkân tanırken, bu söylemin ardında erkeklerce belirlenen görece bir ahlak anlayışının işlediği açığa çıkar. Kadının iyi niyetli varoluşu, erkek bakışıyla sürekli yeniden yorumlanır, böylece kadın özne olarak değil, anlamı erkeklerce kurulan bir nesne olarak temsil edilir. Filmde tekrar eden “kader” motifi, feodal erkeklik tarzının sürekliliğini simgeleyen erkek figürü üzerinden derinleşmektedir. Bu figür,

kadının yaşamının farklı evrelerinde karşısına çıkarak özgürleşme çabasını sistematik biçimde engeller, giderek yozlaşır ve tahakkümünü metalaştırmaya, hatta kadını satmaya varan bir noktaya taşır. Bu anlatı yapısı, *Ah Belinda*'da modern kadın kimliğinin geleneksel rollere geri itilmesiyle benzer bir ideolojik zeminde buluşurken her iki film de kadın temsiline alan açmaktadır. Üstelik bu alanın erkek egemen ahlak ve anlatı düzeni tarafından nasıl sınırlandırıldığını görünür kılarak bunu gerçekleştirmektedir (Demiray: 1991).

Bu durum, Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsiline ilişkin dönüşümün doğrusal bir ilerleme olarak okunamayacağını altını çizer. “Kadın filmleri” söylemi, bir yandan kadın deneyimini görünür kılarken, diğer yandan temsilin ideolojik sınırlarını da açığa çıkaran bir gerilim alanı üretir. Bu gerilim, Atıf Yılmaz sinemasının hem dönüştürücü potansiyelini hem de bu potansiyelin neden bütünüyle özgürleştirici bir sonuca ulaşamadığını anlamak açısından belirleyicidir. Kadın temsili, bu sinemada ne bütünüyle bastırılmış ne de bütünüyle özgürleştirilmiştir. Tam aksine, modernleşme, ataerkillik ve sinemasal bakışın kesişiminde sürekli müzakere edilen bir alan olarak varlık kazanmıştır.

### **3. ERİL SÖYLEM, TOPLUMSAL CİNSİYET VE BAKIŞ REJİMİ**

Ataerkil güç, toplumsal cinsiyet ilişkilerini yalnızca kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik üzerinden değil, anlamın nasıl üretildiği ve meşrulaştırıldığı üzerinden kurar. Toplumsal cinsiyet, bu bağlamda biyolojik farkların doğal bir sonucu olarak değil, tarihsel ve ideolojik bir düzenleme olarak işler. Kadınlık ve erkeklik, karşılıklı ve eşit konumlar olarak değil, biri merkezde, diğeri çevrede olacak biçimde hiyerarşik bir yapı içinde inşa edilir. Ataerkil düzen, bu hiyerarşiyi yalnızca toplumsal pratiklerde değil, kültürel temsiller ve öznel deneyimler aracılığıyla da sürekli yeniden üretir (Pira & Elgün, 2012).

Bu çerçeveden bakıldığında Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsili, yalnızca “kadın karakterlerin artışı” ya da “kadınların merkezde olması” gibi nicel ölçütlerle değerlendirilemez. Asıl mesele, bu karakterlerin hangi ideolojik düzen içinde görünür kılındığıdır. Ataerkil yapı, kadın anlatının merkezine alındığında ortadan kalkmazken tersi yönde çoğu zaman daha incelmış, estetikleştirilmiş ve görünmez hâle gelmiş biçimlerde işlemeye devam etmektedir. Bu nedenle onun filmlerinde kadın, çoğu zaman anlatının merkezindedir. Fakat merkezin kendisi hâlâ erkekçe kurulmuş bir anlam alanı olmaya devam etmektedir.

Toplumsal cinsiyet sistemi, eril ve dişil kimliklerin karşıtlık üzerinden kurulmasıyla işler. Ancak bu karşıtlık, kendi içinde tutarlı ve istikrarlı bir yapı sunmaz. Eril olanın kendini merkezde konumlandırabilmesi, dişil olanın sürekli olarak yeniden tanımlanmasına, sınırlandırılmasına ve denetlenmesine bağlıdır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet düzeni, sabit bir ikilikten ziyade, sürekli yeniden üretilen ideolojik bir gerilim alanı oluşturur (Scott, 2007: 28).

Yılmaz'ın sinemasında kadın temsiline dair temel gerilimlerden biri, tam da bu istikrarsızlıktan beslenir. Kadın karakterler, anlatı boyunca zaman zaman güçlenir, bilinçlenir ve özneleşmeye yaklaşır. Her ne kadar bu yaklaşım hiçbir zaman tamamlanmış bir dönüşüme ulaşamasa da. Kadının her ileri hamlesi, anlatı içinde yeni bir sınırla karşılaşır. Bu sınırlar, açık yasaklar biçiminde değilken ahlak, kader, ilişki ya da fedakârlık gibi daha örtük söylemler aracılığıyla kurulmaktadır. Böylece kadın özgürleşmeye yaklaşır, fakat anlatı onu sürekli olarak geri adım atmaya teşvik eder.

Sanayileşme süreci, kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin tarihsel seyrinde belirgin bir kırılma yaratmıştır. Özellikle retken emeğin örgütleniş biçimi, toplumsal cinsiyet eşitizliğini kadınlar aleyhine derinleştirmiştir. Sanayi ncesi tarımsal üretim topluamlarında üretken emek, aile içinde hem kadınlar hem de erkekler tarafından paylaşılırken, sanayi kapitalizmiyle birlikte üretim ev merkezli yapıdan koparılarak kamusal alana taşınmıştır. Bu dönüşüm, özellikle evli burjuva kadınları doğrudan etkilemiştir. Erkekler kamusal alanda ücretli emek sürecine dâhil olurken, kadınlar ev iiyle sınırlanan, daha az üretken ve görünmez emek biçimlerine yönelmek zorunda kalmıştır. Kadının üretimden dışlanması, yalnızca ekonomik bir dönüşüm değil, aynı zamanda toplumsal konumun yeniden tanımlanması anlamına gelmiştir. Bu koşullar altında gelişen kadın özgürlük hareketleri, eşit eğitim talebiyle başlayarak bireycilik anlayışının güçlenmesine ve toplumsal hiyerarşinin sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. 19. yüzyıla geldiğinde ise feminist hareket, kadınların erkeklerle eşit hak ve fırsatlara sahip olması yönündeki mücadelesini siyasal ve toplumsal bir talep hâline getirmiştir (Demir, 1997; Arat, 1991).

Atıf Yılmaz filmlerinde modern kadın fiğrnn taşıdığı çelişki, bu tarihsel bağlamla doğrudan ilişkilidir. Kadın çalışır, kamusal alana çıkar, bireysel kararlar almaya başlar. Fakat bu durum, anlatı içinde çoğu zaman huzursuzluk yaratan bir unsur olarak temsil edilir. Kadının kamusal alandaki varlığı, eşit bir yurttaşlık hâli olarak değil, denetlenmesi gereken bir sapma gibi kodlanır. Bu nedenle modernlik, onun sinemasında çoğu zaman bir kazanımdan çok, bitmeyen bir tartışma alanı olarak görünebilir.

Kültürel inançlar ve değer sistemleri, toplumsal cinsiyet düzeninin bireylerin benlik algısına kadar nüfuz etmesini sağlar. Kadın ve erkek kimlikleri, yalnızca toplumsal roller üzerinden değil, bireyin kendisini nasıl algıladığı ve değerlendirdiği üzerinden de biçimlenir. Bu süreçte kadınlık, çoğu zaman fedakârlık, bağlılık ve ilişkisel varoluş üzerinden tanımlanır (Fine, 2011: 113)

Bu içselleştirme süreci, Atıf Yılmaz filmlerinde kadın karakterlerin kendi arzuları ile kendilerinden beklenen roller arasında sıkışmasına yol açar. Kadın, yalnızca dışsal baskılarla değil, kendi benlik algısıyla da mücadele eder. Bu nedenle filmlerdeki çatışma, çoğu zaman açık bir baskıdan çok, içsel bir bölünme olarak görünür. Kadın karakter, neyi istediğini bilse bile, bu isteği hangi sınırlar içinde dile getirebileceğini sorgulamak zorunda kalır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin toplumsal kurumlar ve geleneksel değerler tarafından biçimlendirildiği yapılarda kadın kimliği çoğu zaman kendi başına kurulan bir öznel alanı olarak değil, başkalarıyla kurduğu bağlar üzerinden tanımlanan ilişkisel bir konum olarak ortaya çıkar. Bu tür toplumlarda kadının “birinin eşi, annesi, kızı” gibi tanımlamalarla anılması, kimliğin merkezine bağımsız bir benlikten ziyade toplumsal ilişkiler ağının yerleştirildiğini gösterir. Bu ilişkisel tanımlama biçimi, kadın üzerinde yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda psikolojik düzeyde de süreklilik kazanan bir baskı üretir. Toplum, bireylere belirli değerler yükleyerek onları beklentilere uygun davranmaya zorlar. Kadınlardan ise çoğunlukla edilgenlik, uyum ve kendini geri çekme talep edilir. Sinemada kurulan kadın imgesi, tam da bu beklentileri “normal” ve “doğal” gösteren bir işlev üstlenerek, toplumsal düzenin kadınlık tasarımını yeniden dolaşıma sokar. Bu yeniden üretim yalnızca gündelik rollerin tekrarıyla sınırlı kalmaz. Kadın temsili, daha derin bir kültürel-psişik zeminde, ortak bilinçdışının kalıplaşmış figürleriyle de beslenir. Bu noktada kadın, tarihsel süreklilik taşıyan ikili bir şemayla temsil edilir. Bir yanda saflık, iyilik ve yücelik gibi niteliklerle “tanrıça” benzeri bir idealizasyon, öte yanda baştan çıkarıcılık, tehlike ve “cadı” imgesiyle kurulan karanlık bir kutup. Bu ikili temsil, kadını doğaya daha yakın, duygusal yoğunluğu yüksek ve istikrarsız bir varlık olarak kodlayarak, kadın öznesini rasyonel/eril normların karşısında konumlandırır. Böylece kadının toplumsal alandaki özneleşmesini zorlaştıran ideolojik bir çerçeve, sinemasal imge üzerinden hem doğrulanır hem de pekiştirilir (Öztürk, 2000; Fordham, 1983).

Atıf Yılmaz sinemasında kadın karakterlerin anlatı içindeki merkezi konumu, bu nedenle yanıltıcı olabilir. Kadın merkezde görünür ancak bu merkez, çoğu zaman ilişkisel bir merkezdir. Kadının değeri, kendi eylemlerinden çok, başkalarıyla “özellikle erkeklerle” kurduğu bağlar üzerinden ölçülür. Bu durum, onun filmlerinin en temel açmazlarından birini oluştururken kadın anlatının odağındadır, fakat özneleşme hiçbir zaman bütünüyle tamamlanmaz.

Sinemada kadın imgeleri, toplumsal cinsiyet ideolojisinin yeniden üretildiği temel temsil alanlarından biridir. Kadın, sinemasal anlatı içerisinde yalnızca bir karakter olarak değil, belirli kültürel ve ideolojik anlamlarla yüklü bir imge olarak inşa edilir. Bu imgeler, kadınlıkla ilişkilendirilen normları, beklentileri ve sınırları görünür kılarak, toplumsal cinsiyet düzeninin sürekliliğine katkı sağlar. Dolayısıyla sinema, kadın imgeleri aracılığıyla yalnızca toplumu yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda kadınlık ve erkeklik algılarının üretildiği etkin bir ideolojik alan olarak işlev görür (Öztürk, 2000).

Toplumsal cinsiyet anlatılarında kadının güçsüz, korunmaya muhtaç ve kırılgan bir varlık olarak temsil edilmesi, yaygın bir mitolojik yapıya karşılık gelir. Bu mit, kadının sürekli olarak tehdit altında olduğu fikrini yeniden üretirken, erkeği koruyan, yönlendiren ve kurtaran özne konumuna yerleştirir. Sinemasal anlatılar, bu mit aracılığıyla kadın ve erkek arasındaki eşitsiz ilişkiyi doğal ve kaçınılmaz bir düzen gibi sunar (Pira & Elgün, 2012).

Onun filmlerinde bu mit, çoğu zaman açık biçimde dile getirilmez. Anlatının kritik anlarında devreye girerek kadın karakterin hareket alanını belirler. Kadın güçlenmeye, karar almaya ya da bağımsız bir yol çizmeye başladığında, anlatı onu yeniden kırılgan bir konuma yerleştiren durumlar üretir. Bu durum bazen duygusal bir çöküş, bazen toplumsal bir dışlanma, bazen de fiziksel ya da simgesel bir tehdit biçiminde ortaya çıkar. Böylece kadın karakter, özgürleşme potansiyelini taşısa bile, bu potansiyel çoğu zaman korunma ihtiyacı söylemiyle sınırlandırılır.

Sinemada anlam üretimi, yalnızca anlatılan hikâyenin içeriğiyle değil, sinemanın kendine özgü dili aracılığıyla gerçekleşir. Kamera hareketleri, kadraj tercihleri, kurgu yapısı ve anlatı ritmi, ideolojik anlamın kurulmasında belirleyici rol oynar. Bu nedenle sinema dili, tarafsız bir aktarım aracı olmaktan ziyade, belirli bir bakış açısını ve dünya görüşünü taşıyan etkin bir yapı olarak değerlendirilmelidir (Öztürk, 2000: 25).

Bu noktada Atıf Yılmaz sinemasını yalnızca tematik düzeyde okumak yetersiz kalacaktır. Kadın karakterin ne söylediği kadar, kameranın ona nasıl yaklaştığı, anlatının onu hangi anlarda durdurduğu ya da serbest bıraktığı önemlidir. Kamera, kimi sahnelerde kadının iç dünyasına yaklaşırken, kimi sahnelerde onu seyirlik bir nesneye dönüştürebilir. Bu ikili yapı, onun sinemasında bakış rejiminin hiçbir zaman bütünüyle sabitlenmediğini, sürekli olarak kaygan bir zeminde ilerlediğini gösterir.

Feminist teori, eril gücün kadın üzerindeki iktidarını tartışırken, bu iktidarın en kalıcı biçimlerinden birinin kadınlığı “özel alan”la, erkekliği ise “kamusal alan”la özdeşleştiren toplumsal ve kültürel ayırım üzerinden kurulduğunu

vurgular. Kadının toplumsal iktidardan ayrı ve ikincil bir konumda görülmesi, yalnızca hukuki ya da ekonomik dışlanmayla açıklanamaz. Aynı zamanda geleneksel bakışın kadına yüklediği anlamların gündelik yaşamın maddi örgütlenmesine yerleşmesiyle süreklilik kazanır. Bu çerçevede kadın, ev içine “doğal” biçimde aitmiş gibi konumlandırılır ve ev içi yemek yemek, çamaşır, bulaşık, temizlik ve çocuk bakımı gibi işlerle sınırlandırılarak görünmez ama sürekli bir yük hâline gelir. Feminist düşünceye göre sorun, yalnızca ev içi emeğin ağırlığı değil, özel alan ile kamusal alan arasına çekilen keskin sınırın, kadınları politika dışına iten güçlü özdeşimler üretmesidir. Örneğin, “kamusal” olanın ne sayılacağı daraltılır, sıradan yaşamın kaygıları olarak görülen pek çok mesele özel alana havale edilir ve böylece politik olanın kapsamı bilinçli ya da bilinçsiz biçimde küçültülür. Oysa özel yaşamın düzenlenme biçimi, kadınların kamusal yaşama katılımının önündeki ilk ve en belirleyici engellerden biri olarak işler. Kadınlar ve erkekler arasındaki yerleşik iş bölümü, birçok kadın için “çifte çalışma” anlamına gelir ve çocuk yetiştirme gibi etkinlikler dahi bir yandan “özel” kabul edilirken öte yandan toplumsal yeniden üretimin temel koşulu olarak kamusal sonuçlar doğurur. Bu nedenle ev içi organizasyonun somut ayrıntıları, “çocuğu kimin okuldan aldığı, yemeği kimin hazırladığı, bakım yükünün kimin üzerinde kaldığı” gibi salt mahrem hayatın ayrıntıları değil, doğrudan politik sorulardır. Kişisel varoluşun mahremiyetine kapatılmış görünen düzenlemeler, aslında iktidarın gündelik hayatta nasıl kurulduğunu gösteren kamusal meseleler olarak yeniden düşünülmelidir (Öztürk, 2000).

Yılmaz’ın filmlerinde bu ayrım, kadın karakterin hareket alanını belirleyen görünmez bir sınır hattı gibi çalışır. Kadın evin dışına çıktığında, anlatı sakinleşmek yerine gerilim yoğunlaşır. Kamusal alan, kadın için özgürleşme vaadi kadar risk ve tehdit de barındırır. Bu nedenle kadın karakterin kamusal alandaki varlığı, çoğu zaman anlatının kriz noktalarını oluşturur ve kadın, bu alanı deneyimlediğe yeniden tanımlanmaya zorlanır.

Atıf Yılmaz sinemasında ev, çoğu zaman güvenli bir alan olmaktan çok, kadının kimliğinin sınırlandığı bir mekân olarak görünür. Kadın evdeyken görünmezleşir. Evden çıktığında ise denetime açılır. Bu ikili durum, kadının ne özel alanda ne de kamusal alanda bütünüyle özgürleşemediğini gösterir. Kadın her iki alanda da başka türden sınırlarla karşılaşır. Onun filmlerinde kamusal alandaki kadın, hiçbir zaman rahat bir özne değildir. Kadının görünürlüğü artarken, bakışlar da yoğunlaşır. Kadın hem izlenir hem yargılanır. Bu nedenle kamusal alan, kadın için özgürleştirici olduğu kadar, baskıyı da beraberinde getiren çelişkili bir mekân hâline gelir.

Sinemasal temsil, üretim ve tüketim ilişkileriyle birlikte cinsiyetlendirilmiş bir izleyici düzeni kurar. Bu düzende hedeflenen etkin izleyici konumu

çoğunlukla erkek özne etrafında şekillenir. Kadın ise anlatı içinde edilgen bir konuma yerleştirilerek, çoğu zaman erotik bir nesne olarak sunulur ve film anlatısı, kadın bedeninin görsel dolaşıma sokulması üzerinden erkek seyirciye haz üretmeyi amaçlar. Bu yapı içerisinde haz, çift yönlü bir işleyiş kazanır. Kadın, bakılmanın ve seyredilmenin sağladığı görünürlük üzerinden konumlandırılırken erkek, bakma eyleminin kendisinden doğan görsel tatmini deneyimler. Sinemada bu tekrar eden temsil biçimleri, kadınlara seyredilmeyi, erkeklere ise seyretmeyi öğreten bir öğrenme sürecine dönüşür. Mulvey'nin tanımladığı biçimiyle bu görsel haz rejimi, öncelikle skopofilik bir yapı üzerine kuruludur. Bakmanın kendisinin zevk kaynağı hâline geldiği bu düzende, hem bakma hem de bakılma eylemi haz üretir. Bununla birlikte sinemada işleyen ikinci bir haz biçimi olarak voyöristik yönelim öne çıkar. Özel, yasak ya da gizli olanı görme ve denetleme arzusu etrafında şekillenen bu bakış, “öteki” olarak kurulan bedenlerin “özellikle cinsellik ve bedensel işlevler üzerinden” nesneleştirilmesini mümkün kılar. Voyöristik haz, egonun oluşumu ve dönüşümüyle ilişkilenerken süreklilik kazanır. Bakılan kişiyi bir özne olarak değil, denetlenebilir bir nesne olarak konumlandıran erotik bir temel üzerinde varlığını sürdürür. Bu bakış rejiminin uç noktada aldığı biçim ise, cinsel tatmini yalnızca nesneleştirilmiş ötekiyi etkin biçimde seyretme yoluyla sağlayan takıntılı röntgencilik hâlidir. Böylece sinema, görsel hazzın örgütlenişi üzerinden cinsiyetler arası iktidar ilişkilerini yalnızca temsil etmekle kalmaz, onları psikolojik ve ideolojik düzeyde yeniden üretir (Berger, 2005; Mulvey, 2008).

Yılmaz'ın sinemasında kadın karakterlerin merkezi konumu, bu ayrımı otomatik olarak ortadan kaldırmaz. Kadın anlatının merkezine yerleştiğinde bile, bakışın kime ait olduğu sorusu belirleyici olmaya devam eder. Kadın konuşur, anlatı ilerler, hikâye onun etrafında şekillenir fakat kamera çoğu zaman bu hikâyeyi erkek bakışının alışkanlıklarıyla çerçeveler. Bu durum, onun filmlerinde sık rastlanan bir gerilim yaratır: Kadın merkezdeyken bile, seyir deneyimi çoğu zaman erkek öznenin konforuna göre düzenlenmiştir. Bu noktada asıl mesele, “kadın anlatılıyor mu?” değil, “kadın kendi bakışını kurabiliyor mu?” sorusudur.

Erken dönem feminist sinema kuramı, sinemada cinselliğin sunumunu erkek egemen iktidar yapılarıyla birlikte ele alarak, görsel temsilin tarafsız bir alan olmadığını ortaya koyar. Claire Johnston, sessiz sinema döneminden itibaren kadın temsiline tek tipleştiğini ve kadının sinemasal anlatı içinde özneleşmekten çok, eril bakışın uzantısı hâline geldiğini savunur. Bu yaklaşım, kadının film anlatısında bağımsız bir anlam taşıyıcısı olmaktan ziyade, erkek merkezli temsil düzeninin sürekliliğini sağlayan bir figür olarak konumlandırıldığını gösterir. Mulvey ise bu temsil biçimini daha derin bir psikanalitik çerçevede ele alarak, kadının hem anlatı içinde hem de seyir

sürecinde erotik bir nesne olarak kurulduğunu ileri sürer. Mulvey'ye göre anlatı içindeki erkek karakter bakışını kadına yöneltirken, seyirci de bu bakışla özdeşleşmeye davet edilir. Böylece sinemada “bakma hakkı” yapısal olarak erkeğe ait hâle gelir. Bu bakış rejimi, röntgencilik, narsistik özdeşleşme ve fetişizm gibi haz mekanizmaları üzerine kuruludur. Kamera bakışı erkektir, öykü içindeki bakış erkektir ve kadının nesne konumuna itilmesi de yine erkek bakışı aracılığıyla gerçekleşir. Seyirci, anlatıyı bu erkek merkezli görsel düzen içinde deneyimlerken, kadın seyirci de çoğu zaman filmdeki pasif kadın figürüyle değil, egemen eril bakışla özdeşleşmekten haz duymaya yönlendirilir. Böylece sinema, yalnızca kadın bedenini nesneleştiren bir temsil üretmekle kalmaz, seyir deneyiminin kendisini de erkek bakışı etrafında örgütleyerek cinsiyetler arası iktidar ilişkilerini psikolojik ve ideolojik düzeyde yeniden kurar (Arslantepe, 2010).

Atıf Yılmaz sinemasında erkek bakışı, her zaman kaba ve doğrudan bir teşhirle işlemez. Bakış çoğu zaman daha incelmış, daha “iyi niyetli” görünen anlatı tercihlerinin içine gizlenir. Kadın karakter güçlüdür, zekidir, çalışkandır ancak kamera onun bedenine, mimiklerine ve duygusal kırılmalarına odaklanırken, bu gücü görsel hazla birlikte sunar. Bu noktada kadın karakterin güçlenmesi ile seyirlik hâle gelmesi arasında ince bir çizgi oluşur. Onun filmleri, tam da bu çizgide dolaşır. Kadını merkeze alırken, bakış rejimini bütünüyle dönüştürmekte tereddüt eder. Bu tereddüt, filmlerin ideolojik açıdan en verimli ama aynı zamanda en sorunlu alanını oluşturur.

Sinemada bakış rejimi, yalnızca kamera hareketleriyle değil anlatının kurulma biçimi ve seyircinin konumlandırılmasıyla birlikte işler. Kamera, anlatı ve seyirci arasında kurulan üçlü ilişki, ideolojik anlamın nasıl üretileceğini belirler. Bu yapı içinde seyirci, çoğu zaman anlatının sunduğu bakış pozisyonunu benimsemeye yönlendirilir. Böylece bakış, bireysel bir tercihten çok, yapısal bir yönlendirme hâline gelir (Derman, 1994).

Bu üçlü yapı Atıf Yılmaz sinemasında özellikle dikkat çekicidir. Anlatı, çoğu zaman kadın karakterin iç dünyasına yaklaşır. Seyirci, onun duygusal deneyimine ortak olmaya davet edilir. Ancak kamera, bu yakınlığı kurarken bile seyircinin konumunu bütünüyle kadın özneye özdeşleştirmez. Seyirci, bir yandan kadınla empati kurarken, diğer yandan onu izleyen bir pozisyonda tutulur. Bu ikili konum, seyir deneyimini çelişkili hâle getirirken, seyirci hem “anlayan” hem “seyreden” olur. Onun sinemasının bakış rejimi, bu nedenle ne bütünüyle eleştirel ne de bütünüyle geleneksel olarak tanımlanabilir. Arada, sürekli kaygan bir alanda durur.

Atıf Yılmaz filmlerinde kadın bedeninin sinemasal dolaşıma sokulma biçimi, bakışın çok katmanlı bir iktidar düzeni içinde örgütlendiğini

düşündürmektedir. Bu bağlamda yapılan çözümlemelerde, kadına yönelen bakışın yalnızca anlatı içindeki erkek karaktere ait olmadığı aynı zamanda kameranın olayları çerçeveleme biçimi ve bu çerçeveyi taklit eden izleyici bakışıyla birlikte üçlü bir yapı oluşturduğu vurgulanmaktadır. Teknik olarak nötr gibi görünen kamera bakışı, ideolojik olarak eril bir konumdan işlediği için, kadın her aşamada bakışın nesnesi hâline gelir. Anlatı içindeki erkek karakter, kadını seyredilen bir figür olarak kurarken, izleyici de bu bakışı devralarak dikizci bir konuma yerleşir. Böylece kadın, geleneksel teşhirci rolü içinde temsil edilir ve cinsel nesne olarak sunulması, sinemasal seyirliğin tekrar eden bir motifi hâline gelir. Kadın bedeni, güçlü görsel ve erotik etkilerle “bakılmak üzere” yapılandırılır (Derman, 1994).

Onun sinemasında teşhirin her zaman doğrudan ve açık bir erotizmle gerçekleşmediği söylenebilir. Çoğu zaman bu teşhir “hikâye gereği”, psikolojik çözümleme ya da karakter derinliği söylemi aracılığıyla meşrulaştırılır. Kadın karakterin bedeni, duygusal kırılmaların, travmaların ya da dönüşümlerin taşıyıcısı hâline getirilirken, aynı anda seyirlik bir yüzeye dönüşür. Bu durum, kadının yaşadığı deneyimin ciddiyetini ortadan kaldırmaz. Ancak bu deneyimin nasıl sunulduğu, hangi estetik tercihlerle çerçvelendiği sorusunu kaçınılmaz biçimde gündeme getirir. Kadın acı çekerken, dönüşürken ya da başkaldırırken, kameranın bu süreci hangi bakış rejimi içinde sunduğu, Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsiline dair temel ideolojik gerilim noktalarından birini oluşturur.

Psikanalitik film kuramı, sinemada bakış, arzu ve özdeşleşme ilişkilerini çözümlemek için önemli bir teorik zemin sunar. Özellikle feminist film teorisiyle kurulan ilişkide, kadının neden sıklıkla arzu nesnesi olarak temsil edildiği ve seyircinin hangi özneyle özdeşleşmeye yönlendirildiği tartışılır. Bu kuram, sinemanın bilinçdışı arzuları nasıl örgütlediğini görünür kılar (Mulvey, 2010).

Atıf Yılmaz sinemasını psikanalitik bir çerçeveden düşündüğümde, kadın karakterlerin yalnızca toplumsal baskıların değil, aynı zamanda anlatının bilinçdışı arzularının da taşıyıcısı hâline geldiğini görülebilir. Kadın, hem hikâyenin merkezinde duran özne hem de anlatının bastırılmış gerilimlerinin yüzeye çıktığı bir alan olarak işlev görür. Bu durum, kadının temsilini daha karmaşık ama aynı zamanda daha kırılğan hâle getirir. Kadın karakter, anlatının yükünü taşır taşımaya fakat bu yük, çoğu zaman onun özneleşmesini zorlaştıran bir ağırlığa dönüşür.

Feminist film teorisi, klasik sinemanın yalnızca eril seyirciyi nasıl etkilediğini değil, aynı zamanda dişil seyircinin bu görsel ve anlatsal düzen karşısındaki konumunu da sorgular. Klasik sinemanın parıltılı ve idealize edilmiş kadın

imgeleri, dişil seyirciye temsil alanı açmaktan ziyade, onu hazır klişelerle özdeşleşmeye zorlayan bir fantezi alanı sunar. Bu alanın özgürleştirici değil, aksine yabancılaştırıcı bir işlev gördüğü vurgulanır. Kadın karakterlerin sinemada çoğunlukla yalnızca arzu nesnesi olarak sunulması, filmi izleyen kadının “gerçek” bir seyirci olabilmesi için kendisi ile ekrandaki kadın imgesi arasında bilinçli bir mesafe kurmasını gerektirir. Ancak bu mesafe, kadın seyirci için erkek seyircide olduğu gibi doğal biçimde kurulamaz. Çünkü seyredilen nesne, aynı zamanda onun temsilidir. Bu durumda dişil seyirci, ya kendisini pasif kadınlık konumuyla özdeşleştirmeye ya da filmin egemen eril bakışını benimsemeye zorlanır. Bu zorunlu özdeşleşme, psikanalitik düzlemde aşırı özdeşleşmeden doğan narsisizm ya da kişinin kendi arzu nesnesi hâline gelmesiyle ilişkili mazoşistik bir konumu da beraberinde getirebilir. Böylece dişil seyircinin sinemadaki deneyimi, erkek bakışıyla örgütlenmiş görsel düzen içinde bölünmüş, çelişkili ve çoğu zaman dışlayıcı bir yapıya dönüşür. Kadın seyirci ya erkek öznenin bakışına eklenir ya da bu bakışın dışında kalarak seyir deneyiminden kopar (Smelik, 2008; Doane, 1982).

Atıf Yılmaz sineması bu açıdan düşünöldüğünde, kadın temsiline dair en önemli mesele yalnızca “kadının anlatılması” değil, kimin baktığı ve nasıl baktığı sorusu olabilir. Yılmaz’ın filmleri, kadın deneyimini görünür kılar. Bu görünürlük, Türk sinemasında önemli bir kırılma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bakış rejimi bütünüyle dönüştürölmediği sürece, bu görünürlük her zaman eksik, kırılğan ve tartışmaya açık kalır. Onun sineması tam da bu nedenle değerlidir demek yanlış olmayacaktır. Bunun nedeniyse çözümler sunduğu için değil, kadın temsiline ilişkin çelişkileri tüm açıklığıyla sahneye taşıdığı içindir.

#### **4. FEMİNİST FİLM TEORİSİ BAğLAMINDA ATIF YILMAZ OKUMASI**

Feminizm, kadınların tarihsel, toplumsal ve kültürel düzlemlerde maruz kaldıkları eşsizlikleri görünür kılmayı ve bu eşsizliklerin yapısal nedenlerini sorgulamayı amaçlayan eleştirel bir düşünce alanı olarak tanımlanır. Bu bağlamda feminizm, yalnızca kadın-erkek eşsizliğine işaret eden bir söylem değil, ataerkil iktidar ilişkilerinin gündelik yaşamdan kültürel temsillere kadar uzanan çok katmanlı işleyişini çözümlenmeye yönelik bir kuramsal çerçeve sunar (Taş, 2016).

Bu tanım çerçevesinden bakıldığında, Atıf Yılmaz sinemasını feminist bir perspektifle ele almak, yönetmeni “feminist” ya da “feminist olmayan” gibi ikili bir sınıflandırmaya indirgemekten çok, onun filmlerinin ataerkil düzenle nasıl bir ilişki kurduğunu sorgulamayı gerektirir. Bu bölümün temel

mesajları ise filmlerinin kadın deneyimini hangi açılardan görünür kıldığını, hangi noktalarda sınırlandırdığını ve bu durumların nasıl üretken bir tartışma alanı açtığını ortaya koymaktır. Feminist okuma, bu anlamda yargılayıcı değil, açıcı bir işlev görmesi bakımından önem taşımaktadır.

Kadınların toplumsal ve siyasal mücadelesinin tarihsel temelleri, esas olarak 18. yüzyılda belirginleşen dönüşüm süreçlerine uzanır. Bu dönemde feminizm, kadınların eşitsiz konumlarını doğal ve kaçınılmaz bir kader olarak değil, toplumsal ve kültürel olarak inşa edilmiş bir durum olarak kavramaya başlamalarıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Feminist bilinç, yalnızca ezilmenin fark edilmesini değil aynı zamanda bu eşitsizliğin giderilmesi gerektiğine dair bir politik iradenin oluşmasını, kadınların mücadelelerini bağımsız biçimde örgütlemelerini ve geleceğe yönelik alternatif toplumsal tasarımlar geliştirmelerini de kapsamaktadır. Kadınların tarih boyunca baskı ve dışlanmaya maruz kaldığı bilirse de, bu duruma karşı sistemli ve süreklilik taşıyan bir karşı duruşun her zaman var olmadığı açıktır. Gelişmiş bir feminist bilincin oluşabilmesi, kadınların evlilik kurumunun dışına çıkarak ekonomik bağımsızlık kazanmaları ve kendi yaşamlarını sürdürebilecek maddi koşullara sahip olmalarıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak bu önkoşullar sağlandığında, kadınlar ataerkil düzene karşı yalnızca bireysel tepkiler değil, düşünsel ve toplumsal alternatifler üretebilecek bir konuma ulaşabilmiştir. Batı toplumlarında bu koşulların görünür hâle gelmesi 17. yüzyılda başlarken, önceki dağılmış kadın itirazlarının önüne geçen sistemli feminist teorinin oluşumu 18. ve 19. yüzyıllara tarihlenmektedir (Berktaş, 2004).

İkinci dalga feminizmin 1970'li yıllarda dünya genelinde kazandığı ivme, Türkiye'de özellikle 1980 askeri darbesi sonrasında toplumsal ve kültürel alanda belirgin etkiler yaratmıştır. Bu dönemde Türkiye sineması da siyasal baskıların yeniden yapılandığı bir ortamda yön değiştirmiştir. Toplumcu gerçekçi söylemin doğrudan politik biçimleri sansürlenirken, kadın hareketinin taleplerini dolaylı biçimde görünür kılan filmler üretim alanı bulabilmiştir. Kadın sorunlarını merkeze alan bu filmlerin çekiminin engellenmemesi, hem kadın hareketinin yükselişiyle hem de bu temalara yönelik toplumsal merakın artışıyla ilişkilidir. Atıf Yılmaz'ın bu dönemde ürettiği ve sıklıkla "kadın filmleri" başlığı altında değerlendirilen yapıtlar, feminist düşünceden beslenen bir hassasiyet taşısa da kadın temsiline radikal bir kopuş getiren anlatılar sunmamaktadır. Bununla birlikte bu filmler, kadın deneyimini görünür kılmaları, kadın sorunlarını sinemasal anlatının merkezine taşımaları ve Türkiye sinemasında bu alanda açtıkları tartışma zemini nedeniyle tarihsel açıdan öncü ve değerli örnekler olarak değerlendirilmektedir (Yerlikaya, 2020; Velioğlu, 2019).

1970'lerin ortalarında çekilen *İntikam Meleği (Kadın Hamlet)*, kadın karakteri trajedinin merkezine yerleştirerek, erkek egemen anlatı yapılarını erken bir dönemde sorgulayan istisnai örneklerden biri olarak dikkat çeker. Metin Erksan'ın bu filmde erkek özne üzerinden kurulan trajik çatıyı kadın kimliğiyle yeniden düşünmesi, kadın deneyimini yalnızca temsil edilen bir tema olmaktan çıkarıp anlatının kurucu unsuru hâline getirir (Öztürk, 2025: 276). Bu yaklaşım, 1980'ler sonrasında kadın merkezli anlatıların yaygınlaşacağı sinemasal zeminin erken bir işareti olarak değerlendirilebilir. Kadınlık deneyimini kültürel ve ideolojik bir müdahale alanı olarak ele alması bakımından tarihsel bir eşik oluşturur. Bu erken örnek, 1980'ler sonrasında Atıf Yılmaz sinemasında belirginleşecek olan kadın merkezli anlatıların, toplumsal ve sinemasal zeminini önceden haber veren bir eşik olarak değerlendirilebilir.

Yılmaz'ın filmlerinde kadın karakterlerin yaşadığı dönüşüm, çoğu zaman bu feminist bilinçlenme sürecinin izlerini taşır. Kadın, başlangıçta yaşadığı sorunları kişisel kaderinin bir parçası gibi algılamakta, anlatı ilerledikçe bu sorunların toplumsal ve yapısal niteliği görünür hâle gelir. Ancak bu bilinçlenme, hiçbir zaman tamamlanmış ya da kusursuz bir özgürleşmeye dönüşmez. Tam tersine, kadın karakterler bilinç kazandıkça anlatıdaki çatışma derinleşir. Bu durum, Atıf Yılmaz sinemasının feminist bilinçle kurduğu ilişkinin tek yönlü değil, gerilimli ve tartışmaya açık olduğunu göstermektedir.

Günümüzde feminizm olarak adlandırılan düşünsel ve siyasal mücadele hattı, 17. yüzyılda İngiltere'de, kendilerini yeni oluşan toplumsal düzenin ilke ve değerlerinin bütünüyle dışında bırakılmış bir grup olarak gören kadınların talepleri ve itirazları etrafında şekillenmeye başlamıştır. Bu tarihsel süreç boyunca kadınlar, yalnızca baskı ve dışlanmaya maruz kalmamış aynı zamanda bu baskıya karşı farklı düzlemlerde direnç biçimleri geliştirmiştir. Ortaçağdan 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanan dönemde kadınlar, konuşma ve temsil hakkının da en az cezalandırılma kadar "hak" olduğunu savunmuş, bu talepleri nedeniyle cadı ilan edilerek yakılmış, eğitimsizlikten ve kamusal alandan dışlanmış olmaktan şikâyet etmiş, cinsel ilişkilerde uygulanan çifte ahlaki reddetmiş ve evlilik dışı cinsel haz hakkını dile getirmiştir. Bu direniş, bireysel itirazlarla sınırlı kalmamıştır. Kadınların örgütlenmesi, oy hakkı mücadelesi, sekiz saatlik iş günü talebi ve kadın kurtuluşunun emek mücadelesinden ayrı düşünülemeyeceği yönündeki görüşlerle kolektif bir politik hat kazanmıştır. Aynı zamanda bu mücadele, yaşamdan ve bedensel hazdan vazgeçmeden özgürleşme talebini savunan bir karşı duruşu da içererek kadınlığın biyolojik bir kader değil, toplumsal olarak inşa edilen bir kimlik olduğunu vurgulayan düşüncelerle kuramsal bir derinlik kazanmıştır. Böylece feminizm, farklı tarihsel momentlerde ortaya çıkan çok sayıda ilerici kadın

figürünün direnciyle beslenen, çok katmanlı ve süreklilik taşıyan bir mücadele alanı olarak biçimlenmiştir (Öztürk, 2000).

Bu tarihsel direniş hattı dikkate alındığında, Atıf Yılmaz sinemasının önemi, kadın deneyimini kültürel temsil düzeyinde görünür kılma cesaretinde yatar. Filmler, ataerkil düzeni doğrudan yıkmazken onun çatlaklarını, çelişkilerini ve tutarsızlıklarını sahneye taşır. Filmleri, feminist direnişi ideal bir sonuç olarak değil, süregelen ve tamamlanmamış bir mücadele olarak temsil eder.

Türkiye’de kadının erkek karşısındaki ikincil konumuna yönelik protesto ve iç hesaplaşmanın kökleri, Cumhuriyet öncesine uzanan tarihsel bir süreklilik içinde şekillenmiştir. Feminizmin Türkiye bağlamında çoğunlukla kadınların kamusal ve toplumsal alanda varlık gösterme mücadelesi olarak algılanmasının temelinde, Cumhuriyet’in sunduğu hukuksal çerçevenin yarattığı çelişkili yapı yer alır. Devlet, özellikle 1980’lere kadar hukuki düzenlemeleri, hizmet sistemi ve medya aracılığıyla ilerici ve zamandan bağımsız metinler gibi sunmuştur. Bu düzenlemeler toplum vicdanında da büyük ölçüde sorgulanmaksızın kabul görmüştür. Oysa başta Medeni Kanun olmak üzere, yürürlükteki yasalar erkeği ailenin reisi ve evlilik birliğinin temsilcisi olarak tanımlamaktayken, ikametgâhın belirlenmesi ve ailenin geçiminin sağlanması gibi temel yetkileri kocaya tanımaktaydı. Kadın ise bu yapı içinde, aile saadetinin sürdürülmesi adına kocasına yardımcı olmakla yükümlü, açıkça ikincil bir role yerleştirilmişti. Feminist eleştiri, bu maddelerin yalnızca hukuki bir eşitsizliği değil, daha geniş bir ataerkil devlet yapısının tezahürünü oluşturduğunu vurgular. Devletin aile, medya ve eğitim sistemi gibi temel kurumlar aracılığıyla bu ataerkil düzeni onayladığı ve meşrulaştırdığı düşüncesi, Türkiye’de feminist mücadelenin yönünü belirleyen temel eleştirel hatlardan biri hâline gelmiştir (Arat, 1998).

Atıf Yılmaz sinemasını Türkiye bağlamında feminist bir okumaya açmak, bu tarihsel gerilimi dikkate almayı zorunlu kılar. Kadın karakterlerin kamusal alana çıkışı, çalışma hayatına katılımı ya da cinselliklerini ifade etmeleri, anlatı içinde çoğu zaman umut verici bir hareket olarak sunulur. Fakat bu hareket, aynı anda toplumsal ve ahlaki sınırlarla kuşatılır. Bu nedenle onun filmleri, Türkiye’de feminizmin hem kazanımlarını hem de sınırlılıklarını birlikte taşıyan bir temsil alanı olarak irdelenmelidir.

Kadın cinselliğini merkeze alan ahlaki düzenin hem geleneksel hem de modern toplumlarda süreklilik göstermesi, ataerkilliğin belirli bir din, ideoloji ya da siyasal rejime indirgenemeyecek kadar yaygın ve köklü bir yapı olmasından kaynaklanır. Ataerkil örüntüler, yalnızca belirli kültürel ya da dinsel bağlamlara özgü değildir. Farklı toplumsal yapılarda ve siyasal sistemlerde benzer biçimlerde yeniden üretilir. Bu durum, toplumsal cinsiyet

eşitsizliğinin evrensel ölçekte işleyen bir iktidar ilişkisi olduğunu ortaya koyar. Nitekim kadınların politik statü, katılım ve etki alanları bakımından erkeklerle eşit olmadığı, bu ikincilliğin farklı kültürleri, rejimleri ve siyasal düzenlemeleri aşan bir kapsayıcılığa sahip olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle geleneksel örüntülerin güçlü biçimde varlığını sürdürdüğü toplumlarda, kadın cinselliği kamusal alanın dışında tutulur ve aile içi mahremiyetle sınırlandırılır. Bu sınırlandırma, yalnızca bireysel bir ahlak meselesi olarak değil, ataerkil ideolojinin meşru kabul ettiği bir düzenin parçası olarak işler. Kadının cinselliğini aile dışında yaşaması, bu bağlamda yalnızca reddedilen bir davranış değilken aynı zamanda toplumsal çözülmenin ve ahlaki bozulmanın göstergesi olarak damgalanır. Böylece kadın bedeni ve cinselliği, ataerkil denetimin sürekliliğini sağlayan temel alanlardan biri hâline gelir (Kazemi & Özalpat, 2004; Köysüren, 2013).

Yılmaz'ın kadın merkezli anlatılarında en sert gerilimlerden biri, tam da bu “namus-cinsellik” ekseninde belirir. Kadın karakterin kendi bedeni üzerinde söz söylemeye başlaması, anlatıda yalnızca kişisel bir özgürleşme hamlesi olarak kalmaz. Aynı zamanda toplumsal düzenin sinir uçlarına dokunan politik bir eylem hâline gelir. Çünkü ataerkil sistem, kadının cinselliğini yalnızca “ahlak” meselesi olarak değil, mülkiyet ve iktidar meselesi olarak kurmaktadır. Kadın bedeni kontrol edildiğinde, yalnızca kadın değil, onun üzerinden kurulan erkeklik kurgusu da güvenceye alınmış olur. Bu nedenle Yılmaz'ın filmlerinde cinselliğin görünür kılınması, otomatik biçimde özgürleştirici değildir. Aksine, görünürlük çoğu zaman yargının, teşhirin ve cezalandırmanın da görünür olduğu bir alana dönüşür.

Kadının özneleşmesi, ataerkil yapılar içinde belirli sınırlar tarafından kuşatılırken, kadın görünürlük kazandığında bile, bu görünürlüğün hangi koşullar altında mümkün olduğu belirleyici hâle gelir. Kadın, özne olarak tanınmaya yaklaştığı anlarda, ahlaki yargılar, toplumsal normlar ve kültürel kodlar aracılığıyla yeniden sınırlandırılır. Böylece özgürleşme hamlesi çoğu zaman yarım bırakılan ya da geri çağrılan bir sürece dönüşür (Köysüren, 2013),

Onun sinemasını “feminist” ya da “feminist değil” diye keskin biçimde ayırmayı zorlaştıran şey, bu sınır deneyimini filmlerin içine işlemiş olmasıdır. Kadın karakterler bir eşikten geçerken karar verir, itiraz eder, arzularını dile getirir, evin ya da ilişkinin kurallarını ihlal eder. Fakat tam da bu eşik anında anlatı, kadının önüne yeni bir sınır koyar. Bazen aile, bazen mahalle, bazen hukuk, bazen de “kader” adı verilen ideolojik perde devreye girer. Kadın tam özneleşecekken temsil, onu yeniden nesneleştirme riskini taşır. Tam özgürleşecekken anlatı, onu yeniden “toplumsal kabul”ün çemberine çağırır.

Bu, Yılmaz sinemasının kusuru değilse bile, onun tarihsel sınırlarını ve temsil rejiminin gerilimlerini açık eden temel bir düğündür.

Feminist sinemada kopuş, yalnızca kadın karakterlerin anlatının merkezine alınmasıyla değil, sinemanın haz üretme biçimlerinin politik olarak sorgulanmasıyla ilişkilidir. Bu yaklaşım, görsel hazzın ve seyir zevkinin nasıl kurulduğunu tartışmaya açarken, temsilin politikleşmesiyle birlikte “haz” ile “politik eleştiri” arasındaki gerilimin kaçınılmaz biçimde ortaya çıktığını ileri sürer (Colin, 2006).

Yılmaz sinemasında kadın deneyimini görünür kılarken aynı zamanda sinemanın seyirlik doğasından tümüyle kopmaz. Bu, iki farklı sonuç doğurur. Birincisi, filmler seyirciye ulaşır, çünkü Yeşilçam’ın anlatı alışkanlıklarıyla bağıni tamamen koparmadığı için “izlenebilir” kalır. İkincisi, tam da bu izlenebilirlik, feminist eleştirinin keskinliğini kimi anlarda yumuşatır, çünkü kadın bedeni ve kadın deneyimi, eleştirel bir dille anlatılırken bile, haz rejiminin içine yeniden çekilebilir. Onun sinemasının üretkenliği de burada başlar diyebiliriz. Haz ile politik olanın aynı sahnede yan yana durabildiği, birbirini hem besleyen hem bozan bir ikilik kurar. Bu ikilik, Yılmaz’ı idealize etmeyi de dışlamayı da zorlaştırır çünkü filmler hem eleştirel bir potansiyel taşır hem de temsilin ideolojik izlerini üzerinde taşımaya devam eder.

Feminist düşünce, tekil ve homojen bir yaklaşım değil, farklı tarihsel ve siyasal bağlamlarda biçimlenmiş çeşitli kuramsal yönelimlerden oluşur. Liberal feminizm eşit hak ve fırsatlara odaklanırken, radikal feminizm ataerkinin kökensel ve yapısal niteliğini vurgular. Sosyalist feminizm ise cinsiyet eşitsizliğini sınıf ilişkileri ve üretim biçimleriyle birlikte ele alarak, kadın emeği ve toplumsal yeniden üretim süreçlerini merkeze alır (Öztürk, 2000).

Bu ayrım, onun sinemasını okumak için pratik bir yol kazandırır. Yılmaz’ın kimi filmlerinde kadınların kamusal alandaki hak talepleri, eğitim ve çalışma yaşamı üzerinden bir liberal feminist hatla kesişirken, kimi filmlerinde ise kadın bedeninin denetimi, erkek şiddeti, namus rejimi gibi temalar daha radikal bir eleştiri potansiyeli taşır. Ancak bu iki hat, çoğu zaman birbirini dışlamaz. Aynı film içinde bile, eşitlik talebi ile ataerkin düzenin kökensel eleştirisi yan yana gelebilir. Sosyalist feminist perspektif ise Yılmaz sinemasının çoğu okumasında gözden kaçan bir yönü görünür kılmaya yardım eder. Örneğin, kadınların ev içi emeği, bakım yükü ve toplumsal yeniden üretim süreçleri gibi. Yılmaz’ın kadın karakterleri çoğu zaman “bireysel kader” gibi görünen bir sıkışmayı yaşarken, bu sıkışmanın arkasında emek rejimi ve toplumsal örgütlenme bulunur. Dolayısıyla Yılmaz sineması,

feminist teorinin farklı damarlarının birlikte denenebileceği bir temsil alanı sunar.

Sinema, ideolojik bir aygıt olarak toplumsal değerleri, normları ve iktidar ilişkilerini yeniden üretme kapasitesine sahip olmakla birlikte, aynı zamanda bu ideolojik işleyişe karşı-stratejik biçimde kullanılabilir bir temsil alanı da oluşturur. Bu bağlamda sinema, hâkim ideolojiyi pekiştiren bir araç olmaktan çıkarılıp, eleştirel bir müdahale alanına dönüştürülebilir. Temsil pratikleri, ideolojik düzenin görünmez kıldığı çatlakları açığa çıkarma imkânı taşır (Nelmes, 1998)

Yılmaz'ı feminist film teorisi bağlamında “üretken” kılan şey, tam da bu karşı-stratejik imkânın sinema içinde nasıl belirdiğini göstermesidir. Yılmaz, bütünüyle bir karşı-sinema kurmaz fakat ana akım anlatının içinde, kadın deneyimini merkeze alarak ideolojik düzenin kendisini ele veren noktalarını görünür kılar. Kadın karakterin bedeni, arzusu ve sesi, bir yandan temsilin içine çekilerek yeniden düzenlenir, öte yandan bu düzenleme, ataerkil yapının şiddetini, ikiyüzlülüğünü ve çelişkilerini açığa çıkarır.

Yılmaz'ı feminist film teorisi bağlamında okumak, onu bir “feminist yönetmen” olarak ilan etmekten çok, sinemasının ataerkil temsil rejimiyle nasıl bir ilişki kurduğunu sorgulamayı gerektirir. Bu sorgulama, filmlerde kadın karakterlerin merkeze alınmasını otomatik bir ilerleme olarak kabul etmezken, görünürlük ile özneleşme, haz ile politik eleştiri, teşhir ile ifade arasındaki gerilimleri dikkatle izlemeyi zorunlu kılar. Onun sineması, kadın deneyimini sessizlikten çıkarırken onu bütünüyle özgürleştirmez fakat ataerkil düzenin doğal ve değişmezmiş gibi sunulan yapısını istikrarsılaştırır çatlaklar üretir. Bu nedenle Yılmaz'ın filmleri, feminist teori açısından “çözüm” sunan metinler olmaktan ziyade, eleştirel düşüncüyü sürekli tetikleyen sorun alanları olarak değerlendirilmelidir. Kadın karakterlerin sınırları, başarısızlıkları ve çelişkileri, bu sinemanın zaafı değil, Türkiye’de feminist bilincin tarihsel, kültürel ve ideolojik koşullar altında nasıl müzakere edildiğinin sinemasal kayıtlarıdır. Bu bağlamda Atıf Yılmaz sineması, feminist okuma için güvenli bir alan değil, tam tersine, tartışmalı, huzursuz edici ve bu yüzden üretken bir düşünme zemini sunar.

## SONUÇ

Bu çalışma, Atıf Yılmaz sinemasında kadın temsilini, melodram geleneği, eril söylem ve feminist film teorisi ekseninde ele alarak, yönetmenin filmlerinin ne ölçüde dönüştürücü, ne ölçüde sınırlayıcı bir temsil alanı sunduğunu tartışmayı amaçlamıştır. İnceleme boyunca ortaya çıkan temel bulgu, Atıf Yılmaz sinemasının kadın temsiline ilişkin tek yönlü ya da tutarlı bir

özgürleşme anlatısı sunmak yerine kadın deneyimini, modernleşme, ataerkillik ve sinemasal bakış rejimi arasındaki gerilim hattı üzerinde konumlandırdığıdır.

Yılmaz'ın filmleri, Yeşilçam'ın yerleşik melodramatik ve ahlaki kodlarını bütünüyle terk etmeden, bu kodların içini oymaya ve kadın karakterler üzerinden çatlaklar üretmeye yönelir. Kadın figürler, anlatının merkezine yerleştirilir. Konuşur, itiraz eder, arzularını dile getirir ve kamusal alanda var olma çabası gösterir. Bu yönüyle Yılmaz sineması, Türk sinemasında kadın deneyimini görünür kılan önemli bir eşik oluşturur. Ancak bu görünürlük, bakış rejiminin, anlatısal ahlakın ve toplumsal normların dönüştüğü anlamına gelmez. Kadının özneleşme süreci çoğu zaman yarım bırakılarak özgürleşme jestleri, ahlak, kader, ilişki ve fedakârlık söylemleriyle yeniden sınırlandırılır.

Feminist film teorisinin sunduğu kavramsal çerçeve, bu çelişkili yapıyı görünür kılmak açısından belirleyici olmuştur. Yılmaz'ın filmlerinde kadın bedeninin hem özgürleşmenin hem de seyirliğin taşıyıcısı hâline gelmesi, haz ile politik eleştiri arasındaki gerilimi açığa çıkarır. Kamera, kimi anlarda kadının iç dünyasına yaklaşırken, kimi anlarda onu seyirlik bir nesneye dönüştürür. Bu durum, filmlerin feminist bir kopuş üretmekten ziyade, ataerkil temsil rejimini sorgulayan ama onun dışına bütünüyle çıkamayan bir anlatı alanı yarattığını göstermektedir.

Bu bağlamda Atıf Yılmaz sineması, “kadın filmleri” etiketiyle basitleştirilemeyecek ölçüde karmaşık bir yapı sunar. Ne bütünüyle özgürleştirici ne de yalnızca yeniden üreten bir sinema anlayışından söz edilebilir. Onun filmleri, kadın temsiline dair ideolojik sınırları, çelişkileri ve müzakereleri açık hâle getirerek, feminist okuma için verimli bir tartışma zemini oluşturur. Bu zemin, çözümler sunmaktan çok sorular üretir: Kadın anlatının merkezindeyken bakış kime aittir? Görünürlük özneleşme midir? Özgürleşme hangi anlatısal ve estetik koşullarda mümkündür?

Sonuç olarak Atıf Yılmaz sineması, kadın temsiline ilişkin kesin cevaplar vermekten ziyade, Türkiye sinemasında kadınlık, modernlik ve ataerkillik arasındaki gerilimleri görünür kılan bir ara alan üretir. Bu ara alan, onun sinemasını hem tarihsel olarak önemli hem de eleştirel olarak tartışmaya açık kılar. Yılmaz'ın değeri, feminist bir sinema kurmuş olmasından çok, kadın temsiline ilişkin ideolojik düğümleri çözmeden sahneye taşımada yatmaktadır. Tam da bu nedenle, Atıf Yılmaz sineması, feminist film teorisi açısından yeniden okunmaya, tartışılmaya ve sorgulanmaya açık bir alan olarak önemini korumaktadır.

## KAYNAKÇA

- Arat, N. (1991). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Arat, Y. (1998). Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik. R. Kasaba & S. Bozdoğan (Der.), *Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Arslanteppe, M. (2010). Sinemada feminist teori. 3. *Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın: Edebiyat, Dil, Kültür ve Sanat Çalışmalarında Kadın Sempozyumu* bildiriler kitabı.
- Bayrakdar, D. (2011). *Türk film araştırmalarında yeni yönelimler* (9-10). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2004). *Kadınların insan haklarının gelişimi ve Türkiye* (s. 1-30). İstanbul: Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Colin, G. (2006). *Kadın, İslam ve sinema* (D. Koç, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Çalışkan, S. (2006). *Atıf Yılmaz sinemasında kadının sunumu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demiray, E. (1991). Atıf Yılmaz’da kadın. *Kurgu Dergisi*, 117-122.
- Derman, D. (1994). *Jean-Luc Godard’ın sinemasında kadının yeniden sunumu*. Ankara: Değişim Yayınları.
- Doane, M. A. (1982). Film and the masquerade: Theorising the female spectator. *Screen*, 25(3-4), 74-87.
- Dorsay, A. (1995). *12 Eylül yılları ve sinemamız: 160 filmle 1980-90 arası Türk sinemasına bakışlar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Elmacı, T. (2011). Yeni Türk sinemasında kadının temsil sorunu bağlamında *Gitmek* filminde değişen kadın imgesi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 185-202.
- Erus, Z. Ç. (2005). *Amerikan ve Türk sinemalarında uyarlamalar: Karşılaştırmalı bir bakış*. İstanbul: ES Yayınları.
- Fine, C. (2011). *Toplumsal cinsiyet yanılsaması* (K. Tanrıyar, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Fordham, F. (1983). *Jung psikolojisinin ana hatları* (A. Yalçınar, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Hıdıroğlu, İ., & Kotan, S. (2015). Sinemada eril söylem ve Atıf Yılmaz filmlerinde kadın sorunu. *Atatürk İletişim Dergisi*, (9), 55-76.
- Köysüren, A. (2013). *Kültürel ve dinî algıda toplumsal cinsiyet*. Bursa: Sentez Yayınları.
- Mulvey, L. (2008). Görsel haz ve anlatı sineması (N. Abisel, Çev.). S. Büker & G. Topçu (Ed.), *Sinema/Tarih/Kuram/Eleştiri* içinde. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

- Mulvey, L. (2010). Visual pleasure and narrative cinema. R. Warhol & D. P. Herndl (Ed.), *Feminisms: An anthology of literary theory and criticism* içinde (ss. 438-448). New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Nelmes, J. (1998). Sinemada cinsiyet ve cinselliğin sunumu (E. Yılmaz, Çev.). *Sinemasal, Kış*, 78-85. İstanbul.
- Nutku, Ö. (1990). *Dram sanatı: Tiyatroya giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Öztürk, S. R. (2000). *Sinemada kadın olmak*. İstanbul: Yeni Alan Yayınları.
- Öztürk, T. (2025). Kadın Hamlet'in intikamı: Kültürel uyarlamada trajik söylemin dönüşümü. *Konservatoryum Dergisi*, 12(2), 274-288. İstanbul: İstanbul University Press.
- Pira, A. ve Elgöl, A. (2012). Toplumsal cinsiyeti inşa eden bir kurum olarak medya: Reklamlar aracılığıyla ataerkil ideolojinin yeniden üretilmesi. *Kurgu*, (18), 113-132.
- Scott, J. W. (2007). *Toplumsal cinsiyet: Faydalı bir tarihsel analiz kategorisi*. İstanbul: Agora Yayınları.
- Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: Kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 163-175.
- Tice, E. (2012). Atıf Yılmaz sineması. *Hayal Perdesi Dergisi*, (28), 40-43.
- Veliöğlu, M. (2019). Yeşilçam'ın hayaletleri: 1980 sonrası Türk sinemasının üslup arayışlarında Yeşilçam sanrıları. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, (1), 398-429.
- Yerlikaya, B. (2020). 1980 sonrası Türk sinemasında kadın temsilleri ve cinsiyetçi söylencenin reddi: *Mine nasıl kurtulur*. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 1286-1303.



# **Latin Amerika – İsrail İlişkilerine Genel Bir Bakış**

**Canan KIŞLALIOĞLU<sup>1</sup>**

1- Dr. Öğr. Gör.; Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. canankislalioglu@yahoo.com ORCID No: 0000-0003-0388-246X

## ÖZET

İsrail ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkiler geçmişten günümüze çeşitli aşamalar geçirmiştir. Latin Amerika'nın İsrail ile ilişkilerine bakarken kimi zaman birkaç devlet veya birkaç yönetim tarafından aynı politikaların benimsendiğini görmek mümkündür. İlişkiler geçmişten günümüze analiz edilmiş ve üç ayrı dönem olarak incelenmiştir. İlk olarak İsrail'in kuruluş aşamasından itibaren Soğuk Savaş döneminde ilişkiler genel olarak incelenmiş, ardından sol yönetimlerin iktidara geldiği Pembe Dalga döneminden itibaren Latin Amerika bölge ülkelerinin İsrail ile olan ilişkilerindeki değişimler analiz edilmiştir. Son olarak 2023 yılında 7 Ekim olaylarının ardından İsrail'in düzenlediği operasyonların bölge ülkeleri ile ilişkileri nasıl şekillendirdiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada makale, kitap gibi kaynakların yanında haberler de kullanılmış ve çeşitli ülkelerin liderlerinin söylem ve politikaları incelenerek çalışmaya dâhil edilmiştir. Çalışma, İsrail ile Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerde ABD'nin de önemli bir belirleyici unsur olduğunu savunmaktadır. ABD'nin bu bölgeye yönelik politikalarında müdahil olamadığı durumlarda İsrail'i bölge ülkeleriyle muhatap olarak bölgede tuttuğu anlaşılmıştır. Özellikle askeri teçhizat ve silah konusunda yapılan işbirliklerinin günümüzde Latin Amerika toplumlarında İsrail'e yönelik bakış açısını şekillendirdiği açıktır. Özellikle 1970'li yıllarda yaşanan darbelerde, darbeci yönetimlerle İsrail arasındaki işbirliği toplumsal hafızada bir iz bırakmış ve 2000'li yıllarda Latin Amerika bölgesinde yerlilik bilincinin artmasıyla beraber İsrail'in Filistinlilere yönelik politikaları ile sömürge ve darbe yönetimlerinin yerlilere yaptıkları arasında benzerlik kurulmuştur. Bu çalışma Latin Amerika ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkilerin nasıl değiştiğini ve gelecekte ne yönde şekillenebileceğini anlamayı amaçlamaktadır.

*Anahtar Kelimeler – Latin Amerika, İsrail, Chavez, Filistin, Ortadoğu*

---

## GİRİŞ

Uluslararası alanda İsrail ile kurulan ilişkiler bir ülkenin siyasi konumunu anlamak açısından önemlidir. 2000'li yıllardan itibaren uluslararası alanda bağımsız ve farklı politikalar ortaya koymaya çalışan Latin Amerika ülkelerinin İsrail ilişkilerine genel bir bakış, burada izlenen politikaların niteliğini ve uluslararası alanda etkilerini anlamak için değerlendirilmiştir. Latin Amerika ile İsrail arasındaki ilişkileri iki farklı başlığa bölmek mümkündür. Başlıklardan bir tanesi özellikle 1970'ler ve 80'ler boyunca darbe yönetimlerinin ve sonrasında sağ hükümetlerin kurduğu ilişkileri değerlendirmektedir. Diğer başlık ise özellikle Chavez'in simge isim haline geldiği ve Pembe Dalga döneminde sol yönetimlerin işbaşına gelmesinin ardından dönüşen ilişkilerin değerlendirilmesini

amaçlamıştır. Bu iki farklı politikanın ortaya çıkışı, Latin Amerika ülkelerinde iktidar değişimlerini de dikkate almayı gerektirmektedir. Latin Amerika tarzı başkanlık sistemi yapısı, bu ülkelerin tarihsel gelişimine de bağlı olarak bir tarafın tamamen kazanıp diğer tarafın tamamen kaybettiği bir oyun modeli şeklinde ilerlemektedir. İktidara gelen siyasi parti, muhalif olduğu tarafın politikalarının tamamen karşısına geçebilmekte ve önceki politikaları tam tersi yönde değiştirebilmektedir. Bu nedenle Latin Amerika ülkelerinde İsrail ile ilişkilerin niteliği ve bu ülkeye yönelik tepkiler iktidara gelen partinin muhalefete karşı bir argümanı haline dönüşebilmektedir. İsrail ile ilişkilerin de politika değişimlerinde ana temalardan biri olduğu dikkat çekmektedir. İktidara gelen parti, kendinden önceki yönetimin tüm İsrail politikasını tamamen değiştirebilmekte ve İsrail ile süren ya da kopan ilişkilerini meşrulaştırabilmektedir.

### ***2000 Öncesi Latin Amerika-İsrail İlişkileri***

Latin Amerika – İsrail ilişkilerinde 2000 öncesi ilişkilere bakıldığında öne çıkan konunun güvenlik ve teknoloji konusundaki işbirlikleri olduğu dikkat çekmektedir. İsrail'in kuruluş aşamasında başlayan ilişkiler, geçen süre içerisinde farklı konularda gelişmiştir. 1947 yılında Filistin'de bir İsrail devleti kurulması için Birleşmiş Milletler'de alınan 181 sayılı kararı o dönem Latin Amerika'daki 20 ülkeden 13 tanesi desteklemiştir, bunların arasında Brezilya, Bolivya, Ekvador ve Venezuela da vardır. Bu karara karşı çıkan tek ülke Küba olmuştur. Arjantin, Kolombiya, Meksika, El Salvador, Honduras ve halen daha Ortadoğu dışındaki en büyük Filistinli nüfusa ev sahipliği yapan Şili ise çekimser kalmıştır (United Nations, 1947). Bu kararın alındığı süreçte Latin Amerika ülkelerinin ABD politikalarından çok farklı politika izlemelerinin mümkün olmadığı hatırlanmalıdır. Bu dönem Soğuk Savaş'ın yeni başladığı ve ABD'nin Latin Amerika ülkelerinde yoğun şekilde sol hareketlerle ağır mücadelelere giriştiği bir dönemdir. Bu nedenle ABD - Latin Amerika ilişkileri, Latin Amerika-İsrail ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Bu noktada tek ayrışan ülke ise o dönem Yahudi tezlerine şiddetle karşı çıkan Küba delegasyonu olmuştur. Balfour Deklarasyonu'nu bölgedeki Arap - Yahudi çatışmasının temeli olarak göre Küba, Filistin'in bölünmesini hukuka aykırı ve eşitsiz bulduğunu belirtmiştir (Henry, 2019:164). Bu kararın ardından Nakba olarak adlandırılan süreçle birçok Filistinli ülkesini terk etmiş, bunların bir kısmı Latin Amerika ülkelerine yerleşmiştir, bunun yanında daha önce çalışmak üzere Latin Amerika'ya gelenler de ülkelerine geri dönme hakkını kaybetmişlerdir.

Latin Amerika ülkeleri ile İsrail arasındaki ilişkiler daha sonrasında devam etmiş, özellikle 1970'lerde teknolojik, bilimsel ve askeri konularda işbirlikleri artmıştır. 1970'leri Latin Amerika ülkeleri için bir darbeler çağı olarak isimlendirmek mümkün olacaktır. Bu dönemde hem ABD tarafından askerlerin eğitilmesi hem de İsrail'den alınan eğitim ve teçhizatların sol hareketleri bastırmak için kullanılması bugün Latin Amerika ülkelerinde

İsrail'e muhalif düşüncenin yerleşmesinde önemli olmuştur. Bu dönemde Latin Amerika ülkelerinin İsrail ile ilişkilerine bakıldığında; askeri işbirliklerinin insan hakları sorunlarının da temelini oluşturduğu görülmektedir. Aşağıda ülkeler tek tek ele alınarak İsrail ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki ilişkilerinin 2000'li yıllara kadar nasıl şekillendiği anlaşılmaya çalışılmıştır.

İsrail'in 1970'lerden beri silah sattığı ülkelere biri Meksika olmuştur. Bu askeri satışlara uçak, helikopter gibi ağır araçlar da dâhildir. Aynı şekil de Guatemala da İsrail ile ilişkiler konusunda dikkat çekmiştir. ABD'nin uzun süre askeri olarak desteklediği ülkede, ABD'nin çekilmesinin ardından İsrail sürece dâhil olmuş ve özellikle 1970'lerde İsrail ile imzalanan silah anlaşması ile İsrail, Guatemala'da yaşanan iç savaşın bir tarafı haline gelmiştir (Beit-Hallahmi, 1987:79).

Kolombiya'da ise durum daha karmaşık bir hal almıştır. Yair Klein isimli İsraili eski bir Yarbay, Spearhead Ltd. isimli özel bir askeri şirket kurmuş ve bu şirket silahlı kuvvetlere eğitim vermiştir. 1980'li yıllarda Klein, uyuşturucu kaçakçılara ve sağcı milislere eğitim vermekle suçlanmış ve İsrail'den iadesi istenmiştir. Kolombiya'da bu konulardan yargılanan ve suçlu bulunan Klein mahkûm edilmiştir. Ancak İsrail makamları Klein'i Kolombiya'ya teslim etmemiştir. Klein aynı dönemde Kolombiya'nın en büyük kokain karteli olan Medellin karteli için silah kaçakçılığı girişiminde de bulunmuş ancak bu konuda İsrail tarafından yargılanıp suçlu bulunmuştur (Robertson, 1999).

Bu olaylarda dikkat çeken nokta, İsrail'in bu ülkelerdeki askeri ve istihbarat ile ilgili yardımlara, ABD'nin yerine devam etmesidir. ABD, bölgedeki darbe hükümetleri ile sıkı işbirliği geliştirmiş, kimi zaman bu darbe süreçlerini yönetmiş, insan hakları konusunda uluslararası tepkilerin oluşmasının ardından bu ülkelere çekilmiş ancak yerine İsrail'in devam etmesini sağlamıştır.

1980'li yıllarda İsrail bölgede en az altı ülkenin en büyük silah tedarikçisi konumundaydı ve bu süreçte bu ülkelere baskıcı isimler iktidardaydı. Nikaragua'da Samoza iktidarı sona ererken, Samoza güçlerinin silahlarının yüzde 98'i İsrail tarafından sağlanmıştı (Beit-Hallahmi, 1987:91). Aynı dönemlerde İsrail, Arjantin'de darbe hükümetine de büyük oranda silah satmış ve bu satış Falkland adaları konusunda Arjantin'le çatışmalı halde bulunan Birleşik Krallık yönetimi tarafından da tepkiyle karşılanmıştır (Bermant, 2019:5). Bunun dışında Şili, İsrail'in askeri ihracatı için uzun süre en önemli ülke olarak kalmıştır. Latin Amerika ülkelerinde en simgesel ve kanlı darbelerden birini yaşayan Şili'de, 1973 yılında yapılan darbe ile başkan Salvador Allende hayatını kaybetmiş, ardından muhaliflere yönelik kaçırma ve öldürme operasyonları devam etmiştir. Pinochet darbesinin ardından sadece silah satışı ile yetinilmemiş, üniforma, kask gibi teçhizatlar bile İsrail'den temin edilmiştir. Bunun yanında Şili, İsrail'den askeri danışmanlık da almıştır. İsrail, bu darbenin ardından işbaşına gelen

Pinochet hükümetinin en büyük silah tedarikçilerinden biri olmuş ve 1976'da ABD, Şili'ye yönelik askeri ihracatı askıya aldıktan sonra İsrail, Şili'nin bir numaralı askeri tedarikçisi haline gelmiştir (Beit-Hallahmi, 1987:99). Füze, uçak gibi ağır askeri araçların yanında istihbarat çalışmaları için de Pinochet rejimine İsrail tarafından destek verilmiştir.

El Salvador da uzun süre boyunca İsrail'in askeri ürünleri için en önemli müşterilerinden biri olmuştur, öyle ki 1972-1980 arasında El Salvador'un askeri ithalatının yüzde 80'i İsrail tarafından sağlanmaktaydı. Aynı zamanda yüzden fazla İsrailli danışman da bu süreçte El Salvador'da askeri taktikler ve istihbarat konularında danışmanlık vermiştir (American-Arab Anti-Discrimination Committee, 1984:11).

1982 yılında ise bölge ülkelerinin İsrail'e yönelik politikalarında farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Kudüs'te büyükelçiliği olan 13 ülkeden 12'si Latin Amerika ülkesiydi, ancak İsrail parlamentosunda Doğu Kudüs'ün tek taraflı ilhak edilmesini onaylayan kararın ardından o dönem tüm Latin Amerika ülkeleri büyükelçiliklerini Kudüs'ten Tel Aviv'e taşımıştır (Abd al-Hay, 2021:2). Son dönem İsrail'in Kudüs'e yönelik politikalarına karşın günümüzde Latin Amerika ülkelerinden sadece Honduras, Guatemala ve Paraguay'ın Kudüs'te elçilikleri bulunmaktadır.

İsrail ve Latin Amerika ilişkilerinde etkili olan bir diğer konu ise İsrail'in Arap ülkelerinde yürüttüğü operasyonlardır. Osmanlı döneminde başlayan göçlerle ve ardından İsrail'in kurulmasıyla büyük bir Arap nüfus Latin Amerika coğrafyasına göç etmiş ve bu ülkelerin ekonomik ve siyasi yapılarında önemli pozisyonlara gelmişlerdir. Los Turkos olarak adlandırılan bu nüfus farklı ülkelerde gruplaşmıştır, ticari ve siyasi alanda önemli konumlar elde etmişlerdir. Bu nedenle İsrail'in Arap ülkelerine yönelik operasyonları bu ülkelerde tepkiyle karşılanmış, bölge ülkelerinde önemli terör saldırılarının düzenlenmesine neden olmuştur. Bazı Latin Amerika ülkelerinde İsrail'in kurumlarına ve Yahudi toplumuna yönelik saldırılar gerçekleşmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri 1992 yılında Hizbullah'ın o dönemki genel sekreteri Abbas Musavi'nin İsrail tarafından Lübnan'da öldürülmesinin ardından yaşananlardır. Bu olayın ardından Arjantin'de iki büyük saldırı yaşanmış ve İsrail hedef alınmıştır. 1992 yılında Mart ayında Buenos Aires'teki İsrail Büyükelçiliği'ne düzenlenen bombalı saldırıda 29 kişi hayatını kaybetmiş ve İsrail büyükelçiliği binası ağır hasar almıştır. Bu saldırıdan sonra 1994 yılında düzenlenen bir diğer saldırıda Yahudi toplumu merkezi olan Asociación Mutual Israelita Argentina (AMIA) hedef alınmış, bombalı saldırı sonucunda 85 kişi hayatını kaybetmiştir (Oyelakin, 2019). Arjantin, Latin Amerika içerisinde en fazla Yahudi nüfusu barındırması bakımından önemli bir ülkedir. Aynı yıl Yahudi merkezine yapılan saldırıdan bir gün sonra bu sefer Panama'ya giden Alas Chiricanas Havayollarına ait 901 sayılı uçuş için havalanan uçağa yapılan saldırı ile Yahudi işadamlarının da içinde olduğu 21 kişi hayatını kaybetmiştir (BBC

News, 2018). Tüm bu saldırılara bakıldığında sadece İsrail devletinin değil, Latin Amerika'daki Yahudi toplumunun da hedef alındığı anlaşılmaktadır.

İsrail ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki bu dengesiz ilişkiler diplomatik ilişkileri etkilememiş ve İsrail 1990'lı yıllarda 18 büyükelçilikle de bölgede diplomatik varlığını sürdürebilmiştir. İsrail'in Latin Amerika bölgesini özellikle askeri ihracat için önemli bir pazar olarak görmesi bu ilişkilerin devamının en önemli gerekçesini oluşturmuştur.

İsrail'in kuruluşunun ardından çok kısa bir süre sonra Latin Amerika ülkeleri ile özellikle darbeci ve baskıcı yönetimlerle askeri işbirliği üzerinden kurduğu ilişkiler, 2000'lere girildiğinde İsrail'e yönelik politika değişikliğinin de en önemli sebebi olmuştur. Pembe Dalga'nın ortaya çıkışı ve sol yönetimlerin iktidara geldiği 2000'li yıllar, İsrail, Filistin ve ABD konusunda da bölge ülkelerinde keskin politika değişikliklerinin yaşandığı bir dönem olmuştur.

### ***2000'ler Dönemi İsrail-Latin Amerika İlişkileri***

1999'da Hugo Chavez'in Venezuela'da iktidara gelmesiyle beraber Latin Amerika ülkelerinde sol iktidarların güç kazandığı bir dönem başlamıştır. Daha önce de başka ülkelerde de sol iktidarlar iş başına gelmiş olsa da bunlar çoğu zaman radikal unsurlar olarak görülmüş ve ABD tarafından eski model komünist ve devrilmesi gereken yönetimler olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş döneminde sol liderler kıta çapında ya da uluslararası alanda ABD'ye karşı yeterli oranda meşruluğu elde edememişlerdir. Hugo Chavez bu açıdan simgesel bir figür olarak ortaya çıkmıştır. 1992 yılında Carlos Andres Perez'e yönelik darbe girişiminin ardından yakalanması siyasi bir figüre dönüşmesini sağlamıştır. Kısa bir süre sonra serbest kalmış, ardından siyasete girmiş ve seçimle Venezuela'da devlet başkanı seçilmiştir (Kürkçügil, 2005:14). 1999'da Chavez'in devlet başkanı olmasının ardından Brezilya'da, Arjantin'de, Ekvador'da ve Bolivya'da iktidar değişiklikleri yaşanmış ve sol olarak addedilen isimler bu ülkelerde iktidara geçmiştir. 2000'li yıllar boyunca Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda sol partiler ve liderler ülke yönetimine gelebilmişlerdir. İktidarlar sağ ve sol partiler arasında gidip gelse de iktidara gelen sol yönetimlerin İsrail politikaları ve muhalefete geçen sağ politikacıların bunların tam aksi yönde attığı adımlar dikkat çekici bir karşıtlık oluşturmuştur.

Bu dönüşümlerde İsrail'in geçmişteki yönetimlerle olan işbirlikleri, Filistin'e yönelik politikaları, ABD ile sıkı ilişkileri ve Latin Amerika içindeki sağcı partilerle işbirlikleri tartışılan başlıca konular olmuştur. İsrail'in Filistin'e yönelik politikaları ile Latin Amerika'daki sağcı iktidarların yerlilere yönelik politikaları arasında benzerlik kurulmuştur. Ancak İsrail, politikaları nedeniyle eleştirilirken bölge ülkeleri ile ticari işbirliğini bitirme yönünde bir politika izlememiş, aksine hem devlet hem de bölgesel örgütler kapsamında işbirliklerini çeşitlendirmiştir.

2000 yılında Meksika ile İsrail arasında imzalanan ticaret anlaşması ile 2015 yılında toplamda 700 milyon dolarlık bir ticaret hacmi gerçekleşmiştir. İsrail, Latin Amerika'da bir dönem önemli bir ticari örgüt olan MERCOSUR ile de 2005 yılında anlaşma imzalamış ve 2012 yılında kurulan Pasifik İttifakı'na gözlemci statüsünde kabul edilmiştir (Abd al-Hay, 2021:7). Bu dönemde İsrail ile askeri işbirlikleri ise daha tartışmalı hale gelmiştir. 2013 yılında İsrail ordusunun Meksika'da Zapatistaların olduğu Chiapas bölgesindeki Meksika polis gücüne eğitim vermesi tartışmalara neden olmuş ve yerli nüfusa yönelik bir saldırı olarak değerlendirilmiştir (Excelsior, 2013).

Latin Amerika'da Pembe Dalga'nın ortaya çıkması ile birlikte bölgede geleneksel birçok politikada değişiklik yaşanmıştır. ABD'ye yönelik eleştirilerin açık açık ifade edilmesi, Ortadoğu ülkeleri ve özellikle İran ile ilişkilerin geliştirilmesi, Latin Amerika-Arap ülkeleri zirvelerini başlatılması ve Filistin konusunda açık bir destek verilmesi bu değişikliklerden en önemlileridir. Arap ülkeleri ile kurulan işbirlikleri Filistin konusunda Latin Amerika ülkelerinde artan desteğin sebeplerinden biridir. Bu nedenle sadece Pembe Dalga ülkeleri değil, Arap ülkelerinin sermayelerinden yararlanmak isteyen başka ülkeler de bu konuda destek açıklamışlardır. Latin Amerika ülkelerinde değişen iktidarların Chavez ve Lula da Silva öncülüğünde, Simon Bolivar tarzı bölgesel bir bütünlüğü hedeflemeleri ve bölgesel işbirliklerini artırmaları, ortak politikaların belirlenmesini kolaylaştırmış ve bölge, uluslararası alanda bir aktör olarak öne çıkmaya başlamıştır. Filistin konusunda da önemli bir aktör hâline gelen bölge ülkeleri, İsrail'i kınarken Venezuela, Brezilya ve Arjantin başta olmak üzere çeşitli ülkeler Ramallah'ta büyükelçilikler açmış ve 1967 öncesi sınırlar dikkate alınarak bağımsız bir Filistin kurulmasını desteklemişlerdir (Hasanoğlu ve Çağlıyan, 2022:7).

Konunun İsrail ile olan ilişkiler tarafına bakıldığında ise özellikle Pembe Dalga ülkelerinde, İsrail'e yönelik daha sert eleştirilerin ve politikaların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun yanında tarım ve teknoloji konularında ise işbirliklerini artarak devam ettiği görülmüştür. Venezuela, Bolivya, Brezilya ve Arjantin, İsrail ile ikili ticaret konusunda önceki politikaları devam ettirmiş ve Brezilya'nın İsrail'den ihracatı Lula da Silva döneminde dört katına ulaşmıştır (Hasanoğlu ve Çağlıyan, 2022:9). İsrail'in bu dönem politikalarının ana amacını, Latin Amerika'nın değişen iktidarlarını dikkate almadan aynı şekilde bu ülkeleri önemli bir pazar olarak tutmak olduğunu söylemek mümkündür.

Latin Amerika ülkeleri açısından Pembe Dalga'nın gelmesinin ardından ilk kopuşlar Filistin konusunda başlamış ve İsrail'e yönelik tepkiler açık bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. Pembe Dalga ülkelerinde Venezuela, Bolivya, Ekvador, Arjantin ve Brezilya, Filistin'e açık destek vermeye başlamışlardır ve bu politikalar, bölgenin İsrail'e yönelik politikalarının ana temasını oluşturmaya başlamıştır. Bir süre sonra İsrail'in

Filistin'e yönelik politikaları da bu ülkelerin İsrail'e yönelik politikalarında belirleyici unsur haline gelmiştir.

İsrail'in Filistin'e yönelik 27 Aralık 2008 tarihinde başlattığı Dökme Kurşun Harekâtı Latin Amerika'da çok sert karşılanmış ve ilk olarak Venezuela devlet başkanı Hugo Chavez, İsrail'in başlattığı harekâtı protesto ederek 6 Ocak 2009 tarihinde İsrail büyükelçisini sınır dışı etmiş, İsrail'in uluslararası hukuku ihlal ettiği açıklamıştır. Ardından Venezuela, İsrail ile diplomatik ilişkilerini resmen kesmiştir. Bolivya da İsrail ile diplomatik ilişkilerini sona erdirmiştir. Venezuela o dönem İsrail başbakanı olan Ehud Olmert'in de savaş suçlusu olarak yargılanması çağrısı yapmıştır (Reuters, 2009). İsrail'in Filistin'e yönelik saldırgan politikalarının devam etmesi bölge ülkeleri ile ilişkilerini daha da zora sokmuş ve 2014 yılına gelindiğinde İsrail'in Filistin'e yönelik yeni bir harekât başlatması, Latin Amerika geneline yayılan bir tepki ortaya çıkarmıştır. Koruyucu Hat ismi verilen operasyonla 2000'den fazla Filistinlinin hayatını kaybetmesinin ardından Bolivya devlet başkanı Evo Morales, İsrail'i terörist devlet olarak tanımlamış ve İsraililerin Bolivya'ya vizesiz seyahat etmesini sağlayan anlaşmayı iptal etmiştir. Şili, Brezilya, El Salvador, Peru ve Ekvador, büyükelçilerini İsrail'den geri çağırmıştır (Verdi, 2023).

Latin Amerika'da iktidar değişimlerine göre İsrail'e yönelik politikaların değiştiğine dair görüş, Pembe Dalga liderlerinin iktidardan giderek yerlerine gelen sağ görüşlü politikacıların ortaya koydukları politikalarla ispatlanmıştır. Buna en keskin örnek 2019 yılında Bolivya'da yaşanan darbe sürecidir. Evo Morales'in istifa etmesine ve Senato Başkanı Jeanine Añez'in göreve gelmesine neden olan darbenin sonunda, Añez; Evo Morales'in İsrail'e yönelik politikalarından dönmüş ve İsrail ile kesilen ilişkileri yeniden başlatmış, İsrail vatandaşlarına yönelik vize zorunluluğunu da kaldırmıştır (Serna Duque, 2019). En keskin değişim ise İsrail'in Filistin'e yönelik politikalarının değerlendirilmesinde yaşanmış ve Añez, İsrail'in teröristlere karşı savaştığını söyleyerek Filistin'e yönelik operasyonlar konusunda İsrail'e açık destek vermiştir ve İsraili uzmanları ülkedeki güvenlik güçlerini eğitmek üzere davet etmiştir (Reuters, 2019). Aynı dönemde Brezilya'da da iktidar el değiştirmiş ve aşırı sağcı Jair Bolsonaro işbaşına gelmiş, önceki yönetimin aksine o da İsrail'in politikalarına açık destek vermiştir. İsrail'in, ülkenin başkentinin Kudüs olduğu ve elçiliklerin buraya taşınması gerektiğine dair söylemi de yine Bolsonaro tarafından desteklenmiştir (Al Jazeera, 2018a). Bu konuda ilk açık destek ise Guatemala'dan gelmiş ve sağcı lider Jimmy Morales, Guatemala'nın Büyükelçiliği'ni Kudüs'e taşımıştır (Al Jazeera, 2018b).

İsrail'e yönelik politikalarda büyük bir ayrım yaşanırken, 2017 yılında Benjamin Netanyahu, Latin Amerika'yı ziyaret eden ilk başbakan olmuştur. Netanyahu, bölgede dönemin sağ ve liberal yönetimlerini ziyaret etmiştir, bunlar arasında Arjantin, Kolombiya ve Paraguay da vardır (Kacowicz vd., 2021:157). Netanyahu, Brezilya ile de güvenlik teknolojisi

konusunda çeşitli anlaşmalar imzalamıştır (Vardi, 2023). Değişen yönetimlere göre değişen politikalar bu dönemde de devam etmiş, 2020 yılında Bolivya’da Morales hükümetinde bakan olarak görev yapmış olan Luis Arce’nin seçimle işbaşına gelmesiyle İsrail vatandaşlarına yönelik vize uygulamasına geri dönmüştür (Wajner, 2023). Venezuela’da ise 2009 yılında kesilen ilişkilerde geri dönüş sağlanmamış, Maduro’nun İsrail ile ilişkileri düzeltme beklentisi ise gerçekleşmemiştir (The Times of Israel, 2019). 2019 yılında Juan Guaido’nun Venezuela’da devlet başkanlığı iddiasının Netanyahu tarafından desteklenmesi de iki ülkenin 2009’da oluşan mevcut durumu sürdürmesine neden olmuştur.

### ***İsrail-Latin Amerika İlişkilerinde Son Kırılma***

Latin Amerika ülkelerinin İsrail ile ilişkilerinde dönem dönem değişen politikalar 2023 yılında yaşananlarla başka bir noktaya evirilmiştir. 7 Ekim olayları olarak adlandırılan Hamas saldırılarında birçok İsrail vatandaşı hayatını kaybetmiş ve uluslararası toplumda İsrail’e destek artmıştır. Ancak İsrail’in Hamas’a yönelik operasyon bahanesiyle Filistin’de sivillere yönelik başlattığı operasyonlar ve Filistinlileri Gazze’den tamamen çıkarma konusundaki tavizsiz tutumu, kendisine verilen desteğin çok kısa bir sürede yön değiştirmesine neden olmuştur. Bu sefer sadece yönetimlerin belirlediği İsrail politikaları yerine, toplumların belirlediği İsrail politikaları etkili olmaya başlamış, hatta kimi zaman iktidarlar İsrail’e yönelik yeterli tepkiyi vermemekle eleştirilmişlerdir.

Latin Amerika ülkelerinde bu dönemde İsrail’e yönelik sert açıklamalar ve politikalar ortaya konmuştur. İlk olarak Kolombiya devlet başkanı Gustavo Petro, İsrail’in Filistinlilere yönelik harekâtını 2. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudilere yönelik soykırımına benzetmiş, ardından iki ülke arasında yaşanan krizde İsrail, Kolombiya’ya yönelik askeri ihracatı durdurduğunu açıklamış, Kolombiya hükümeti de İsrail’in soykırım yaptığını açıklayarak İsrail’deki büyükelçisini geri çağırmıştır. Meksika, İsrail’i işgalci devlet olarak tanımlarken, Peru ve Brezilya da İsrail’i kınamıştır. En büyük Filistinli nüfusu barındıran Şili ise İsrail büyükelçisini geri çağırmıştır ve dönemin devlet başkanı Gabriel Boric, Gustavo Petro’yu destekleyen ve İsrail’i kınayan açıklamalar yapmıştır (Wajner, 2023).

İsrail’e yönelik tepkiler 2023 yılından beri azalmamış, son olarak Ekim 2025’te Gazze’ye yardım götüren Sumud Filosu’na da operasyon düzenlenmesinin ardından Latin Amerika ülkelerinin İsrail’e yönelik tepkileri artmış ve toplumları tarafından da desteklenmeye devam etmiştir. Birçok ülke filodaki vatandaşlarının güvenliği ve Gazze’deki ablukanın kaldırılması için çağrı yaparken, İsrail’in tutumunu sert bir şekilde eleştirmiştir (Peoples Dispatch, 2025)

2023'te İsrail'in başlattığı operasyonlar Latin Amerika ülkelerinde şiddetle kınanmış ve İsrail politikaları eleştirilmiştir. Ancak bazı teknik ve bilimsel konularda işbirliğinin de devam ettiğini hatırlamak gerekmektedir.

## SONUÇ

Latin Amerika ülkelerinin İsrail ile ilişkileri kurulduğu andan itibaren başlamıştır, ilişkilerin ilk dönemi için ABD etkisinin ve Soğuk Savaş döneminin ortamını dikkate almak gerekmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren ise Latin Amerika ülkelerinde yaşanan ağır darbe süreçlerinin ve baskıcı yönetimlerin en fazla iş yapmayı tercih ettiği ve askeri alanda destek aldığı ülkelere biri İsrail olmuştur, öyle ki ABD'nin gelen tepkiler üzerine çekilmek zorunda kaldığı alanlarda İsrail birinci muhatap konumuna yükselebilmektedir. Latin Amerika ülkelerinde yaşanan darbelerin toplumsal hafızada bıraktığı ağır yıkım, 2000'li yıllara gelindiğinde değişen iktidarlarla beraber gün yüzüne çıkmıştır. ABD politikalarına açık bir şekilde muhalefet eden ve bölgesel bağımsızlığa vurgu yapan bir yapının ortaya çıktığı bu dönemde, ülkelerin önceki politik ilişkileri daha fazla sorgulanır hale gelmiş ve her bir taraf kendi politik görüşünü simgeleyen fikir ve ülkelere daha fazla sahip çıkmaya başlamıştır. Bu noktada İsrail'in de bu ayrımında simge bir konuma geldiğini söylemek mümkündür, özellikle ABD ile benzer politikaları savunması, baskıcı iktidarlara sağladığı askeri yardım, bilgi ve istihbarat desteği gibi konular daha fazla sorgulanır hale gelmiştir.

İsrail – Latin Amerika ilişkilerinde 2006'dan itibaren ise Filistin konusu ilişkilerin ana temalarından biri olmuştur. Sağ politikacılar İsrail'in Filistin politikasını desteklerken, sol politikacılar İsrail'in Filistin'e müdahalesini, yerlilerin katledilmesine eş bir olay olarak analiz etmişlerdir. Bu nedenle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan iktidar değişimleri, İsrail politikalarında da birbirine tamamen zıt iki tutumun uygulanmaya konmasına neden olmuştur.

Son olarak 2023'te Hamas'ın saldırısının ardından İsrail'in Gazze'ye yönelik operasyonları Latin Amerika ülkelerinde ağır bir tepkiyle karşılanmış, bunu destekleyen politikacılar olsa da toplumsal tepkinin de sürdüğü bir durum oluşmuştur.

2000'li yıllara gelindiğinde Latin Amerika'nın, 20. yüzyılda olduğu gibi İsrail'in askeri konularda sağ – sol fark etmeksizin satış yapabildiği bir alan olmaktan çıktığı açıktır. Bölge ülkeleri 2000'den sonra değişen toplumsal ve siyasi dinamikler sayesinde İsrail politikasında bağımlılık ilişkisini terk edebilmekte ve Arap ülkeleriyle ya da Çin'le olduğu gibi alternatif güçlere yakınlık kurabilmektedir. Bu nedenle İsrail ile ilişkilerdeki ekonomik ve askeri belirleyicilik yeni siyasi konulara bırakmıştır. Latin Amerika-İsrail ilişkilerinin geleceğinde, Filistin konusunun ana tema olarak kalma ihtimali yüksektir.

## REFERANSLAR

- Abd al-Hay, W. (2021). *Relations between Latin America and Israel: Current and future trends*. Al-Zaytouna Centre for Studies and Consultations. [https://www.alzaytouna.net/english/AcademicArticles/PA\\_Walid-AbdalHay\\_Relations\\_LatinAmerica-Israel\\_4-21-Eng.pdf](https://www.alzaytouna.net/english/AcademicArticles/PA_Walid-AbdalHay_Relations_LatinAmerica-Israel_4-21-Eng.pdf) adresinden 12.12.2025 tarihinde alınmıştır.
- Al Jazeera. (2018a, November 1). *Brazil's Bolsonaro wants Israel embassy moved to Jerusalem*. <https://www.aljazeera.com/news/2018/11/1/brazils-bolsonaro-wants-israel-embassy-moved-to-jerusalem> adresinden 11.12.2025 tarihinde alınmıştır.
- Al Jazeera. (2018b, May 16). *Guatemala opens embassy in Jerusalem after US move*. <https://www.reuters.com/article/world/guatemala-opens-embassy-in-jerusalem-two-days-after-us-move-idUSKCN1IH138/> adresinden 20.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- American-Arab Anti-Discrimination Committee. (1984). *Israel's arms exports: Proxy merchant for the U.S.* (ADC Issue Paper No. 16). Washington, DC: Freedom Archives.
- BBC News. (2018, May 22). *Panama says new evidence shows 1994 plane crash 'terrorist' incident*. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-44207991> adresinden 12.12.2025 tarihinde alınmıştır.
- Beit-Hallahmi, B. (1987). *The Israeli connection: Who Israel arms and why*. New York, NY: Pantheon Books.
- Bermant, A. (2019). A chronicle of failure foretold: The UK, Israel and arms sales to Argentina in the era of the Falklands War. *The International History Review*, 41(2), 237–256. <https://doi.org/10.1080/07075332.2017.1413004>
- Excelsior. (2013, Mayıs 8). *Militares israelíes darán clases a policías de Chiapas*. <https://www.excelsior.com.mx/nacional/2013/05/08/898070> adresinden 12.12.2025 tarihinde alınmıştır.
- Hasanoğlu, E., ve Çağlıyan, O. (2022). 2000-2020 yılları arasında İsrail-Latin Amerika ilişkileri. *Filistin Araştırmaları Dergisi*, (11), 1-29. <https://doi.org/10.34230/fiad.1117118>
- Henry, R. A. (2019). Global Palestine: International solidarity and the Cuban connection. *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 18(2), 163-186. <https://doi.org/10.3366/hlps.2019.0217>
- Kacowicz, A. M., Lacovsky, E., & Wajner, D. F. (2021). Israel-Latin America relations. S. S. Cohen & A. Klieman (Eds.), *The Routledge Handbook to Israeli Security* içinde (ss. 110-123). New York, NY: Routledge.
- Kürkçügil, M. (2005). *Hugo Chavez ve devrimde devrim*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Oyelakin, O. (2019). *Terrorists attack Israeli embassy and Jewish center in Argentina*. Diplomacy and International Relations: Research Starters. EBSCO.
- Peoples Dispatch. (2025, October 3). *Latin America condemns interception of Global Sumud Flotilla and detention of activists by Israel*. <https://peoplesdispatch.org/2025/10/03/latin-america-condemns-interception-of-global-sumud-flotilla-and-detention-of-activists-by-israel/> adresinden 02.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- Reuters. (2009, January 6). *Venezuela expulsa embajador Israel por ofensiva Gaza*. <https://www.reuters.com/article/world/venezuela-expulsa-embajador-israel->

- por-ofensiva-gaza-idUSSIE5051YU/ adresinden 22.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- Reuters. (2019, December 6). *Bolivian minister seeks Israel help in fighting alleged leftist terrorism*. <https://www.reuters.com/article/world/bolivian-minister-seeks-israel-help-in-fighting-alleged-leftist-terrorism-idUSKBN1YA29I/> adresinden 02.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- Robertson, G. (1999). *The justice game*. New York, NY: Vintage.
- Serna Duque, S. (2019, Aralık 12). *Bolivia elimina la exigencia de visa para el ingreso de turistas de Israel y EEUU*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/es/mundo/bolivia-elimina-la-exigencia-de-visa-para-el-ingreso-de-turistas-de-israel-y-eeuu/1671196> adresinden 22.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- The Times of Israel. (2019, August 13). *Venezuela expresses desire to reestablish relations with Israel*. <https://www.timesofisrael.com/venezuela-expresses-desire-to-reestablish-relations-with-israel/> adresinden 13.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- United Nations. (1947, November 29). *General Assembly, 2nd session: 128th plenary meeting, Saturday, 29 November 1947, Flushing Meadow, New York (A/PV.128)*. United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/671195> adresinden 03.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- Vardi, S. (2023, November 27). *The history of Latin American leaders cutting ties with Israel runs deep*. Inkstick Media. <https://inkstickmedia.com/the-history-of-latin-american-leaders-cutting-ties-with-israel-runs-deep/> adresinden 22.11.2025 tarihinde alınmıştır.
- Wajner, D. F. (2023, November 14). *Why Latin America's new left is at the forefront of Palestine solidarity*. Middle East Council on Global Affairs. [https://mecouncil.org/blog\\_posts/why-latin-americas-new-left-is-at-the-forefront-of-palestine-solidarity/](https://mecouncil.org/blog_posts/why-latin-americas-new-left-is-at-the-forefront-of-palestine-solidarity/) adresinden 02.11.2025 tarihinde alınmıştır.



# **İş Yerinde Mutluluk: Sistematik Bir Derleme Çalışması**

**Ebru GÖNÜLAL<sup>1</sup>**

1- Öğr. Gör.; Gedik Üniversitesi Gedik Meslek Yüksek Okulu. [ebru.kurt@gedik.edu.tr](mailto:ebru.kurt@gedik.edu.tr). ORCID No: 0000-0001-8470-8660

## ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de iş yeri mutluluğu konusunu ele alan ve Ulakbim DergiPark veri tabanında 2015–2025 yılları arasında yayımlanmış ulusal makaleleri sistematik derleme yöntemiyle inceleyen nitel bir araştırmadır. Çalışmaya dâhil edilen toplam 34 makale, doküman analizi yöntemi ile incelenmiş, iş yeri mutluluğunun öncülleri, sonuçları, yayın yılı, örneklem büyüklüğü ve araştırmanın yürütüldüğü sektörler açısından ise betimsel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgular, iş yeri mutluluğunun; liderlik tarzı, örgütsel destek, insan kaynakları uygulamaları, duygusal zekâ, örgütsel adalet, çalışan sesliliği, psikolojik sermaye, birey–iş ve birey–örgüt uyumu, çalışma arkadaşlarıyla kurulan ilişkiler, kişilik özellikleri, iş yeri maneviyatı ve çalışma koşulları gibi faktörlerden etkilendiğini ayrıca iş yeri mutluluğunun da iş tatmini, örgütsel bağlılık, çalışan performansı, motivasyon, çalışan savunuculuğu, duygusal emek, algılanan yönetici desteği ve gönüllülük esasına dayalı örgütsel vatandaşlık davranışı gibi pek çok bireysel, yönetsel ve örgütsel faktör üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. İncelenen makalelerdeki araştırmaların büyük bir bölümünün, özel ve kamu kurum ya da kuruluşların, sağlık ve eğitim sektörleri başta olmak üzere, hizmet, bankacılık, imalat, gıda, gemi inşa gibi sektörlerde yapıldığı ve örneklem büyüklüklerinin 30 ile 3978 çalışan aralığında değiştiği tespit edilmiştir. Bu sistematik derlemenin amacı, Türkiye’deki iş yeri mutluluğu literatürünün genel eğilimlerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek, gelecekte yapılacak araştırmalar için yol gösterici nitelikte bulgular sunmaktır.

*Anahtar Kelimeler: İş Yeri Mutluluğu, Örgütsel Mutluluk, Çalışan Mutluluğu, İyi Oluş Hali, İş Mutluluğu*

---

## GİRİŞ

Pozitif psikoloji alanından doğan, çalışanların iş yerlerine ilişkin olumlu deneyim, duygu ve düşünce ve buna bağlı olarak olumlu tutumlarını yansıtan bir kavram olan iş yeri mutluluğu, yöneticinin çalışanlarına karşı adil, motive edici, sağlıklı iletişim kurabilen, fikirleri önemseyen ve güven verici tutumları olarak ifade edilen “Yönetici Kaynaklı Mutluluk”, iş yerinin sunduğu terfi ve kariyer olanakları, çalışma koşulları, takdir ve ödüllendirme sistemleri, adalet, iş tanımlarının netliği ve iş güvencesi gibi faktörleri kapsayan “İş Yeri Kaynaklı Mutluluk”, çalışanın sahip olduğu bilgi, yetenek ve becerilerin yaptığı işle uyumlu olması, iş tatmini ve işini severek yapması gibi unsurlardan oluşan “Birey-İş Uyumu Kaynaklı Mutluluk” ve çalışma arkadaşlarıyla, astlarla veya üstlerle kurulan olumlu, güvene dayalı ve uyumlu ilişkiler olarak ifade edilen ”İş Yeri Arkadaşı Kaynaklı Mutluluk” toplamından oluşmaktadır. Literatürde iş yeri mutluluğu, örgütsel mutluluk,

çalışan mutluluğu, iş mutluluğu ve iyi oluş hâli gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

21. yy. da etkisi çok daha fazla hissedilen küreselleşme olgusu, serbest piyasa şartlarıyla birlikte örgütler arası rekabetin çok daha yoğun yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Günümüzde, gittikçe artan bir biçimde gelişen iletişim ve üretim teknolojileriyle birlikte, isteyen her işletme istediği teknolojiyi kullanarak, ürünlerini üretilip dünyanın öbür ucuna dahi gönderebilir. Ancak burada rekabette fark yaratacak ve başarıyı daha da arttıracak olan unsur “beşerî” yani “insan” unsurudur. İnsanların sadece olumsuz duygu ve davranışlarına odaklanmak yerine onların nasıl daha mutlu bireyler olacaklarına odaklanan pozitif psikoloji biliminin gelişmesiyle de mutlu insan ve mutlu çalışan kavramı literatürde yerini almaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler ışığında hem pozitif psikoloji biliminde hem de çalışma psikolojisi, örgütsel davranış ve yönetim bilimlerinde, çalışanlar organizasyonların kalbi haline gelmiş, mutlu çalışan kavramı daha çok üzerinde durulan bir araştırma alanı olmuştur. “Mutlu çalışan kimdir?”, “Mutlu çalışan olmaya sebebiyet veren bireysel, yönetsel ve örgütsel unsurlar nelerdir?”, “Mutlu çalışanlar örgütlere ne gibi olumlu çıktılar sağlar?” gibi sorular, araştırmalarda sıklıkla cevapları bulunmak istenen sorular haline gelmiştir.

Bu nedenle, Türkiye’de iş yeri mutluluğu konusunda ULAKBİM Dergipark veri tabanından taranan 2015-2025 yılları arasında yazılan ulusal makaleleri, iş yeri mutluluğunun öncülleri ve sonuçları, örneklem büyüklükleri ve örneklemin sektörel dağılımı açısından bütüncül bir bakış açısıyla inceleyip, hem bireylerin yaşam kalitesi hem de örgütlerin sürdürülebilir başarısı açısından kritik bir rol oynayan iş yeri mutluluğu konusunda, kurumlara ve gelecek nesil araştırmacılarına, Türkiye perspektifinden yol gösterici nitelikte olmak, çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, iş yeri mutluluğu kavramı, tanımı ve boyutlarına yer verilirken, daha sonraki bölümde iş yeri mutluluğunun öncülleri ve sonuçları ile iş yeri mutluluğu alanında yapılan makalelerin örneklem büyüklüğü ve sektörel dağılımına ait doküman analizi ile elde edilen verilere ve betimsel içerik analizi ile ortaya konan bulgulara ve son olarak sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

## 1. İŞ YERİ MUTLULUĞU KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Mutluluk insanlık tarihi ile başlayan, her dönemde üzerinde düşünülen ve günümüzde de önemli uğraş alanları içerisinde yer alan bir olgudur. Türk Dil Kurumu'na (2023) göre mutluluk; bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, saadet veya bahtiyarlık olarak tanımlanır. Mutluluk konusu, 1999 yılında Martin Seligman tarafından ileri sürülen pozitif psikoloji kavramı içerisinde de yer almıştır.

Seligman'a göre psikoloji biliminin sadece bireylerin yaşadığı depresyon ve travmalar gibi olumsuz durumları için değil, nasıl daha başarılı, mutlu, hoşgörülü, normal, güçlü ve daha iyi olabileceklerini açıklayabilmek amacıyla da kullanılması gerektiğini ifade ederek "Pozitif Psikoloji" kavramını literatüre kazandırmıştır. (Linley vd, 2006:4).

Son zamanlarda, pozitif psikoloji ve özelde mutluluk konusuna artan yoğun ilgiyle beraber, çalışanların iş yerinde mutluluğu konusu özellikle sonuçları bağlamında, oldukça ilgi gören bir konu olarak literatürde yerini almaya başlamıştır (Fisher, 2010: 384).

Çalışanların zamanının büyük bir bölümünü işte geçirdikleri düşünüldüğünde, mutluluk kavramı organizasyonlar için de büyük bir öneme sahiptir. Bu anlamda iş yeri mutluluğu hem pozitif psikolojinin hem de örgütsel davranış, çalışma psikolojisi ve yönetim bilimlerinin önemli çalışma alanlarından biri haline gelmiştir.

İş yeri mutluluğu literatürde örgütsel mutluluk, iş mutluluğu, çalışan mutluluğu ve iyi oluş hali gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (Durmuş, 2025:66). İş yeri mutluluğuna ilişkin bazı tanımlar şu şekildedir;

- İş yerinde mutluluk, işin kendisine, işin özelliklerine ve işin yapıldığı örgüte karşı olumlu duygular beslenmesidir. (Fisher, 2010: 385).

- İşyeri mutluluğu, işyerine ilişkin olumlu yargıları ve olumlu duygusal deneyimleri yansıtan bir kavramdır. (Abraham, 2015: 2456).

- İşyerinde mutluluk, bireyin iş ve yaşam tatminini ve buna bağlı olarak işyerinde kendini iyi hissetmesini ifade eden bir kavramdır. (Jain ve Sharma, 2019:2).

- İşyeri mutluluğu, bireylerin işinden tatmin olması, çalıştıkları kurum hakkında olumlu algılarının olması ve işyerinde sağlıklı ilişkiler içinde olması ve buna bağlı olarak olumlu tutum ve davranışlara sahip olma duygusudur. (Turan, 2018:187)

- Örgütsel mutluluk, bireyin çalışma performansını ve motivasyonunu arttıran olumlu bir zihin yapısıdır (Bulut, 2015:55).

- İşyeri mutluluğu, çalışanın işini zevk alarak yapması, kendini geliştirebilecek bir iş ortamı bulması, başarılarının takdir edilmesi ve çalışma arkadaşlarından destek görüldüğünde çalışanın hissettiği pozitif bir duygudur (Kjerulf, 2015:29-31).

İş yeri mutluluğuna ilişkin yapılan tanımlamalardan hareketle, mutlu çalışanların hem bireysel hem de örgütsel düzeyde birçok olumlu özellik ve davranış sergilediği sonucuna ulaşılabılır.

Örgütsel ortamda mutluluk düzeyleri yüksek olan bireylere ilişkin Pryce-Jones tarafından 2010 yılında yapılan çalışmada, çalışanların verimlilik düzeylerinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu, çalışan-iş uyumunun yüksek seviyelerde hissedildiği, çalışanların potansiyellerini ortaya koyabildiği, örgütsel bağlılıklarının yüksek olduğu, iş hayatları dışında da mutlu oldukları ve işe ilişkin memnuniyet durumlarının olumlu olduğu bulgularına ulaşılmıştır. (Zengin ve Atay vd., 2024:72)

Örgütsel ortamda mutluluk düzeyleri yüksek olan bireylere ilişkin Borman tarafından 2001 yılında yapılan bir diğer araştırmada, iş yerinde mutlu olan çalışanların, çok daha etkin ve kaliteli iletişim kurabildikleri, işyerinden bahsederken daha olumlu konuştukları, diğer çalışanlarla ve kurumlarıyla daha fazla iş birliği içinde oldukları, örgütsel bağlılıklarının ve iş tatminlerinin yüksek düzeylerde olduğu ve kurumlarını başkalarına karşı savunabildikleri bulgularına ulaşılmıştır. (Bulut, 2015:27).

Pryce-Jones ve Lindsay tarafından 2014 yılında yapılan çalışmada, mutlu çalışanların diğerlerine göre, daha üretken, daha enerjik, işten ayrılma niyetlerinin daha az ve devamsızlık oranlarının daha düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Çelebi, 2024:469).

Türkiye’de iş yeri mutluluğu ile ilgili çalışanlar üzerine yapılan ölçek geliştirme çalışmaları sonucunda, iş yerinde mutluluk boyutları, yöneticinin çalışanlarına karşı adil, motive edici, sağlıklı iletişim kurabilen, fikirleri önemseyen ve güven verici tutumları olarak ifade edilen “Yönetici Kaynaklı Mutluluk”, iş yerinin sunduğu terfi ve kariyer olanakları, çalışma koşulları, takdir ve ödüllendirme sistemleri, adalet, iş tanımlarının netliği ve iş güvencesi gibi faktörleri kapsayan “İş Yeri Kaynaklı Mutluluk”, çalışanın sahip olduğu bilgi, yetenek ve becerilerin yaptığı işle uyumlu olması, iş tatmini ve işini severek yapması gibi unsurlardan oluşan “Birey-İş Uyumu Kaynaklı Mutluluk” ve çalışma arkadaşlarıyla, astlarla veya üstlerle kurulan olumlu, güvene dayalı ve uyumlu ilişkiler olarak ifade edilen ”İş Yeri Arkadaşı Kaynaklı Mutluluk” olmak üzere toplam 4 boyutta sınıflandırılmıştır (Polatçı ve Ünüvar, 2021: 185).

## 2. BULGULAR

### 2.1. İş Yerinde Mutluluğun Öncülleri ve Sonuçları

Bireylerin çalışma ortamlarında mutlu olmalarının örgütsel ve bireysel düzeyde pek çok olumlu duygu ve davranış çıktısı oluşturmasına ek olarak, çalışanların kurumlarında mutlu çalışanlar olmasına zemin hazırlayan ve iş yeri mutluluk düzeylerini yükselten pek çok öncül de bulunmaktadır.

Türkiye’de iş yeri mutluluğu üzerinde yazılan makalelerde, çalışanların iş yeri mutluluk düzeylerini ölçen, örgütsel veya bireysel faktörler ile iş yeri mutluluğu arasında ilişkileri tespit etmeye çalışan ve bunu farklı sektörler üzerinden gerçekleştiren çalışmalar incelendiğinde, İş yeri mutluluğuna ilişkin pek çok öncül ve sonucun bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1: İş Yerinde Mutluluğun Öncülleri

Öncüller	Çalışma	Açıklama
İş yerinde iyi ilişkiler Adil muamele Değer/takdir görme Başarı ve iletişim	Çakır ve Aydın (2023)	İş yerinde iyi ilişkiler, adil muamele, değer/takdir görme ile başarı ve iletişim, iş yerinde mutluluk düzeylerini arttırmaktadır.
İşyeri arkadaşlığı Yapılan işin kendisi Yönetici iletişimi Olumlu çalışma koşulları Ödül ve takdir Müşteri ilişkileri Hedeflere ulaşmak	Güner ve Bozkurt (2017)	Yapılan işin kendisi, yönetici iletişimi, olumlu çalışma koşulları, ödül ve takdir, müşteri ilişkileri ve hedeflere ulaşmak, İş Yerinde Mutluluk düzeylerini arttırmaktadır.
Beş Faktör Özellikleri	Kişilik Ünüvar ve Polatçı (2024)	Beş faktör kişilik özelliklerinden olan dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve duygusal denge gibi özelliklere sahip olmak, iş yerinde mutluluk düzeylerini olumlu etkilemektedir.
İşe Yönelik Tutumlar Yönetimsel İlişkiler	Turan (2019)	Akademik personelin işini sevmeye ve işten beklentileri gibi işe yönelik tutumlarının olumlu olması iş yeri mutluluk düzeylerini arttırmakta, idari personelin ise çalışma ortamında ast-üst ve çalışanlar arası ilişkiler gibi yönetimsel faaliyetlerin olumlu olması İş Yeri Mutluluk düzeylerini arttırmaktadır.
Birey-Örgüt Uyumu	Deniz (2024)	Birey ile örgüt uyumu arttıkça iş yerindeki mutluluk düzeyleri artmaktadır.
Çalışan Sessizliği İş Arkadaşlığı	Çelebi (2024)	Çalışan sessizliğinin artması ve iş arkadaşlığının pozitif yönde gelişmesi, iş yeri mutluluğunu arttırmaktadır.
Potansiyeli gerçekleştirme Çalışma ortamı koşulları Huzur İşi severek yapma Para/gelir/ücret	Turan (2020)	Potansiyeli gerçekleştirme, çalışma ortamı koşulları, huzur, işi severek yapma, para/gelir/ücret iş yeri mutluluğunu arttırmaktadır.

<i>Depresyon</i>	<i>Uysal, Oğuzhan ve Aslan (2023)</i>	<i>Depresyonun iş yeri mutluluğunu olumsuz yönde etkilemektedir.</i>
<i>Psikolojik Sermaye</i>	<i>Uyan, Yalçın, İbin (2023)</i>	<i>Psikolojik sermaye, işte mutluluğu arttırmaktadır.</i>
<i>İş Becerikliliği</i>	<i>Karadaş ve Ergün (2025)</i>	<i>İş becerikliliği uygulamaları, iş yeri mutluluğunu arttırmaktadır.</i>
<i>Presenteizmin Azaltılması</i>	<i>Çelik ve Durmuş (2024)</i>	<i>Çalışanların presenteizm seviyelerinin azaltılması için fiziksel ve ruhsal rehabilitasyon imkanlarının artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve esnek çalışma modelinin uygulanması, iş yeri mutluluğunu arttırmaktadır.</i>
<i>İnsan Kaynakları Uygulamaları</i>	<i>Bulut ve Arslan (2025)</i>	<i>İnsan kaynakları uygulamalarının etkili bir şekilde yönetilmesi iş yeri mutluluğunu arttırmaktadır.</i>
<i>Düşük Ücret Aşırı İş Yükü İlerleme Olmaması</i>	<i>İmkanlarının Keser (2018)</i>	<i>İşyerinde mutsuz olan çalışanların mutsuzluk sebepleri içerisinde, düşük ücret, aşırı iş yükü ve ilerleme imkanlarının olmaması yer almaktadır.</i>
<i>Bilinçli Farkındalık Kişi-İş Uyumu</i>	<i>Emre ve Alparslan (2023)</i>	<i>Çalışanların bilinçli farkındalık düzeyleri ve beraberinde kişi-iş uyumu iş yeri mutluluğunu arttırmaktadır.</i>
<i>Algılanan Örgütsel Destek Psikolojik Güçlendirme</i>	<i>Küçük (2021)</i>	<i>Çalışanların psikolojik güçlendirme aracılığıyla algıladıkları örgütsel destek, iş yeri mutluluğu üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.</i>
<i>Yönetici/Lider Davranışları Adalet, Bilgelik ve İnsaniyet</i>	<i>Alparslan ve Yastıoğlu (2018)</i>	<i>Adalet, bilgelik ve insaniyet gibi yönetici/lider davranışları, çalışanların iş yerinde mutlu olabilmeleri için öncelikli erdemler arasındadır.</i>
<i>Otantik Liderlik</i>	<i>Kılınç ve Akdemir (2019)</i>	<i>Çalışanların yöneticilerine karşı otantik liderlik algı seviyelerindeki artış iş yeri mutluluğunu olumlu yönde</i>

		<i>etkilemektedir.</i>
<i>Örgüt İklimi</i> <i>Psikolojik Sermaye</i>	<i>Ekşi ve Büyükyılmaz</i> <i>(2024)</i>	<i>Örgüt iklimi ve psikolojik sermayeye ait kimi alt boyutlar, iş yeri mutluluğu üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir</i>
<i>Örgütsel Güven</i> <i>Örgütsel Sessizlik</i>	<i>Çaçan ve Demirtaş</i> <i>(2023)</i>	<i>Örgütsel güven algısı iş yeri mutluluğunu pozitif yönde, örgütsel sessizlik ise negatif yönde etkilemektedir.</i>
<i>Örgütsel İkiyüzlülük</i>	<i>Gelmez ve Polat</i> <i>(2025)</i>	<i>Örgütsel ikiyüzlülüğün azaltılması, örgütsel mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir.</i>
<i>Psikolojik Sözleşme</i>	<i>Adıgüzel ve Demirkasımoğlu</i> <i>(2024)</i>	<i>Psikolojik sözleşme ihlali algısı yükseldikçe, iş yeri mutluluğunda düşüş yaşanmaktadır.</i>
<i>İşkoliklik</i>	<i>Akdoğan ve Ataman</i> <i>(2024)</i>	<i>İşkoliklik iş yeri mutluluğunu olumsuz yönde etkilemektedir.</i>
<i>İş Yeri Maneviyatı</i> <i>Etik İklim</i>	<i>Çiçek ve Kaynak</i> <i>(2024)</i>	<i>İş yeri maneviyatı ve etik iklim iş yeri mutluluğunu olumlu yönde etkilemektedir.</i>
<i>Duygusal Zekâ</i>	<i>Demirel ve Erer</i> <i>(2022)</i>	<i>Duygusal zekâ, iş yeri mutluluğunu olumlu yönde etkilemektedir.</i>
<i>Ücret</i> <i>Kariyer Olanakları</i> <i>Çalışma Ortamı Şartları</i> <i>Başarının Takdir Edilmesi/Ödüllendirilmesi</i>	<i>Topaloğlu, Özen ve Alkan</i> <i>(2025)</i>	<i>Ücret, kariyer olanakları, çalışma ortamı şartları, başarının takdir edilmesi/ödüllendirilmesi, iş yeri mutluluğunu olumlu yönde etkilemektedir.</i>
<i>Mesleki Adanmışlık</i>	<i>Yılmaz ve Balcı</i> <i>(2025)</i>	<i>Mesleki adanmışlık düzeyi, iş yeri mutluluğunu olumlu yönde etkilemektedir.</i>

Türkiye’de iş yeri mutluluğu üzerinde yazılan makalelerde yer alan ve iş yeri mutluluğunun oluşmasına zemin hazırlayan veya iş yeri mutluluğunu arttıran öncüller şunlardır;

İş yerinde kurulan iyi ilişkiler ve iletişim, iş yeri arkadaşlığı, yöneticilerin çalışanlarla iletişimi ve yönetsel ilişkiler, adil muamele yani yöneticilerin çalışanlara eşit yaklaştığını gösteren örgütsel adalet algısı, adalet, bilgelik ve insaniyet gibi yönetici/lider davranışları, örgütsel destek algısı, örgütsel güven, iş yeri maneviyatı ve etik iklim, değer/takdir görme başka bir ifadeyle yapılan işin görülmesi ve çalışanların kendi başarılarına

ilişkin algıları ve hedeflere ulaşmak, mesleki adanmışlık, örgütlerdeki söylemler, karar verme ve yapılan davranışlar arasındaki tutarsızlıklar (Gelmez ve Polat, 2025:724) olarak ifade edilen örgütsel ikiyüzlülüğün azaltılması, olumlu çalışma koşulları, huzur ve işe yönelik olumlu tutumlar, çalışanların uyumluluk, sorumluluk ve duygusal denge gibi bir takım kişilik özelliklerine sahip olması, birey-örgüt uyumu ve birey-iş uyumu başka bir ifadeyle çalışanın hem kurumuna kendini ait hissetmesi hem de yaptığı iş ile kendi potansiyelinin uyumlu olması, işini sevmesi, çalışanların öneri veya endişelerini paylaşabildikleri bir örgüt ikliminin yani çalışan sesliliğinin bulunması, para, gelir ve ücret, çalışan morali ve depresyonda bulunmama durumu, Luthans(2006) tarafından, kişinin kendisini olumsuz psikolojik durumlardan kurtarmaya odaklanmak yerine olumlu psikolojik durumlar geliştirmeye odaklanmasını ifade eden psikolojik sermaye, iş becerikliliği, presentizm seviyelerinin azaltılması için fiziksel ve ruhsal rehabilitasyon imkanlarının artırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve esnek çalışma modelinin uygulanması, çalışanların kendilerini geliştirebilecek bir işe sahip olduklarına ilişkin algıları, insan kaynakları uygulamalarının (ücret yönetimi, kariyer planlama, performans yönetimi, eğitim, işe alma, oryantasyon)etkili bir şekilde yönetilmesi, liderin tutum ve davranışlarında şeffaf ve tutarlı olması ve bu durumun çalışanlar tarafından fark edilmesiyle lidere yönelik oluşan algı (Nartgün vd., 2016: 2) olarak ifade edilen otantik liderlik, Rousseau (1989)tarafından, çalışan ve iş veren ilişkisindeki tarafların birbirlerine karşı olan yükümlülüklerine ilişkin bireysel algı ve inançlar olarak ifade edilen (Adıgüzel ve Demirkasımoğlu, 2024:1226) psikolojik sözleşmenin ihlal edilmemesi, Seybold ve Salomone (1994) tarafından aşırı adanmışlık hali olarak ifade edilen işkoliklik davranışının bulunmaması gibi bireysel ve örgütsel faktörler, iş yeri mutluluğunu arttıran öncüllerdir.

Tablo 2: İş Yerinde Mutluluğun Sonuçları

Sonuçlar	Çalışma	Açıklama
Gelişme arzusu Başarı Prososyal davranış Genel hayat mutluluğu	Çakır ve Aydın (2023)	İş yeri mutluluğu, gelişme arzusu, başarı, prososyal davranış ve genel hayat mutluluğunu arttırmaktadır.
Örgütsel Bağlılık İşe Tutulma	Çelebi (2024)	İş yeri mutluluğu, örgütsel bağlılık ve işe tutulma davranışlarını olumlu yönde etkilemektedir.
Performans	Uysal, Oğuzhan ve Aslan (2023)	İş yeri mutluluğu, çalışan performansını olumlu yönde etkilemektedir.
İş Tatmini	Uyan, Yalçın, İbin (2023)	İş yeri mutluluğu, iş Tatminini arttırmaktadır.

Fazladan Rol Davranışı	Alparslan (2015)	İş yeri mutluluğu, çalışanların fazladan rol davranışı göstermeleri üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahiptir.
Performans	Erselcan ve Özer (2018)	İşte Mutluluk, performansı olumlu yönde etkilemektedir.
Mutluluk ve Yaşam Tatmini	Aytaç, Engin ve İmanlı (2020)	İşe ilişkin iyi oluşun mutluluk ve yaşam tatmini olumlu yönde etkilemektedir.
Çalışan Savunuculuğu	Aksu ve Bilgiç (2025)	Çalışanların iş yeri mutluluk düzeyleri arttıkça çalışan savunuculuğu davranışları artmaktadır.
Çalışan Savunuculuğu	Durmuş (2025)	Çalışanlarının iş yeri mutluluğu artıkça savunuculuk sergileme düzeyleri artmaktadır.
İş Yaşamında Yalnızlık Mesleki Canlılık	Zengin, Atay, Altay ve Kurtaal (2024)	İş yeri mutluluğu, iş yaşamında yalnızlık üzerinde negatif, mesleki canlılık üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sahiptir.
Algılanan Yönetici Desteği Duygusal Emek	Özer (2025)	İşyeri mutluluğu, algılanan yönetici desteği ve duygusal emek üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.
Çalışan Performansı	ÇETİNER (2024)	İş yeri mutluluğu, uzaktan çalışmanın düzenleyici rolüyle birlikte çalışan performansı üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Türkiye’de iş yeri mutluluğu üzerine yazılan makalelerde, iş yeri mutluluğunun birçok örgütsel ve bireysel faktör üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda iş yeri mutluluğunun sonuçları şunlardır;

İş yeri mutluluğu, gelişme arzusu, başarı, genel hayat mutluluğu, yaşam tatmini, çalışanların resmi görevleri dışında gönüllü olarak fazladan sergiledikleri prososyal davranışlar (Kanten, 2014: 257) veya fazladan rol davranışı olarak da ifade edilen örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel bağlılık, çalışan performansı, iş tatmini, Fisher(2010) tarafından işle ilgili dinç olma, adanmışlık ve kendini kaptırmayla ifade edilen işe tutulma, iş yaşamında yalnızlık hissetmeme, algılanan yönetici desteği, mesleki canlılık,

çalışanların müşterilerle olan iletişimlerinde duygusal tepkilerini ideal düzeyde tutma veya örgüt amaçlarıyla uyumlu olabilmek için harcanan çaba olarak ifade edilen (Köse, Oral ve TÜresin, 2011:165) duygusal emek ve çalışandan beklenen davranışları aşarak örgüte yönelik destekleyici tutum ve davranışlarla örgütün mal, hizmet ve markasının savunucusu haline gelmeyi ifade eden (Aksu ve Bilgiç, 2025:43) ve örgütsel vatandaşlık davranışının da bir alt boyutu olan çalışan savunuculuğu gibi birtakım bireysel ve örgütsel olumlu sonuçları ortaya çıkarmaktadır.

## ***2.2. İş Yerinde Mutluluk Üzerine Yazılan Makalelerin Örneklem Büyüklüğü ve Örneklem Sektörel Dağılımı***

Tablo 3'te, iş yerinde mutluluk üzerine yazılan makalelerin örneklem büyüklüğü ve örneklem sektör dağılımına ilişkin veriler yer almaktadır.

Makalelerde yer alan araştırmaların örneklem büyüklükleri incelendiğinde, 30 kişiden başlayarak 3978 kişiye kadar çıkan örneklem büyüklüğü görülmektedir. Çoğu araştırmanın ise 150–500 kişi aralığında yoğunlaştığı, sosyal bilimlerde nicel araştırmalar için uygun kabul edilen bir standartta örneklem büyüklüğü bulunduğu görülmektedir.

Örneklem sektör dağılımına bakıldığında, araştırmaların öncelikle hem kamu hem de özel sektördeki çalışanlar üzerinde ve buna ek olarak sağlık ve eğitim başta olmak üzere, hizmet, banka ve finans, otel işletmeleri, gıda sektörü, imalat ve üretim ile bilişim sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sağlık sektöründe devlet ve özel hastane çalışanları, hemşireler ve genel sağlık çalışanları üzerine çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Eğitim alanında ise özel ve devlet üniversiteleri akademik ve idari personelleri, öğretmenler ve özel okul çalışanları öne çıkmaktadır. Hizmet sektörü ve banka çalışanları farklı yıllarda tekrar eden çalışmalarla temsil edilmiştir. Daha sınırlı sayıda olmakla birlikte sivil toplum kuruluşları, gemi inşa sektörü ve iş güvenliği uzmanları üzerinde de çalışmalar bulunmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, iş yeri mutluluğunun araştırmacılar tarafından oldukça ilgi uyandırdığı, bu çalışmaların örneklem büyüklüğü açısından geniş bir çeşitlilik sunduğu, sektörler bakımından ise sağlık ve eğitim alanlarının belirgin biçimde öne çıktığı, diğer sektörlerin ise karşılaştırma yapabilmek için uygun bir zemin oluşturduğu söylenebilir.

Tablo:3 İş Yerinde Mutluluk Üzerine Yazılan Makalelerin Örneklem Büyüklüğü ve Örneklem Sektörel Dağılımı

Makale	Örneklem Büyüklüğü	Sektör
Çakır ve Aydın (2023)	30	Devlet üniversitesi akademisyenleri
Güner ve Bozkurt (2017)	60	Kamu ve özel sektör banka çalışanları
Ünüvar ve Polatçı (2024)	400	Kamu ve özel sektör çalışanları
Turan (2019)	37	Devlet üniversitesi akademik ve idari personelleri
Deniz (2024)	248	Gemi inşa sektörü çalışanları
Çelebi (2024)	458	Hizmet sektörü çalışanları
Turan (2020)	168	Özel sektör avukatları
Uysal, Oğuzhan ve Aslan (2023)	107	Sivil toplum kuruluşu çalışanları
Uyan, Yalçın, İbin (2023)	240	Özel eğitim kurumu çalışanları
Alparslan (2015)	261	Üretim işletmesi çalışanları
Karadaş ve Ergün (2025)	272	Üniversite hastanesi hemşireleri
Erselcan ve Özer (2018)	409	Eğitim, sağlık, satış ve pazarlama çalışanları
Aytaç, Engin ve İmanlı (2020)	195	İş güvenliği uzmanları
Çelik ve Durmuş (2024)	891	Devlet hastanesi sağlık çalışanları
Aksu ve Bilgiç (2025)	308	Hizmet sektörü çalışanları
Durmuş (2025)	173	Banka çalışanları
Zengin, Atay, Altay ve Kurtaal (2024)	194	Özel okul çalışanları
Bulut ve Arslan (2025)	176	Gıda sektörü
Keser (2018)	3978	Mavi ve beyaz yaka çalışanları ile akademisyenler
Özer (2025)	367	Sağlık çalışanları
Emre ve Alparslan (2023)	516	Akademisyenler
Küçük (2021)	240	Gıda sektörü satış pazarlama çalışanları
Alparslan ve Yastioğlu (2018)	183	Özel sektör çalışanları (gıda, makine sanayi, mermer, tekstil, ahşap)
Kılınç ve Akdemir (2019)	234	Otel işletmesi çalışanları
Ekşi ve Büyükyılmaz	713	Özel ve kamu

(2024)		üniversiteleri akademik ve idari personelleri
Çaçan ve Demirtaş (2023)	652	Lise öğretmenleri
Gelmez ve Polat (2025)	246	Öğretmen
Adıgüzel ve Demirkasımoğlu (2024)	343	Özel ve kamu üniversiteleri akademisyenleri
Akdoğan ve Ataman (2024)	819	Özel hastane çalışanları
Çiçek ve Kaynak (2024)	390	İmalat sektörü çalışanları
Çetiner (2024)	162	Bilişim sektörü çalışanları
Demirel ve Erer (2022)	263	Otel işletmesi çalışanları
Topaloğlu, Özen ve Alkan (2025)	93	Kamu kurumu çalışanları
Yılmaz ve Balcı (2025)	401	Öğretmen

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2015-2025 yılları arasında, iş yeri mutluluğunu araştıran ve Ulakbim DergiParkta taranan makalelerden, doküman analizi ile veri toplayan, betimsel içerik analiziyle bulguları anlamlandıran nitel bir araştırmadır. Çalışmada, iş yeri mutluluğunun oluşmasına etki eden öncüller ve iş yeri mutluluğunun sonuçları bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışma, bir çalışanın iş yerinde mutluluğu yüksek seviyelerde algılayabilmesi için çalışanın, büyük ölçüde yönetici/lider davranış tarzlarından, kurulan olumlu ilişkilerden, çalışma koşullarından, örgütsel adalet ve güven algılamalarından, kariyer yönetimi, eğitim, ücret, performans yönetimi ve işe alma gibi doğru uygulanan insan kaynakları uygulamalarından etkilendiğini göstermektedir. Aynı zamanda, iş yerinde mutlu olan bir çalışanın, iş tatmini, örgütsel bağlılığı, örgütsel vatandaşlık davranışı, yaşam tatmini, psikolojik iyi oluş ve motivasyon seviyelerindeki artışla birlikte performans ve verimliliklerinin artacağı, işe geç kalmaların azalacağı, devamsızlık oranlarının düşeceği, iş gücü devir oranının azalacağı, çalışan savunuculuğunun artacağı, mutlu çalışma ortamı ile birlikte çalışanların yenilikçi ve farklı düşünme tarzlarıyla, kurumlarına rekabette üstünlük kazandıracığı ve örgütlerin başarısına katkı sağlayacakları görülmektedir.

Çalışmanın örnekleminde yer alan makalelerde yapılan araştırmaların örneklem büyüklüklerinin, 30-3978 çalışan arasında değişen bir sayıda ve istatistiksel açıdan anlamlı sonuçları doğuracak bir büyüklükte olduğu görülmüştür. Çalışmada incelenen makaleler, özellikle sağlık sektörü ve eğitim sektörü başta olmak üzere kamu veya özel çoğu hizmet, finans, imalat sektörlerinde yer alan çalışanlar üzerine uygulandığı için, bu çalışma sektörel olarak da çeşitlilik yansıtmakta, tüm çalışanlar için iş yerinde

mutluluğun öncüllerini ve sonuçlarını bütüncül bir bakış açısıyla sunmaktadır.

Organizasyonların başarısı için, çalışanların iş yerinde mutluluğunu arttıracak ortamların kurumları tarafından oluşturulması büyük bir önem arz etmektedir. Henüz işe alma aşamasından başlayarak bu sürecin doğru ya da yanlış yönetilmesi söz konusu olabilir. Örneğin insan kaynakları departmanının işe alımda çalışanın bilgi, beceri ve yetenekleri ile işin uyumlu olmadığını tespit edememesi gibi bir durumda, kendisiyle işin uyumlu olmadığını gören çalışan iş yerinde stres yaşayacak, iş doğru yapılamadığı için zaman kaybı yaşanacak, performans istenen düzeyde sergilenemeyecek, iş tatmini düşecek, iş yeri mutsuzluğu artacak ve genel olarak bu durum da örgütün başarısını ve çalışanın yaşam kalitesini etkileyecektir. Bu durumda çalışanların iş yeri mutluluk düzeylerinin artırılmasında özellikle örgütün yönetici ve liderleri ile insan kaynakları yöneticilerine büyük görevler düşmekte, iş yeri mutluluğunun oluşabilmesi için uygun şartların oluşturulması ve kurumların organizasyon yapılarının hiyerarşinin çok daha az olduğu, ilişkilerin daha sağlıklı, kararlara katılımın daha kolektif ve yürütülen işlemlerin daha şeffaf olduğu yatay organizasyon biçimlerine dönüşmesi işte mutluluğu arttırabilecektir. Örgütün lider ve yöneticileri tarafından örgütsel adaletin ve güvenin sağlandığı bir örgüt ikliminin oluşturulması, terfi, işe alma, ücret ve çalışma koşulları gibi insan kaynakları politikalarının sağlıklı bir şekilde yürütülmesine, çalışanların hem yöneticileri hem de çalışma arkadaşlarıyla daha kaliteli ilişkiler kurabilmesine ve bu sayede hem yaşam tatmini hem de örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı, iş tatmini, verimlilik ve performans artışı gibi bir dizi bireysel ve örgütsel olumlu çıktının oluşmasına katkı sunacaktır.

## REFERANSLAR

- Akdoğan, E. ve Ataman Berk, G. (2024). Sağlık sektöründe işkolikliğin işyeri mutluluğuna etkisi üzerine bir araştırma. *Journal of Economics Business and International Relations-JEBI*, 3(2), 212-249. <https://doi.org/10.58654/jebi.1591415>
- Aksu, M., & Bilgiç, B. (2025). İş tatmininin çalışan savunuculuğu üzerindeki etkisinde iş yeri mutluluğunun aracı etkisinin analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (46), 41-64. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1455175>
- Alex Linley, P., Joseph, S., Harrington, S., & Wood, AM (2006). Pozitif psikoloji: geçmiş, bugün ve (olası) gelecek. *Pozitif Psikoloji Dergisi*, 1 (1), 3-16. <https://doi.org/10.1080/17439760500372796>
- Alacalar Çakır, A. ve Aydın, A. (2023). Akademisyenlerde iş yerinde mutluluğun anlamı, öncülleri ve sonuçlarının belirlenmesine yönelik nitel bir araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(44), 213-237.

- Alparslan, A. M. (2016). Emek işçilerinde fazladan rol davranışının öncülü: iş tatmini mi işyerinde mutluluk mu? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 30(1), 203-213.
- Aydın Küçük, B. (2021). KOVID-19 küresel salgın döneminde örgütsel destek algısının iş yerinde mutluluk üzerindeki etkisi: psikolojik güçlendirmenin aracı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1348-1372. <https://doi.org/10.15869/itobiad.839315>
- Aytaç, S., Engin, T. Ve İmanlı, E. (2020). İş güvenliği uzmanlarının işe ilişkin duygusal iyi oluş hali, mutluluk ve yaşam tatmini ilişkisi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(60), 746-758.
- Balcı, İ., & Yılmaz, M. F. (2025). Öğretmenlerin mesleki adanmışlık düzeyleri ile örgütsel mutluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 766-792. <https://doi.org/10.29299/kefad.1586444>
- Bulut, A. (2015). *Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel mutluluk algılarının incelenmesi: bir norm çalışması*. (Yayın No. 398388) [Doktora tezi, Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Bulut, Y. ve Arslan, H. (2025). İş yerinde mutluluk ile insan kaynakları uygulamaları ilişkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi*, 8(17), 40-56. <https://doi.org/10.55830/tje.1607894>
- Çaçan, H. ve Demirtaş, Z. (2023). Örgütsel güven ile örgütsel mutluluk arasındaki ilişkide örgütsel sessizliğin aracılık rolü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(88), 1768-1786. <https://doi.org/10.17755/esosder.1288984>
- Çelebi, M. A. (2024). Çalışan sesliliğinin iş yerindeki mutluluğa etkisi ve iş arkadaşlığının aracılık rolü. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 463-493. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1426312>.
- Çelik, M. ve Durmuş, A. (2024). İş performansında presenteizmin etkisi: iş yerinde mutluluğun aracılık rolü. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 1027-1064. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1526462>.
- Çetiner, N. (2025). Uzaktan çalışmanın işyeri mutluluğu ile çalışan performansı arasındaki ilişki üzerindeki düzenleyici etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 1-19.
- Çiçek, B. ve Kaynak, İ. (2024). İşyerinde mutluluğun anahtarı: etik iklim ve işyeri maneviyatı. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 57-75.
- Demirel, E. ve Erer, B. (2022). Duygusal zekâ ve iş yeri mutluluğu arasındaki ilişkide iş özerkliğinin rolü. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (9), 75-86. <https://doi.org/10.58455/cutsad.1189117>
- Deniz, B. (2024). Birey örgüt uyumu ve örgütsel özdeşleşmenin işteki mutluluğa etkisi; gemi inşa sanayi çalışanları üzerine bir uygulama. *Sağlık ve Sosyal Refah Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 119-128. <https://doi.org/10.55050/sarad.1421001>
- Durmuş, Ş. (2025). İş yeri mutluluğunun çalışan savunuculuğu üzerindeki etkisi: banka çalışanları üzerine bir araştırma. *İşletme*, 6(1), 63-83. <https://doi.org/10.57116/isletme.1639967>
- Erme, T. ve Alparslan, A. M. (2023). Kadın akademisyenlerin işteki mutluluğu ve tatmini için ne gerekli? çalışma yaşamı kalitesi ve bilinçli farkındalık

- bağlamında bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(37), 205-225. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1133815>
- Erselcan, R. C. ve Süral Özer, P. (2018). İş doyumunun performansa etkisinde mutluluğun aracılık rolü üzerine bir araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 13(2), 148-165.
- Fisher, C. D. (2010). Happiness at work. *International Journal of Management Reviews*, 12 (4), 384-412.
- Gelmez, S. ve Polat, S. (2025). Örgütsel ikiyüzlülük ile örgütsel mutluluk arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (63), 722-740. <https://doi.org/10.53444/deubefd.1561250>
- Gül Ekşi, G. ve Büyükyılmaz, O. (2024). Örgüt iklimi, psikolojik sermaye ve işyeri mutluluğu arasındaki ilişkilerin analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 15(43), 861-882. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1407178>
- Güner, F. ve Çetinkaya Bozkurt, Ö. (2017). Banka çalışanlarının işyerinde mutluluk ve mutsuzluk nedenleri üzerine keşif amaçlı bir araştırma. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 85-105.
- Jain, S. ve Sharma, V. (2019). What determines workplace happiness? *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 10(2), 495-502.
- Kanten, P. (2014). Effect of quality of work life (qwl) on proactive and prosocial organizational behaviors: a research on health sector employees. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 251-274.
- Karadaş, A. ve Ergün, S. (2025). Hemşirelerde Ekip iş becerikliliği ile iş yeri mutluluğu arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Bandırma On yedi Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 587-594. <https://doi.org/10.46413/boneyusbad.1571643>
- Karakuş, Ş., Oğuzhan, Y. S. Ve Aslan, M. (2023). Depresyonun bağlamsal performans üzerine etkisinde işyerinde mutluluğun aracılık rolü. *İş ve İnsan Dergisi*, 10(1), 41-49. <https://doi.org/10.18394/iid.1263892>
- Keser, A. (2018). İşte mutluluk araştırması. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 14(1), 43-57.
- Kılınç, U. ve Akdemir, M. (2019). Otel işletmelerinde otantik liderlik algısı ve işyeri mutluluğu: Ankara ilinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 793-811.
- Kjerulf, A. (2015). *Sabah 9'dan akşam 6'ya happy hour işyerinde nasıl mutlu olunur?* Can Yapalak (Çev.), İstanbul: Doğan Yayınları.
- Köse, S., Oral, L. ve Türesin, H. (2011). Duygusal emek davranışlarının iş görenlerin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi üzerine sağlık sektöründe bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(2), 165-185.
- Kubilay, Ö. (2025). İşyeri mutluluğunun duygusal emeğe etkisinde algılanan yönetici desteğinin aracı rolü. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, (14), 227-269. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1661664>.
- Nartgün, Ş. S. Nartgün, Z. ve Arıcı, D. (2016). Okul yöneticilerinin örgütsel güç kaynakları ile otantik liderlik düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri, *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (2): 1-26.

- Polatçı, S., & Ünüvar, H. (2021). İşte mutluluk ölçeği (imö): bir ölçek geliştirme çalışması. *Journal of Research in Business*, 6(1), 177-202.
- Topaloğlu, G., Özen, M. ve Alkan, H. (2025). İş yeri mutluluğu ve kurumsal aidiyet bilinci arasındaki ilişkide iş doyumunun düzenleyici rolü: Doğa Koruma ve Milli Parklar 4. Bölge Müdürlüğü örneği. *Turkish Journal of Forestry*, 26(2), 157- 167. doi.org/10.18182/tjf.1637326
- Turan, N. (2018). Çalışma mutluluğu: kavram ve kapsam. *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 169-212.
- Turan, N. (2019). Bir kamu üniversitesi personelinin çalışma mutluluğunu etkileyen faktörler: nitel araştırma örneği. *Journal of Economy Culture and Society*, (60), 187-205. <https://doi.org/10.26650/JECS2019-0011>
- Turan, N. (2020). Çalışma mutluluğu düzeyi ve algısı: özel sektör avukatları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 7(1), 89-104. <https://doi.org/10.18394/iid.553308>
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2025). Büyük Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> 25.12.2025 tarihinde bağlantı adresinden erişilmiştir.
- Uyan, U., Yalçın, A. ve İbin A. (2023). Eğitim kurumlarında psikolojik sermayenin iş tatminine etkisi: iş'te mutluluğun aracılık rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21(47), 126-145. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1184839>
- Ünüvar, H. ve Polatçı, S. (2024). Beş faktör kişilik özelliklerinin işte mutluluk üzerindeki etkisinde iş yaşam dengesinin aracılık rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 20(1), 123-145. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.1357958>
- Yastıoğlu, S. ve Alparslan, A. M. (2018). Mutlu çalışanlar için öncelikli yönetici erdemleri: bir saha araştırması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(32), 629-650.
- Yıldıztaşı Adıgüzel, M. B., ve Demirkasımoğlu, N. (2024). Psikolojik sözleşme ihlalinin iş yerindeki mutluluk üzerindeki etkisinde iş güvencesi memnuniyetinin aracılık rolü: akademisyenler üzerine bir araştırma. *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(2), 1223-1241. <https://doi.org/10.24315/tred.1441747>
- Zengin, Y., Atay, M., Altay, A. ve Kurtaal, S. E. (2024). İş yeri mutluluğunun iş yaşamında yalnızlık ve mesleki canlılığa etkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 69-94. <https://doi.org/10.54600/igdirsosbilder.1389030>



# **Sigortacılık ve Sağlık Sigortacılığı**

**Hacı Hayrettin TIRAŞ<sup>1</sup>**

---

<sup>1</sup> Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, hhayrettintiras@hotmail.com ORCID: 0000-0001-5197-9827

## ÖZET

Tüm canlıların en önemli ihtiyaçlarından biri güvenlidir. İnsan, tehlikelerle dolu bir çevrede yaşamaktadır ve güvenlik ihtiyacı insan için neredeyse hava, su ve gıda ihtiyacı kadar önemli bir gereksinimdir. Sigorta da insanın çevresindeki her türlü tehlikeden korunmak ve güven içinde hayatını sürdürmek için geliştirdiği yollardan biridir. Günümüz modern toplumunun olmazsa olmazlardan biri haline gelen sigorta, insanın kendini güvende hissetme ihtiyacından doğmuştur. Sigortanın temel işlevi, beklenmedik ve ani olarak gelişen olayların her türlü zararlı sonuçlarını önceden önlem alarak ortadan kaldırmak veya azaltmaktır. Sigorta hayatın her alanına uygulanmakta ve sadece insanları değil aynı zamanda firmaları da günlük yaşamda ortaya çıkabilecek ekonomik, politik, teknolojik, doğal, çevresel vb. tüm risklere karşı koruma sağlamaktadır. Sigortanın temel amacı riskin gerçekleşmesinin önüne geçmek değil, risk gerçekleştikten sonra ortaya çıkan maddi zararın karşılanmasıdır. Çok geniş uygulama alanı bulunan sigortanın kollarından biride sağlık sigortasıdır. Sağlık sigortası, insanları herhangi bir sebepten dolayı ortaya çıkan sağlık problemlerinin giderilmesi için yapılan harcamaların güvence altına alınmasını sağlayan bir yöntemdir. Temel amacı bireyleri yüksek sağlık harcamalarına karşı korumaktır. Bu çalışmada sigortacılık ve sağlık sigortacılığı hakkında açıklayıcı bilgiler verilmektedir. Bir ülkede uygulanan sigortacılık ve sağlık sigortacılığının başarıya ulaşabilmesi, ülkede uygulanan; ekonomik, sosyal ve sağlık politikaları, ülkenin demografik yapısı ve kültürel değerleri ile yakından ilişkilidir.

*Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Sigorta, Sigortacılık, Sağlık, Sağlık Sigortası*

---

## GİRİŞ

Değişen dünyada insanların en önemli ihtiyaçlarından biri her türlü tehlikeye karşı korunma ihtiyacıdır. Belirsizliklerin arttığı günümüzde, insanlar yaşamları boyunca özellikle ekonomik açıdan kendilerini güvence altına almak istemektedirler. Dolayısıyla güvenlik ihtiyacı modern yaşamın her alanında önde gelen ihtiyaçlarından biri haline gelmiştir.

İnsanlar doğduğu andan itibaren herhangi bir sebepten dolayı ortaya çıkan ve çeşitli kayıplara veya zarara (para, statü, sağlık vb) neden olan olay veya durumlar ile karşılaşmaktadır. Geleceğin belirsizliğinden kaynaklı bu olay veya durumlar, insan yaşamında birer risk olarak görülmekte ve bertarafı için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Uygulaması milattan öncesine dayanan ve günümüze kadar değişik biçimlerde uygulanan sigorta, bu yöntemlerden biridir. Sigorta, bireylerin hayatta karşılaşılabilecekleri her türlü tehlikenin zararlı sonuçlarından korunmak amacıyla önceden tedbir alma ihtiyacından doğmuştur. Sigorta, genellikle primleri devlet tarafından

toplanan ve yönetilen biçimiyle sosyal sigorta; isteğe bağlı veya tamamlayıcı sigorta olarak kullanılan özel sigorta türleri ile koruma sağlamaktadır. Sigortanın temel amacı riskin gerçekleşmesinin önüne geçmek değil, risk gerçekleştikten sonra ortaya çıkan maddi zararın karşılanmasıdır.

Çok geniş uygulama alanı bulunan sigortanın kollarından biride sağlık sigortasıdır. İnsanın sahip olduğu en kıymetli varlığı sağlığıdır ve sağlığını korumak için her türlü tedbiri almak istemektedir. Sağlık sigortasında insanları herhangi bir sebepten dolayı (kaza, yaralanma, doğal afet, hastalanma, vb) ortaya çıkan sağlık problemlerinin giderilmesi için yapılan harcamaların güvence altına alınmasını sağlayan bir yöntemdir. Temel amacı bireyleri yüksek sağlık harcamalarına karşı korumak olan sağlık sigortası, kullanılan sağlık mal ve hizmetlerinin bedellerinin bir kısmının veya tamamının ödenmesinin de bir yoludur.

Bu çalışmanın amacı çok geniş uygulama alanı olan sigortacılık ve sağlık sigortacılığı hakkında açıklayıcı bilgiler vermektir. Bu amaç doğrultusunda ilk bölümde, sigorta kavramı ve sigortacılığın gelişimi hakkında bilgi verilmekte, ardından sigortacılıkta kullanılan temel kavramlar ve sigortacılık prensipleri hakkında açıklamalar yapılmaktadır. İkinci bölümde ise sağlık sigortası kavramı ve sağlık sigortacılığının gelişimi hakkında bilgiler verilerek, sağlık sigortası türlerinden olan sosyal sağlık sigortası ve özel sağlık sigortası açıklanmaya çalışılmaktadır. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

## 1. GENEL OLARAK SİGORTA

Dünya kuruluşundan ve insanoğlunun varoluşundan beri her şey değişmektedir. Hiçbir şeyin aynı kalmadığı, zamanla her şeyin değiştiği bu ortamda gelecek belirsizliklerle doludur. Bu belirsizlik içerisinde öngörülemeyen ve beklenmedik farklı olayların ve kazaların riskinden korunmak amacıyla insanlar günümüzde kendilerini güvence altına almak için çeşitli yollara başvurmaktadırlar. Bunlardan biride gelecekte ortaya çıkabilecek risklerin sonuçlarını bertaraf etmek için yapılan sigorta yöntemidir. Bu bölümde öncelikle sigorta kavramı hakkında bilgi verilmekte, daha sonra sigortacılığın gelişimi, sigortacılığın temel prensipleri, sigortacılıkta kullanılan temel kavramlar ve sigortacılık prensipleri hakkında açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

### 1.1. Sigorta Kavramı

Etimolojik olarak Latince kökene sahip olan sigorta kavramı, genel olarak ileriye yönelik önlemler almayı ifade etmektedir. Türkçeye, İtalyanca “sicurta” kelimesinden geçmiştir. İtalyanca da “*kişinin kendisini güvende hissetmesi, güvence*” anlamlarına gelen “sicurta” kelimesi İngilizcede

“security” veya “insurance”, Fransızca “assurance” şeklinde ifade edilmektedir (Keleş Yıldız ve Akpınar, 2023). Kavram günümüzde, zarara neden olacak durumlara karşı önceden önlem almayı ve riskleri yönetmeyi sağlayan sistemi ifade etmektedir.

Sigorta kavramı, bireylerin hayatta karşılaşılabilecekleri her türlü tehlikenin zararlı sonuçlarından korunmak amacıyla önceden tedbir alma ihtiyacından doğmuştur. Bir tanıma göre sigorta, *“riskli bir olayın gerçekleşme olasılığı göz önünde bulundurularak, risk ortaya çıktığında, zararın kısmen ya da tamamen karşılaması için, bu işle uğraşan bir kuruluşa belirli bir zaman dilimi boyunca prim ödemesi ile elde edilen güvencedir”* (Erdal ve Erdal, 2018). Başka bir tanım ise sigortayı, *“insanların karşılaşmaları muhtemel tehlikelerin/rizikoların ekonomik sonuçlarını ortadan kaldırmak ve onları tehlikeden önceki mali durumlarına getirebilmek amacıyla kullanılan bir yöntem veya sistem”* (Şantaş ve Şantaş, 2022) olarak tarif etmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğünde ise sigorta, *“bir şeyin veya bir kimsenin herhangi bir yönden ileride karşılaşılabileceği zararı gidermek için önceden ödenen prim karşılığında bu işle uğraşan kuruluşla yapılan iki taraflı bağlantı sözleşmesi”* biçiminde tanımlanmaktadır (TDK, 2025). Bu tanımları çoğaltmak mümkündür. Ancak yapılan tanımların ortak noktası risk, güvence, prim ve sözleşme gibi temel unsurları içinde barındırıyor olmasıdır. Bununla birlikte günümüzde sadece insanlar değil kurumlarda (tüzel kişilik) pek çok riske maruz kalmakta ve sigortalanmaktadır. Buna göre genel olarak sigorta, bireylerin ve kurumların ileride gerçekleşebilecek herhangi bir olayın/riskin zararlarından korunmak veya zararların tazminini sağlamak amacıyla, önceden ödenen primler karşılığında bu işle uğraşan kuruluşlarla yaptığı sözleşme ile kendini güvence altına almasıdır.

Sigortanın yapılabilmesi için; riskin para ile ölçülebilmesi ve ileride ortaya çıkabilecek olması, riskin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkacak ekonomik kayıpların telafisinin güvence altına alınması, sisteme dahil olanların önceden belirli miktar prim ödemiş olması ve sağlanan güvencenin taraflarca bir sözleşmeye bağlanması sigortanın temel unsurlarıdır. Sigorta, ortaya çıkacak/gerçekleşecek muhtemel olay veya risklerin önlenmesi amacıyla değil, olay veya risklerin gerçekleşmesi ile doğan maddi zararların telafisi amacıyla yapılmaktadır. Bu açıdan sigorta, sigorta ettirene herhangi bir olumsuz durum karşısında maddi güvence sağlamaktadır. Sigortacılıkta, aynı risklere maruz bireyler arasında karşılıklı yardımlaşma ve bu yardımlaşmanın, istatistikler ve ihtimaller hesabı ile büyük adetler kanunu sayesinde teknik ve rasyonel bir şekilde organize edilmesi düşüncesi hakimdir (Hacak, 2006). Başlangıçta olumsuz olayların ortaya çıkmasıyla birlikte oluşan maddi zararların telafisi üzerine kurulan sigorta sistemi, daha sonraları zararların telafisi için toplanan fonlar aracılığı ile bireylerin birikimlerini de yöneterek parasal sistemlerin sözleşmeye dayalı risk yönetimini sağlar hale gelmiştir.

## 1.2. Sigortacılığın Gelişimi

Sigortacılığın ortaya çıkış nedeni her zaman var olan ve ortaya çıkması muhtemel olay ve risklerdir. Sigorta edilebilir risklerin belirlenmesi ile başlayan süreci ifade eden sigortacılık, riskin gerçekleşme ihtimaline karşı sigortalının ekonomik kayıplarını karşılamayı ve finansal koruma altına almayı sağlayan sistemdir. Sigorta ile sigorta yaptıran kişi kendisini riske karşı korumaya almakta ve riski sigorta yapana transfer etmektedir. Dolayısı ile sigortacılığa risk yönetimi veya risk ticareti de denebilir (Tiryaki, 2020). Günümüzdeki sigortacılık fikri ile örtüşmesine de tarih boyunca tüm toplumlarda bu günkü sigortacılık müessesesine benzer uygulamalara ihtiyaç duyulmuş ve uygulanmıştır (Demirci, 2019).

İlkel de olsa tarihsel süreçte bilinen en eski sigortacılık uygulamalarına Hammurabi Kanunlarında (MÖ 1700'lü yıllar) rastlanmaktadır. O dönemde ticaret kervanlarla yapılmaktadır ve kervanlar, saldırı, yağma, çapul ve fidye istemeye açık bulunmaktadır. Saldırıya uğrayan kervanların zararlarının bütün kervanlara paylaştırılmasını esas alan uygulama Babil Kralı Hammurabi tarafından kanunlaştırılmış ve bu kanun ile tüccarlar kayıplara karşı güvence altına alınmıştır (Sağım vd., 2020).

Yine bilinen en eski uygulamalardan biri de Çinli tüccarların yaptıkları nehir taşımacılığında, teknelerin batması ve malların tamamen yok olmasına karşı malları birden fazla tekneye paylaştırarak riski azaltma çabalarıdır. Malların birden fazla tekne ile taşınması durumunda teknelerden birinin batması halinde malların tamamının yok olmasının önüne geçilmektedir (Keleş Yıldız ve Akpınar, 2023). Böylelikle taşımacılıktan kaynaklı riskler ve ortaya çıkacak zarar en aza indirilmektedir.

Sigortaya yakın uygulamaların özellikle deniz ticaretinin yapıldığı yerlerde geliştiği görülmektedir. M.Ö. 900'lü yıllarda denizcilikle uğraşan Rodos sakinlerinin Rodos Deniz Hukukunda risk paylaşımının örneğini görmek mümkündür. Buna göre denizcilik ticareti yapan tüccarlar karşılıklı olarak birbirlerine yardım yapacaklar, dolayısıyla risk ve kayıplar en aza inecektir (Keleş Yıldız ve Akpınar, 2023). Bu uygulamalar Roma Hukukunda Rodos Kaideleri olarak belirtilmektedir. Hatta bu uygulamanın Fenikelilere ve Kartacılara kadar gittiği kabul edilebilir (Arseven, 1987). Kartacalılar, Romalılar ve Yunanlılar arasında geminin taşıdığı yüke göre borç vererek geminin limana varamaması riskini üstlenen ve gemi salimen limana vardığında hem verdiği borcu, hem de üstlenmiş olduğu risk karşılığında faiz niteliğinde pay alanlar bulunmaktaydı. Riziko karşılığı alınan faizlerin çok yüksek olmasından dolayı daha sonraları faiz alımı yasaklanmıştır (Tekin, 2018).

Tarihi süreç içerisinde toplumlardaki sigorta düşüncesinin gelişmesi ve sigortacılıkta ilk adımların atılması bakımından, Hindu'ların M.Ö. 600 yıllarında yapmaya başladıkları sigorta özelliği taşıyan kredi anlaşmalarının önemli olduğu ve bu tür anlaşmaların ortaçağda gelişerek deniz ödücü ve

nakliyat sigortalarına temel oluşturduğu (Tekin, 2018) önemle vurgulanmaktadır.

Sigortacılık uygulamaları ilkelde olsa başlarda ticari alanda gelişme göstermekle birlikte, Roma döneminde özellikle alt gelir grubuna sahip bireylere yardım sağlayan kulüp ve yardım sandıklarının olduğu bilinmektedir. Hayat sigortasının temeli sayılabilecek yardım sandıkları, o dönemde alt gelir grubundaki Romalıların üye oldukları ve belirli bir miktar parayı kulüp bünyesindeki fonlarda toplayarak, üyelerinden birinin ölümü halinde cenaze masraflarının karşılanmasını sağlayan bir sistem gibi görev yapmaktadır. Ayrıca Orta Çağ'da tüccar ve zanaatkarların oluşturdukları loncalar; hırsızlık, yangın, tutukluluk, hastalık, sakatlık ve ölüm gibi durumlarda üyelerine maddi yardım sağlayarak bir tür sigorta görevi üstlenmişlerdir (Yıldırım, 2018).

Ortaçağda Avrupa ticaretinin merkezi, hem stratejik konumundan hem de İtalyanların uzun süre Avrupanın taşıyıcıları olmasından dolayı İtalya idi. Çağın en iyi zanaatkarları ve işçileri, en zengin tüccarları ve gözü pek maceraperestleri İtalya şehirlerinde yaşıyorlardı. Denizcilik ve deniz ticareti temel uğraş alanı gibiydi. O dönemde denizciliğin ve deniz ticaretinin gelişimine paralel olarak İtalyan limanlarında deniz sigortası uygulamaları da artmaya başlamış, Venedik giderek bir sigorta merkezi haline gelmiştir. İtalyan tüccarların ticari faaliyetleri ve sigorta uygulamaları diğer Avrupa ülkelerinde yayılmış, özel olarak ticari sigorta teminatı sunan “Brugges Sigorta Odası” 1210 yılında Belçika’da kurulmuştur. Ancak, sigortacılığın geldiği aşamayı göstermesi bakımından, Cenova Devlet Arşivleri’nde bulunan 1343 ve 1347 yıllarına ait iki sigorta poliçesi bilinen en eski sigorta poliçesine örnek olarak gösterilmektedir (Yıldırım, 2018). Prime dayalı ilk sigorta uygulamalarının yine İtalya’da Venedik, Cenova ve Floransa şehirlerinde yapıldığı ifade edilmektedir (Sağım vd., 2020). Öncü uygulamaları deniz ticaretinde ortaya çıkan sigortacılık, diğer alanlarda da sigorta mekanizmasının gelişmesini sağlamıştır.

Deniz sigortası uygulamalarını yangın sigortaları izlemiştir. Özellikle 1666 yılı Eylül ayında Londra’da çıkan büyük yangında yaklaşık 13.000 ev ve 100’e yakın kilisenin yandığı, yüzbine yakın kişinin evsiz kaldığı belirtilmektedir. Üç gün süren yangında binlerce ev, dükkan, bina harap olmuş büyük bir zarar oluşmuştur (Demirulus, 2025; Yıldırım, 2018). Bu olay üzerine Londralılar böyle bir felaketi tekrar yaşamamak için çeşitli önlemler almışlar, olası yangın riskine karşı sigortacılıktan yararlanmaya başlamışlardır. 1667 yılında Londra’da kurulan ilk sigorta şirketi “Insurance Office” (Sigorta Ofisi) Londralılara yangın sigortası satmaya başlamıştır (Sağım vd., 2020; Yıldırım, 2018). Böylece italya’da ortaya çıkan deniz sigortalarının ardından, büyük yangın sonrası Londra’da kara sigortacılığı yapılmaya başlanmıştır.

17. yüzyıldan itibaren sigortacılık bir meslek olarak yapılmaya ve sigortacılıkla uğraşan işletmeler kurulmaya başlamıştır (Demirci, 2019). 17.

ve 18. yüzyıllarda ticaret hızla gelişirken, sanayi devrimi ile birlikte üretimin artması, ticaret hacminin tahmin edilemeyen noktalara ulaşmasını sağlamıştır. Sanayileşme ile birlikte icat edilen yeni cihaz, araç ve makineler ise yeni sorunlara, iş kazalarına ve farklı risklere alan açmış ve yeni sigorta ürünlerine ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2018). Sanayileşme ve kentleşmenin arttığı, sigortanın bir zorunluluk olarak ifade edilmeye başlandığı 19. yüzyılla birlikte yeni sigorta türleri ortaya çıkmış ve yüzyılın sonunda; denizcilikle başlayan, yangınla devam eden ve hayat sigortaları ile gelişen sigortacılık alanı yeni türlerin eklenmesiyle ciddi mesafeler almıştır.

Tarihsel süreç içerisinde sigortanın gelişiminin ekonomik, teknolojik ve sosyal alandaki gelişmeler ile yakından ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde sigortacılık ekonomik, teknolojik ve sosyal hayattaki gelişmelere paralel olarak çok geniş bir yelpazede faaliyet göstermektedir. Bireyleri ve kurumları korumak adına bazı alanlarda riskin ağırlığına ve doğuracağı sonuçların büyüklüğüne göre kanunlar vasıtasıyla zorunlu hale getirilmektedir.

### 1.3. Sigortacılıkta Bazı Kavramlar ve Sigortanın Unsurları

Bireylerin ve kurumların ileride gerçekleşebilecek herhangi bir olayın/riskin zararlarından korunmak veya zararların tazminini sağlamak amacıyla, önceden ödenen primler karşılığında bu işlerle uğraşan kuruluşlarla yaptığı sözleşme ile kendini güvence altına alması olarak ifade ettiğimiz sigortanın yapılabilmesi için bazı unsurları içermesi gerekmektedir. Genellikle bir yıllık olarak düzenlenen sigorta sözleşmelerinde; sigortacı, sigortalı, sigorta ettiren, lehtar, sigorta değeri, riziko, prim ve sigorta poliçesi sigortanın temel unsurları olarak görülmektedir. Aşağıda bu unsurlarla birlikte sigortacılıkta sık kullanılan bazı kavramlar açıklanmaya çalışılmaktadır.

**Sigortacı:** Sigorta sözleşmesine dayalı olarak muhtemel riskleri üstlenen, üstlenmiş olduğu riskler karşılığında belirli miktarda prim alan ve riskin gerçekleşmesi halinde oluşacak olan zararı karşılamayı taahhüt eden tüzel kişilerdir (Çipil, 2008).

**Sigortalı:** Sigortacı ile yapılan sözleşme çerçevesinde taşımış olduğu riskleri belirli bir prim karşılığında sigortacıya devreden ve riskin gerçekleşmesi durumunda yasal olarak tazminat haklarının gerçek sahibidir. Genellikle sigortalı ve sigorta ettiren aynı kişi olmakla birlikte bazen sigorta ettiren ile sigortalı farklı kişi olabilir.

**Sigorta ettiren:** Sigortalı ve sigorta yaptıran aynı kişi olabileceği gibi sigortalı ve sigorta yaptıran farklı kişide olabilir. Sigortacı ile sigorta sözleşmesi yapan ve sigorta şirketinin sağladığı güvence karşılığında prim ödemeyi kabul eden gerçek veya tüzel kişidir (Sağım vd., 2020).

**Sigorta Poliçesi:** Taraflar (sigortacı ve sigortalı) arasında karşılıklı hak ve yükümlülükleri belirten ve sözleşme bilgilerinin yer aldığı yazılı belgedir.

**Sigorta Bedeli:** Sigorta şirketi ile yapılan sözleşme gereği sigorta poliçesinde belirtilen riskin gerçekleşmesi ile ortaya çıkacak olan zararın karşılanacak miktarı yada parasal değeridir. Sigorta şirketleri bu konuda farklı teminatlar sunabilmekte, yapılacak ödemeye veya teminata bir üst sınır koyabilmektedir.

**Sigorta Süresi:** Taraflarca üzerinde anlaşılan ve bimza edilen sigorta sözleşmesinin yürülükte olduğu süredir. Sigorta poliçesinde belirtilen ve genellikle bir yıl olarak belirlenen sigorta süresi, sigortanın özelliğine göre farklılık arzedebilir.

**Prim:** Sigorta şirketlerinin risklere karşı sağladıkları güvence karşılığında sigorta ettirenden sözleşme (poliçe) gereği almış oldukları ücretlerdir. Sigortacılıkta risk yüksek ise primde yüksektir, risk düşük ise primde düşüktür.

**Risk:** Sigortacılık literatüründe risk yerine genellikle riziko kelimesi kullanılmaktadır. Riziko, ortaya çıkması muhtemel tehlike veya zararlı sonuçlar doğuracak olayların gerçekleşmesi ihtimali olarak ifade edilmektedir (Tiryaki, 2020). Risk sigortanın varlık sebebidir.

**Lehtar:** Sigorta sözleşmesi ile doğan yasal tazminat hakkı sigortalıya aittir. Ancak bu hak sigortalının isteği ile devredilebilir. Hakkın devredilmesi ile sigorta sözleşmesinden doğan haklardan faydalanacak olan kişiye lehtar denmektedir. Lehtar, sigorta sözleşmesinde belirtilen herhangi bir kişi olabileceği gibi, sigortalının kanuni mirasçısı da olabilir (Sağım vd., 2020).

**Sigorta Şirketi:** Sigorta ettiren ile yapılan sözleşme gereği, sözleşmede belirtilen riskin gerçekleşmesi ile sigortalının kayıplarını karşılamayı taahhüt eden ticari işletmedir.

**Sigorta Acentası:** 5684 sayılı Sigortacılık Kanununa göre sigorta acentası, “bir sözleşme kapsamında belli bir yer veya bölgede, daimi olarak bir sigorta şirketi adına sigorta sözleşmelerini hazırlayan, aracılık eden, bunları sigorta şirketi adına yapan, sözleşmenin uygulanması ile tazminatın ödenmesine yardımcı olan kişi veya araçlardır” (Resmi Gazete, 2007). Sigorta acentası, sigorta yaptırmak isteyenler ile sigorta şirketi arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

**Broker:** Sigorta şirketlerinden tamamen bağımsız olarak çalışan, sigorta ürünlerinin seçilmesine ve işlemlerin yürütülmesine yardımcı olan, sigorta yaptırmak isteyenleri temsil eden kişilerdir.

**Aktüer:** kişisel ve kurumsal riskleri analiz ederek, sigorta poliçesi oluşturulmadan önce prim bedellerini istatistiksel olarak hesaplayan ve gelecek vadedeki sürece yönelik stratejik değerlendirmeler yapan kişidir (http-1).

**Reasürans:** Tekrar sigortalama anlamına gelen reasürans, sigorta şirketlerinin yapmış oldukları sigortalar ile üstlenmiş oldukları riskleri diğer sigorta şirketlerine transfer etmek yoluyla riskin dağıtılmasıdır.

**Eksper:** Belirli bir iş veya alanda uzman olan, uzman olduğu konuda değerlendirme yapan, yorumlayan, değer biçen ve karar veren kişidir. Sigortacılıkta ise eksper, sigorta poliçesinde belirtilen risklerin gerçekleşmesi ile meydana gelen hasar ve kayıpların miktarını, niteliklerini ve nedenlerini belirleyerek hasar veya kayıpların tutarını raporlayan kişidir.

#### 1.4. Genel Sigortacılık Prensipleri

Sigortacılık hizmetlerinin eksiksiz yerine getirilebilmesi için sigorta sözleşmelerinde iki taraf arasındaki hukukî ilişkiyi düzenleyen, sigorta işlemleri açısından ciddi, güvenilir, keyfilikten uzak ve istikrarı sağlayan kurallar, sigortacılığın temel prensipleri olarak kabul edilmektedir. Genel kabul görmüş ve mevzuatta da yer alan sigortacılık temel prensipleri özet olarak aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Erdal ve Erdal, 2018; Yıldırım, 2018; Acınan, 2020; Şantaş ve Şantaş, 2022):

**Sigortalanabilir Menfaat Prensibi:** Sigorta edilebilir menfaatler, sigorta yaptırmanın, sigorta sözleşmenin konusu olan mal ya da kendi yaşamı üzerindeki muhtemel rizikolar sonucu maruz kalacağı zarar ve kayıpları ifade etmektedir. Sigorta sözleşmesinden bahsedebilmek için sigortaya konu olabilecek bir durumun olması gerekir. Kişi sigortaya konu olacak bir menfaatinin olması durumunda sigorta yaptırır aksi durumda yaptırmaz. Bu, hayat sigortasında yaşam; yangın sigortasında bina ve muhteviyatı; nakliyat sigortasında gemi, araç ve yük; sorumluluk sigortasında ise bir kimsenin yasal sorumluluğu olabilir. Ancak sigorta ettirilen menfaat her ne olursa olsun sigorta bu menfaatleri risk öncesi konuma getirmeyi garanti etmez, sadece riskin gerçekleşmesi ile ortaya çıkan kayıpların karşılanmasını garanti eder. Örneğin, kişinin arabası kaza yaptığında veya çalındığında mali açıdan zarara uğraması, sigortalanabilir menfaatin varlığını gösterir. Bu çerçevede sözleşme koşullarında verilen teminat, sigortalının mali kaybını tazmin etmeyi hedeflemektedir. Sözleşmenin konusu araç değil, poliçe sahibinin araç üzerindeki para ile ölçülebilir menfaatleridir.

Sigortalanabilir menfaat prensibi gereği, sigorta ettiren bir nesneyi sigorta ile teminat altına alırken mutlaka onun sahibi olması gerekmez, üzerinde menfaati bulunması yeterlidir. Ancak her türlü menfaat sigortaya konu olmaz. Sigortalanabilir menfaatin başlıca unsurları şöyle sıralanmaktadır:

- Sigorta konusunu sigorta ettirilebilir nitelikteki mal, can veya sorumluluk gibi konular oluşturmali,
- Hasar (zarar) sigortanın asıl konusu olmalı ve rizikonun gerçekleşmesi sonucu sigortalı maddi/manevi kayba uğramalıdır,
- Sigortalı ile sigorta konusu arasında yasal bir ilişki bulunmalı ve parayla ölçülebilir olmalıdır.

**Rizikonun Varlığı Prensibi:** Riziko olmadan bir sigorta sözleşmesinin düzenlenmesi söz konusu değildir. İnsanların sigorta sisteminden faydalanabilmelerinin ilk şartı var olan rizikonun ortaya çıkmasıdır. Sigorta sözleşmesi rizikonun ortaya çıkma ihtimaline göre düzenlenir. Bu bakımdan riskin sigortalanabilmesi için;

- Gerçekleşmesi tesadüfi olan, sigortacılar tarafından bilinen gerçek bir rizikonun olması,
- Rizikonun henüz (sözleşme düzenlenmeden önce) gerçekleşmemiş olması,
- Rizikonun yasal olması,
- Riskin (riziko) ödenebilir ölçülerde olması gerekir.

**Azami İyi Niyet (Dürüstlük) Prensibi:** Temelinde güven olan sigorta sisteminde, sigortacı ve sigortalı olmak üzere iki taraf yer almakta ve tarafların birbirine karşı bir takım yükümlülükleri bulunmaktadır. Bu yükümlülüklerin en önemlisi, azami iyi niyet çerçevesinde, sigorta sözleşmesinde tarafların birbirlerine dürüst davranarak sözleşme şartları için gerekli bilgi ve belgeleri eksiksiz bir şekilde sunmalarını ifade eder. Tek taraflı bir uygulama olmayan iyi niyet prensibi tüm sözleşmelerde aranmakta ve hukuki bağlayıcılığı bulunmaktadır. İyi niyet prensibinden kaynaklı yükümlülükler hem sigortacıyı hem de sigorta ettireni/sigortalıyı ilgilendirmektedir. Sigortalı veya sigorta ettirenin sözleşme yapıldıktan sonra sözleşme süresi içinde sigorta konusunda gerçekleşen tüm önemli olay ve değişiklikleri sigorta şirketine bildirmesi gerekmektedir. Sigorta şirketi ise riziko gerçekleştiği takdirde gerekli çalışmaları yaparak, sözleşme şartlarına uygun olarak sigortalının zararını karşılamalıdır. Özetle, sigortacı ve sigorta ettirenin hem poliçe düzenlenirken hem de poliçe düzenlendikten sonra dürüst davranmalı ve sigorta konusuna ilişkin tüm konuları sigorta süresi boyunca birbirine açık bir şekilde bildirmelidir.

**Tazminat Prensibi:** Sigorta sözleşmesine konu olan rizikonun gerçekleşmesi halinde, sigortalının uğradığı zararların karşılanması için sigorta şirketi tarafından sigortalıya yapılan ödeme “tazminat” olarak ifade edilir. Sigortalının uğradığı zararın tazmininin en kısa sürede gerçekleşmesi sigortacının iyi niyetinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Tazminat, hasarın/kaybın durumuna göre nakit para ödemesi, bakım-onarım yapılması veya ürünü yenileme biçiminde olabilir. Tazminat prensibi sigorta kollarına göre farklılıklar arz edebilmektedir. Her halükarda sigortacının sorumluluğu poliçede belirtilen sigorta bedeli ile sınırlıdır.

Bazı durumlarda, sigorta konusunun gerçek değeri ile sigorta poliçesindeki sigorta bedeli arasında farklılıklar olabilir. Türk Ticaret Kanunu'nun 1462 ve 1463'üncü maddeleri, sigorta bedeli ile sigorta konusunun gerçek değeri arasında farklılıkları ifade eden “aşkın sigorta” ve “eksik sigorta” durumlarını düzenlenmektedir. Aşkın sigorta, sigorta bedelinin sigorta değerinden yüksek olması durumudur. Sigorta poliçesinde belirtilen değer malın gerçek değerinden yüksek ise rizikonunun

gerçekleşmesi halinde malın gerçek değeri üzerinden tazminat ödenir. Bu durumda sigorta ettirenin/sigortalının maddi çıkar sağlamak amacıyla yapmış olduğu aşkın sigorta sözleşmesinde, sigorta bedelinin sigorta değerini aşan kısmı geçersiz sayılır. Sigorta değerini aşan kısma denk gelen prim sigorta ettirene iade edilir. Sigortanın amacı kişileri haksız yere zenginleştirmek değil, zarar öncesi mali durumuna kavuşturmaktır. Eksik sigorta ise sigorta bedelinin sigorta değerinden düşük olması hâlidir. Bu durumda sigorta şirketi malın gerçek değerinden değil sigorta bedelinden sorumlu olmakta ve rizikonun gerçekleşmesi halinde sigorta bedeline göre tazminat ödemektedir.

**Halefiyet - Rücu Prensibi:** Bir kimsenin bir başkasına karşı sahip olduğu haklarının, üçüncü bir kişiye devredilmesi ve söz konusu hakların üçüncü kişi tarafından kullanılması hukuk dilinde halefiyet (Rücu) olarak adlandırılır. Sigortacı, sözleşmede belirtilen tazminat bedelini ödedikten sonra hukuken sigorta ettiren/sigortalı yerine geçer. Sigorta ettirilen değerde oluşan hasar, üçüncü bir kişinin kusuru sonucu meydana gelmiş ise, sigortacı söz konusu hasar için, sigortalıya ödediği tazminat oranında, sigortalının yerine geçerek kusuru olan kişiye başvurma (Rücu) hakkını elde eder. Halefiyet hakkının kullanılabilmesi için sigorta tazminatının ödenmiş olması gerekir. Ödeme yapmayan sigortacı halefiyetten doğan alacağın tahsili için takibe başlayamaz. Halefiyet prensibinin amacı sigortalının haksız kazanç elde etmesinin önüne geçmektir. Sigortalı hasar nedeniyle hem sigortacıdan hem de hasara sebep olanlardan tazminat alırsa, ikinci kez tazminat alarak haksız kazanç sağlamış olur. Halefiyet prensibi ile bunun önüne geçilmiş olur. Halefiyet prensibinin üç temel amacı vardır;

- Sigortalının aynı hasardan dolayı çifte tazminat almasını önlemek,
- Sigortacının halefiyet hakkı sayesinde zarar verenin sorumluluktan kaçmasını engellemek,
- Sigorta oranlarının aşağı çekilmesine yardımcı olmak.

**Hasara Katılım Prensibi:** Özellikle sigorta bedelinin sigorta şirketlerinin mali yapısını ve kapasitelerini aşması gibi durumlarda, rizikonun birden fazla sigorta şirketi tarafından birlikte sigorta edilmesi gibi durumlarda söz konusu olur. Müşterek sigorta (koasürans) olarak adlandırılan bu durumda, sigorta poliçesinde belirtilen risklerden herhangi biri gerçekleşirse ortaya çıkan zarar için sigortalı, sigorta şirketlerine ayrı ayrı başvurarak hepsinden sigorta bedeli için tazminat talep edemez. Poliçe koşullarına göre zararı ödemiş olan sigortacı, aynı hasardan dolayı herhangi bir nedenle sorumlu olan diğer sigortacıları poliçede belirtilen oranlarda hasarı paylaşmaya davet eder. Sigorta şirketleri koasürans sözleşmesindeki paylar çerçevesinde tazminat ödemesi yaparlar. Hasara katılım prensibi, aynı değer, aynı risklere karşı, aynı anda, aynı sigortalı menfaate ilişkin olarak sigorta ettirilmiş olması hâlinde devreye girer. Böylece sigortalının zararı için birden çok sigortacıdan tazminat almasını önleyerek tazminat

prensibinin zedelenmesine engel olur. Hasara katılımın söz konusu olması için aynı menfaat için birden fazla tazminat sigortası bulunmalıdır.

**Yakın Sebep Prensibi:** Sigorta sözleşmesinde güvence altına alınmış olan menfaatin hasara uğramasında en etkili ve baskın neden “yakın sebep” olarak ifade edilmektedir. Sigorta konusu risklerden doğan zararın tazmin edilmesinde rizikolar ile hasar arasındaki sebep ilişkisi açık olmalıdır. Hasarın yakın sebebinin poliçede yazılı ve koruma altına alınan bir tehlike olması gerekir. Hasarın poliçede teminat altına alınmış olan bir tehlikeden ileri gelmesi durumunda hasarın ödeneceği, sebep ilişkisi kurulamaz ise ödenemeyeceği açıktır. Bazı hasarların gerçekleşmesinde açık ve net bir şekilde bir olay vardır ve bu olay hasarın yakın nedenidir. Ancak bazen hasara yol açan durumlar veya nedenler karmaşık olabilmektedir. Örneğin, bir fırtına bir binanın çatı duvarını yıkar, yıkılan duvar binanın elektrik kablolarını koparır, bu kablolar kısa devre yapar ve oluşan kıvılcım sonucunda yangın çıkar. Yangını söndürmek için itfaiye müdahale eder ve püskürtülen su evi basar ve evdeki eşyalar hasar görür. Eşyalara zarar veren olay su basması gibi görünse de meydana gelen olayın tamamı incelendiği zaman hasarın yakın, belirleyici veya hakim nedeni fırtınadır. Eğer poliçedeki teminatlarda fırtına var ise hasar sigorta şirketi tarafından tazmin edilir, yoksa hasar tazmin edilmez.

## 2. SAĞLIK SİGORTACILIĞI

Sağlıklı olmak her bireyin temel hakkı ve vazgeçemeyeceği değerlerinden biridir. Ancak sigortanın temel sebebinin oluşturduğu risk, hayatın her alanında olduğu gibi sağlık alanında da her zaman vardır. İnsanlar herhangi bir sebepten dolayı hastalandıklarında eski sağlığına kavuşmak için tedavi olmak isteyeceklerdir. Tedavi olmanın her birey için belli bir bedeli vardır. Bu bedel ya cepten yapılan ödemeler yolu ile ya da üçüncü taraf ödeyicilerin araya girmesi ile farklı biçimlerde gerçekleştirilebilir. Üçüncü taraf ödeyicilerin finansmanı sağlaması genellikle sağlık sigortası yolu ile olmaktadır. Günümüzde bireylerin karşılaşacakları sağlık risklerinin maddi sonuçlarını bertaraf edebilmeleri için sağlık sigortası bir gereklilik haline gelmiştir. Bu bölümde sağlık sigortacılığı ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmektedir.

### 2.1. Sağlık Sigortası Kavramı

Sağlık sigortası, insanların hayatları boyunca karşılaşabilecekleri risklere ve olumsuz durumlara karşı bir koruma olarak geliştirilen sosyal güvenliğin önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Sağlık hizmetleri ihtiyacı çoğunlukla rastlantısaldır ve kimin; ne zaman, nerede, nasıl ve ne kadar sağlık hizmetine ihtiyaç duyacağı bilinmemektedir. Ayrıca, insanlar hastalandıklarında tanı ve tedavi masraflarını karşılayacak maddi

imkanlardanda yoksun olabilirler. Sağlık sigortası yaptırarak insanlar gelecekte daha yüksek sağlık harcaması yapma ihtimaline karşı önlem olarak, daha düşük düzeyde sağlık sigortası primlerini önceden ödeyerek finansal açıdan kendilerini güvence altına almaktadırlar.

Sağlık sigortası için birbirine benzer birçok tanım yapılmaktadır. Yıldırım (2018) sağlık sigortasını, “*hastalanan veya kaza sonucu sağlığını kaybeden kişilerin muayene, teşhis ve tedavi için gerekli masraflarının belli miktarlarını ödeyen mekanizmadır*” şeklinde tanımlarken; Ateş (2018), “*bireyin hastalanması veya kaza geçirmesi sonucunda, hekim muayenesi, teşhis, tedavi, ameliyat, ilaç gibi sağlık hizmetleri giderlerini karşılamaya yönelik teminat veren sigorta türüdür*” diye ifade etmektedir. Özgen Narcı (2018) ise çok kısa bir tanım yaparak, “*sağlık harcamalarının yaratacağı finansal riske karşı korunmak amacıyla yapılan sigorta*”, biçiminde tanımlamaktadır. Tanımların ortak noktası, sağlıkta var olan risklere karşı, hastalanma ve yaralanma sonrası kaybedilen sağlığın tekrar elde edilmesi için yapılan harcamaların karşılanmasıdır. Dolayısıyla sağlık sigortası, herhangi bir sebepten dolayı (kaza, yaralanma, doğal afet, hastalanma, vb) ortaya çıkan sağlık problemlerinin giderilmesi amacıyla kullanılan her türlü sağlık mal ve hizmetlerinin bedellerinin güvence altına alınmasını sağlayan bir yöntem veya sistem olarak ifade edilebilir.

Sağlık sigortasının temel amacı bireyleri yüksek sağlık harcamalarına karşı korumaktır. İhtiyaç duyulduğunda kullanılan sağlık mal ve hizmetlerinin bedellerinin bir kısmının veya tamamının ödenmesinin de bir yoludur. Sigorta, devlet tarafından yönetilen ve primleri toplanan biçimiyle sosyal sigorta olarak koruma sağlarken, isteğe bağlı veya tamamlayıcı sigorta olarak kullanılan özel sigorta türleride bulunmaktadır (Tıraş, 2025). Sağlık sigortası, çok geniş uygulama alanı bulunan sigortanın türlerinden biridir. İster sağlık sigortası olsun ister genel sigorta olsun, sigortanın temel amacı riskin gerçekleşmesinin önüne geçmek değil, risk gerçekleştikten sonra ortaya çıkan maddi zararın karşılanmasıdır.

Tüm sigorta türlerinde olduğu gibi sağlık sigortasında da koruma veya güvence, sigorta başlangıç tarihinden itibaren başlar. Sağlık sigortası sahipliği, ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin alınmasında ve bunların bireyin bütçesinde oluşturacağı finansal yükün azaltılmasında önemlidir. Ayrıca sağlık sigortasına sahip olma, bireyin sağlık hizmetlerini alıp almayacağına, alacaksa ne düzeyde alacağına ilişkin kararları da etkiler (Özgen Narcı, 2018). Bireyler için sağlık harcamaları ve hastalık nedeniyle kaybedilen iş gücü kazançları önemli bir risk kaynağıdır. Bu bakımdan, sağlık risklerine karşı korunma, sağlık sigortası aracılığı ile risklerin bireyler arasında yayılmasına bağlı olarak ortadan kaldırılabilir veya azaltılabilir (Şantaş ve Şantaş, 2022). Sağlık sigortası bir anlamda, çoğu zaman tesadüfi olarak ortaya çıkan sağlık hizmetleri ihtiyacının yıkıcı maddi sonuçlarına karşı bir güvence sağlamaktadır.

## 2.2. Sağlık Sigortacılığının Gelişimi

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana hayatını ve sahip olduklarını koruma çabası içerisinde olmuştur. Geleceğin belirsizliği ve rizikonun her zaman var olması, insanların kendilerini koruma ve güvence altına almak için farklı teknikler geliştirmelerini sağlamıştır. İnsanların sağlığını korumak ve hayatını tehdit edebilecek olay ve risklere karşı geliştirdiği tekniklerden biri, sigortacılık kadar eski olan sağlık sigortacılığıdır.

Uygulama farklılıkları olsa da sağlık sigortacılığına benzer ilk uygulamaların Hammurabi Kanunları'na dayandığı ifade edilmektedir. Tarihin büyük bölümünde doğumdan hastalığa ve ameliyata kadar pek çok işlemin kişinin evinde hekimler tarafından yapıldığı bilinmektedir (Şantaş ve Şantaş, 2022). Sağlık hizmetlerinin finansmanının sağlanmasında bilinen en eski ödeme yöntemi ise cepten ödemeler yöntemidir. Tıbbi bilginin artması, ekonomik ve sosyal hayatta meydana gelen gelişmeler sağlık hizmetlerine olan talebi artırırken, sağlık hizmetlerinin kurumsallaşarak daha fazla insana verilmeye başlanmasını ve sağlık sigortası alaşmalarının yapılmaya başlanmasını sağlamıştır.

Tarihsel süreçte, Eski Çağ'da Yunan, Mısır ve Roma gibi uygarlıklarda toplumsal ihtiyaçlardan doğan sosyal güvenlik ve sağlık giderlerinin karşılanmasına yönelik uygulamaların geliştirildiği bilinmektedir. Bu uygulamalar daha çok bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu örgütler tarafından yapılmıştır. Yunan uygarlığında defin ve hastalara yardım amacıyla esnaf birlikleri ve loncaları tarafından kurulan dernekler varlık gösterirken; Eski Mısır'da devlet aracılığı ile yardıma ihtiyaç duyan kesimlere varlıklı kişilerin yardım etmeleri sağlanmış; Roma'da ise sağlık giderlerinin karşılanabilmesi için hastalık ve ölüm sandığı birlikleri oluşturulmuştur (Yıldız ve Eren, 2020). Bu dönemde sağlık hizmetleri finansmanı ya hayır kurumları tarafından karşılıksız olarak sağlanmakta ya da büyük ölçüde cepten ödemeler şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Sağlık sigortası ile ilgili ilk önemli gelişmeler, 13. yüzyılda madencilik alanında, 14. ve 15. yüzyıllarda loncalar vasıtasıyla oluşturulan hastalık sigortası ile yaşanmıştır (Orhaner, 2018). Avrupada tüccarlar üyelerinin sağlığını korumak amacıyla oluşturdukları fonlar ile hastaneler kurmuşlar, alınan sağlık hizmetlerinin finansmanı üyelerden toplanan fonlardan karşılanmıştır (Ateş, 2016). Sanayi Devrimine kadar olan süreçte Avrupa'da, yoksulların ihtiyaç duydukları sağlık hizmetleri ücretsiz olarak Manastırlar gibi çeşitli hayır kurumları tarafından sağlanırken, üyelerini çeşitli sağlık risklerine karşı korumaya çalışan şövalye teşkilatları, meslek grupları ve hastane kardeşlik birlikleri gibi farklı yardımlaşma dernekleri varlık göstermiştir. Doğu'da ise meslek grupları, Ahilik teşkilatı ve vakıf teşkilatları sağlık giderlerinin karşılanmasında etkili olmuştur (Yıldız ve Eren, 2020).

Sanayi devrimi ile birlikte bir işçi sınıfının oluşması, iş kazaları,

meslek hastalıkları ve diğer sağlık problemlerinin artmasına neden olmuştur. Toplumda işçi sınıfının öneminin artması ile birlikte, işçi sınıfının artan sağlık problemlerine çözüm bulunması ve sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması konusunda baskılar artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda modern sayılabilecek ilk sağlık sigortası 1848 yılında Londra’da demiryolu çalışanlarına uygulanmıştır (Orhaner, 2018; Ateş, 2016; Sevim ve Nal, 2021). Bunun yanında kanuni sınırlar dahilinde, yoksul kesimlerin beslenme ve zorunlu ihtiyaçlarının belediyeler ve mevcut meslek birlikleri tarafından karşılanması uygulamaları yaygınlaşmıştır (Yıldız ve Eren, 2020). İzleyen yıllarda devletlerin sağlık sigortasına ilgileri artmış ve kamu sağlık sigortalarının oluşturulması için çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

Almanya’da halktan gelen baskılar sonucu, halkın isteğini mevcut düzeni bozmadan karşılamak amacıyla hekimler ve yöneticiler tarafından dokuz yıl kadar süren çalışma sonucunda makul bir çözüm bulunmuştur. Bu çözüm, “hastalık sandıkları”ın kurulmasıdır. Zenginler dışında herkesin katılmak zorunda olduğu ve kar amacı gütmeyen hastalık sandıkları, çalışan herkesin her ay geliri ile orantılı olarak ödedikleri primlerden, hastalanan bireyin almış olduğu sağlık hizmetlerinin (Hastane, hekim, eczane ücretleri) bedellerinin karşılanmasını içermektedir (Gözlü, 2022). 1883 yılında Almanya’da Otto Von Bismarck tarafından uygulamaya koyulan sistem (Bismarck Sistemi olarakta bilinir) ilk zorunlu sosyal sağlık sigortası olarak tarihe geçmiştir.

Ülkeler arasında yönetim biçimi, ekonomik durum ve sosyo-kültürel farklılıklar bulunmaktadır. Dolayısıyla her ülkenin sağlık sistemi kendine özgü özellikler taşımakta ve uygulama farklılıkları ortaya çıkmaktadır. 1883 yılında Almanya’da uygulamaya koyulan sağlık sigortası sistemi, önce Avrupa ülkelerinde daha sonra diğer ülkelerde uygulama farklılıkları olmakla birlikte yaygınlaşmaya başlamıştır. Avusturya’da 1888 yılında, Macaristan’da 1891 yılında sağlık sigortası uygulamaya koyulmuştur (Çetin ve Şantaş, 2025). Daha sonra ikinci bir dalga ile; 1894 yılında Norveç ve Fransa, 1895 yılında Finlandiya, 1898 yılında İtalya, 1900 yılında İspanya, 1901 yılında Hollanda, Lüksemburg ve İsveç, 1903 yılında Belçika’da iş kazaları ve meslek hastalıklarını da içinde barındıran sosyal sigorta kanunları çıkartılmıştır (Dilik, 1988). Avrupa ülkelerinde sosyal güvenlik ve sağlık sigortası ile ilgili gelişmeler devam etmiş, Sırbistan 1910 yılında, Rusya 1912 yılında ve Hollanda 1913 yılında zorunlu sağlık sigortası uygulamasını başlatmıştır (Gözlü, 2022). Ayrıca, 1908 yılında İngiltere’de Yaşlılık Aylığı Kanunu, 1911 yılında ise Ulusal Sigorta Kanunu çıkartılmıştır (Dilik, 1988).

Avrupada sosyal güvenlik ve sağlık sigortası konusunda önemli gelişmeler yaşanırken ABD’de herhangi bir çalışma yapılmamıştır. ABD’de sağlık sigortası ile ilgili çalışmalar ancak 1930’lardaki Büyük Buhran ile başlamıştır. ABD’de özel sağlık sigortasından önce, işyerinde meydana gelen yaralanmalar için devlet destekli sigorta kapsamı sağlanması yönünde çabalar söz konusudur. Büyük Buhran, hastaneleri ve ardından doktorları,

hizmetlerin ödemesini garanti altına almak için çeşitli sigorta türlerini uygulamaya yönelmiştir. İlerleyen zamanda; II. Dünya Savaşı'nın başlaması, işçi hareketinin büyümesi ve federal vergi kanunu, işveren tarafından desteklenen sigorta kapsamının büyümesini teşvik etmiştir. Yaşlı vatandaşları sigorta kapsamına almak amacıyla 1965 yılında Medicare uygulamaya koyulmuştur. Bu program, o dönemde yaygın olan özel sigorta kapsamını taklit eden bir uygulamadır (Morrisey, 2008). Medicare, öncelikle 65 yaşın üzerindeki yaşlılara düşük maliyetli hastane yatış ve sağlık sigortası sağlarken, bunun yanında gelir testi uygulayarak en düşük gelire sahip vatandaşların temel tıbbi hizmetler ve ilaç masraflarını karşılayan Medicaid programında uygulamaya koyulmuştur. Medicaid'e ülkedeki en büyük sağlık güvencesi programıdır. Bazı düşük gelirli yaşlılar ve engelliler hem Medicare hem de Medicaid'e çift kayıtlıdır ve her ikisinde faydalanmaktadırlar (Ho, 2015).

Sağlık sigortası uygulamaları, önce gelişmekte olan ülkelerde daha sonra ise Latin Amerika ülkeleri ve diğer ülkelerde yaygınlaşmaya başlamıştır. Tüm dünyada hastalık sigortasını gerçekleştirebilen ülke sayısı 1939 yılında 35'e ulaşmıştır. Hastalık sigortası II. Dünya Savaşı sonrasında önemli aşamalar kaydetmiş, sosyal devlet anlayışının gelişimine paralel olarak sosyal güvenlik sistemide gelişmiş ve yaygınlaşmıştır (Kıloğlu, 2007). Bu günkü anlamda zorunlu sağlık sigortası uygulamasının ilk örneğini oluşturan Bismarck Modeli tüm Avrupa Ülkelerine yayılırken, İngiltere, 1911 yılında uygulamaya başladığı sağlık sigortası düzenini 1946 yılında kaldırmış ve yerine finansmanı genel bütçeden sağlanan Ulusal Sağlık Hizmetini (National Health Service (NHS)) kurmuştur (Gözlü, 2022). Tasarlayıcısı olan William Beveridge'nin adıyla da bilinen ve "Beveridge Modeli" olarak tanımlanan model, sağlık hizmetlerinin finansmanının vergilere dayalı olarak devlet tarafından sağlanmasını öngörmektedir. Böylece II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal güvenlik ve zorunlu sağlık sigortacılığı alanında; finansmanı işçi ve işverenlerden belli oranlarda toplanan primler ile sağlanan "Bismarck Modeli" yanında, finansmanının toplanan vergilerden sağlandığı "Beveridge Modeli" ikinci bir sağlık sigortası modeli olarak uygulanmaya başlamıştır. Bu iki genel model günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir. Çoğu ülkenin sağlık sistemine uyarlanan bu modeller, bazı ülkelerde tek başlarına uygulandığı gibi bazı ülkelerde her iki modelin karması sağlık sigortası yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'de ise sağlık sigortacılığı diğer ülkelere göre daha geç hayata geçirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde meslek kuruluşları ve vakıfların yaptıkları yardımlar sosyal güvenlik kapsamında düşünülmeyle birlikte önemli bir sosyal güvenlik kurumu veya sigorta sistemi oluşturulamamıştır. Sosyal güvenlikle ilgili ilk çalışma "Dilaver Paşa Nizamnamesi"dir. Bu nizamnameye göre, madende çalışanların hafif hastalıklarının bir hekim tarafından tedavi edileceği, hastalıkların ağır

seyretmesi durumunda hastaların evlerine gönderileceği hükümü kayıt altına alınmıştır. 1869 yılında çıkartılan “Maadin (Madenler) Nizamnamesi” ile madenlerde olabilecek iş kazalarına karşı bir hekim ve gerekli ilaçların bulundurulması zorunlu hale getirilmiştir (Akbulut, 2018). İlerleyen zamanda Türkiye’de kamu sağlık programları ilk kez 1921 yılında “Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesi’nin Hukukuna Müteallik Kanun” ile çok sınırlı olarak oluşturulmuştur (Diğer, 2024).

Türkiye’de sosyal sağlık sigortasının parçalı bir yapıda geliştiği görülmektedir. 1934-1947 yılları arasında 11 ayrı emekli sandığı kurulmuş ve her biri kendi üyelerine hizmet vermiştir. Devlet memurlarını kapsayan bu sandıklar 1950 yılında “Emekli Sandığı” adı altında birleştirilmiştir. 1945 Yılında işçilerin sosyal güvenliğini ve sosyal sağlık sigortasını kapsayan “İşçi Sigortaları Kanunu” ile “İş Kazaları, Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu” çıkartılmıştır. İşçilere yönelik sigortalar 1964 yılında “Sosyal Sigortalar Kanunu” ile “Sosyal Sigortalar Kurumu” (SSK) adı altında birleştirilmiştir. 1971 yılında ise “Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) kurulmuştur. BAĞ-KUR’a tabi sigortalılar 1986 yılından itibaren sağlık sigortası yardımlarından faydalanmaya başlamıştır. 1992 yılında sağlık hizmeti için ödeme yapamayacak ve sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan vatandaşlar için “Yeşil Kart” uygulamaya koyulmuştur (Diğer, 2024; Çetin ve Şantaş, 2025). Yeşil Kart, ödeme gücü olmayan vatandaşların sağlık giderlerinin devlet tarafından ödenmesini sağlayan bir uygulamadır. Türkiye’de her kesimin farklı bir sigorta koluna tabi olduğu ve çok parçalı bir sosyal sağlık sigortası yapısı, 2006 yılında çıkarılan 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” ile tek çatı altında birleştirilmiştir. Kanun çeşitli sebeplerden dolayı gecikmeli olarak 2008 yılında yürürlüğe girmiş, 2012 yılından itibaren ise tüm Türkiye’de herkes zorunlu olarak Genel Sağlık Sigortası kapsamına alınmıştır.

### **2.3. Sağlık Sigortası Türleri**

Risk olarak görülen beklenmedik olayların meydana gelmesi veya herhangi bir sebeple hastalanma sonucu ortaya çıkan sağlık masraflarını karşılanmak ve tedavi sürecini kolaylaştırmak amacıyla geliştirilen sağlık sigortacılığı temel olarak iki sınıfa ayrılmaktadır. Birincisi devlet tarafından idare edilen ve çalışan herkesin katılmak zorunda olduğu sosyal sağlık sigortası, ikincisi ise primlerini ödemek şartıyla isteyen herkesin gönüllülük esasına göre katılabileceği özel sağlık sigortasıdır.

#### **2.3.1. Sosyal Sağlık Sigortası**

Sağlık sigortacılığının kamu tarafından oluşturulan ve idare edilen kısmı sosyal sağlık sigortası olarak adlandırılmaktadır. Sosyal sağlık

sigortası, çalışanların ve işverenlerin, kamu yönetimi ve denetiminde olan sigortalara belirlenen oranlarda prim ödemek suretiyle sigorta kapsamına alınması yaklaşımına dayanmaktadır. Tüm çalışanların katılmak zorunda olduğu bu sistemin temelini, sistematik olarak ilk defa 1883 yılında Almanya’da uygulanan ve Otto Von Bismarc tarafından geliştirilen “Bismarc Modeli” oluşturmaktadır.

Sosyal sağlık sigortasının en önemli özelliklerinden biri kapsamındaki bireyleri zorunlu olarak sigortalamasıdır. Dolayısıyla sosyal sağlık sigortası aynı zamanda çalışanlar için zorunlu bir sağlık sigortasıdır. Tüm ülke nüfusunu kapsama zorunluluğu bulunmayan sistemde, kimlerin kapsama alınacağı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Sistem, tüm ülke nüfusunu kapsıyor ise buna genel sağlık sigortası adı verilmektedir (Çelik, 2011). Sosyal sağlık sigortası modelinde ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin finansmanı sadece hizmeti kullanan birey tarafından değil sisteme üye olan tüm bireylerin katkı sağladığı fondan karşılanmaktadır. Çalışanlar ve işverenler, çalışanların sağlıklı oldukları ve çalıştıkları süre boyunca ödemiş oldukları primler ile çalışanların ve bakmakla yükümlü oldukları yakınlarının ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerinin finansmanına katılmaktadırlar (Yıldız ve Eren, 2020). Yani ihtiyaç duyulduğunda sağlık hizmetleri bireyler tarafından kullanılırken, kullanılan sağlık hizmetlerinin finansmanı üyelerin ödemiş oldukları primlerle oluşan fon havuzundan sağlık sigortası tarafından karşılanmaktadır.

Kar amacı gütmeyen modelin finansman kaynağı temel olarak çalışanlardan ve işverenlerden toplanan primler ile azda olsa devlet katkılarından oluşmaktadır. Devletin düzenleyici ve denetleyici rolü üstlendiği modelde, sosyal sağlık sigortasından yararlanabilmek için fona üye olmak ve prim ödemek zorunludur. Ödenecek primlerin miktarı üyelerin durumuna göre değişmektedir. Sosyal dayanışma ilkesi gereği bireylerin korunması açısından, özel sigortada olduğu gibi bireyin sağlık statüsü ve riskleri ile ödenecek primler arasında ilişki kurulmamaktadır. Yani, yüksek sağlık riskine sahip bireyler yüksek, düşük sağlık riskine sahip bireyler düşük prim ödemezler (Tatar, 2011). Sosyal sağlık sigortasında kendi adına çalışanların ödeyeceği prim tahmini gelire göre veya sabit bir fiyat üzerinden belirlenirken, başkası adına çalışanların ödeyeceği primler aldıkları ücret veya maaşa göre belirlenmektedir (Yıldız ve Eren, 2020). Ödenecek prim miktarları orana bağlı olduğu için fona üye olanların ödeyecekleri prim miktarında gelirlerine göre değişmektedir. Geliri düşük olan üyeler düşük, geliri yüksek olanlar üyeler ise yüksek prim ödemektedirler. Ayrıca devlet, ödeme gücü olmayanlar ve kronik rahatsızlığı nedeniyle sigorta kapsamı dışında kalan bireylerin sağlık sigortası kapsamına alınması için çeşitli sübvansiyonlar sağlayabilmektedir. Bu bakımdan sosyal sağlık sigortası, riskin tüm sigortalılara yayılmasını, yüksek gelire sahip olanların düşük gelirli sülbvanse etmelerini ve yüksek gelirli olanların fona daha fazla katkıda bulunmalarını sağlarken, gelirin de yeniden dağılımını sağlayarak toplumsal

refahı etkilemektedir.

Sosyal sağlık sigortası, kayıtlı istihdamın yüksek olduğu ülkelerde başarılı bir şekilde uygulanırken, kayıt dışı istihdamın yüksek olduğu ülkelerde kendinden beklenen performansı gösteremeyebilir. Sistemin başarısı üye sayısına ve üyelerden toplanan prime göre değişecektir. Üyelerden toplanan prim miktarı kayıtlı istihdam artışına bağlı olarak artacak veya kayıtlı istihdamın düşük kalması durumunda finansman açığının kapatılması için prim oranları artırılacaktır (Şantaş ve Şantaş, 2022). Bu durum kayıtdışı istihdamı teşvik edecek ve sosyal sağlık sigortacılığı başarısız olacaktır. Ayrıca bu modelin, düşük milli gelire sahip az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, kırsal nüfusun fazla olduğu ve işsizliğin çok yüksek olduğu yerlerde uygulanması zordur. Gelişmiş ve yüksek gelire sahip ülkelerde nüfusun tamamının kapsanma imkanı varken, tarımın egemen olduğu ve gelişmekte olan ülkelerde kapsam daha dar kalmaktadır (Çelik, 2011).

Sosyal sağlık sigortasının hem risklerin hemde katkıların havuzlanması açısından, genel vergiler vasıtasıyla sağlık hizmetleri finansmanının sağlanması yöntemi ve gönüllülük esasına dayalı özel sağlık sigortalarından ayrılan çeşitli yanları bulunmakla birlikte, temelde üç ayırdedici özelliği bulunmaktadır. Bu özellikler (Hsiao ve Shaw, 2007):

- Sosyal sağlık sigortası zorunludur. Bu sosyal sağlık sigortasını gönüllü özel sağlık sigortalarından ayıran en önemli özelliktir. Sisteme dahil olan herkes prim ödemek zorundadır. Ancak, yoksullar, yaşlılar ve çocuklar gibi toplumun belirli kesimini oluşturan grupların primleri devlet tarafından ödenebilmektedir.
- Sadece gerekli primi ödeyenler sosyal sağlık sigortasından faydalanabilir. Sosyal sağlık sigortasının finansmanı üyelerden toplanan primlerle sağlanır, genel gelirlerle sağlanmaz, herkesi kapsamaz ve evrensel değildir.
- Sigorta primleri ve sigortanın sağladığı faydalar, üyeler ile sigorta planı arasındaki ekonomik ilişkiyi düzenleyen mevzuatta belirtilen bir sosyal sözleşmede tanımlanmıştır. Böylece, sosyal sağlık sigortası ile sigortalılar ve sigorta kurumu arasında zımni bir anlaşma yapılmıştır. Taraflar mevzuatta belirtilen hükümlere uymayı kabul ve taahhüt etmişlerdir.

Birçok çeşidi bulunan sosyal sağlık sigortasının performansı; kaynakların toplanma, havuzlanma ve hastalık fonlarına tahsis biçimlerine göre değişebilir. Sosyal sağlık sigortası sistemleri özel sigortalara göre daha adil bir gelir toplama yöntemine sahiptir. Bu sistemde finansal akışlar şeffaftır ve halkın katkıları kabul edilebilir kılınmaktadır (Aslan, 2021). Dolayısıyla sosyal sağlık sigortası gelirinde yeniden dağılımına katkıda bulunmaktadır.

Sosyal sağlık sigortası gelişmiş ve yüksek gelir seviyesine sahip

ülkelerde (özellikle OECD ülkeleri) daha çok uygulanırken, Latin Amerika, Avrupa, Asya, Kuzey Afrika gibi bölgelerde ve az gelişmiş ve gelişmekte olan pek çok ülkede de uygulamaya koyulmuştur. Uygulama alanı genişleyen sosyal sağlık sigortasının birtakım avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır (Normandi ve Weber, 2009; Aslan, 2021; Özgen Narcı, 2018):

#### **Avantajları;**

- Ön ödeme ve risk paylaşımı dolayısı ile insanların sağlık harcamaları nedeniyle yoksulluğa düşmesini önlemeye yardımcı olur.
- Risk paylaşımı ve sosyal dayanışmayı geliştirmek için bazı ülkelerde vergi finansmanına göre daha kabul edilebilir ve piyasa ekonomisi ile uyumluluk açısından daha uygun görünmektedir.
- İşverenlerden sağlanan finansman gibi sağlık sistemi için ek kaynaklar seferber edebilir.
- Genel devlet bütçesinden ayrı ve bütçe tahsisatından bağımsız, sağlık hizmetleri için istikrarlı ve tahmin edilebilir bir finansman kaynağı sağlar.
- Bağımsız fon denetimi söz konusudur ve toplanan fonlar aracılığı ile gelirin yeniden dağıtımına katkı sağlar.
- İyi uygulandığı takdirde; en az vergiler kadar hakkaniyetli, cepten yapılan harcamalar ve özel sigortalara göre daha adil ve eşitlikçidir.
- Hastaların, sağlık hizmetleri sağlayıcılarının müşterileri olarak haklarının güçlendirilmesine yardımcı olabilir.
- Fiyatların, maliyetlerin ve harcamaların şeffaflığını artırabilir.
- Çerçevesi, sağlık hizmetlerinde verimliliği artırabilecek açık satın alma düzenlemelerinin ve daha fazla hizmet sağlayıcı özerkliğinin geliştirilmesini teşvik eder.
- İşverenler ve çalışan temsilcileri, sosyal sigorta yönetim yapısının bir parçası iseler harcamaları izleme imkanına sahiptirler.

#### **Dezavantajları:**

- Kayıtdışı istihdamın fazla olduğu durumlarda verimli bir yöntem değildir.
- Serbest çalışan, tarım sektörü ve informal sektörlerde çalışanları kapsamada güçlüklerle karşılaşmaktadır.
- İdari açıdan zorluklar yaratır ve yetersiz olabilecek kapasite ve altyapı gerektirir. Özellikle parçalı yapılarda idare dahada karmaşık ve zor hale gelir.
- İnsanlar sağlık sigortası kavramını anlamayabilir ve kabul etmeyebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve daha yoksul ve eğitim seviyesi düşük topluluklarda sağlık sigortası birçok insana açıklanmalıdır.
- Dayanışma ve karşılıklı destek konusunda sınırlı bir istek olabilir.

- Kayıt dışı sektördeki işçileri kaydetmek ve onlardan katkı payı toplamak için daha fazla idari çaba gerekebilir.
- Diğer programlar ve mekanizmalarla sinerji sağlanmadıkça, havuz oluşturma ve satın alma ile ilgili işlevsel sorumluluklar çifte olabilir.
- Uygun kalitede hizmet sunma kapasitesi gereklidir.
- Sosyal sağlık sigortası programları, özellikle ilk aşamada, önce resmi sektör çalışanlarını kapsarsa, mali koruma konusunda mevcut eşitsizlikleri daha da kötüleştirebilir.
- Yoksulları dışlama olasılığından dolayı katkı payı ödeyemeyen yoksulları kapsayacak özel mekanizmalar gerekebilir.
- Prim miktarlarının yüksek olması ekonomiyi olumsuz yansıyabilir.

### 2.3.2. Özel Sağlık Sigortası

Ortaçağ Avrupa'sında karşılıklı ve gönüllü yardım derneklerinin erken gelişimi ve daha sonra sağlık sigorta fonları oluşturmaları özel sağlık sigortasının gelişimini hızlandırmış, özellikle 18. yüzyıldan itibaren sosyal sağlık sigortasının yetersiz kaldığı durumlarda etkin rol oynamıştır. Özel sağlık sigortası gönüllülük esasına dayanmakta ve günümüzde ikame edici ve tamamlayıcı olarak işlev görmektedir (Mossialos ve Dixon, 2002; Yıldız ve Eren, 2020).

Özel sağlık sigortası, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olsun veya olmasın, sigortalının sigorta süreci içerisinde herhangi bir sebepten dolayı hastalanması veya yaralanması durumunda ihtiyaç duyacağı sağlık hizmetleri giderlerinin poliçede belirtilen şartlara göre karşılandığı sigorta türüdür (Çelik, 2011; Ateş, 2016). Rızaya dayalı ve karşılıklı oluşturulan sözleşmeler ile özel sağlık sigortası kişilerin sağlık risklerini teminat altına almaktadır.

Sağlık hizmetleri giderlerinin özel sağlık sigortası ile finansmanında geri ödeme kurumu sigorta firmasıdır. Sigorta firmaları genellikle kar amacı güden bağımsız sigorta şirketleridir. Bunun yanında özel sağlık sigortasının geniş uygulama alanı bulduğu çoğu ülkede, özel sağlık sigortası primlerini toplayan firmalar, kâr amacı güden özel sigorta şirketleri gibi bağımsız, özel kuruluşlar veya kâr amacı gütmeyen özel sigorta şirketleri ve fonları da olabilir (Mossialos ve Dixon, 2002). Sigorta firması, ödemeyi gerçekleştirebilmek için sigorta kapsamına alınacak birey ile genellikle bir yıllık sürede geçerli olan ve kapsamının karşılıklı görüşülerek anlaşıldığı, süre bitiminde tekrar yenilenebilen sigorta poliçesi düzenlemektedir. Sigorta poliçesi genel olarak; sigortanın türünü, yapılacak ödemelere esas olan hizmetlerin kapsamını, bireyin ödeyeceği prim miktarını, poliçenin uygulanacağı tarih aralıklarını, iptal ve yenileme şartlarını kapsamaktadır. Bunun yanında yasal hükümlere aykırı olmamak kaydıyla poliçenin içeriği daraltılabilir veya genişletilebilir.

Sağlık sigortası sadece tamamen sağlıklı olan bireylere yapılmamaktadır. Bireylerin sigorta firmasına beyan ettikleri, yüksek tedavi ücretleri gerektirmeyen ve yüksek risk olmadığı düşünülen bazı mevcut hastalık veya rahatsızlıklar içinde sağlık sigortası yapılabilmektedir. Bu durumda mevcut hastalığın veya rahatsızlığın sigorta firmasına sigorta süresince getireceği mali yük hesaplanarak ona göre ek prim alınmaktadır. Dolayısıyla, özel sağlık sigortasının verdiği güvence sadece sigortalandıktan sonra ortaya çıkan risklerle sınırlı kalmamaktadır (Ateş, 2016). Özel sağlık sigortasında sistemin sağlıklı işleyebilmesi tarafların birbirlerine karşı dürüst davranmalarına (doğru bilgi vermeleri) ve sözleşme hükümlerine tamamıyla uymalarına bağlıdır. Başka bir ifadeyle, sağlık sigortasının amacına ulaşması, her iki taraf içinde ahlaki tehlikenin, asimetrik bilginin ve ters seçimin olmamasına bağlıdır.

Özel sağlık sigortası kendi kendine yardım fikrine dayanmakta ve kişiler sağlık sigortası ile isteğe bağlı olarak sağlıkta özel çıkarlarını çeşitli risklere karşı korumuş olmaktadır (Demir ve Sezgin, 2018). Özel sağlık sigortası ile sosyal sağlık sigortası arasındaki önemli bir fark, sosyal sağlık sigortasında primler gelirin belli bir oranı olarak toplanırken, özel sağlık sigortasında primlerin kişisel risklere göre; yaş, cinsiyet, sağlık durumu gibi özellikler doğrultusunda ve grup veya topluluk bazlı olarak hesaplanmasıdır. Risk ortalaması olarak ifade edilen bu durum, yüksek risk grubunda yer alan bireylerin primlerinin düşük risk grubunda yer alan bireylerin primlerinden daha yüksek olması gerektiği esasına dayanmaktadır. Ancak, yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin düşük gelir düzeyine sahip bireylere göre, sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyma ihtimalinin daha az olduğu kabul edilmektedir. Bu durum potansiyel olarak sağlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyacak olan düşük gelirli kesimin daha yüksek prim ödemeleri ile karşılaşacakları anlamına gelmektedir. Ayrıca risk ortalaması yöntemi, kronik hastalığa sahip olanlar ve yaşlı bireyler içinde olumsuzluklar meydana getirmektedir. Özel sigortada kar güdüsü ön planda olduğu için kronik hastalar ve yaşlılar firmanın karını düşürecekleri için sigortalanamaz olarak nitelendirilmekte ve sigorta kapsamına alınmamaktadır. Dolayısıyla, özel sağlık sigortacılığının yoğun olarak kullanıldığı ekonomilerde, sigorta sistemi gelir dağılımını olumsuz etkilemekte ve sağlık sisteminin tamamıyla özel sağlık sigortacılığı ile yürütülmesi adalet ve eşitlik ilkesine aykırı bulunmaktadır (Çelik, 2011; Yıldız ve Eren, 2020).

Özel sağlık sigortaları bireysel ve kurumsal sağlık sigortaları olarak iki gruba ayrılmaktadır. Sigorta satınalma kararı bireyin kendisi tarafından verilen, primleri kendisi tarafından ödenen, tek başına veya istenildiği zaman aile bireylerindeki dahil edilebildiği sigorta türü bireysel sağlık sigortası olarak ifade edilmektedir. Bireysel sağlık sigortasında standart tarifeler uygulanmakta ve bireyin poliçe üzerinde fazla seçme hakkı bulunmamaktadır. Kurumsal sağlık sigortası ise; işverenin, çalışanlarını ve onların aile bireylerini primlerini ödeyerek sigortalattığı sağlık sigortası

türüdür. Sigortanın çeşidi ve kapsamı sigorta ettiren işveren tarafından belirlenmektedir. Sigorta, belirlenen süre sonunda sona erdiği gibi çalışan işten ayrıldığında da sigorta kendiliğinden sona erer (Ateş, 2016).

Özel sağlık sigortacılığı, ülkelerin gelir ve gelişmişlik düzeyi arttıkça daha fazla kabul görmekte ve yaygınlaşmaktadır. Uygulama, ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Bazı ülkelerde ikame edici, tamamlayıcı veya destekleyici rol üstlenirken, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi bazı ülkelerde sağlık hizmetlerinin temel (baskın) finansman modelini oluşturmaktadır (Özgen Narcı, 2018). ABD’de baskın sağlık hizmetleri finansmanı sistemi özel sağlık sigortasıdır. Yeterli maddi gücü bulunmayan yoksul ve kimsesiz kesimlerin ve 65 yaş üstü yaşlıların korunması amacıyla Medicaid ve Medicare uygulamaları geliştirilmiştir.

İkame edici sağlık sigortası, sosyal sağlık sigortasına bir alternatiftir ve kamu sigortası kapsamından dışlanabilecek veya kamu sisteminden çıkma özgürlüğüne sahip olan bireyler için mevcuttur. Yıllık geliri belirli bir miktarın üzerinde olan veya kendi hesabına çalışan kişiler bu sigortayı alabilirler. İnsanlar, yaş veya gelir nedeniyle kamu tarafından finanse edilen kapsamdan dışlandıkları veya kamu ve özel kapsam arasında seçim yapmalarına izin verildiği için ikame özel sağlık sigortası satın alırlar Yaygın kullanımı Almanya ve Hollanda gibi ülkelerdedir (Mossialos ve Dixon, 2002; Thomson vd., 2020).

Tamamlayıcı sağlık sigortası, mevcut sosyal sağlık sigortasının sağlamış olduğu teminatların dışında kalan veya tam olarak karşılanmayan hizmetler için tam veya kısmi teminat sunan özel sigortadır. Tamamlayıcı sağlık sigortası kamu sektöründeki hizmetlere daha hızlı erişim sağlarken, özel sigortası olanlar ve olmayanlar arasında erişim farklılıklarına yol açabilir. Dahası, tamamlayıcı sigorta en düşük gelirli kişiler için en az karşılanabilir olanıdır, bu nedenle genellikle ücretleri ödemek zorunda kalırlar. Bu da yoksullar üzerinde orantısız bir finansman yükünün oluşmasına neden olur. Bu sigorta daha çok Fransa, İtalya ve Kanada’da kullanılmaktadır (Mossialos ve Dixon, 2002; Özgen Narcı, 2018).

Destekleyici sağlık sigortası, kamu sağlık sigortaları ile aynı ürün ve hizmet kapsamının sunulduğu ancak hizmet sunucu tercihinin genişletildiği özel sigorta türüdür. İngiltere, Finlandiya ve Yunanistan kullanan ülkelere örnek verilebilir (Özgen Narcı, 2018).

Sosyal sağlık sigortacılığında olduğu gibi özel sağlık sigortacılığında çeşitli avantaj ve dezavantajları bulunmaktadır. Bunlar özet olarak aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Özgen Narcı, 2018; Çelik, 2011):

#### **Avantajları;**

- Varlıklı bireylerin kendilerini finanse etmesine imkan tanıyarak sınırlı kamu kaynaklarının yoksul ve özel sağlık sigortasına erişme imkanı olmayan kesimlerin sağlık hizmeti sunumu için kullanılmasına imkan tanınması,

- Tüm kesimlerin faydalarına olabilecek ek kaynak sağlayarak finansal yükü ve riski azaltmaya yardımcı olması,
- Kar odaklı olma ve esnekliği ile kamu sektörü için yenilik ve etkinliği özendirilmesi bakımından itici güç olması,
- Bireylerin seçim şansını artırması.

#### **Dezavantajları;**

- Sağlık hizmetleri kullanımının artmasına neden olması,
- Karşılıklı iyi niyet prensibine uymama,
- Ahlaki tehlikeye neden olması,
- Farklı sağlık beyanında bulunma sonucu ters seçimin ortaya çıkması,
- Sağlık harcamalarının artmasına neden olması,
- Özel sağlık sigortacılığı için yeterli mevzuatın olmaması
- Primlerin bireysel riske göre belirlenmesinden dolayı pazarlık gücü zayıfladığından sigorta maliyeti yüksektir ve düşük gelirli bireyler satın alamaz,
- Diğer yöntemlere göre yönetim maliyetleri daha yüksektir,
- Prim miktarı bireysel riske göre belirlendiğinden finansal yük hakkaniyetsiz olarak dağılır.
- Firmalar, hastalanma ve sağlık harcaması yapma riski daha yüksek olanları sigortalamaktan kaçındıkları için özel sigorta satın alamayan kişilerin sağlık hizmetlerine erişimini ve kullanımını olumsuz etkileyebilir.

### **2.3.3. Sosyal Sağlık Sigortası ve Özel Sağlık Sigortasının Farkları (Özellikleri)**

Sağlık sigortacılığının iki temel kolu olan sosyal sağlık sigortası ve özel sağlık sigortasının pek çok farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar aynı zamanda sosyal sağlık sigortası ve özel sağlık sigortasının özelliklerini oluşturmaktadır. Bu özellikler aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 1: Sosyal Sağlık Sigortası ve Özel Sağlık Sigortasının Farkları (Özellikleri)

<b>Sosyal sağlık sigortası</b>	<b>Özel Sağlık Sigortası</b>
Zorunludur (istisnalar dışında)	İsteğe bağlıdır (gönüllü)
Kar amacı gütmaz	Kar amacıyla yapılır
Kamu hukuku kapsamındadır	Özel hukuk kapsamındadır
Primler çalışan ve işveren tarafından ödenir, devlet katkısı vardır	Primi herkes kendisi öder, devlet katkısı yoktur
Tek elden yönetime doğru bir eğilim vardır	Rekabeti ve tekelleşmeyi önleme eğilimi vardır

Dahil olduğu anda yararlanılabilir	Yararlanmak için belli bir süre veya prim ödenmesi gerekir
Risk havuzlama vardır	Risk havuzlama yoktur, bireysel riskler dikkate alınır
Kamu çıkarlarını gözetir	Özel çıkarları gözetir
Prim ödeyemeyenlere de hizmet verir	Prim ödeyebilecek olanlara hizmet verir
Kapsamdaki herkese kısıtlama olmaksızın uygulanır	Bireysel olarak uygulanır
Tarifeyi hazırlamak kolaydır	Tarifeyi hazırlamak zordur
Sosyal dayanışma temellidir (kollektif)	Bireysel temellidir (kişisel)
Toplumsal refah ve mutluluğu sağlamak, toplumun varlık ve bütünlüğünü korumak amaçlar arasındadır.	Belli hizmetlerin ticari çerçevede sunulması ile kazanç sağlama amacını taşır
Kişiler, yükümlülükler, yararlar yasalarla belirlenir	Kişiler, yükümlülükler, yararlar sözleşmelerle belirlenir
Elde edilecek faydaların ödeme miktarı ile ilişkisi yoktur	Elde edilecek faydalar ile ödenen prim miktarı arasında tam bir ilişki vardır
Önceden var olan hastalık veya riskler dışlanmaz	Önceden var olan hastalık veya riskler dışlanır
Primler gelire göre belirlenir (gelirin belirli oranı)	Primler bireysel risklerin derecesine göre belirlenir
Bireysel riskler prim düzeyini etkilemez ve kapsam dışında kalmaya yol açmaz	Primler bireysel risklere göre (hastalık, sakatlık, yaş, cinsiyet gibi) belirlenir
Nispeten daha ucuzdur	Pahalıdır
Yararlanma ihtiyaca göredir	Yararlanma prime ve sigorta kapsamına göredir
Riskleri sigortalamaktan kaçınmaz ve herkesten eşit oranda prim alır	Yüksek riskleri sigortalamaktan kaçınır veya yüksek prim ister
Sigorta süresi devamlıdır, riskler ve faydalar yasalarla tanımlanır	Sigorta süresi bellidir, riskler ve faydalar sözleşmelerle tanımlanır
Emeklilik ve malüllüğü kapsar	Emeklilik ve malüllüğü kapsamaz
Prim miktarı sigortalının zararı durumunda da aynıdır, değişmez	Sigortalı sözleşme yenilenirken zarara uğrayıp uğramamaya göre daha az veya daha çok prim ödeyebilir
Dayanışma ilkesinden kaynaklı kişiler emek gelirleriyle orantılı olarak prim	Aynı riskler için kişinin gelirine bakılmaksızın benzer tutarda prim alınır
Gelirlerin yeniden dağılımı ve sosyal gelir aktarımı işlevi vardır	Fonlama, rekabet ve tercihlilik ilkeleri egemendir
Fayda ve katkı oranları, çalışanın rızası olmaksızın değişebilir	Fayda ve katkı oranları, sigorta şirketinin ve sigortalının rızası olmadan değişemez
Nesiller arasında dayanışma sağlar	Nesiller arası dayanışma sağlamaz

**Kaynak:** Yıldırım, 2018; Yıldız, 2018; Yıldız ve Eren, 2020).

## SONUÇ

İnsanlar hayatın normal akışı içerisinde pek çok bilinmezlikle karşı karşıya kalmaktadırlar. Geleceğin belirsizliği bireyleri gelecekte ortaya çıkacak olay veya durumların olumsuz sonuçlarından korunmak için

tedbirler almaya itmektedir. Bu konuda günümüzün yaygın uygulaması, önceden ödenen primler ile var olan risklerin olası olumsuz etkilerini ortadan kadırmayı amaçlayan ve sigorta olarak adlandırılan yöntemdir. Sigorta genel olarak zorunlu (sosyal sigorta) ve gönüllü (özel) sigorta olarak iki şekilde uygulanmakta ve bireylere sahip oldukları risklere karşı genellikle maddi koruma sağlamaktadır. Sigortanın temel amacı riskin gerçekleşmesinin önüne geçmek değil, risk gerçekleştikten sonra ortaya çıkan maddi zararın karşılanmasıdır. Günümüzde çok geniş uygulama alanı bulunan sigortanın farklı türleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de sağlık sigortasıdır. Sağlık sigortasının amacı bireyi yüksek sağlık harcamalarına karşı korumaktır. Kimin, ne zaman, nerede, nasıl ve ne kadar sağlık hizmetine ihtiyaç duyacağı ve ne kadar harcama yapacağı bilinmemektedir. Dolayısıyla sağlık sigortası, bireyin gelecekte herhangi bir sebep veya olaydan dolayı ortaya çıkabilecek sağlık problemlerinin giderilmesinde kullanılan maddi kaynakların telafisini taahhüt etmektedir. Sağlık sigortası, çalışan herkesin prim ödeyerek katılmak zorunda olduğu sosyal sağlık sigortası ve isteğe bağlı olarak ödenen primler karşılığı satın alınan özel sağlık sigortası ile insanlara koruma sağlamaktadır. Ülkelerde sağlık hizmetlerinin finansmanı genel olarak sosyal sağlık sigortası ile finanse edilirken, özel sağlık sigortası da önemli oranda kullanılmaktadır. Her iki sisteminde kendine göre üstünlükleri ve zayıflıkları bulunmaktadır. Sağlık hizmetlerinin finansmanında kullanılan sağlık sigortacılığının başarı sağlayabilmesi için ülkede uygulanan sağlık politikalarının ülkenin ekonomik, sosyal, demografik ve kültürel değerlerine uygun olması önem arz etmektedir.

## KAYNAKÇA

- Acınan, H. (2020). Sigortanın Temel Prensipleri ve Sigorta İşlemlerinde Kullanılan Belgeler. (İçinde: Temel Sigortacılık ve Risk, Edt: İlyas Akhisar), s. 25-43, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Akbulut, Y. (2018). Türkiye’de Sağlık Sigortacılığının Tarihsel Gelişimi. (İçinde: Sağlık Sigortacılığı, Edt: Hasan Hüseyin Yıldırım), s. 122-144, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2527, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1498.
- Arseven, H. (1987). Sigortanın Tarihçesi ve Geri Kalmışlığımızın Sebepleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 43(1), 415-431.
- Aslan, H. (2021). Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Fonksiyonları. (İçinde: Sağlık Ekonomisi, Edt: Hüseyin Aslan, Emine Çetin Aslan ve Mehmet Top), s. 311-345, Siyasal Kitabevi.
- Ateş, M. (2016). *Sağlık Sistemleri*. 3. Baskı, Beta Yayınevi.
- Çelik, Y. (2011). *Sağlık Ekonomisi*. Siyasal Kitabevi.
- Çetin, R. & Şantaş, F. (2025). Genel Sağlık Sigortasına İlişkin Bir Araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 28(2), 151-184.
- Çipil, M. (2008). *Risk Yönetimi ve Sigorta*. Nobel Yayınları.
- Demir, Ö. ve Sezgin, E. E. (2018). Sağlık Harcamaları Finansmanında Sağlık Sigortacılığının Rolü. (İçinde: Teoride ve Uygulamada Sağlık Ekonomisi ve Politikaları Güncel Sorunlar ve Araştırmalar, Edt: Özge Uysal Şahin ve Nilay

- Köleoğlu, s. 383-412, I. Basım, Rating Academy Yayınları
- Demirci, S. (2019). Sigortacılıkta Yeni Bir Yaklaşım: Katılım Sigortacılığı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), 25-39. DOI: 10.21492/inuhfd.489997
- Demirulus, H. (2025). Tarih Boyunca Yangınlar ve Çıkarılacak Dersler. (İçinde: Yangınlar, Edt: Recep Dursun ve Yusuf Kenan Haspolat), s. 129-139, I. Baskı, Orient Yayınları.
- Diğer, H. (2024). *Sağlık Sektöründe Sigortacılık*. (İçinde: Farklı Boyutlarıyla Sağlık Kurumları Yönetimi, Edt: Yılmaz Demirhan ve Mümtaz Korku), s.245-270, I. Baskı, Nobel Yayınevi.
- Dilik, S. (1988). Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 43(01). [https://doi.org/10.1501/SBFder\\_0000001496](https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001496)
- Erdal, F. ve Erdal, L. (2018). Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, (İçinde: Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş, Edt: Metin Toprak ve Metin Coşkun), s. 140-177, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2478, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1449, Anadolu Üniversitesi.
- Gözlü, K. (2022). Sağlık Sigortacılığının Tarihsel Gelişimi. (İçinde: Sağlık Sigortacılığı, Edt: Fatih Şantaş ve Gülcan Şantaş), s. 45-60, I. Baskı, Nobel Yayınevi.
- Hacak, H. (2006). İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi. *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 21-50.
- Ho, A., (2015). Health Insurance. *Encyclopedia of Global Bioethics*. DOI 10.1007/978-3-319-05544-2\_222-1 [https://www.researchgate.net/publication/298022702\\_Health\\_Insurance](https://www.researchgate.net/publication/298022702_Health_Insurance)
- Hsiao, W. C. ve Shaw, R. P. (2007). Design and Implementation of Social Health Insurance. (İçinde: Social Health Insurance for Developing Nations, Edt: William C. Hsiao ve R. Paul Shaw), pp. 21-41, WBI Development Studies, The World Bank, Washington, D. C.
- http-1. <https://www.sigortayeri.com/blog/aktuer-nedir-sigortacilikta-aktuerin-rolu-nedir> (E.T. 01.01.2026).
- Keleş Yıldız, S. ve Akpınar, Ö. (2023). Sigortacılığın Tarihsel Gelişimi ve Arşiv Belgeleri Işığında Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Sigortacılık Örnekleri, (İçinde; Toplum Ekonomi Vergi Teorik ve Ampirik Değerlendirmeler, Edt: Osman Geyik ve Gamze Yıldız Şeren), s. 41-77, I. Baskı, Gazi Kitabevi.
- Kıloğlu, M. (2007). Türk Sosyal Güvenlik Sistemi İçinde Bireysel Emeklilik Sisteminin Yapısı ve İşlevi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Morrisey, M. A. (2008). *Health Insurance*. Chicago: Health Administration Press. [https://ebooks.at.ua/\\_ld/0/4\\_HealthInsurance.pdf](https://ebooks.at.ua/_ld/0/4_HealthInsurance.pdf)
- Normandi, C. ve Weber, A. (2009). *Social Health Insurance, A Guidebook for Planning*. Second Edition, Printed in Germany.
- Orhaner, E. (2018). *Türkiye’de Sağlık Sigortası*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Siyasal Kitabevi.
- Özgen Narcı, H. (2018). Sağlık Hizmetleri Finansmanı (İçinde: Sağlık Ekonomisi, Edt: Mustafa Solak), s. 55-81, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3218, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2089.
- Resmi Gazete. (2007). 5684 Sayılı Sigortacılık Kanunu. Kabul Tarihi: 3.6.2007,

- Resmî Gazete Tarihi: 14.06.2007, Resmî Gazete Sayısı: 26552, Tertip: 5, Düstur: 46.
- Sağım, C., Işık, H., Kepçe, Ö. ve Sağım, Z. (2020). *Temel Sigortacılık*. Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Pazarlama ve Perakende Alanı 10. Sınıf Ders Materyali, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 8073, Yardımcı ve Kaynak Kitaplara Dizisi: 2001, Ayrıntı Basım Yayım ve Mat. Hiz. Sam. Tic. A.Ş.
- Sevim, E. ve Nal, M. (2021). Türkiye’de Özel Sağlık Sigortacılığı Sisteminin Mevcut Durum Analizi. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*. 11(1). 157-174.
- Şantaş, F. ve Şantaş, G. (2022). *Sigortacılık ve Sağlık Sigortacılığı*. (İçinde: Sağlık Sigortacılığı, Edt: Fatih Şantaş ve Gülcan Şantaş), s. 21-43, I. Baskı, Nobel Yayınevi.
- Tatar, M. (2011). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye’de Gelişimi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1), 103-133.
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2025). *Güncel Türkçe Sözlük*. <http://sozluk.gov.tr> (E.T: 25.12.2025).
- Tekin, M. (2018). Dünyada ve Türkiye’de Sigortacılığın Tarihsel Gelişimi İle Sigortacılık ve Özel Emeklilik Mevzuatı. <https://www.alomaliye.com/2018/03/16/dunyada-ve-turkiyede-sigortacilik/?srsltid=AfmBOoourT4LYBmYLTkekgBNvvIeGcaVR6C-TYG8RB2KUAPGLHQNGFV-> (E.T: 30.12.2025).
- Thomson, S., Sagan, A. ve Mossialos, E. (2020). Why Private Health Insurance? (İçinde: Private Health Insurance, History, Politics and Performance, Edt: Sarah Thomson, Anna Sagan ve Elias Mossialos) s. 1-41. Cambridge University Press.
- Tıraş, H. H. (2025). Sağlık Sigortasının Yokluğunda Sağlık Harcamalarının Aile Üzerine Etkileri. *International Social Sciences and Humanities Academy Congress 2025 Full Text Book*, I. Baskı, Stratejik Araştırmalar ve Akademisyenler Derneği (SAKA) Yayınları.
- Tiryaki, T. (2020). Risk ve Sigorta. (İçinde: Temel Sigortacılık ve Risk, Edt: İlyas Akhisar), s. 4-24, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Yıldırım, T. (2018). Sigortacılık ve Sağlık Sigortacılığı. (İçinde: Sağlık Sigortacılığı, Edt: Hasan Hüseyin Yıldırım), s. 70-99, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2527, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1498.
- Yıldız, O. (2018), Gelişmekte Olan Avrupa Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı.
- Yıldız, Ş. ve Eren, M. (2020). *Sağlık Ekonomisi*. (Edt: Selim Başar), Anadolu Üniversitesi Yayını, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 4074, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2856.



# **Önlisans Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirleme: Nazilli Sümer Kampüsü Öğrencileri Örneği**

**Hüseyin Önlem ERSÖZ<sup>1</sup>**

1- Dr.Öğr.Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Karacasu Memnune İnci Meslek Yüksekokulu İşletme Yönetimi Programı, hoersoz@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6604-1783

Bu çalışma 3-4 Kasım 2021 tarihleri arasında düzenlenen “Uluslararası Girişimcilik ve İnovasyon Araştırmaları Kongresi”nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

## ÖZET

Girişimcilik faaliyetleri bir ülkedeki ekonomik ve sosyal hayatın şekillenmesinde yardımcı olmaktadır. Herkes girişimci olabilir. Bu anlamda üniversite öğrencileri de geleceğin potansiyel genç girişimci adaylarıdır. Bu araştırma farklı alanlarda okuyan önlisans ikinci sınıf öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirleme amacıyla yapılmıştır. Çalışma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'ne ait Nazilli Sümer Kampüsünde 2019 yılı Nisan ayında yapılmıştır. Sümer Kampüsünde iki meslek yüksek okulu bulunmaktadır. Bunlar Nazilli Meslek Yüksekokulu ve Nazilli Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'dur. Çalışmaya Nazilli Meslek Yüksekokulu'nda yer alan programlardan dış ticaret programı ve işletme yönetimi programı dahil edilmiştir. Nazilli Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'ndan ise evde hasta bakımı programı ve yaşlı bakımı programı çalışmada yer almıştır. Araştırma verileri anket formları ve ikincil verilerden elde edilmiştir. 180 anket formundan elde edilen veriler bağımsız t testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeyinde cinsiyet faktörü ağır basarken yaş faktörü önemli değildir. İktisadi ve idari programlardaki öğrenciler (dış ticaret programı ve işletme yönetimi programı) sağlık hizmetleri programlarındaki (evde hasta bakımı programı ve yaşlı bakımı programı) öğrencilere kıyasla daha yüksek düzeyde girişimcilik özelliklerine sahiptir. Önlisans öğrencileri, girişimcilik türlerinden genç ve kadın girişimcilik gruplarına dahil edilebilir. Girişimciliğin devlet politikası haline getirildiği bu çağda, genç girişimcilerin ve kadın girişimcilerin sayısının artması ve başarılı olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca gençlere öğrenim yaşantılarında da destek olunmalıdır.

*Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Nazilli, yüksekokul, önlisans, öğrenci*

---

## GİRİŞ

Girişimcilik endüstriyel çağın başlangıcından bu yana tartışılan bir kavramdır. Kimi zaman gündemden düşse de çoğunlukla üzerinde akademik çevrelerde araştırma yapılan, devletler tarafından teşvik edilen, bireylere (girişimciler) çeşitli fırsatlar sunan ve içerisinde riskler barındıran birtakım faaliyetler dizisidir. Günümüzün modern toplumları açısından girişimcilik, ekonominin gelişmesinde etkin rol oynayan önemli unsurlardan biri olmuştur. Dolayısıyla bu işi üstlenen başarı girişimciler de el üstünde tutulmuş ve tutulmaya devam etmektedir.

Girişimci (Çetindamar, 2002) tanımı oldukça mutlaktır ve birçok kavramla karıştırılırlar. Bu sadece Türkiye'ye özgü bir sorun da değildir, gelişmiş ülkelerde de bu karmaşa yaşanır. Tarihsel olarak bakıldığında

girişimcilik diye Türkçe'ye çevrilen "entrepreneur" Fransızca kelime "entreprendre"den gelmektedir ve anlamı "bir Şey yapmak"tır.

Tarihsel süreçte girişimcilik ve girişimci kavramlarının birçok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlardan ilkinin İrlandalı bir iktisatçı olan 1680-1734 yılları arasında yaşayan Richard Cantillon tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Cantillon'a göre girişimci piyasa talebindeki değişimlerin getirdiği risklerin taşıyıcısıdır. Cantillon girişimciden, klasik büyük ticari serüven stlenicisi anlamında bahseder. O'na göre girişimci kar peşindedir ve bu amaçla piyasanın kapsamlı belirsizliğini ile karşılaşmak suretiyle riskleri üstlenmektedir (Thornton, 2015). Amerikalı ekonomist Frank H. Knight, Cantillon'un aksine risk ile belirsizliği birbirinden ayırarak girişimciyi "belirsizlik ortamı içerisinde neyin, ne zaman ve nasıl retileneğine ilişkin üretken süreçte karar verici konumunda ve kar elde etmek beklentisiyle bunun sorumluluğunu alan kişi" olarak tanımlamıştır (Korkmaz, 2012).

Girişimcilik, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde "Girişimci olma durumu" Şeklinde tanımlanırken; girişimci ise yine aynı sözlükte "(1) retim için bir işe girişen, kalkışan kimse, müteşebbis" ve "(2) Ticaret, endüstri vb. alanlarda sermaye koyarak girişimde bulunan kimse, müteşebbis" olarak açıklanmaktadır (TDK, 2020). Gerçekten de girişimcilik iktisadi bir işe kalkışmadır. Bu kalkışma ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamında çok değerlidir. Çünkü girişimciler vasıtasıyla yeni iş alanları ortaya çıkmakta, iktisadi seçenekler çoğalmakta, yeni fırsatlar doğmakta, ticari ilişkiler gelişmekte ve hatta politikacılar tarafından krizlerden bir çıkış yolu olarak dahi görülebilmektedir.

Girişimcilik ve girişimci ile ilgili ortak bir tanım yoktur. Bu tanımlar genellikle girişimcinin genel özelliklerini yansıtacak Şekilde yapılmıştır. Belli başlı kurumlar tarafından yapılan tanımlar ise Şunlardır: Avrupa Birliği (AB) açısından girişimcilik bireyin fikirleri eyleme dönüştürme yeteneğidir. Bünyesinde yaratıcılık, yenilikçilik, risk alma, hedeflere ulaşmak için projeleri planlama ve yönetme becerisini barındırır (Avrupa Birliği, 2020). Neden böyle bir tanımla yapmış AB? Çünkü AB, Avrupa'nın ekonomik büyümesinin anahtarının girişimcilerde olduğunu inanmaktadır. AB'ye göre girişimcilik yeni Şirketler yaratır, yeni pazarlar açar ve yeni beceriler geliştirir.

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği rgt), girişimciliği "yeni ürünler, süreçler veya pazarların tanımlanması veya kullanılması vasıtasıyla ekonomik faaliyetleri yaratılması veya genişletilmesi yoluyla, değer yaratma arayışındaki girişimci faaliyetleri" Şeklinde tanımlamaktadır (Ahmad and Seymour, 2008).

Dünya Bankası girişimciliği "yasal faaliyet biçiminde ekonomik faaliyetler başlatmayı amaçlayan bireyin veya grubun faaliyetleri" Şeklinde görmektedir (Klapper ve ark., 2007).

TÜSİAD'a göre girişimcilik, girişimcilerin risk alma, fırsatları kovalama, hayata geçirme ve yenilik yapma süreçlerinin tümüne verilen addır (Çetindamar, 2002).

KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı) girişimcilik kavramının tam bir tanımını yapmamış ama yapılacak bir tanımda girişimcinin genel özelliklerinin yer almasının daha doğru olabileceğini Türkiye Girişimcilik Stratejisi ve Eylem Planı 2015-2018” adlı raporda girişimciyi fırsatları kullanabilen, kaynakları bulan ve dönüştürebilen, inisiyatif alabilen, riskleri hesaplayan, önlem alabilen, yenilikçi ve beklenti oluşturabilme beceresi olan kişi şeklinde özetlemiştir (KOSGEB, 2015:18).

Tüm bunlardan hareketle çalışmanın yazarı açısından girişimcilik, “*iş yaşamına ilişkin fırsatları gören, değerlendiren, hayata geçiren, yenilik peşinde koşan, iş kuran ve gerektiğinde kendi pazarını yaratan bireylerin ve kurumların girişim faaliyetleri*” şeklinde açıklanmaktadır.

Başarılı girişimcilerin pek çok ortak kişisel özellikleri bulunmaktadır. Buna rağmen girişimciler için genel kabul gören özellikler listesi de bulunmamaktadır. Ama yine de bir girişimcinin genel özelliklerinden bazıları kısaca aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Apak ve ark., 2010):

- Kararlılık,
- Kabul edilebilir riskleri göze almak,
- Çok yönlülük,
- Kendine güven ve iyimserlik,
- Bağımsızlık,
- Vizyon sahibi olmak,
- Piyasadaki boşlukları görme ve fırsatları değerlendirme,
- Yaratıcı ve yenilik,
- İş bitiricilik,
- Geri dönüş yapabilme becerisi,
- Hızlı karar verebilme becerisi gibi özelliklerdir.

Girişimcilik konusu, Korkmaz (2012)’a göre Türkiye gibi gelişen ekonomiler için stratejik bir öneme sahiptir. Çünkü kar elde etmenin, kullanılmayan potansiyeli aktif hale getirmenin ve yeni iş sahaları oluşturmanın yolu girişimcileri teşvik etmektir. Girişimciliğin genel olarak topluma katkısı büyüktür. Bu temel katkılardan bazıları (Uluhan, 2012):

- İşsizliğin azaltılmasına katkı sağlama,
- Ekonomik büyümeye katkı sağlama,
- Ülkede sermaye birikimi sağlama ve toplumun her kesimine sermayeyi yayma,
- Rekabet ortamını şekillendirme,
- Yeni ürünler, yeni pazarlar ve yeni satış yöntemleri yaratma,
- Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin kullanımında öncü olma gibi katkılardır.

Girişimci olmak, kendi işini kurmak, iş sahibi, firma sahibi veya sermaye sahibi olmak gibi özellikler (Sarıtay ve Duran, 2017) girişimciliği açıklamak için kimi zaman yeterli olsa da karşımıza tek tip girişimcilik yerine farklı şekillerde girişimcilik türleri çıkmaktadır. Belli başlı girişimcilik türleri (Ballı, 2017; Apak ve ark., 2010; Aracıoğlu ve ark., 2016):

- **Orijinal / bağımsız girişimcilik:** İlk kez sıfırdan başlayarak kurulan girişimlerdir.
- **İç girişimcilik:** İşletme çalışanları tarafından kurumun kendilerine sağladığı kaynakları kullanarak gerçekleştirilen girişimlerdir.
- **Kurumsal girişimcilik:** İşletmelerin kendi bünyelerinde koordine ettiği üst girişimciliktir.
- **Profesyonel girişimcilik:** İşletmede çalışan profesyonel yöneticilerin üstlendiği girişimlerdir.
- **Teknik girişimcilik:** Araştırma ve geliştirme amaçlı etkinliklere maddi kaynak ayrılması ve belli bir ekip tarafından teknolojik çalışmalara ağırlık verilmesidir.
- **Sosyal girişimcilik:** Toplumsal sorunların çözümüne odaklı proje gerçekleştirme şeklinde tanımlanmaktadır.
- **Kadın girişimciliği:** Kadınların işyeri sahip olma amacıyla sahiplendiği girişimlerdir.
- **Akademik girişimcilik:** Üniversiteye ekstra gelir elde etme amaçlı yürütülen kamu ve özel sektörün de dahil olduğu faaliyetlerdir.
- **Genç girişimcilik:** 35 yaş altında olan bireylerin dahil olduğu girişimlerdir.
- **Göçmen girişimcilik:** Ev sahibi ülkede göçmen statüsünde olan kişi veya grupların girişim faaliyetleridir.

Bu çalışmadaki katılımcılar (öğrenciler) yukarıdaki girişimcilik türlerinden potansiyel olarak genç girişimcilik grubuna adaydırlar. Girişimcilere destek programları düzenleyen KOSGEB (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı), genç girişimciyi yukarıda açıklanan aksine “30 yaşından gün almamış gerçek kişiler” olarak tanımlamaktadır (kosgeb.gov.tr, 2020). Dünya’da 2014 yılında toplam girişimcilik aktivitesinde tüm yaş grupları dikkate alındığında 18-24 yaş grubunda %8,74’dür (Aracıoğlu, 2016). Türkiye’de ise bu oran hayli yüksek olup 2014 yılında %22,62 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye’deki

yüksek işsizlik oranlarının gençler arasında girişimcilik eğilimini arttırdığı düşünülmektedir (Karadeniz, 2014).

## 1. GİRİŞİMCİLİK EĞİLİMİ VE BU ALANDA YAPILAN ÇALIŞMALARDAN BAZILARI

Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirleme üzerine son yıllarda birçok araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazıları Tablo 1’de aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1: Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Eğilimlerini Belirleme Üzerine Yapılan Bazı Araştırmalar

Araştırmacılar	Araştırmanın Türü	Araştırma Sahası	Araştırmanın Sonuçları
Sarıtaş ve Duran (2017)	Nicel Araştırma	Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’ndeki öğrenciler	Öğrencilerin girişimcilik için gerekli olan bir iş fikrine sahip oldukları ve gerçekleştirmeye hevesli oldukları belirlenmiştir.
Korkmaz (2012)	Nicel Araştırma	Bülent Ecevit Üniversitesi işletme bölümü öğrencileri	Öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinde etkili olan psikolojik, demografik ve aile özellikleri arasında anlamlı ilişkiler elde edilmiştir.
Aydeniz ve Akkuş (2017)	Nicel Araştırma	Munzur Üniversitesi İİBF ve Tunceli MYO öğrencileri	Girişimcilik eğilimleri yaş, cinsiyet, girişimcilik eğitimi alma ve kayıtlı olunan bölümden etkilenebilmektedir.
Uygun ve Güner (2016)	Nicel Araştırma	Aksaray Üniversitesi’nde farklı fakülte, bölüm ve programlarında okuyan öğrenciler	Öğrencilerin girişimcilik eğitimi alması girişimcilik düzeylerine olumlu anlamda katkı yapabilmektedir.
İşcan ve Kaygın (2011)	Nicel Araştırma	Kafkas ve Kırıkkale üniversiteleri İİBF son sınıf öğrencileri	Kars ve Kırıkkale’de öğrenim gören öğrenciler büyük oranda kamuda çalışmayı hedeflemişler ve çoğunluğunun iş fikri bulunmamaktadır.
Yüksel, Cevher, Yüksel M. (2015)	Nicel Araştırma	Isparta MYO öğrencileri	Girişimcilikte, yenilikçilik, duyarlılık ve fırsatçılık gibi kişilik özellikleri baskındır.

			Kişinin girişimcilik eğilimi cinsiyet, ailenin yaptığı işler gibi faktörlerden etkilenebilmektedir.
Çemrek ve Girginer (2017)	Nicel Araştırma	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi farklı fakültelerdeki öğrenciler	Katılımcıların öğrenim gördükleri fakülteler girişimcilik eğilimlerine etki edebilmektedir.
Soylu vd (2015)	Nicel Araştırma	Pamukkale Üniversitesi Honaz MYO öğrencileri	Girişimcilik dersini alan öğrencilerin dersi almayan öğrencilere göre daha fazla yaratıcı ve yenilikçi fikirlere sahip oldukları ortaya çıkmaktadır.
Aksoy ve Yalçınsoy (2017)	Nicel Araştırma	Dicle Üniversitesinde farklı fakülte öğrencileri	Katılımcıların yüksek düzeyde girişimcilik özelliklerine sahip olduğuna dair bulgulara ulaşılmıştır.
Canbaz vd (2013)	Nicel Araştırma	Kırklareli, Zonguldak Bülent Ecevit ve Karabük üniversiteleri İİBF İşletme Bölümü öğrencileri	Katılımcıların girişimcilik eğilimi buldukları yer ve cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermemektedir.

Tüm bu açıklamalardan hareketle bu çalışma farklı programlardaki meslek yüksekokulu öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini tespit etme, karşılaştırma ve girişimcilik eğitimi için öneriler geliştirebilme amacını taşımaktadır.

Çalışma çerçevesinde ilgili hipotezler de şu şekilde belirlenmiştir:

- H1: Çalışmaya katılan öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık gösterir.
- H2: Çalışmaya katılan öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeyleri yaş gruplarına göre farklılık gösterir.
- H3: Çalışmaya katılan öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeyleri programlarına göre farklılık gösterir.

## 2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın örneklemini, Aydın Adnan Menderes Üniversitesinin Sümer Kampüsü'nde Nazilli Meslek Yüksekokulu (MYO)'na bağlı İşletme Yönetimi ve Dış Ticaret programları ve Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO'ya

bağlı Evde Hasta Bakımı ve Yaşlı Bakımı programlarında ikinci sınıfta öğrenim gören ve kolayda örnekleme yolu ile belirlenen toplam 180 öğrenci oluşturmaktadır. Her programdan 45 öğrenci çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada veriler, hazır soru sorma yöntemlerinden biri olan anketler ile elde edilmiştir. Anket formları, araştırmacılar tarafından 2019 yılı Nisan ayında öğrencilere sınav döneminde dağıtılarak öncelikle çalışmanın amacı açıklanmış ve öğrencilerin formları gizlilik kurallarına bağlı olarak doldurmaları istenmiştir. Elde edilen veriler istatistik paket programı SPSS 22 ile değerlendirilmiştir. Bulguların değerlendirilmesinde grup sayısı iki olan değişkenlerde bağımsız t testi ve ikiden fazla olan değişkenlerde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Çalışmada kullanılan ölçek, Yılmaz ve Sümbül (2009) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, üniversite öğrencilerinin girişimcilik düzeylerini belirlemeye yönelik 36 maddeden oluşmaktadır. “Üniversite Öğrencileri Girişimcilik Ölçeği” adlı ölçekte 5’li likert ölçeği kullanılmış ve (1) “Hiçbir zaman”, (2) “Nadiren”, (3) “Bazen”, (4) Sık Sık, (5) “Çok Sık” şeklinde düzenlenmiştir. Ankete katılanların formlarından elde edilen puanlar toplanmak suretiyle her bir kişinin genel girişimcilik düzeyine ilişkin ham puanlar belirlenmektedir. Buna göre ankete katılan öğrencilerin ölçek puanları 36 ile 180 puan arasında bir değere sahiptir. Girişimcilik puanlarının değerlendirilmesinde aşağıdaki kriterler temel alınmıştır (Yılmaz ve Sümbül, 2009):

- 36-64 - Çok düşük girişimcilik
- 65-92 - Düşük girişimcilik
- 93-123 - Orta düzeyde girişimcilik
- 124-151 - Yüksek girişimcilik
- 152-180 - Çok yüksek girişimcilik

### **3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRMELER**

Çalışmanın bu bölümünde meslek yüksekokulu öğrencilerine uygulanan anket verilerinden elde edilen bulgular ve değerlendirmeler yer almaktadır.

#### ***3.1. Ölçeğin Güvenilirlik ve Geçerliliğine Ait Bulgular ve Değerlendirmeler***

Çalışmada elde edilen verilerin yapı geçerliliği faktör analizi ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin faktör analizine uygunluğu için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett testleri yapılmıştır (Gürüş ve Astar, 2015). Test sonuçlarına göre ölçeğin KMO değeri 0,861 olarak hesaplanmış ve Barlett test değeri de anlamlı bulunmuştur ( $p=0,000$  /  $\chi^2=2380,61$ ;  $p<0,05$ ). Çalışmada ölçek bir blok halinde kurgulanmış olup alt boyutları belirleme amacı bulunmamaktadır.

Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alpha iç tutarlık katsayısı incelenmiştir. Ölçeğin hesaplanan alfa değeri 0,946'dır. Güvenilirlik katsayısının oldukça yüksek bir değer olması nedeniyle aşağıdaki bilgilere göre (Güriş ve Astar, 2015) ölçeğin çok iyi derecede güvenilir olduğu söylenebilir:

- $0 \leq \alpha < 0,5$  ise güvenilir değil,
- $0,5 \leq \alpha < 0,6$  ise düşük güvenilir,
- $0,6 \leq \alpha < 0,7$  ise kabul edilebilir derecede güvenilir
- $0,7 \leq \alpha < 0,9$  ise iyi derecede güvenilir,
- $\alpha > 0,9$  ise çok iyi şekilde ölçeğin güvenilirliği yorumlanır.

### 3.2. Demografik Özelliklere Ait Bulgular Ve Değerlendirmeler

Tablo 2'e göre çalışmaya katılan iki farklı meslek yüksekokulundaki öğrencilerin %64,4'ü kadın ve %35,6'sı erkektir. Katılımcı öğrencilerin %50'si 18-20 yaş, %42,8'i 21-23 yaş ve %7,2'si 24 yaş ve üstü yaş aralığındadır. Öğrenciler araştırma kapsamındaki iki meslek yüksekokulunda dört farklı programda öğrenim görmektedir.

Tablo 2: Öğrencilerin Demografik Özellikleri

		Frekans (n)	Yüzde (%)
<b>Yaş Aralığı</b>	18-20 Yaş Aralığı	90	50
	21-23 Yaş Aralığı	77	42,8
	24 ve Üstü	13	7,2
	<b>Toplam</b>	180	100
<b>Cinsiyet</b>	Kadın	116	64,4
	Erkek	64	35,6
	<b>Toplam</b>	180	
<b>Program</b>	İşletme Yönetimi (Nazilli MYO – Sosyal Program)	45	25
	Dış Ticaret (Nazilli MYO - Sosyal Program)	45	25
	Yaşlı Bakımı (Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO - Sağlık Hizmetleri Programı)	45	25
	Evde Hasta Programı (Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO - Sağlık Hizmetleri Programı)	45	25
	<b>Toplam</b>	180	100

Toplam 180 önlisans öğrencisi çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmanın Nazilli MYO ve Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO'daki programlardan alınan katılımcı öğrenci sayıları eşittir. Buna göre çalışmaya katılan öğrencilerin %50'si (%25'i işletme yönetimi, %25'i dış ticaret) sosyal programlarda öğrenim görmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin diğer %50'si ise sağlık

hizmetleri (%25'i yaşlı bakım ve kalan %25'i de evde bakım hizmetleri) programlarda öğrenim görmektedir.

### 3.3. Temel Bulgular ve Değerlendirmeler

Çalışma katılımcıların girişimcilik eğilimi puanı ölçekteki maddelerin puanları dikkate alınarak belirlenmektedir. Ölçeğin toplam puanı minimum 36 ve maksimum 180 olacak şekilde düzenlenmiştir. Tablo 3'e göre öğrencilerin genel girişimcilik özellikleri puanı 142,65 olup 124-151 arasında gerçekleşmiştir. Çalışmaya katılan önlisans öğrencilerinin Yılmaz ve Sümbül (2009:198) tarafından belirlenen ölçek puanı kriterlerine göre "Genel Girişimcilik Eğilimi"nin yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Öğrencilerin Genel Girişimcilik Düzeyleri

	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
Genel Girişimcilik Eğilimi	80	142,65	16,396

Önlisans öğrencilerinin girişimcilik düzeylerinin cinsiyete göre karşılaştırılmasında bağımsız t testi kullanılmıştır. Tablo 4'e göre kız ve erkek öğrencilerin girişimcilik puan ortalaması sırasıyla 140,50 ve 146,55'dir.

Tablo 4: Önlisans Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Girişimcilik Düzeyleri

Cinsiyet	n	Aritmetik Ortalama	Standard Sapma	t	p
Kız	16	140,50	15,975	2,400	0,017
Erkek	4	146,55	16,556		

Grupların puan farklılıkları incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre girişimcilik özelliklerinin farklı olduğu söylenebilir ( $t=-2,400$ ;  $p<0,05$ ). Tablo 4'e göre erkek öğrenciler, kız öğrencilere oranla istatistiksel anlamda daha yüksek girişimcilik düzeyine sahip olup H1 hipotezini desteklemektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Girişimcilik Eğilimi Düzeyleri

Program	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
18-19-20	0	141,84	16,293
21-22-23	7	142,84	16,641
24 yaş ve üstü	3	142,65	16,163

Öğrencilerin girişimcilik puan ortalamalarında yaş gruplarına göre çok büyük bir fark bulunmamaktadır. Tablo 5'ya göre 24 yaş ve üstü grubundaki öğrenciler en yüksek girişimcilik ortalamasına (142,65) sahiptir. Bu grubu sırasıyla 21-23 yaş öğrenci grubu ve 18-20 yaş öğrenci grubu takip etmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin Yaş Gruplarına Göre Girişimcilik Puanlarının Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	316,075	2	158,037	0,585	0,558
Gruplar içi	47806,875	77	270,095		
Toplam	48122,950	79			

Levene Statistic 0,967

Öğrencilerin girişimcilik puanlarının yaş gruplarına göre farklılaşma durumunu belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizine (ANOVA) ilişkin sonuçlar ise Tablo 6 'de verilmiştir. Tablo 6'de yer alan varyans analizi sonuçları incelendiğinde önlisans öğrencilerinin yaş gruplarına göre girişimcilik puan ortalamalarında gözlenen farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ( $F=0,585$ ;  $p>0,558$ ). Bulgulara göre önlisans öğrencilerinin girişimcilik düzeyi yaş gruplarında istatistiksel anlamda farklılık yoktur. H2 hipotezi desteklenmemiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Öğrenim Gördükleri Programlara Göre Girişimcilik Eğilimi Düzeyleri

	Program	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
İktisadi ve İdari Programlar (Nazilli MYO)	İşletme Yönetimi	5	147,600	15,360
	Dış Ticaret	5	146,156	16,105
Sağlık Hizmetleri Programları (Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO)	Yaşlı Bakımı	5	138,333	16,501
	Evde Hasta Bakımı	5	138,511	15,873

Levene Statistic 0,867

Öğrencilerin girişimcilik puan ortalamaları öğrenim gördükleri programlar dikkate alınarak incelenmiştir. En düşük ortalamaya sahip öğrenciler yaşlı bakım programına (138,333) devam edenlerden oluştuğu görülmektedir. Onu sırasıyla evde hasta bakımı (138,511), dış ticaret (146,156) ve işletme yönetimi (147,600) programları takip etmektedir. Tablo 7'e göre Nazilli MYO iktisadi ve idari programlarındaki öğrencilerin Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO sağlık hizmetleri programdakilere kıyasla genel olarak daha yüksek düzeyde girişimcilik eğilimlerinin olduğu söylenebilir.

Öğrencilerinin girişimcilik puanlarının programlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Tablo 8'da yer alan varyans analizi sonuçları dikkate alındığında öğrencilerin programlarına göre girişimcilik puan ortalamalarında gözlenen

bu farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ( $F=4,270$ ;  $p<0,006$ ).

Tablo 8. Öğrencilerin Programlarına Göre Girişimcilik Düzeylerinin Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	d	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar arası	3264,994	3	1088,331	0,270	0,006	İşletme Yönetimi Programı-
Gruplar içi	44857,956	76	254,875			Yaşlı Bakım Programı, İşletme Yönetimi Programı-
Toplam	48122,950	79				Evde Hasta Bakımı Programı

Tablo 8'deki farklılığın hangi gruplardan kaynakladığını belirlemek için Post Hoc çoklu karşılaştırma testlerinden gruplar arasında eşit örneklem sağlandığı için Tukey testi tercih edilmiştir (Gürüş ve Astar, 2015:221). Elde edilen Tukey HSD testi sonuç tablosu incelendiğinde, işletme yönetimi programı'nın hem yaşlı bakımı programı hem de evde hasta bakımı programı ile yapılan karşılaştırmalarında, p değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu gözlenmektedir ( $p=0,33$  ve  $p=0,038$ ). Bu bulgulara göre H3 hipotezi kısmen desteklenmiştir. Yani sosyal programdaki öğrencilerin girişimcilik düzeyleri sağlık hizmetleri programdaki öğrencilere kıyasla istatistiksel anlamda farklı ve yüksektir şeklinde bir sonuca varılabilir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Girişimcilik ülkelerin gelişmesine katkıda bulunan unsurların başında gelmektedir. Bugün işletmeler modern toplumların vazgeçilmez aktörleridir. Bütün bu işletmelerin kurulup gelişmesi için girişimcilere ihtiyaç vardır. Genç girişimciler de bunlardan biridir. Üniversite öğrencileri de geleceğin önemli genç girişimcileri olarak kabul edilmelidir. Bu öğrenciler girişimcilik adına karşılarına çıkan fırsatları değerlendirmek için teşvik edilmelidir. Böylece toplum refahı artacak ve genç işsizliği, sermaye birikimi, rekabetin güçlenmesi ve büyüme gibi ülkenin temel sorunlarının çözümü daha kolay olabilecektir. Üniversite mezunu girişimcilerin sayısını artırmak ve onları bu alana yönlendirmek pek çok şeyin çözümünü kolaylaştırabilir. Bu nedenle

girişimciliğe dikkat çekmek ve öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeylerini analiz edebilmek için bu çalışma öğrencilere yönelik yapılmıştır.

Çalışma farklı önlisans programlarında okuyan son sınıf öğrencilerine yönelik yapılmıştır. Çalışma bulguları öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu sonuç daha önce yapılan benzer araştırmalarla (İşcan ve Kaygın, 2011; Yıldız ve Kapu, 2012; Korkmaz, 2012) örtüşmektedir. Fakat bu eğilimin öğrencilerin iş hayatına atıldıklarında devam edeceği şüphelidir. Garanti meslek peşinde koşan gençlerin gelecek kaygısıyla girişimcilik eğilimleri törpülenebilmektedir.

Öğrencilerin yaş gruplarına göre girişimcilik eğilimi üzerine yapılan istatistiksel analizde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Fakat benzer bir araştırmada ise (Aksel ve Bağcı, 2016) özellikle yaşı yüksek öğrencilerin diğer öğrencilere nazaran daha yüksek girişimcilik eğilimlerine sahip oldukları çıkmıştır. Araştırmacılar bunun nedenini yaşı büyük olan öğrencilerin kısa vadede iş hayatına atılmak isteği şeklinde açıklamışlardır.

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre girişimcilik eğilimi düzeylerinin farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu sonuç diğer araştırmalarla da örtüşmektedir (Aydeniz ve Akkuş, 2017; Canbaz vd, 2013). Her iki cinsiyetin girişimcilik eğilimi yüksek düzeyde olsa da erkek öğrencilerin girişimcilik eğilimleri kız öğrencilere kıyasla çok daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir. Kız öğrencilerin günümüz toplumunun koşulları dikkate alındığında girişimcilik için cesaretlendirilmeleri yerinde olacaktır. Devletin bu yönde ürettiği politikaların (kadın girişimciliğinin desteklenmesi gibi) devamlılığı istenilen sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olabilir.

Öğrencilerin programlarına göre girişimcilik eğilim düzeylerinin kısmen farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bu durum literatürdeki bazı araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir (Çemrek ve Girginer, 2017; Aydeniz ve Akkuş, 2017). Nazilli MYO'da iktisadi ve idari programlarda okuyan öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeyleri, Nazilli Sağlık Hizmetleri MYO'da okuyan öğrencilere göre daha yüksektir. Bu durum iki yıl boyunca alınan uzmanlık eğitimlerinin sonucunda oluşmuş olabilir. Sağlık hizmetleri programlarında okuyan öğrencilere ders programlarında girişimcilik dersleri veya kurslarına yer verilebilir.

Sonuç olarak bu çalışmada farklı programlarda okuyan öğrencilerin girişimcilik eğilim düzeyleri farklı açılardan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Önlisans öğrencileri özellikle genç girişimcilik ve kadın girişimcilik grubuna girmektedirler. Girişimciliğin devlet politikası haline getirildiği bu çağda genç girişimcilerin ve kadın girişimcilerin artması ve başarılı olmaları için gençlere öğrenim yaşantılarında da destek olunmalıdır.

## KAYNAKÇA

Ahmad, N. ve Seymour, R. G. (2008). *Defining entrepreneurial activity: Supporting frameworks for data collection*. OECD Statistics Working Papers,

2008/01. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/243164686763.pdf> (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2020)

Apak, S., Taşçıyan, K. H. ve Aksoy, M. (2010). *Girişimcilik ve sermaye tedarik yöntemleri*. Papatya Yayınevi.

Aracıoğlu, B., Demirhan, D., Tatarlı, C. D. ve Zalluoğlu, A. E. (2016). *Tüm boyutlarıyla girişimcilik*, Editör A. Ö. Dedeoğlu, Hümanist Kitap Yayıncılık.

Aksel, İ. ve Bağcı, Z. (2016). Girişimcilik eğilimi; Bir kamu üniversitesinin İİBF’inde öğrenim gören son sınıf öğrencilerinde bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2120–2133.

Avrupa Birliği. (2020). *Promoting entrepreneurship*. [https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship\\_en](https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship_en) (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2020)

Aydeniz, N. ve Akkuş, B. (2017). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma: Munzur Üniversitesi örneği. *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 162–177.

Ballı, A. (2017). Girişimcilik ve girişimcilik tipolojileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(29), 143–166.

Canbaz, M., Çankır, B. ve Çevik, E. (2013). İşletme ve muhasebe eğitimi alan üniversite öğrencilerinin girişimcilik özelliklerinin belirlenmesinde bölgesel farklılık etkisi. *Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi*, 1(3), 229–248.

Çemrek, F. ve Girginer, N. (2017, July 25–27). *Entrepreneurship trends in university students: The case study of Eskisehir Osmangazi University*. EconWorld Paris Proceedings. (2017). [https://paris2017.econworld.org/papers/Cemrek\\_Girginer\\_Enterpreneurship.pdf](https://paris2017.econworld.org/papers/Cemrek_Girginer_Enterpreneurship.pdf) (Erişim tarihi: 29 Mayıs 2020)

Çetindamar, D. (2002). *Türkiye’de girişimcilik*. TÜSİAD Yayınları. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1880-turkiyede-girisimcilik> (Erişim tarihi: 30 Mayıs 2020)

Güriş, S. ve Astar, M. (2015). *Bilimsel araştırmalarda SPSS ile istatistik*. Der Yayınları.

İşcan, Ö. F. ve Kaygın, E. (2011). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 443–462.

Karadeniz, E. (2014). *Türkiye ve bölgeler’de girişimcilik*. KOSGEB. <https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/GEM-2014.pdf> (09 Haziran 2020)

Klapper, L., Amit, R., Guillen, M. F. ve Quesada, J. M. (2007). *Entrepreneurship and firm formation across countries*. World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Team, Policy Research Working Paper No. 4313.

Korkmaz, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin eğilimlerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 209–226.

KOSGEB. (2015). *KOSGEB eylem planı 2015–2018*. [https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/Gisep\\_2015-2018\\_TR.pdf](https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Mali%20Tablolar/Gisep_2015-2018_TR.pdf) (10 Haziran 2020)

KOSGEB. (2020). *Geleneksel girişimci destek programı uygulama esasları*. <https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Girisimciligi%20Gelistirme%20Destek%20Programi/02.03.2020/geleneksel-girisimci/0-UE->

18\_(00)\_Geleneksel\_Giris%CC%A7imci\_Destek\_Program%C4%B1\_Uygulama\_Es aslar%C4%B1.pdf (10 Haziran 2020)

Sarıtaş, A. ve Duran, G. (2017). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik eğilimlerinin tespitine ilişkin bir araştırma. *Anemon Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 148–166.

Soylu, A., Şenel, D., Kalfa, V. R. ve Kocaalan, M. L. (2015). Girişimcilik eğitimlerinin öğrencilerin girişimcilik eğilimlerine olan etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Pamukkale Üniversitesi Honaz Meslek Yüksekokulu örneği. *Journal of Business Research Turk*, 7(3), 331–335.

Thornton, M. (2015). Richard Cantillon: İktisadi teorinin doğuşu (Ü. Çetin, Çev.). *Liberal Düşünce Dergisi*, (80), 157–171.

Türk Dil Kurumu. (2020, Mayıs 29). *TDK sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (29 Mayıs 2020)

Uluhan, R. (2012). *Kendi işini kurmak isteyenler için girişimcilik kılavuzu*, Editör H. I. Durmuş, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.

Uygun, M. ve Güner, E. (2016). Girişimcilik eğiliminin gelişiminde girişimcilik eğitiminin rolü. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(5), 37–57.

Yıldız, S. ve Kapu, H. (2012). Üniversite öğrencilerinin bireysel değerleri ile girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki: Kafkas Üniversitesi'nde bir araştırma. *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(3), 39–66.

Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite öğrencilerine yönelik girişimcilik ölçeğinin geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 195–203.

Yüksel, H., Cevher, E. ve Yüksel, M. (2015). Öğrencilerin girişimci kişilik özellikleri ile girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 143–156.



# **Sosyal Medya Bağımlılığının Yaşam Doyumuna Etkisinin Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla İncelenmesi\***

**Melek AKÇİN<sup>1</sup>**  
**Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY<sup>2</sup>**

-  
<sup>1</sup>Karabük Valiliği, Açık Kapı Şube Müdürlüğü, Sosyal Çalışmacı, melekguvenakcin@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2361-7121.

<sup>2</sup>Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, alifuatersoy@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7665-6741

## ÖZET

Günlük yaşantımızın büyük çoğunluğu teknolojinin sunduğu imkanlar sayesinde dijital ortamlarda geçmektedir. Hayatımızda etkin bir yer edinen internet, mobil cihazlar ve teknolojik imkanlar günlük yaşantımızda kullanım amaçlarının boyutlarını aşarak fazladan yer işgal edebilme riski barındırabilmektedir. Sosyal medya kuruluşları, günümüzün en çok kullanılan dijital ortamlarından biri olarak sundukları çok boyutlu hizmetler ile kullanıcılarının kişisel yaşamlarında yer almaktadır. Kullanım amaçları ve kullanım süresi kontrolü kullanıcıların kendilerinde olduğunda birçok hizmeti içinde barındırabilmektedir. Ancak, sosyal medya kullanım süreleri belirli sınırları aştığında bağımlılık riski taşıyan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, sosyal medya kullanımının bağımlılık düzeyinde olduğunda kişilerin yaşam doyumuna etkilerini araştırmak amacıyla yapılmıştır.

Çalışma, nicel yöntem ilişkisel tarama modelinde tasarlanmıştır. 18 yaş ve üzeri katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeylerinin yaşam doyumları üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 18-80 yaş aralığında 500 katılımcı oluşturmuştur. Verileri toplamak için sosyo-demografik değişkenler, Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği Yetişkin Formu ve Yetişkin Yaşam Doyum Ölçeğinden oluşan bir anket formu kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre; sosyal medya bağımlılığı ile katılımcılara ait demografik değişkenler; cinsiyet, iş durumu, yaş, çalışma durumu, gelir ve sosyal medyada günlük geçirilen süre arasında; yaşam doyumunu ile yaş, çalışma durumu, gelir ve günlük sosyal medyada geçirilen süre arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular ışığında araştırmanın ölçekleri; sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumunu arasında negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. Son olarak, konuya ilişkin sosyal hizmet müdahaleleri ve önerileri tartışılmış ve bir sosyal model önerisi sunulmuştur.

*Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya; Bağımlılık; Yaşam Doyumu; Sosyal Hizmet; Sosyal Medya Kullanımı*

---

## 1.GİRİŞ

21. yüzyıl, teknolojinin etkilerinin en yoğun hissedildiği, bireysel ve toplumsal yaşam dijital ağlar üzerinden yeniden tanımlandığı bir çağı temsil etmektedir. Bu dijital dönüşümün temel taşı olan internet erişimi, günümüzde lüks bir tüketim olmaktan çıkıp temel bir gereksinim halini almıştır. Küresel istatistikler incelendiğinde, internete erişim sağlayabilen birey sayısının 5,16 milyar kişiye ulaşarak dünya nüfusunun %64,4'ünü oluşturduğu görülmektedir (We Are Social, 2023). İnternetin bu denli yaygınlaşmasının en

kritik faktörü ise, kuşkusuz akıllı telefon teknolojilerindeki devrimdir. Dünya nüfusunun %68'ine karşılık gelen cep telefonu sahiplik oranı, bireyleri mekândan bağımsız birer "sürekli çevrimiçi" özneye dönüştürmüştür. Bu teknolojik ekosistemin merkezinde yer alan sosyal medya uygulamaları ise, 4,76 milyar kullanıcı ile küresel nüfusun yaklaşık %60'ını kapsayan devasa bir dijital sosyalleşme alanı yaratmıştır. Özellikle 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 pandemisi, fiziksel izolasyon zorunlulukları nedeniyle bu süreci dramatik bir şekilde hızlandırmış; sosyal medya kullanımı bu dönemde %30 oranında bir artış kaydederek bir milyarı aşkın yeni bireyi dijital ağlara eklemiştir.

Türkiye ölçeğinde de dijitalleşme eğilimleri küresel verilerle paralellik arz etmektedir. 2021 yılında 16-74 yaş grubundaki internet kullanım oranı %82,6 iken, bu oran 2022 yılında %85 seviyesine yükselmiştir. Yaklaşık 54 milyon aktif internet kullanıcısının bulunduğu ülkemizde, bireyler günlük ortalama 7 saat 9 dakikalarını internette geçirmekte; bu sürenin 2 saat 48 dakikası doğrudan sosyal medya platformlarına ayrılmaktadır (Mobil İletişim Sektörü Raporu, 2019). Bu veriler, internette geçirilen toplam sürenin üçte birinden fazlasının sosyal medyaya ayrıldığını ve bu platformların artık sadece boş zaman değerlendirme aracı değil, yaşamın ana akışını belirleyen birer "dijital yaşam alanı" haline geldiğini kanıtlamaktadır. Günümüzde sosyal medya, geleneksel iletişim kanallarını asimile ederek çok yönlü hizmetler sunmaktadır. Örneğin; WhatsApp gibi anlık mesajlaşma programları, dosya paylaşım hızıyla profesyonel iş dünyasında e-posta trafiğini dönüştürürken; X (Twitter) gibi mecralar anlık haber takibi ve kamuoyu oluşturma hızıyla geleneksel kitle iletişim araçlarının (TV, gazete) önüne geçmiştir. Sosyal medyanın hem bir amaç hem de bir araç olarak bu denli merkezi konuma gelmesi, bireyin her anını kuşatan bir hizmetler bütünü sunmasından kaynaklanmaktadır.

Ancak sosyal medyanın sunduğu bu sınırsız imkânlar, beraberinde kontrolsüz kullanım ve bağımlılık risklerini de getirmektedir. Başlangıçta iş, eğitim veya haberleşme gibi rasyonel amaçlarla başvuru olan bu mecralar, kullanıcılarına sunduğu haz odaklı algoritmalar vasıtasıyla bireyi planlanandan daha fazla kendine maruz bırakabilmektedir. Bu kullanımların istemsizce kontrolden çıkması ve bir bağımlılık örüntüsüne dönüşmesi, bireyin iç dünyasında huzursuzluk, kaygı ve toplumsal rollerde aksama yaratarak genel psikososyal dengesini tehdit etmektedir. Sosyal medya bağımlılığı, bireyin gerçek dünya ile olan bağlarını zayıflatabilmekte ve dijital dünyadaki "onaylanma" ihtiyacı bireyin öznel iyi oluşunu bu mecralara endeksli hale getirebilmektedir. Bu noktada bireyin yaşamında var olan durumlardan edindiği genel memnuniyet hali olarak tanımlanan "yaşam doyumu", dijital bağımlılığın doğrudan hedefi haline gelmektedir. Yaşam doyumu, bireyin beklentileri ile mevcut kazanımları arasındaki bilişsel değerlendirmeyi temsil ederken; bağımlılık derecesindeki sosyal medya kullanımı bu değerlendirmeyi olumsuz yönde manipüle etme potansiyeline sahiptir.

Bu çalışma, sosyal hizmet perspektifinden hareketle yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Sosyal hizmet disiplini, "çevresi içinde birey" kuramsal çerçevesi doğrultusunda, bireyin toplumsal sistemlerle kurduğu etkileşimi merkeze alır. Sosyal medya kullanımı, modern insanın çevresiyle kurduğu iletişimin niteliğini ve sosyal işlevselliğini doğrudan şekillendiren bir unsurdur. Dolayısıyla sosyal medyanın bağımlılık düzeyinde kullanılmasının yaşam doyumunu ne ölçüde etkilediğini belirlemek, modern bireyin sosyal refahını anlamak adına büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda çalışma; yetişkinlerin sosyal medya bağımlılık ve yaşam doyumu düzeylerinin; cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve sosyal medyada geçirilen süre gibi demografik değişkenler bağlamında nasıl bir farklılık gösterdiğini analiz etmektedir. Araştırmadan elde edilen bulgular, dijitalleşen toplumda sosyal hizmet müdahalelerinin ve koruyucu-önleyici çalışmaların planlanması için kuramsal bir dayanak oluşturmayı hedeflemektedir.

## 2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumlarına etkisinin sosyal hizmet bakış açısıyla incelendiği nicel bir araştırmadır. Bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama modellerinden, iki ya da daha çok sayıda değişkenin aralarındaki ilişkilerin belirlenmek üzere incelendiği ilişki tarama modeli (Büyüköztürk 2024) kullanılarak yapılmıştır.

Araştırma kapsamında öncelikle katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ile sosyal medya bağımlılık düzeyleri arasındaki ilişki, ardından sosyo-demografik özellikler ile yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve devamında sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumu üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

### 2.1. Evren ve Örneklem

Evren, verilerin amaca uygun olmasını ve veriler ışığında belirli bulguların ortaya koyulabilmesini sağlamak ve araştırma kapsamında ortak özellikleri barındıran birimlerin bütünüdür. Bu çalışmanın evrenini sosyal medya kullanan yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Örneklem belli bir evrenden, belli kurallara göre seçilmiş ve seçildiği evreni temsil yeterliliği kabul edilen küçük bir kümedir. Araştırmada örneklem seçme yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırılan konu hakkında özellikle bilgi veya deneyim sahibi olan bireyleri tanımlamayı ve seçmeyi içermektedir (Creswell, 2012; Karasar; 2014; Büyüköztürk, 2024). Bu araştırmanın örneklemini 18 yaşından büyük, sosyal medya kullanan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 500 kişi oluşturmuştur

## **2.2. Veri Toplama Araçları**

Araştırmada yetişkin bireylerin demografik, sosyal medya ve yaşam doyumuna ilişkin bilgileri içeren anket formu ile elde edilmiştir. Anket 3 bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu, Şahin ve Yağcı'nın (2017) geçerlik ve güvenilirlik testi yapılan 20 soruluk Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği ve Kaba, Erol ve Güç tarafından (2017) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik testi yapılan 21 soruluk Yetişkin Yaşam Doyum Ölçeğinden (YYDÖ) oluşmaktadır. Bu ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapan araştırmacılara e-posta aracılığıyla ulaşılmış, kullanım izni alındıktan sonra uygulanmıştır.

## **2.3. Veri Toplama Süreci**

Araştırmada kullanılan anket formu ile veri toplama sürecine geçilmeden önce etik kurul iznine başvurulmuştur. Gerekli etik kurul izni Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 18/05/2023 tarihli ve 2023/04 numaralı toplantısının 9 numaralı kararı neticesinde alınmıştır.

Araştırmanın verileri 30.05.2023-18.08.2023 tarihleri arasında toplanmış olup, online ortamda iletişime geçilen katılımcılarla online anket formu (Google Forms) paylaşarak ve yüz yüze katılımcılara ulaşıp anket formu verilerek toplanmıştır. Araştırma verileri toplanırken katılımcıların araştırmaya katılmaya gönüllü olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılar, araştırma formunu doldurmadan önce araştırmanın amacı, kapsamı ve verilerinin gizliliği ile ilgili bilgilendirilmiştir. Araştırmaya katılan 500 katılımcının, araştırma formunu tam ve eksiksiz şekilde doldurduğu belirlenerek analiz sürecine dahil edilmiştir.

## **2.4. Verilerin Analizi**

Toplanan veriler Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı'nın 26. Sürümü (SPSS 26.0) kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin, ölçeklerin analizi için tanımlayıcı analizler; sayı ve yüzde dağılımları, ortalamalar hesaplanmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeklerin ve alt faktörlerinin normal dağılım varsayımını sağladığı belirlenmiştir, bu sebeple analizlere parametrik testlerle devam edilmiştir. Araştırmada çalışılan iş, yaş, eğitim düzeyi, ortalama gelir ile bir gün içindeki ortalama sosyal medya kullanım süresi değişkenleri ile sosyal medya kullanım durumu ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA); cinsiyet, halihazırda bir işte çalışma durumu, sosyal medya kullanım amaçları ve kullanılan sosyal medya platformları ile sosyal medya kullanım durumu ve yaşam doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi için T-Testi uygulanmıştır. Yapılan istatistikler için anlamlılık düzeyi 0,05 olarak kabul edilmiştir.

## 2.5. Araştırma Hipotezleri / Problem

Teknoloji her geçen gün daha da çok hayatımızda yer edinmektedir. Teknoloji deyince ilk akla gelenlerden olan internet kavramının insan yaşamına katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Bilgiye erişimi kolaylaştıran, uzakları yakın, olmazları olur kılan internet kavramının pek çok faydası olduğu gibi farklı şekillerde kullanıldığı zaman kullanıcıya zararlı geri dönüşleri olduğu da bilinmektedir. İnternet, kullanım amacı farklılaştığı ve kontrollü kullanılmadığı zamanlarda fiziksel, tinsel, akademik ve daha birçok alanda olumsuz etkilere yol açabilmektedir. Günümüzde internetin hemen hemen teknolojinin getirdiği bütün yeniliklerde kullanıldığını söyleyebiliriz. Yediden yetmişe, neredeyse her gelir grubundan birey, internet ve internet kullanım araçlarını kullanmakta ve internet kullanımını arkadaş edinme, fotoğraf paylaşımı, gündem takibi, ticaret, alışveriş gibi çok yönlü işlevleri olan sosyal medya hesapları üzerinden sağlamaktadır. Önceleri arkadaşlarımızla sanal bir ortamda sosyalleşme imkânı gibi basit tanımlar ve basit amaçlar ile eşleştirilen sosyal medya uygulamaları, günümüzde sıradan insanların olmak istediği karakterlere ve görünümlere kavuşmaları, reklam ve pazarlama, kamuoyu oluşturma, siyaset, bilimsel araştırma, alışveriş, haber, kitlesel eylemler ve propaganda gibi çok büyük bir ölçek dahilinde yüklü miktarda yatırımların ve kazançların sağlandığı şirketlere dönüşmüştür.

Bireylerin sosyal medya kullanırken kontrolü yitirmelerinin, gerçek hayattan uzaklaşıp sosyal ilişkilerini zedelemelerinin, akademik ve ilişki anlamında kayıp yaşamalarının, olmak istedikleri kişi ile oldukları kişi arasında sıklıklarının, sosyal medyada yer alan güzelliklerle dolu hayatın her zaman var olduğuna dair inançlarıyla kendi hayatlarındaki eksiklerin daha görünür olmasının olumsuz etkileri olacağı, dolayısıyla sosyal medya kullanım durumu ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki olacağı düşünülmüştür. Bu nedenle bu çalışmanın araştırma problemini “Sosyal medya bağımlılığı yetişkin bireylerin yaşam doyumunu nasıl etkilemektedir?” sorusu oluşturmaktadır. Bu kapsamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Tablo 1: Araştırmanın Hipotezleri ve Alt Hipotezleri

<b>H<sub>1</sub>: Katılımcıların sosyal medya bağımlılık puanları ile demografik özellikleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki mevcuttur.</b>
<b>H<sub>1a</sub>:</b> Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.
<b>H<sub>1b</sub>:</b> Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile iş arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.
<b>H<sub>1c</sub>:</b> Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.
<b>H<sub>1d</sub>:</b> Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.
<b>H<sub>1e</sub>:</b> Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile çalışma durumu arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H1r:** Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H1g:** Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile sosyal medyada geçirilen süre arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2:** Katılımcıların yaşam doyum puanları ile demografik özellikleri arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2a:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2b:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile iş arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2c:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile yaş arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2d:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2e:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile çalışma durumu arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2r:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile gelir düzeyi arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H2g:** Yetişkin bireylerin yaşam doyumu puanları ile sosyal medyada geçirilen süre arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

**H3:** Yetişkin bireylerin sosyal medya bağımlılık puanları ile yaşam doyum puanları arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.

---

### 3.BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında, katılımcıların demografik bilgileri, sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla ilişkiisel tarama modelinde gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda elde edilen veriler üzerinde istatistiksel analizler yapılmış ve katılımcıların demografik bilgileri ve katılımcıların sosyal medya kullanım durumlarına ait bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, sosyal medya bağımlılık ölçeği- ölçek maddeleri ve demografik değişkenler arasındaki ilişkinin, yaşam doyum ölçeği- ölçek maddeleri ve demografik değişkenler arasındaki ilişki, sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir.

#### 3.1. Demografik Bilgiler

Katılımcıların cinsiyeti, işi, yaşı, eğitim düzeyi, çalışma durumu, geliri ve günde sosyal medya kullanım süresi değişkenleri demografik özellikler kapsamında incelenmiştir. Demografik özelliklerin yer aldığı Tablo 2 incelendiğinde; Araştırmaya toplam 500 kişinin katıldığı, katılımcıların %55,4'ünün kadın, %44,6'sının erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların mesleki durumları incelendiğinde; %42,8'i halihazırda bir işte çalışmamakta, %34.4'ü kamu çalışanı, %18.2'si özel kurum çalışanı, %4.6'sı kendi iş yerini

işletmektedir. Araştırmaya katılanların yaş durumuna bakıldığında; 23 yaş ve altındaki kişi oranı katılımcıların %24.4'ünü, 24-27 yaş aralığındakiler %29'unu, 28-31 yaş aralığındakiler %21.2'sini, 32 yaş ve üzerindeki ise %25.4'ünü oluşturmaktadır. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında; %25.8 eğitim durumunun ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinde, %22.6 ön lisans düzeyinde, %43.4 lisans düzeyinde, %8.2 de yüksek lisans ve doktora düzeyinde olarak belirtmiştir. Katılımcılardan %58.2'si şu anda aktif bir işe sahip ve çalışıyor iken, %41.8'i halihazırda çalışmamaktadır.

Tablo 2: Katılımcılara Ait Demografik Özelliklerin Dağılımı

	n	%	Ort.±SS.	Alt-Üst Değer
<b>Cinsiyet</b>				
Kadın	277	55.4		
Erkek	223	44.6		
<b>İş durumu</b>				
Çalışmıyor	214	42,8		
Kamu çalışanı	172	34,4		
Özel kurum çalışanı	91	18,2		
Kendi işi	23	4,6		
<b>Yaş</b>				
23-	122	24.4		
24-27	145	29.0	29.02±8.28	18-80
28-31	106	21.2		
32+	127	25.4		
<b>Eğitim düzeyi</b>				
Lise ve alt	129	25.8		
Ön lisans	113	22.6		
Lisans	217	43.4		
Lisansüstü	41	8.2		
<b>Çalışma durumu</b>				
Çalışıyor	291	58.2		
Çalışmıyor	209	41.8		
<b>Ortalama gelir</b>				
8500-	142	28.4		
8501-14500	117	23.4	15812±1589	0-
14501-20500	128	25.6	7	160000
20501+	113	22.6		
<b>Günde sosyal medya kullanım süresi</b>				
0-2	112	22.4		
2-4	173	34.6		
4-6	125	25.0		
6+	90	18.0		

Katılımcıların gelirleri 0 TL ile 160.000 TL arasında değişmektedir ve katılımcılar ortalama 15.812 TL gelire sahiptir. 8500 TL ve altında gelire sahip olan kişiler %28.4, 8.501 TL-14.500 TL arasında gelire sahip olanlar %23.4, 14.501 TL-20.500 TL arasındakiler %25.6 katılımcı, 20.501 TL ve üzerinde bir gelire sahip olanlar %22.6 oranındadır. Katılımcıların günlük sosyal medya kullanım sürelerine bakıldığında; günde 0-2 saat arasında vakit harcayan katılımcı oranının %22.4, 2-4 saat arasında vakit harcayan katılımcı oranının %34.6, 4-6 saat arasında %25, 6 saat ve daha fazla olduğunu ileten katılımcı oranının %18 olduğu görülmektedir.

### 3.2. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Durumlarına Ait Bilgiler

Katılımcıların sosyal medyayı kullanım amaçlarına Tablo 3'te bakıldığında; sırasıyla yalnızca zaman geçirmek (%71.0), bilgi edinmek (%57.0), haber takip etmek (%56.8), sohbet etmek (%22.2), modayı takip etmek (%20.4), bunların dışında başka nedenler (%14.4) ve arkadaş edinmek (%5.0) olarak belirtmişlerdir.

Tablo 3: Katılımcıların Sosyal Medya Kullanımlarına Dair Bilgiler

	Hayır		Evet	
	n	%	n	%
<b>Sosyal medya kullanım amaçları</b>				
Arkadaş edinmek	475	95.0	25	5.0
Sohbet etmek	389	77.8	111	22.2
Bilgi edinmek	215	43.0	285	57.0
Haber takip etmek	216	43.2	284	56.8
Modayı takip etmek	398	79.6	102	20.4
Zaman geçirmek	145	29.0	355	71.0
Diğer amaçlar	428	85.6	72	14.4
<b>Kullanılan sosyal medya platformları</b>				
Facebook	314	62.8	186	37.2
Instagram	43	8.6	457	91.4
Twitter	273	54.6	227	45.4
LinkedIn	448	89.6	52	10.4
Pinterest	427	85.4	73	14.6
YouTube	159	31.8	341	68.2
WhatsApp	65	13.0	435	87.0
Messenger	439	87.8	61	12.2
Telegram	402	80.4	98	19.6
Snapchat	440	88.0	60	12.0
TikTok	414	82.8	86	17.2

Katılımcıların kullandıkları sosyal medya platformları incelendiğinde; Facebook (%37.2), Instagram (%91.4), Twitter (X) (%45.4), LinkedIn (%10.4), Pinterest (%14.6), YouTube (%68.2), WhatsApp (%87), Messenger

(%12.2), Telegram (%19.6), Snapchat (%12), TikTok (%17.2) olduğu bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların sosyal medyayı en çok bilgi edinmek ve haber takip etmek amacıyla kullandıkları ve en çok tercih edilen dört sosyal medya platformunun sırasıyla; Instagram, WhatsApp, YouTube ve Twitter (X) olduğu gözlemlenmiştir. Literatürdeki diğer çalışmalar (Çelenk, 2020; Kalafat Çat ve ark., 2021; Dinç ve ark., 2013; Skelton, 2012; İsmailoğlu, 2023; Çayırılı, 2017; Aydın, 2017), bu çalışmanın bulgularına benzer sonuçlar ortaya koymaktadır; zira sosyal medyanın kullanım amaçları ve tercih edilen platformların farklı demografik gruplara göre çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4'te katılımcıların yaş grupları ve günlük sosyal medya kullanım süreleri verilmiştir. Buna göre; 0-2 saat arasında kullanan katılımcıların (%50.9) 32 yaş ve daha büyük oldukları, 2-4 saat arasında kullanan katılımcıların (%27.7), 28-31 yaş, 4-6 arasında kullanan katılımcıların (%35.2) 24-27 yaş, 6 saat ve üzerinde sosyal medya kullanan katılımcıların (%34.4) 24-27 yaş aralığında olduğu görülmüştür.

Elde edilen bulgulara göre 24-27 yaş aralığında bulunan katılımcıların yaklaşık %70'inin gün içerisinde 4 saat ve daha fazla sosyal medya kullandıkları söylenebilir. Bu bulgular, bu konuda yapılmış çalışmaların (İsmailoğlu, 2023; Çayırılı, 2017; Aydın, 2017) sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Yaş Gruplarının Ve Günlük Sosyal Medya Kullanım Sürelerinin İncelenmesi

Yaş Grupları	Günlük Sosyal Medya Kullanım Süreleri							
	0-2 Saat		2-4 Saat		4-6 Saat		6 Saat ve daha fazla	
	n	%	n	%	n	%	n	%
<b>23 ve daha küçük</b>	16	14.3	40	23.1	36	28.8	30	33.3
<b>24-27</b>	23	20.5	47	27.2	44	35.2	31	34.4
<b>28-31</b>	16	14.3	48	27.7	30	24.0	12	13.3
<b>32 ve daha büyük</b>	57	50.9	38	22.0	15	12.0	17	18.9
<b>Toplam</b>	112	100.0	173	100.0	125	100.0	90	100.0

### 3.3. Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Katılımcıların sosyal medya bağımlılıkları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla uygulan t-Testi ve ANOVA sonuçlarına Tablo 5'te yer verilmiştir. Katılımcıların cinsiyeti ( $t=3.259$ ,  $sd=498$ ,  $p<0.05$ ), işi ( $F=2.674$ ,  $sd=3-496$ ,  $p<0.05$ ), yaşı ( $F=9.199$ ,  $sd=3-496$ ,  $p<0.001$ ), şu an aktif bir işe sahip olup olmaması ( $t=-2.929$ ,  $sd=498$ ,  $p<0.05$ ), geliri ( $F=3.055$ ,  $sd=3-496$ ,  $p<0.05$ ) ve günde sosyal medya kullanım süresi ( $F=36.958$ ,  $sd=3-496$ ,  $p<0.001$ ) ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı

bir ilişki bulunmuştur. Sosyal medya bağımlılığı ve eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ( $p>0.05$ ).

Tablo 5: Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığının Demografik Değişkenlere Göre T-Testi Ve Anova Sonuçları

Değişkenler	n	%	$\bar{X}$	S	İstatistiksel analiz	Çoklu karşılaştırma
<b>Cinsiyet</b>						
Kadın	277	55.4	2.64	.64	<b>t=3.259; sd= 498;</b> <b>p= .001*</b>	
Erkek	223	44.6	2.45	.67		
<b>İş durumu</b>						
a. Çalışmıyor	214	42.8	2.64	.67	<b>F= 2.674; sd= 3-496;</b> <b>p= .047*</b>	a-b
b. Kamu çalışanı	172	34.4	2.45	.64		
c. Özel kurum çalışanı	91	18.2	2.54	.70		
d. Kendi işi	23	4.6	2.50	.47		
<b>Yaş</b>						
a. 23-	122	24.4	2.62	.66	<b>F= 9.199;</b> <b>sd= 3-496;</b> <b>p= .000**</b>	a-d
b. 24-27	145	29.0	2.65	.64		b-d
c. 28-31	106	21.2	2.65	.69		c-d
d. 32+	127	25.4	2.29	.60		
<b>Eğitim düzeyi</b>						
a. Lise ve altı	129	25.8	2.49	.66	<b>F= 1.120; sd= 3-496;</b> <b>p= .340</b>	
b. Ön lisans	113	22.6	2.54	.62		
c. Lisans	217	43.4	2.61	.69		
d. Lisansüstü	41	8.2	2.47	.59		
<b>Çalışma durumu</b>						
Çalışıyor	291	58.2	2.48	.64	<b>t=-2.929; sd= 498;</b> <b>p= .004*</b>	
Çalışmıyor	209	41.8	2.65	.67		
<b>Ortalama gelir</b>						
a. 8500-	142	28.4	2.63	.65	<b>F= 3.055; sd= 3-496;</b> <b>p= .028*</b>	a-c b-c
b. 8501-14500	117	23.4	2.63	.66		
c. 14501-20500	128	25.6	2.42	.67		
d. 20501+	113	22.6	2.52	.63		
<b>Günlük sosyal medya kullanım süresi</b>						
0-2	112	22.4	2.14	.60	<b>F= 36.958;</b> <b>sd= 3-496;</b> <b>p= .000**</b>	a-b
2-4	173	34.6	2.45	.54		a-c
4-6	125	25.0	2.82	.60		a-d
6+	90	18.0	2.89	.70		b-c b-d

\* $p<0.05$ , \*\* $p<0.001$

Benzer konuları ele alan literatürdeki diğer çalışmaların bulguları incelendiğinde, sosyal medya kullanımı ve bağımlılığı ile ilgili farklı sonuçlar göze çarpmaktadır. Eren'in (2020) araştırmasına göre, sosyal medya

bağımlılığı cinsiyet ve yaşa bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermezken, düşük gelire sahip katılımcıların daha yüksek gelirli olanlara göre daha çok bağımlılık yaşadığı ve eğitim durumu ile bağımlılık arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çelenk'in (2020) üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada da sosyal medya kullanımı ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Ancak Çayırılı'nın (2017) çalışmasında kadınların erkeklere göre sosyal medyayı daha fazla kullandığı saptanmıştır. Bu durum, farklı araştırmalarda elde edilen bulguların çeşitlilik gösterebildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6'da katılımcıların sosyal medya bağımlılıklarının sosyal medyayı kullanım amaçlarına göre incelenmesi amacıyla uygulanan T-Testinin sonuçları verilmiştir. Katılımcıların sosyal medyayı arkadaş edinmek ( $t=-3.817$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.001$ ), sohbet etmek ( $t=-4.203$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.001$ ) ve zaman geçirmek ( $t=-7.972$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.001$ ) amacıyla kullanması ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ( $p<0.05$ ). Bilgi edinmek, haber takip etmek, modayı takip etmek ve diğer amaçlar ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ( $p>0.05$ ).

Tablo 6: Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığının Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Göre T-Testi Sonuçları

Sosyal medya amaçları	kullanım	n	%	$\bar{X}$	S	İstatistiksel analiz
<b>Arkadaş edinmek</b>						
Hayır		475	95.0	2.53	.63	$t=-3.817$ ; $sd= 498$ ; $p=$ <b>.000**</b>
Evet		25	5.0	3.04	.93	
<b>Sohbet etmek</b>						
Hayır		389	77.8	2.49	.65	$t=-4.203$ ; $sd= 498$ ; $p=$ <b>.000**</b>
Evet		11	22.2	2.78	.66	
<b>Bilgi edinmek</b>						
Hayır		215	43.0	2.59	.68	$t=0.962$ ; $sd= 498$ ; $p=$ .336
Evet		285	57.0	2.53	.65	
<b>Haber takip etmek</b>						
Hayır		216	43.0	2.56	.68	$t=-0.174$ ; $sd= 498$ ; $p=$ .862
Evet		284	57.0	2.55	.65	
<b>Modayı takip etmek</b>						
<b>Hayır</b>		<b>398</b>	<b>79.6</b>	<b>2.50</b>	<b>.66</b>	$t=-3.282$ ; $sd= 498$ ; $p=$ <b>.001*</b>
<b>Evet</b>		<b>102</b>	<b>20.4</b>	<b>2.74</b>	<b>.63</b>	
<b>Zaman geçirmek</b>						
Hayır		145	29.0	2.20	.53	$t=-7.972$ ; $sd= 498$ ; $p=$ <b>.000**</b>
Evet		355	14.4	2.70	.65	
<b>Diğer amaçlar</b>						
Hayır		428	85.6	3.53	.67	$t=0.304$ ; $sd= 498$ ; $p=$ .761
Evet		72	14.4	3.43	.77	

\* $p<0.05$ , \*\* $p<0.001$

Katılımcıların sosyal medya bağımlılığı düzeylerinin kullandıkları sosyal medya platformları ile ilişkisinin incelenmesi amacıyla uygulanan t-Testinin sonuçları Tablo 7’de verilmiştir. Katılımcıların Instagram ( $t=-4.109$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.001$ ), YouTube ( $t=-3.062$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.05$ ), WhatsApp ( $t=-2.383$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.05$ ), Snapchat ( $t=-4.249$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.001$ ) ve TikTok ( $t=-3.495$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.05$ ) uygulamasını kullanması ve sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur ( $p<0.05$ ). Katılımcıların Facebook, Twitter, LinkedIn, Pinterest, Messenger ve Telegram kullanması ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ( $p>0.05$ ).

Tablo 7: Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığının Kullandıkları Sosyal Medya Platformlarına Göre T-Testi Sonuçları

Sosyal medya amaçları	kullanım	n	%	$\bar{X}$	S	İstatistiksel analiz
<b>Facebook</b>						
Hayır		314	62.8	2.54	.62	$t=-0.654$ ; $sd= 498$ ; $p= .513$
Evet		186	37.2	2.58	.72	
<b>Instagram</b>						
Hayır		43	8.6	2.16	.56	<b><math>t=-4.109</math>; <math>sd= 498</math>; <math>p= .000^{**}</math></b>
Evet		457	91.4	2.59	.66	
<b>Twitter(X)</b>						
Hayır		273	54.6	2.52	.66	$t=-1.168$ ; $sd= 498$ ; $p= .243$
Evet		227	45.4	2.59	.66	
<b>LinkedIn</b>						
Hayır		448	89.6	2.55	.65	$t=-0.343$ ; $sd= 498$ ; $p= .732$
Evet		52	10.4	2.58	.73	
<b>Pinterest</b>						
Hayır		427	85.4	2.54	.65	$t=-0.752$ ; $sd= 498$ ; $p= .452$
Evet		73	14.6	2.61	.70	
<b>YouTube</b>						
Hayır		159	31.8	2.42	.65	<b><math>t=-3.062</math>; <math>sd= 498</math>; <math>p= .002^*</math></b>
Evet		341	68.2	2.61	.66	
<b>WhatsApp</b>						
Hayır		65	13.0	2.38	.63	<b><math>t=-2.383</math>; <math>sd= 498</math>; <math>p= .019^*</math></b>
Evet		435	87.0	2.58	.66	
<b>Messenger</b>						
Hayır		439	87.8	2.54	.64	$t=-1.468$ ; $sd= 498$ ; $p= .143$
Evet		61	12.2	2.67	.79	
<b>Telegram</b>						
Hayır		402	80.4	2.54	.67	$t=-1.010$ ; $sd= 498$ ; $p= .313$
Evet		98	19.6	2.61	.63	
<b>Snapchat</b>						
Hayır		440	88.0	2.51	.64	<b><math>t=-4.249</math>; <math>sd= 498</math>; <math>p= .000^{**}</math></b>
Evet		60	12.0	2.89	.73	
<b>TikTok</b>						
Hayır		414	82.8	2.51	.65	<b><math>t=-3.495</math>; <math>sd= 498</math>; <math>p= .001^*</math></b>

Literatürdeki çalışmalar, cinsiyetin sosyal medya ve internet kullanımı üzerindeki etkilerine dair hem benzerlikler hem de farklılıklar ortaya koymaktadır. Örneğin, Aydoğan (2022) yaşlı bireylerle yaptığı çalışmada, katılımcıların sosyal medya uygulama tercihlerinde cinsiyetin belirleyici bir faktör olmadığını gözlemlemiştir. Buna karşın, genel internet ve sosyal medya bağımlılığı bağlamında, literatürdeki baskın görüş kadınların daha yüksek risk taşıdığı yönündedir. Kalafat Çat ve diğerlerinin (2021) internet bağımlılığını incelediği çalışmada, kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek bağımlılık düzeyine sahip olduğu belirtilmiştir. Bu bulgu, Çayırılı'nın (2017) kadınların sosyal medyayı erkeklerden daha fazla kullandığı yönündeki tespitleriyle ve Aydın'ın (2017) lisans öğrencileriyle yaptığı çalışmada teknoloji bağımlılığı düzeyi ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunduğuna dair bulgularla desteklenmektedir. Vaghefi ve diğerlerinin (2017) aktardığı üzere, bu çalışmalar kadınların akıllı telefon ve sosyal medya bağımlılığı risk düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Alan yazını incelemesi, yaş değişkeninin de sosyal medya kullanımı ve bağımlılığı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. İşlek (2012) 'in çalışması, sosyal medyayı en aktif kullanan yaş aralığının 18-34 olduğunu ve bunu 35-49 yaş aralığının takip ettiğini göstermektedir. Bu bulgular, Turel, Serenko ve Giles (2011)'in genç bireylerin teknoloji bağımlılığına daha yatkın olduğu yönündeki tespitiyle uyumludur. Benzer şekilde, Aydoğan (2022) ve Çayırılı (2017)'nin araştırmaları da yaşın sosyal medya kullanımı üzerindeki etkisini ve yaş ile kullanım arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunu vurgulamıştır.

Sosyal medya kullanım süresi ile bağımlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar da bu konuyu desteklemektedir. Berigel, Kokoç ve Karal (2012) üniversite öğrencileriyle yaptıkları çalışmada, internette geçirilen sürenin artmasıyla bağımlılık düzeyinin de anlamlı şekilde yükseldiğini gözlemlemiştir. Aydın'ın (2017) çalışmasında, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun sosyal medyayı günde 1 saatten fazla kullandığı ve teknolojik uygulamalarda geçirilen sürenin artmasıyla teknolojik bağımlılığın da arttığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, Çayırılı (2017)'nin katılımcıların çoğunluğunun günde 1 ila 3 saat arasında sosyal medya kullandığını gösteren bulgularıyla paralellik taşımaktadır. Kalafat Çat ve diğerlerinin (2021) çalışması ise, günlük sosyal medya kullanım süreleri arttıkça bağımlılık düzeylerinin de arttığını ve bu iki değişken arasında pozitif yönde, düşük düzeyde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

### 3.4. Yaşam Doyumu Ölçeği ve Demografik Değişkenlerin Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 8’de katılımcıların yaşam doyumları ile demografik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılmış T-Testi ve ANOVA sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcıların yaşam doyumları yaş (F= 5.368, sd= 3-496, p<0.05), aktif bir iş hayatının bulunması (t=2.962, sd= 498, p<0.05), gelirleri (F= 3.624, sd= 3-496, p<0.001) ve bir gündeki sosyal medya kullanım sürelerine (F= 4.951, sd= 3-496, p<0.05) göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Katılımcıların cinsiyet, iş ve eğitim düzeyi ile yaşam doyumları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (p>0.05).

Tablo 8: Katılımcıların Yaşam Doyumunun Demografik Değişkenlere Göre T-Testi Ve Anova Sonuçları

Değişkenler	n	%	$\bar{X}$	S	İstatistiksel analiz	Çoklu karşılaştırmalar
<b>Cinsiyet</b>						
Kadın	277	55.4	3.53	.66	t=0.583; sd= 498; p= .560	
Erkek	223	44.6	3.49	.72		
<b>İş durumu</b>						
a. Çalışmıyor	214	42.8	3.43	.64	F= 1.231; sd= 3-496; p= .051	
b. Kamu çalışanı	172	34.4	3.61	.68		
c. Özel kurum çalışanı	91	18.2	3.50	.76		
d. Kendi işi	23	4.6	3.64	.73		
<b>Yaş</b>						
a. 23-	122	24.4	3.35	.71	F=5.368; sd= 3-496; p= .001*	a-c
b. 24-27	145	29.0	3.45	.69		a-d
c. 28-31	106	21.2	3.65	.62		b-c
d. 32+	127	25.4	3.63	.68		b-d
<b>Eğitim düzeyi</b>						
a. Lise ve alt	129	25.8	3.45	.79	F= 0.705; sd= 3-496; p= .549	
b. Ön lisans	113	22.6	3.52	.69		
c. Lisans	217	43.4	3.52	.61		
d. Lisansüstü	41	8.2	3.62	.71		
<b>Çalışma durumu</b>						
Çalışıyor	291	58.2	3.59	.71	t=2.962; sd= 498; p= .003*	
Çalışmıyor	209	41.8	3.41	.63		
<b>Ortalama gelir</b>						
a. 8500-	142	28.4	3.34	.68	F= 3.624; sd= 3-496; p= .000**	a-c
b. 8501-14500	117	23.4	3.43	.65		a-d
c. 14501-20500	128	25.6	3.61	.66		b-d
d. 20501+	113	22.6	3.71	.69		
<b>Günde sosyal medya kullanım süresi</b>						
a. 0-2	112	22.4	3.64	.70	F= 4.951;	a-d

b. 2-4	173	34.6	3.57	.64	<b>sd= 3-496;</b> <b>p= .002*</b>	b-d c-d
c. 4-6	125	25.0	3.48	.65		
d. 6+	90	18.0	3.29	.74		

**\*p<0.05, \*\*p<0.001**

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, Eren (2020)'in yürütmüş olduğu araştırmadan elde edilen verilerle bir benzerlik içerisindedir. Bu verilerle; yaşam doyumunun cinsiyet ve yaşa bağlı olarak anlamlı bir farklılık göstermediği, yaşam doyumları ve gelir seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmediği, yaşam doyumunu ve eğitim durumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 9'da katılımcıların yaşam doyumları ve sosyal medyayı kullanım amaçları arasında ilişkinin gözlemlenebilmesi amacıyla uygulanan T-Testinin sonuçlarına yer verilmiştir.

Katılımcılardan %57.0'ı sosyal medyayı haber takip etmek amacıyla kullandığını ifade etmiştir. Katılımcıların yaşam doyumları ve sosyal medyayı haber takip etmek amacıyla kullanmaları ( $t=-2.561$ ,  $sd= 498$ ,  $p<0.05$ ) arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Katılımcıların sosyal medyayı; arkadaş edinmek, sohbet etmek, bilgi edinmek, modaıı takip etmek, zaman geçirmek ve diğer amaçlarda kullanması ile yaşam doyumları arasına anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ( $p>0.05$ ).

Tablo 9: Katılımcıların Yaşam Doyumlarının Sosyal Medya Kullanım Amaçlarına Göre T-Testi Sonuçları

Değişkenler	n	%	$\bar{X}$	S	İstatistiksel analiz
<b>Sosyal medya kullanım amaçları</b>					
<b>Arkadaş edinmek</b>					
Hayır	475	95.0	3.51	.68	$t=-0.385$ ; $sd= 498$ ; $p= .700$
Evet	25	5.0	3.56	.80	
<b>Sohbet etmek</b>					
Hayır	389	77.8	3.50	.71	$t=-0.686$ ; $sd= 498$ ; $p= .493$
Evet	11	22.2	3.55	.59	
<b>Bilgi edinmek</b>					
Hayır	215	43.0	3.48	.69	$t=-0.841$ ; $sd= 498$ ; $p= .401$
Evet	285	57.0	3.54	.68	
<b>Haber takip etmek</b>					
Hayır	216	43.0	3.42	.71	<b><math>t=-2.561</math>; <math>sd= 498</math>; <math>p= .011^*</math></b>
Evet	284	57.0	3.58	.66	
<b>Modayı takip etmek</b>					
Hayır	398	79.6	3.49	.70	$t=-1.659$ ; $sd= 498$ ; $p= .098$
Evet	102	20.4	3.61	.60	
<b>Zaman geçirmek</b>					
Hayır	145	29.0	3.60	.77	$t=1.887$ ; $sd= 498$ ; $p= .080$
Evet	355	14.4	3.48	.65	

<b>Diğer amaçlar</b>					
Hayır	428	85.6	3.53	.67	t=1.157; sc
Evet	72	14.4	3.43	.77	498; p= .248

**\*p<0.05, \*\*p<0.001**

Tablo 10'da katılımcıların yaşam doyumlarının kullandıkları sosyal medya platformlarına göre farklılaşması incelenmiştir. Katılımcılardan %17.2'si TikTok uygulamasını kullanmaktadır. Çalışmadan elde edilen verilere göre katılımcıların yaşam doyumu TikTok (t=2.622, sd= 498, p<0.05) kullanım durumuna göre farklılaşmaktadır. Facebook, Instagram, Twitter, LinkedIn, Pinterest, YouTube, WhatsApp, Messenger, Telegram ve Snapchat kullanım durumu ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (p>0.05).

Tablo 10: Katılımcıların Yaşam Doyumlarının Kullandıkları Sosyal Medya Platformuna Göre T-Testi Sonuçları

Sosyal medya kullanım amaçları	n	%	$\bar{X}$	S	İstatistiksel analiz
<b>Facebook</b>					
Hayır	314	62.8	3.48	.66	t=-1.285; sd=
Evet	186	37.2	3.56	.73	498; p= .199
<b>Instagram</b>					
Hayır	43	8.6	3.50	.71	t=-0.092; sd=
Evet	457	91.4	3.51	.68	498; p= .926
<b>Twitter</b>					
Hayır	273	54.6	3.53	.68	t=0.771; sd=
Evet	227	45.4	3.49	.69	498; p= .441
<b>LinkedIn</b>					
Hayır	448	89.6	3.51	.68	t=-0.341; sd=
Evet	52	10.4	3.54	.70	498; p= .733
<b>Pinterest</b>					
Hayır	427	85.4	3.52	.68	t=0.345; sd=
Evet	73	14.6	3.49	.70	498; p= .730
<b>YouTube</b>					
Hayır	159	31.8	3.54	.73	t=0.514; sd=
Evet	341	68.2	3.50	.66	498; p= .607
<b>WhatsApp</b>					
Hayır	65	13.0	3.54	.59	t=0.398; sd=
Evet	435	87.0	3.51	.70	498; p= .691
<b>Messenger</b>					
Hayır	439	87.8	3.52	.67	t=0.575; sd=
Evet	61	12.2	3.46	.78	498; p= .565
<b>Telegram</b>					
Hayır	402	80.4	3.52	.69	t=0.476; sd=
Evet	98	19.6	3.48	.69	498; p= .634
<b>Snapchat</b>					

Hayır	440	88.0	3.52	.68	t=0.847; sd=
Evet	60	12.0	3.44	.72	498; p= .398
<b>TikTok</b>					
Hayır	414	82.8	3.55	.67	<b>t=2.622; sd=</b>
Evet	86	17.2	3.34	.73	<b>498; p= .009*</b>

**\*p<0.05, \*\*p<0.001**

Literatürde sosyal medya kullanımının ruh sağlığı, öznel mutluluk ve akademik başarı üzerindeki etkileri, farklı çalışmalarla ele alınmıştır. Bu bağlamda, Denti ve arkadaşlarının (2012) İspanya'da yürüttükleri araştırmada, Facebook'ta çok fazla vakit geçirenlerin öznel mutluluk seviyelerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, kişinin kendini sunma eğiliminin sosyal kıyaslamalara yol açtığı ve bunun da bireyin depresyona girmesinde bir tetikleyici olabileceği belirtilmiştir. Sosyal medyanın akademik başarıya olan etkisi ise Kirschner ve Karpinski (2010)' nin lisans öğrencileriyle yürüttükleri çalışmada incelenmiştir. Bu araştırmaya katılan öğrencilerin %26'sı Facebook'un akademik başarılarını etkilediğini belirtmiş, bu gruptaki katılımcıların %74'ü ise bu etkinin olumsuz yönde olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların yaşam doyumu ölçek sorularına verdikleri yanıtlar ve demografik özelliklerden cinsiyet durumlarının ortalama puanlarının karşılaştırılması için uygulanan Bağımsız Örneklem t-testi sonuçlarına göre; yaşam doyumu ölçeği ve cinsiyet faktörünün bütüncül olarak incelendiği zaman cinsiyet faktörünün yaşam doyumu üzerinde bir etkisinin olmadığı görülmüştür ( $p>0.05$ ).

Bu çalışmanın bulguları, sosyal medya kullanımı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürdeki çalışmalarla benzer sonuçlar taşımaktadır. Ancak literatürde farklı sonuçlar da göze çarpmaktadır.

Çelenk (2020)'in üniversite öğrencileriyle yaptığı araştırma, yaşam doyumu düşük bireylerin sosyal medyayı daha fazla kullandığını göstermektedir. Liuhan ve arkadaşlarının (2016) çalışması, sosyal medyanın sunduğu sosyal erişilebilirliğe rağmen, kullanım süresinin artmasının yaşam doyumunu azalttığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Karavidas ve arkadaşlarının (2005) bilgisayar ve internet kullanımında harcanan zaman ile yaşam doyumu arasında negatif bir ilişki olduğunu saptadığı çalışmayla da paralellik göstermektedir.

Bu genel bulguların aksine, Kalafat Çat, Koçak ve Toprak (2021)'in araştırması, sosyal medya kullanım süresi ile yaşam doyumu arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Benzer şekilde, Aydoğan'ın (2022) yaşlı bireylerle yürüttüğü çalışma, katılımcıların sosyal medya kullanımından duydukları memnuniyet ile yaşam doyumları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu farklılık, popülasyonun (yaşlılar vs. gençler) bu ilişki üzerindeki etkisini vurgulamaktadır.

### 3.5. Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yaşam Doymu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Tablo 11’de araştırmada kullanılan ölçeklerden elde edilen veriler ışığında katılımcıların sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu düzeyleri arasındaki ilişki Pearson korelasyon katsayısı dikkate alınarak incelenmiştir. Buna göre sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişkiye sahiptir ( $r=-.150$ ,  $p<0.01$ ).

Sosyal medya kullanımı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi farklı açılardan inceleyen çalışmalar bulunmaktadır. Eren (2020)’in yürüttüğü araştırma, sosyal medya bağımlılığı ile yaşam doyumu arasında düşük düzeyde, negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, katılımcıların sosyal medya bağımlılığı arttıkça yaşam doyumu düzeylerinin azaldığı sonucuna işaret etmektedir. Chang ve arkadaşları (2018) çalışmalarında sosyal medya kullanımı ile hayatı anlamlı bulma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Doğan Laçın, Yılmaz ve İşgör (2023)’ün üniversite öğrencileriyle yaptığı bir çalışmada ise, yaşam doyumunun öncelikle aileden alınan, sonrasında ise anlamlı bir bireyden gelen sosyal destek tarafından açıklandığı gözlemlenmiştir. Sosyal medya bağımlılığı yalnızca aileden alınan destekle ilişkili bulunmuştur. Aydoğan (2022)’ın yaşlı bireylerle yaptığı araştırma, katılımcıların yüksek yaşam doyumu seviyelerine sahip olduğunu göstermiştir. Çalışmada, katılımcıların yaşam doyum düzeyleri ile sosyal medya memnuniyetleri ve günlük kullanım sıklıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Türkel ve Dilmaç (2019)’ın ergenlerle yürüttükleri araştırmada, artan yalnızlık düzeylerinin sosyal medya kullanımını artırdığını, ancak yaşam doyumunu azalttığı sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmanın bulguları, ilgili literatürde yer alan benzer araştırmaların sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Tablo 11: Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yaşam Doymu Düzeyleri Arasındaki İlişki

		Sosyal Bağımlılığı	Medya	Yaşam Doymu
Sosyal Medya Bağımlılığı	r	1		
	p			
Yaşam Doymu	r	-.150**		1
	p	.001		

\* $p<0.05$ , \*\* $p<0.01$

Tablo 12 incelendiğinde, yapılan basit doğrusal regresyon analizine göre, sosyal medya bağımlılığının yaşam doyumunun istatistiksel olarak anlamlı yordayıcısı olduğu görülmektedir ( $R=0.150$ ,  $R^2=0.020$ ,  $p<0.05$ ). Buna göre; yaşam doyumuna ilişkin toplam varyansın %2’si sosyal medya bağımlılığı ile açıklanmaktadır.

Tablo 12: Katılımcıların Sosyal Medya Bağımlılığının Yaşam Doyumlarını Yordamasına İlişkin Regresyon Analizi

Bağımsız değişken	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize edilmiş katsayılar	t	p	R	R <sup>2</sup>	F
	B	S.H.						
Sabit	3.915	.121		32.235	.000			
Sosyal medya bağımlılığı	-.155	.046	-.150	-3.378	.001*	.150	.020	11.409

**Bağımlı değişken:** Yaşam doyumu, \*p<0.05, \*\*p<0.001

#### 4. SONUÇ

Bu araştırmada amaç; sosyal medya kullanan bireylerin sosyal medya bağımlılık düzeylerinin yaşam doyumlarına etkisini incelemektir. Bu doğrultuda katılımcıların sosyo demografik değişkenleri (cinsiyet, yaş, iş, çalışma durumu, gelir, sosyal medya kullanım bilgileri), sosyal medya bağımlılık düzeyleri ve yaşam doyumları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada 18 yaşından büyük bireyler amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş, araştırmaya katılmaya gönüllü 500 yetişkin bireyden elde edilen veriler kullanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın hipotezleri doğrultusunda yapılan analizlere ait sonuçlar literatürden edinilen veriler ile kıyaslanarak yorumlanmış ve konuya dair öneriler sunulmuştur.

Katılımcıların sosyal medya bağımlılıkları ile demografik özellikleri arasındaki ilişki incelendiği zaman; katılımcıların cinsiyeti (t=3.259, sd= 498, p<0.05), işi (F= 2.674, sd= 3-496, p<0.05), yaşı (F= 9.199, sd= 3-496, p<0.001), şu an aktif bir işe sahip olup olmaması (t=-2.929, sd= 498, p<0.05), geliri (F= 3.055, sd= 3-496, p<0.05) ve günde sosyal medya kullanım süresi (F= 36.958, sd= 3-496, p<0.001) ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre H1a, H1b, H1c, H1e, H1f, H1g hipotezleri kabul edilmiştir.

Katılımcıların yaşam doyumları ile demografik özellikleri arasındaki ilişki incelendiği zaman; Katılımcıların yaşam doyumları yaş (F= 5.368, sd= 3-496, p<0.05), aktif bir iş hayatının bulunması (t=2.962, sd= 498, p<0.05), gelirleri (F= 3.624, sd= 3-496, p<0.001) ve bir gündeki sosyal medya kullanım sürelerine (F= 4.951, sd= 3-496, p<0.05) göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre; H2a, H2e, H2f, H2g hipotezleri kabul edilmiştir. Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeylerinin yaşam doyumuna etkisi incelendiğinde; katılımcıların sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu düzeyleri sosyal medya bağımlılığı ve yaşam doyumu negatif yönlü düşük düzeyde bir ilişkiye sahiptir (r=-.150, p<0.01). Buna göre; H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Sosyal medyanın en çok tercih edilen kullanım amacı zaman geçirmektir.
- En çok kullanılan sosyal medya platformu Instagram'dır.
- Elde edilen bulgulara göre 24-27 yaş aralığında bulunan katılımcıların yaklaşık 4'te 3'ü, 4 saat ve daha fazla sosyal medya kullanmaktadır.
- Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyleri; cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermektedir. Kadınlar erkeklere göre daha fazla sosyal medya kullanmaktadır.
- Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyleri; meslek değişkenine göre farklılık göstermektedir. Çalışmayan katılımcılar kamuda çalışan katılımcılara göre daha fazla sosyal medya kullanmaktadır.
- Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyleri; yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir. Sosyal medyayı en çok kullanan katılımcılar 24-31 yaş aralığındadırlar.
- Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyleri; aktif bir işe sahip olup olmamak değişkenine göre farklılık göstermektedir. Şu an aktif bir işte çalışmayan katılımcılar sosyal medyayı daha çok kullanmaktadır.
- Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyleri; gelir değişkenine göre farklılık göstermektedir.
- Katılımcıların sosyal medya kullanım düzeyleri; sosyal medyayı günlük kullanım saati değişkenine göre farklılık göstermektedir. Katılımcıların günlük kullanım düzeyi arttıkça sosyal medya bağımlılık oranı da artmaktadır.
- Katılımcıların sosyal medya bağımlılık düzeyleri; eğitim düzeyi değişkenine göre ise farklılık göstermemektedir.
- Katılımcıların yaşam doyum düzeyleri; yaş değişkenine göre farklılık göstermektedir. 28-31 yaş aralığında olan katılımcılar yaşam doyumları en yüksek katılımcılardır.
- Katılımcıların yaşam doyum düzeyleri; aktif bir işe sahip olup olmamak değişkenine göre farklılık göstermektedir. Aktif bir işte çalışan katılımcıların yaşam doyumları daha yüksektir.
- Katılımcıların yaşam doyum düzeyleri; gelir değişkenine göre farklılık göstermektedir. Katılımcıların gelir düzeyleri arttıkça yaşam doyumları da artmaktadır.
- Katılımcıların yaşam doyum düzeyleri; sosyal medyayı kullanım saati değişkenine göre farklılık göstermektedir. Katılımcıların sosyal medyayı günlük kullanım saati arttıkça yaşam doyumları azalmaktadır.
- Katılımcıların yaşam doyum düzeyleri; cinsiyet, meslek ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre ise farklılık göstermemektedir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre şu önerilerde bulunulabilir; Hayatımızı dört bir yandan saran sosyal medyanın farkında olması zor olsa dahi bir bağımlılık riski taşıdığı kabul edilmelidir. Sosyal medya bağımlılığının sonucunda sorumlulukların aksatılması, akademik başarıda düşüş yaşanması, sosyal çevrede sorunlarla karşılaşılması, bireyin yalnızlaşması, bireyin güzellik ve mutluluk algısının değişmesi, bireyin sosyal medya üzerinden siber zorbalığa maruz kalması ve bütün bunların yanı sıra fizyolojik rahatsızlıkların da belirmesi gibi daha birçok olumsuz durumla karşılaşılabilir. Bu nedenle fark edilmesi, teşhis koyulması ve profesyonel destek alınması zor olan sosyal medya bağımlılığının nlenmesine yönelik öneriler önem arz etmektedir.

Öncelikle, bireylerin sosyal medya bağımlılığı konusunda farkındalık sahibi olmaları; kontrolün ellerinden çıktığını fark ettikleri anda bunun bir irade meselesi değil, bağımlılık olduğunu kabul etmeleri ve bu doğrultuda uzman desteğine başvurabilmeleri önemlidir. Bu bağlamda, 2015 yılından itibaren her ilde ücretsiz hizmet veren Yeşilay Danışmanlık Merkezleri (YEDAM), bireylere erişim kolaylığı sağlaması açısından değerli bir kaynak niteliğindedir. Ayrıca, Yeşilay ve benzeri kuruluşların görünürlüğünün artırılması, tanıtım faaliyetlerinin farklı mecralarda desteklenerek yaygınlaştırılması, bağımlılıkla mücadelede önemli katkılar sunabilir.

Bireylerin sosyal medyanın taşıdığı riskleri fark etmeleri, bu riskler hakkında bilgi sahibi olmaları ve gerekli önlemleri almaları için farklı alanlarda yürütülecek farkındalık faaliyetleri büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda; öğrenciler için konunun müfredata dāhil edilmesi, kamu personeline yönelik hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi, sendikalarla iş birliği yapılarak işçilere ulaşılması, kamu spotlarının hazırlanması, haber bültenleri ve dizilerde bilgilendirici içeriklere yer verilmesi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bir danışma hattının oluşturulması, her sağlık ocağında konuyla ilgili yetkin meslek elemanları görevlendirilerek bireylerin davranışsal bağımlılıklar konusunda uzmanlardan bilgi ve danışmanlık almasının kolaylaştırılması, uygulanabilecek öneriler arasında yer almaktadır.

Araştırmanın bulgularına göre katılımcılar sosyal medyayı en çok zaman geçirmek amacıyla kullanmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin sosyal medya kullanımına alternatif olarak sosyal aktivite olanaklarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Yerel belediyelerin, halkın talepleri doğrultusunda belirli aralıklarla çeşitli sosyal etkinlikler düzenlemesi ve bu etkinliklere katılımı artırmak amacıyla ulaşımda kolaylaştırıcı yöntemler geliştirmesi önerilebilir. Ayrıca, halk otobüsleri, otobüs durakları, metrolar ve hastaneler gibi bekleme sürelerinin yoğun olduğu alanlarda, halkın kullanımına açık kk kütüphaneler, gazete ve dergiler ile zekā oyunlarının bulundurulması, bireylerin zamanlarını daha verimli değerlendirmelerine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, bu araştırma, 18 yaş ve üzeri yetişkin bireylerle yrtlmş nicel bir çalışmadır. Gelecekte, sosyal medya bağımlılığının bireyin önemli sosyal destek kaynaklarından biri olan aile içi ilişkilere etkisini incelemek

amacıyla, aile üyelerinin tamamının katılımıyla öncelikle nicel verilerin toplanması, ardından nitel görüşmelerle konunun derinlemesine analiz edilmesi önerilmektedir. Son aşamada ise aile üyeleriyle grup çalışmaları gerçekleştirilerek konuya ilişkin bütüncül bir değerlendirme yapılabilir. Bu doğrultuda yürütülecek çalışmaların hem literatüre hem de uygulama alanına önemli katkılar sağlayacağı öngörülmektedir.

Sosyal ve beşerî bilimlerde yapılan tez çalışmalarında kendine özgü fikirler barındıran proje modelleri ile gerek alan içi gelişimin gerekse toplumsal kalkınmanın daha hızlı gerçekleşeceği ön görülmektedir (Kırışık ve Öztürk; 2022:117). Bu bağlamda, bu araştırma sonucunda ve literatürde yapılan çalışmalara bakıldığında sosyal medya kullanım düzeyinin toplumsal yaşamda bireyleri çeşitli ve çok yönlü sorunlar silsilesi ile karşı karşıya bıraktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle problemin çözümüne yönelik bir model önerisi getirilmesinin gerekli olduğu düşünülmüş ve bir sosyal model önerisi de tasarlanmıştır.

Mobil cihazlarda ve bilgisayarlarda, internet kısıtı, aile erişimi, ebeveyn kontrolü sağlayan birçok uygulama üreticiler tarafından tasarlanmış, başta ebeveynler olmak üzere birçok vatandaş tarafından kullanılmaktadır. Bu ve buna benzer uygulamaların toplum nezdinde daha çok tanınması ve ulaşımın kolaylaştırılması için gerekli kamu kurum ve kuruluşlarının sorumluluk alması gerektiği düşünülmektedir. Hatta, ülkemizde bu uygulamaların sadece çocuklar ve aileleri için değil, tüm yetişkinler için kullanılabilir hale gelebilmesi gerekir. Çünkü sosyal medya ve mobil cihazlarda geçirilen zamanı kontrol edilebilmesi için gerekli desteğin alınması yetişkinler içinde önem arz etmektedir. Bu desteğin sadece meslek elemanları tarafından verilen hizmetlere başvuran ya da sadece cihazlarında bu uygulamaları kullanan kişilere sağlanması büyük bir eksikliklerdir. Bu nedenle, gerekli yasal ve hukuki zeminin oluşturularak öncelikle mobil cihazlarda kullanım süresine göre çeşitli sürelerde uyarılar ve bildirimler veren uygulama ya da özelliğin bulundurulmasının yasal zorunluluk haline getirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneğin, otomobillerde emniyet kemeri takılmadığında sesli ve görüntülü bir uyarı sistemi bulundurmamak uluslararası alanda kabul görmüş bir uygulama haline gelmiş ve bütün üreticiler otomobilleri bu özellik ile piyasaya sürmektedir. Aynı şekilde mobil cihaz üreticileri kullanım süresinin belirli bir süreyi aştığında sesi ve görüntülü uyarılar veren özelliği yasal bir zorunluluk olarak mobil cihazlarda bulundurması gerektiği düşünülmektedir. Gerekli hukuki çalışmalar ile yasal bir zorunluluk olacak bu özelliğin gerekli kamu kurum ve kuruluşları tarafından gündeme alınmasının toplumsal iyilik haline olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde atılan bu adım dünya genelinde de örnek teşkil edebilir.

## REFERANSLAR

- Aydin, F. (2017). *Teknoloji Bağımlılığının Sınıf Ortamında Yarattığı Sorunlara İlişkin Öğrenci Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Erişim Adresi: <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12575/52804?locale-attribute=en>
- Aydoğan, E. (2022). *Yaşlı Bireylerin Sosyal Medya Kullanımı, Yaşam Doyumu, Yalnızlık ve Algılanan Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Berigel, M., Kokoc, M. ve Karal, H. (2012). *Exploring Pre-Service Teachers' Level of Social Networking Sites Addictive Tendencies*. Eurasian Journal of Educational Research, Vol.12, 215-228.
- Büyüköztürk, Ş. (2024). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum* (31. Bs.). Ankara: Pegem Akademi.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research*. Delhi, PHI Learning Private Limited.
- Chang, I. C., Chang, C. H., Lian, J. W. & Wang, M. W. (2018) 'Antecedents and Consequences of Social Networking Site Knowledge Sharing By Seniors: A Social Capital Perspective', Library Hi Tech 36(4): 651-64.
- Çayırılı, E. (2017). *Sosyal Medya Kullanım Özelliklerinin Kişilik Yapılanmaları, Yaşam Doyumu ve Depresyon Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Işık Üniversitesi, İstanbul. Erişim Adresi: <https://acikerisim.isikun.edu.tr/xmlui/handle/11729/1269>.
- Çelenk, E. (2020). *Sosyal Medya Kullanımı ile Yaşam Doyumu Arasındaki İlişki: Sakarya Üniversitesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi. Sakarya.
- Denti, L., Barbopoulos, I., Nilson, I., Holmberg, L., Thulin, M., Wendeblad, M., Anden, I & Davidsson, E. (2012). *Sweden's Largest Facebook Study. Gothenburg Research Institute*. Erişim Adresi: [https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/28893/1/gupea\\_2077\\_28893\\_1.pdf](https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/28893/1/gupea_2077_28893_1.pdf)
- Dinç M., Büyükçorak M. ve Coşgun H., (2013). *Teknoloji Bağımlılığı*. F.K. Yardım, F. Koçyiğit, S. Ceylan, İ. Şahin, M. Uçar, F. İlhan (Ed.). Yeşilay Yayıncılık, İstanbul. Artpres Matbaacılık.
- Doğan Laçın, B. G., Yılmaz, Y. ve İşgör, İ. Y. (2023). *Sosyal Desteğin Mutluluk, Yaşam Doyumu ve Sosyal Medya Bağımlılığı Üzerindeki Etkisinin Araştırılması*, International Journal of Eurasia Social Sciences (iJoess), 14 (51): 13-26.
- Eren, F. (2020). *18-30 Yaş Arasındaki Bireylerin Sosyal Medya Bağımlılığı ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı. İstanbul.
- İsmailoğlu, G. (2023). *Sosyal Görünüş Kaygısının Romantik İlişkilerdeki Yakınlık Düzeyi, Kıskançlık Durumu ve Mizojinik Tutum Üzerindeki Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi. Karabük.

- İşlek, M. S. (2012). *Sosyal Medyanın Tüketici Davranışlarına Etkileri: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Karaman.
- Kaba, İ., Erol, M. ve Güç, K. (2018). *Yetişkin Yaşam Doyumu Ölçeğinin Geliştirilmesi*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(1): 1-14.
- Kara, O. (2023). *We Are Social Dijital 2023 Türkiye Raporu Yayınlandı*. <https://omgiletisim.com/we-are-social-dijital-2023-global-ve-turkiye-raporu-yayinlandi/> (Erişim Tarihi:17.11.2023)
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
- Karavidas, M., Lim, N. K., & Katsikas, S. L. (2005). The effects of computers on older adult users. *Computers in Human Behavior*, 21(5), 697-711.
- Kırışık, F., & Öztürk, K. (2022). *Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımların Geliştirilmesi İçin Bir Model Önerisi: Sosyofest (Sosyal Bilimler Festivali)*. XII. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı. Proceeding Book: 112-117. Kasım. Antalya.
- Kirschner, P. A. & Karpinski, A. C. (2010). *Facebook and Academic Performance*. *Computers in Human Behavior*, 26(6): 1237-1245.
- Liuhan, Z., Yongqiang, S., Nan, W. Xi Zhang, A. (2016). *Understanding the influence of social media on people's life satisfaction through twocompeting explanatory mechanisms*. *Journal of information management* 68(3): 347-361.
- Sheafor, B. ve Horejsi, C. (2014). *Sosyal Hizmet Uygulaması: Temel Teknik ve İlkeler*. Nika Yayınevi: Ankara.
- Shete, A., Shete, A.A., Dube, S.P. ve Dubewar, A.P. (2020). Sample size calculation in Bio statistics with special reference to unknown population. *International Journal for Innovative Research in Multidisciplinary Field*, 6(7), 236-238. doi: 10.2015/IJIRMF.2455.0620/202007040
- Skelton, A. (2012) *Social Demographics: Who's Using Today's Biggest Networks*
- Şahin, C. ve Yağcı, M. (2017). *Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği- Yetişkin Formu: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 18 (1): 523-538. Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59268/851452>
- Turel, O., Serenko, A. ve Giles, P. (2011). *Integrating Technology Addiction and use: an Empirical Investigation of Online Auction Users*. *Mis Quarterly*, 35(4): 1043-1062.
- Türkel, Z. ve Dilmaç, B. (2019). *Ergenlerde Sosyal Medya Kullanımı, Yalnızlık ve Yaşam Doyumu Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1): 57-70.



# **Afganistan ve İnan Arasında Sınır Aşan Su Anlaşmazlığı: Hirmend Nehri Açısından Bir Analiz**

**Mehmet DALAR\***

---

\* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: [dalar\\_m@ibu.edu.tr](mailto:dalar_m@ibu.edu.tr) ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5044-859X>

## ÖZET

Bu çalışmada Afganistan'dan kaynaklanarak İran'a akan sınır aşan tatlı su kaynağı Hirmend Nehri ile ilgili iki devletin bu nehir konusundaki tutum ve pozisyonları, görüşleri, suları kullanımları, tarihsel arka planı ve yaptıkları yasal düzenlemeleri incelenecek olup bu nehrin iki devletin siyasal, hukuksal geleceğine ne şekilde yön verdiği üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede öncelikle bu nehrin coğrafi ve morfolojik özellikleri ile kapsadığı havza ele alındıktan sonra, iki devlet arasında nehrin kullanımıyla ilgili anlaşmazlığın tarihsel geçmişine değinilecektir. Bu nehrin kullanımıyla ilgili iki devlet arasında akdedilen 1973 tarihli antlaşmanın niteliğine ve getirdiği hükümlere değinildikten sonra antlaşmanın uygulanma sorunu, tarafların bu konudaki tutum ve görüşleri ele alınacaktır. 1973 tarihli antlaşmayı uluslararası su hukuku ilkeleri açısından da değerlendiren bu çalışma, anlaşmazlığın temel noktalarını, nedenlerini ve çözümle ilgili önerileri inceleyecektir.

*Anahtar terimler: Hirmend nehri, sınır aşan sular, 1973 antlaşması, su tahsisi, kuraklık*

---

## GİRİŞ

Dünyada tatlı su kaynakları kıttır. Tüm canlılar için hayati öneme sahip olan su kaynakları aşırı tüketim, kuraklık, kirlenme gibi faktörlerden dolayı çok ciddi risk altındadır. Bu açıdan tatlı su kaynaklarının korunması, temiz tutulması, sürdürülebilir olması için devletlerin hem ulusal hem uluslararası düzeyde ciddi tedbirler almaları gerekmektedir. Çok önemli tatlı su kaynakları olan dünyadaki akarsuların çoğu birden fazla devletin ülkesinden geçmekte ve bu devletlerce kullanılmaktadır. Bu akarsuların bir kısmı sınır oluştururken diğer kısmı sınır aşarak akımlarını sürdürmektedirler. Özellikle sınır aşan sularda anlaşmazlık daha fazla olabilmektedir. Suların ülkesinden kaynaklandığı kaynak niteliğindeki yukarı çığır devleti ile suların ülke/lerinden geçtiği aşağı çığır devletleri arasında sulardan faydalanma hakkı konusunda anlaşmazlıklar olabilmektedir. Bu anlaşmazlıklar zaman zaman gerginliğe de neden olabilmektedir. Bu çalışmaya konu olan Afganistan'dan kaynaklanıp İran'a akan Hirmend nehri de bu niteliktedir.

Her ne kadar farklı çalışmalarda nehrin adı "Helmand/Helmenđ" olarak kullanılmakta ise de bu çalışmada "Hirmend" adı tercih edilmiştir. İki kısımdan oluşan Hirmend sözcüğü eski Farsça kökenlidir. "Su-Ab" anlamında "Hir" ile "tutan/sahip" anlamında "Mend" sözcüklerinin birleştirilmesi ile oluşturulan Hirmend "Su tutan" anlamındadır. Paştucada kullanılan "Helmenđ" de aynı anlamda kullanılmaktadır. Afganistan'da Hindikuş'un Babadağlarından kaynaklanan, 150 bin kilometre karelik drenaj havzasına sahip olan bu nehir, 1150 km (bazı kaynaklara göre 1300 km) uzunluğunda

olup, Afganistan-İran sınırını geçerek İran'daki Sistan-Belucistan bölgesindeki Hamun Gölüne akmaktadır. Bu göl de birbirine bağlanan üç kısımdan oluşur: Hamun Saberi, Hamun Pozak ve Hamun Hirmend (Mousavi ve Ehsani, 2025, 61). Hirmend Nehri, Asya'nın en büyük ve en önemli 10 nehri arasında yer almakta olup İran için büyük önem taşımaktadır. Aslında Hirmend, Sistan'ın can damarıdır ve bu vilayetin yaşamı doğrudan bu nehre bağlıdır; İran için önemi Mısır'daki Nil Nehri ile karşılaştırılabilir. Hirmend aynı zamanda İran sınırındaki Hamun Gölü'nün ana su kaynağıdır. Hamun Gölü'ne sağladığı su miktarı, diğer nehirlerin toplamından çok daha fazladır ve Hirmend'in su miktarındaki azalma sonucunda Hamun Gölü'nün ekonomik önemi de azalmıştır; çünkü geçmişte, bu nehir bölgenin sanayi ve tarımsal gelişiminde doğrudan rol oynamasının yanı sıra, Hamun Gölü'ne su sağlayarak balıkçılık ve el sanatları gibi ikincil sektörlerin de gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Hiramend, Afganistan'dan İran'a girdikten sonra "İran'ın Nil'i" olarak adlandırılmış ve bir zamanlar verimli ve bereketli bir delta oluşturmuştur (Karamzade ve Moradyan, 2017, 343).

İran'da su kaynaklarının azalması dünya ortalamasının çok üzerindedir ki bu oran %56'dır. Bu durum özellikle doğu sınırlarında güvenlik risklerini beraberinde getirmektedir. Su kıtlığı, tarımsal üretim ve toplumsal refahı olumsuz etkilediğinden ulusal güvenliği zayıflatmaktadır. Özellikle bu akarsuyun aktığı İran'ın doğu bölgesi kuraklık riskiyle karşı karşıya kaldığından su azlığı iç güvenlik sorunlarına da yol açmaktadır (Destcerdi, 2021, 769).

Afganistan ve İran arasındaki Hirmend Nehri anlaşmazlığı, yaklaşık 150 yıllık bir geçmişe sahiptir. 1872'de bu konuda hakemlik yapan İngiliz Goldsmith'in Afganistan-İran sınırını çizmesiyle başlayan bu süreç günümüze kadar devam etmektedir (Nagheebey ve Warner, 2022, 553). Bu uzun süreli anlaşmazlık, sadece teknik bir su paylaşımı sorunu olmaktan öte, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin, güvenlik kaygılarının, ekonomik çıkarların ve bölgesel güç dengelerinin kesiştiği çok boyutlu bir meseledir (Ghoreishi vd, 2024, 665). Aşağıda da değinileceği gibi bu nehirle ilgili 1973 yılında özel antlaşma yapmış olan Afganistan ve İran, tatlı su kaynağı olan akarsularla ilgili genel antlaşma niteliğindeki 1997 tarihli BM Su Yollarının ulaşım dışı kullanımı sözleşmesine taraf değildirler (UN Treaty Colleciton, 1997). 1973 yılında imzalanan Hirmend Nehri Antlaşması, uzun süren müzakereler sonucunda elde edilen önemli bir diplomatik başarı olarak görülse de, antlaşmanın uygulanması ve etkinliği konusunda ciddi tartışmalar bulunmaktadır (Hessami, 2023). Bazı uzmanlar bu antlaşmayı "en kötü antlaşma" olarak nitelendirirken, diğerleri "en iyi antlaşma" olarak değerlendirmektedir (Nagheebey, 2024, 25). Bu çelişkili değerlendirmeler, antlaşmanın hukuki yapısının ve uygulama mekanizmalarının yetersizliğine işaret etmektedir.

Bu çalışmanın amacı iki devlet arasında önemli sınır aşan su sorunu olarak görülen Hirmend Nehri anlaşmazlığının hukuki ve siyasi boyutunu inceleyerek çözüm önerileriyle su yönetiminde tarafların uzlaşma alanlarını ortaya koymak ve iki ülkenin gelecek için potansiyel işbirliği mekanizmalarını tespit etmektir. Afganistan'ın yukarı çığır, İran'ın aşağı çığır ülkesi olduğu bu nehir ile ilgili her ne kadar özel ikili antlaşma yapılmış olsa da gerek çevresel, iklimsel gerekse sosyo ekonomik koşullar nedeniyle yapılan antlaşma istenen sonucu vermekten uzaktır. Özellikle hakkaniyetli kullanım konusunda bazı antlaşma hükümlerinin yetersizliği veya muğlaklığı nedeniyle tarafların farklı yorumları, güven krizine yol açmaktadır.

Bu çalışmanın argümanı uyumsuzluğu etkileyen iklimsel, coğrafi ve morfolojik faktörlerin yanında antlaşma olsa bile kıyıdaş devletlerin iç ve dış politika sorunlarını öncelikli hedef olarak gördükleri için bir sonuca ulaşamadıkları yönündedir. Afganistan'daki siyasi istikrarsızlıklar ve İran'ın dış politika öncelikleri sorunun çözümünü etkilemektedir. Çalışma şu sorulara da yanıt arayacaktır: Taraflar arasında yapılan antlaşma gereği gibi uygulanmakta mıdır? Uygulanmıyorsa nedeni nedir? Nehir suyunun akışında iklimsel ve coğrafi etkenler ne kadar etkili olmaktadır? Taraflar buna karşı ne gibi önlemler almaktadırlar? Bu nehir üzerinde yapılan projeler, aşağı çığır devletine akan suyu gerçekten azaltmış mı? Suyun azalmasını önlemek için yukarı çığır devleti gerekli teknik önlemler almakta mıdır?

### **Hirmend Nehri'nin Özellikleri ve Kapsadığı Alan**

Yaklaşık 800 mil (1300 km)<sup>1</sup> uzunluğa sahip Hirmend Nehri, Afganistan'da Kabil'in yaklaşık 40 km batısında Hindikuş sıradağlarının Koh-e Baba tepelerinden kaynaklanmakta ve uzun bir akışın ardından İran topraklarına girerek Afganistan–İran sınırının 55 kilometresini oluşturan kapalı havza niteliğindeki alana akmaktadır. Nehir, Sistan Deltası'nda sonlanmakta ve burada Hamoun-e Puzak, Hamoun-e Saberi ve Hamoun-e Hirmand olmak üzere birbirleriyle bağlantılı üç büyük sulak alan sistemini beslemektedir. Yağışın olağanüstü yüksek olduğu dönemlerde ise sular güneye doğru taşarak yerleşimin bulunmadığı Goud-e Zereh çöküntüsüne ulaşmaktadır. Ortalama 9.552 milyon metreküp yüzey suyu potansiyeline sahip olan Hirmend Nehri, 2010 yılı itibarıyla Afganistan'da 5,8 milyon, İran'da ise 1,05 milyon nüfusun yaşadığı, her iki ülkede de sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgeler için hayati bir su kaynağı olarak büyük önem arz etmektedir. Hirmend Nehri Havzası'ndaki su varlığı büyük ölçüde sulama

---

<sup>1</sup> Bu nehrin uzunluğu konusunda değişik kaynaklar farklı rakamlar vermektedir. Bunun nedeni, nehir morfolojik yapısı ile nehir sularının iklimsel ve coğrafi şartlardan önemli ölçüde etkilenmesidir. Yağışın fazla olduğu yıllarda nehir menderesler şeklinde aktığından uzunluğu artarken, yağışın az olduğu kurak dönemlerde ise azalmaktadır. Yıllar itibarıyla nehrin yatak değişimleri ve morfolojik yapısıyla ilgili bkz. (Futuhi, Nigareş ve Haddad, 2022/1401, 131-132).

amaçlı kullanılmakta olup, Afgan ve İranlı çiftçiler açısından temel geçim unsurlarından birini oluşturmaktadır. Ancak özellikle daha yüksek nüfus bağımlılığı ve yetersiz altyapı koşulları nedeniyle Afganistan başta olmak üzere, her iki ülke de havza halkına yeterli içme suyu temininde ciddi güçlüklerle karşı karşıyadır. Bunun yanı sıra Hirmend Nehri, sınır aşan Hamun sulak alanlarının ekolojik sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Sulak alanların yalnızca İran tarafı Ramsar Sözleşmesi kapsamında koruma altına alınmış olup, bu alanlar 2016 yılında UNESCO Biyosfer Rezervi olarak tescil edilmiştir. Hirmend Nehri deltası ve Hamun sulak alanları çevresinde yaşayan nüfus, sınırın her iki tarafında da ağırlıklı olarak tarımla geçimini sağlamakta; su seviyelerinin yükseldiği dönemlerde ise balıkçılık, kamış toplama ve kuş avcılığı gibi faaliyetlere yönelmektedir (Nagheeb, 2024, 32).

Havzasının yüzde 95'nin Afganistan'da olmakla birlikte İran'ın Sistan-Belucistan bölgesi için uzun yıllar hayat kaynağı olan bu nehrin oluşturduğu geniş sulak alanları, sığ gölleri ve lagünler kompleksini, yaban yaşam için bir sığınak haline getirmiştir. Bu niteliğe haiz olan bölge uluslararası toplum tarafından Ramsar Sözleşmesi kapsamında uluslararası öneme sahip bir sulak alan olarak belirlenmiştir. Son 5000 yıldır Hamun sulak alanları, Orta Asya halkı için önemli bir yiyecek ve barınak kaynağı olmuştur. Ne var ki yenilebilir su kaynağı olmasına rağmen bu nehir kuraklık ve aşırı kullanım nedeniyle can çekişmektedir. Mevsimsel yağış dengesizliğinin önüne geçebilmek için 1950'lerde inşa edilen 2.720 milyon metreküp kapasiteli Kajaki Barajı ve 435 milyon metreküp kapasiteli Arghandab Barajı, mevsimsel seli kontrol etmeye ve mevsimsel kuraklık dönemlerinde nehre su salmaya yardımcı olmaktadır (Dehban vd, 2014, 308). Yıllık ortalama su veriminin 2.200 milyon metre küp olduğu ifade edilen bu nehir, Afganistan kaynaklı olmasına rağmen sulanabilir en verimli kıyıları İran'da bulunmaktadır. Mısır'ın Nil'e olan bağımlılığı neyse Sistan bölgesinin bu nehre olan bağımlılığı o ölçüdedir (Hanifi, 2013). Bu nehrin diğer özelliği ise morfolojik karakterinden kaynaklanmaktadır. Menderesler oluşturarak ve farklı kollara ayrılarak akan bu nehrin yapısı ve debisi iklim etkisiyle farklı olabilmekte ve yatak değiştirebilmektedir. Bu morfolojik değişiklikler, İran topraklarının bir kısmını Afganistan topraklarına kaymasına yol açmaktadır. Nehir yatağı değiştiğinde ise sınırın yeniden düzenleneceğini öngören iki ülke arasında herhangi bağlayıcı bir antlaşmanın olmaması, uyuşmazlıkların artmasına yol açabilmektedir. Bu konuyla ilgili bir anlaşma olmaması halinde ileride her iki devlet için önemli bir güvenlik sorununa neden olabilir (Pishgahifard vd, 2023, 191-192).

### **Anlaşmazlığın Tarihsel Arka Planı**

Esasen Hirmend Nehri anlaşmazlığı 1857'den sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira bu tarihten önce tek parça halindeki Sistan ve Belucistan

halkı nehir sularından ortak örf adet kurallarına göre faydalanmak idiler. 1857'de İngilizlerin müdahalesiyle bu bölge Afganistan ve İran arasında ayrıldıktan sonra bu nehrin sularıyla ilgili anlaşmazlık ortaya çıkmaya başlamıştır (Mousavi ve Ehsani 2025. 64.). Bunun sonucunda 1857'de İran'ın Afganistan'ı tanımasından bu yana, İran ve Afganistan arasında Hirmend Nehri'nin su paylaşımı konusunda anlaşmazlık sürekli hale gelmiş olup halen devam etmektedir (Dehshiri ve Hekmatara, 2019, 607; Islami, Sarhadi, Faizi, 2019, 80). Esasen Hirmend Nehri anlaşmazlığının kökleri, 19. yüzyılda İngiliz ve Rus devletlerinin yayılcı politikalarına konu olan bölgedeki rekabetlerine kadar uzanmaktadır. İngiltere, 1837 Paris Antlaşması'nı İran'a dayattıktan ve İran, Herat vilayetiyle birlikte Afganistan'ın bağımsızlığını 1857'de tanımak zorunda kaldıktan sonra, Hirmend Nehri'nin sularının paylaşılması konusundaki anlaşmazlık iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır. 1837 antlaşmasının 6. maddesi uyarınca İran, bu konuda İngilizlerin arabuluculuğunu kabul etmek zorunda kalmıştır (Karamzade ve Moradyan, 2017, 344). Aslında malum sömürgeci zihniyetleriyle İngilizlerin bu antlaşmayla Herat bölgesini İran'dan ayırması ve sınır aşan suların oluşturduğu sınırları kabul ettirmesinin nedeni, iki devlet arasında sürekli bir sınır anlaşmazlığından yararlanarak Hint kıtasındaki hegemonyasını ve kendisine bağımlılığını arttırmak istemesiydi. Zira anlaşmazlığı çözmek için yaptığı her girişim iki tarafı da memnun etmeyecek şekilde sonuçlanmıştır (Mousavi ve Ehsani, 2025, 63). Bu kapsamda 19 Ağustos 1872 tarihinde İngiltere'nin görevlendirdiği hakem Sir Frederic Goldsmith, Afganistan ve o dönem Kaçar Hanedanlığına yönetilen İran arasındaki sınırı belirlerken, Hirmend Nehri'nin su paylaşımı konusunda net bir düzenleme yapmamıştır (Nagheeb, 2024, 34; Rahmanian ve Boraghi, 2010, 39). Bununla birlikte Afganistan'ın İran topraklarının ihtiyaç duyduğu suyu azaltacak herhangi bir tesis inşa etmesini yasaklayan Hakem Goldsmith'in kararına göre, Kohak'ın yukarıdaki Hirmend Nehri'nin iki yakası Afganistan'a ait olacak ve Kohak'ın aşağıdaki Hirmend Nehri'nin ana kanalı İran'ın Sistan bölgesinin doğu sınırı olarak kabul edilecekti (Karamzade ve Moradyan, 2017, 344). Bu ilk dönem sınır belirleme süreci, gelecekteki anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur. Afgan hükümeti, İngiltere'nin desteğiyle, yirminci yüzyılın başlarında Hirmend Nehri'nin Afganistan'a ait ulusal bir nehir olduğunu ve bu konuda herhangi bir anlaşmazlık olmadığını iddia etmiştir. 1896 yılında şiddetli yağışların neden olduğu doğal faktörlerden kaynaklı Hirmend Nehri'nin akış yönünün değişmesiyle, sınır bölgesinde bu kez İngiliz Binbaşı McMahon, Goldsmith tarafından düzenlenmiş belirsiz sınırları 1903 yılında onaylayarak, Hirmend'in sınır bölgesindeki su kaynaklarını iki ülke arasında eşit olarak paylaşmıştır. Ancak 1905 yılında fikrini değiştirerek Hirmend sularının üçte ikisini Afganistan'a, üçte birini ise İran'a tahsis etmiştir. McMahon'ın kendisi de daha önce sınır aşan Hirmend'in su kaynaklarının %62'sinin İran'ın, sadece %16'sının ise Afganistan'ın elinde olduğunu belirttiği aktarılmıştır. Bununla

birlikte İran'a suyun üçte birini tahsis eden McMahon'un bu düzenlemesi Afganistan'ın sınır bölgesine göre daha verimli ve daha yoğun nüfuslu olan İran'ın sınır bölgesinin zarar görmesine neden olduğu ve adaletsiz paylaşım olduğu ileri sürülen bu paylaşımın İran sınır sakinlerinin haklarını göz ardı ettiği düşünülmüştür (Dehshiri ve Hekmatara, 2019, 607).

20. yüzyılın ilk yarısında, her iki ülke de Hirmend Nehri'nin sularından yararlanma konusunda kendi ulusal çıkarlarını öne çıkarmaya başlamıştır. İran, aşağı çığırda bulunan Sistan bölgesinin tarımsal ve ekonomik gelişimi için nehir sularına ihtiyaç duyarken, Afganistan yukarı çığırda sulama ve tarımsal kalkınma projelerini hayata geçirmeye çalışmıştır (Rahmanian ve Boraghi, 2010, 41). Rıza Şah ile o zamanki Afganistan Kralı Muhammed Zahir Şah arasındaki dostane ilişkiler nedeniyle, iki taraf arasında Hirmend anlaşmazlığını çözmek için 1939 yılında bir antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, İran topraklarının yaklaşık 48 kilometre içindeki Hirmend suları iki ülke arasında eşit olarak paylaştırıldı ve Afgan hükümeti sınır bölgesinde yeni kol nehirler oluşturmayacağına söz verdi. Ancak tüm Afgan yetkililerinin bu anlaşmadan memnun olmaması ve Rıza Şah'ın 1941'de sürgüne gönderilmesi nedeniyle, Afgan parlamentosu 1939 anlaşmasını onaylamayı reddetmiş ve ardından 1945'te Hirmend Nehri üzerinde barajlar ve saptırma kanalları inşa etmek için ABD ile antlaşmalar imzalamıştır. Daha sonra, 1949'da İran tarafından şiddetle protesto edilmesine yol açan Hirmend Nehri üzerinde büyük Kajaki Barajı'nın inşaatına başlanmıştır. 1959 yılında ABD'nin arabuluculuğunda Washington'da iki hükümetin temsilcilerinin yaptıkları görüşmelerden sonuç çıkmamıştır (Dehshiri ve Hekmatara, 2019, 607).

Bu dönemde, iki ülke arasında su paylaşımı konusunda çeşitli görüşmeler yapılmış ancak kalıcı bir anlaşmaya varılamamıştır. Bir antlaşma olmamasının da etkisiyle 1950'li ve 1960'lı yıllar, Hirmend Nehri anlaşmazlığının yoğunlaştığı ve iki ülke arasında ciddi diplomatik gerginliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Afganistan, ABD desteğiyle Hirmend Vadisi Projesi'ni başlatmış ve nehir üzerinde çeşitli barajlar ve sulama kanalları inşa etmiştir (Nagheeb, 2024, 36; Abidi, 1977, 367). Bu projeler, İran'a akan su miktarını önemli ölçüde azaltmış ve Sistan bölgesinde ciddi su kıtlığı baş göstermiştir.

Aşağı devlet konumunda bulunan İran, Afganistan'ın tek taraflı su geliştirme projelerini aşağı devlete önemli zarar vermemesi ile ilgili uluslararası su hukuku ilkelerine aykırı bulmuş ve diplomatik kanallarla itirazlarını dile getirmiştir. Her iki devletin ABD ile ilişkilerinin iyi olduğu 1950'lerde başlayan müzakereler, uzun yıllar boyunca devam etmiş ancak her iki tarafın da kendi pozisyonlarında ısrarcı olması nedeniyle ilerleme kaydedilememiştir. Bu dönemde, su anlaşmazlığı sadece teknik bir mesele olmaktan çıkmış, iki ülke arasındaki genel siyasi ilişkileri de olumsuz

etkilemeye başlayan bir etmen olmuştur. Ancak 1970'lere gelindiğinde ABD'nin de teşviki ile taraflar uzlaşmaya varabilmiş ve antlaşma yapabilmişlerdir (Abidi, 1977, 367-368).

### **Sınır Aşan Su Antlaşması Örneği: 1973 Hirmend Nehri Antlaşması**

1970'li yılların başında, uzun süren müzakereler sonucunda bir anlaşmaya varılabiliştir. 1973 Hirmend Nehri Antlaşması, her iki ülkenin de belirli tavizler vermesi sonucunda imzalanmıştır (Abidi, 1977, 370; Hessami, 2023, 26). Antlaşma, İran'a yıllık 850 milyon metreküp (26 metreküp/saniye) su tahsisi öngörmüş ve iki ülke arasında su paylaşımı konusunda ilk kez yazılı hukuki bir çerçeve oluşturmuştur. Bununla birlikte bu antlaşmanın İran için adil olmadığı iddia edilmiştir. Zira Hirmend suyunun %70'inden fazlası bir zamanlar İran'a girerken, bu anlaşmaya göre İran'ın payı %10'un altına düşürüldüğü ve bu antlaşmanın imzalanmasının Afganistan için diplomatik bir zafer olarak kabul edildiği argümanı öne çıkmıştır. Bu antlaşma iki ülkenin parlamentoları tarafından da onaylanmakla birlikte 1973'teki Afganistan hükümet darbesi nedeniyle antlaşma belgeleri el değiştirmemiştir (Dehshiri ve Hekmatara, 2019, 607-608).

1973 Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra, 1973'te (Abidi, 1977, 373) ve 1978 hükümet darbesi ile 1979 Sovyet işgali gibi Afganistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, antlaşmanın uygulanmasını büyük ölçüde engellemiştir (Nagheeby ve Warner, 2022, 563.). Zira bu dönemde, su paylaşımı meselesi arka plana itilmiş ve iki ülke arasındaki ilişkiler daha çok bölgesel ve jeopolitik dinamikler tarafından etkilenmiştir.

13 Mart 1973 tarihinde iki ülkenin başbakanları tarafından Kabil'de imzalanan antlaşma, 12 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca teknik ortak komisyonların teşekkülü ve tarafların iradeleriyle oluşturulacak hakemlikle ilgili olmak üzere iki protokol de antlaşmaya eklenmiştir (Bkz. Hirmend Nehri Antlaşması, 1973).

Antlaşmanın I/c maddesi, "normal su yılı" tanımını getirmiştir. Buna göre Normal Su Yılı, Kajakai Barajı'nın yukarısında bulunan Dehrawud hidrometrik istasyonunda ölçülen ve hesaplanan, 1 Ekim'den sonra takip eden yılın Eylül sonuna kadar toplam su hacminin 5661,71 milyon metre küp olduğu yıl olarak tanımlanmaktadır. 1973 Antlaşması, esasen İran'ın başlangıçta reddettiği, suyun öncelikle sulama amaçlı tahsis edilmesini öngören önceki Delta Komisyonu'nun tavsiyelerine dayanıyordu. 1973 Antlaşması'na göre, Afganistan, normal (veya normalin üzerinde) bir su yılında İran'a saniyede ortalama 22 metreküp su sağlamakla yükümlüdür; buna ek olarak "iyi niyet ve kardeşlik ilişkileri" için saniyede 4 metreküp daha su aktarması gerekmektedir. Bu miktar yıllık yaklaşık 850 milyon metreküp suya denk gelmektedir; bu da tüm havzadaki ortalama yüzey suyu

mevcudiyetinin (9.552 milyon metreküp) yalnızca %8,5'ine veya Dehrawud istasyonunda ölçülen 5.661,71 milyon metrekübün %14'üne ve Sistan'daki toplam su talebinin ve ihtiyacının %14'ünden daha azına karşılık gelmektedir (Nagheeb, 2024, 38).

Bu antlaşmanın getirdiği temel hükümler kısaca analiz edilirse (Abidi, 1977, 370-371; Hessami, 2023, 29 vd; Karamzade ve Moradyan, 2017, 345-346; Hearn, 2015):

1. İran'ın Sistan-Belucistan vilayetindeki tarımsal ve içme suyu ihtiyaçlarını karşılamak için antlaşmada belirlenen miktarda su tahsis edilmiştir. Bu kapsamda yıllık ortalama 850 milyon metreküp (yaklaşık 26 metreküp/saniye) su tahsis edilmiştir. İran'a adı geçen miktarda suyu tahsis edilen Hirmend Antlaşması esnek; zira, I. maddesine göre düşük akış yıllarında, İran'a tahsis edilen akışın, belirli bir ay veya aylar için normal bir yılda ölçülen sapmalara orantılı olarak azaltılmasına yönelik hükümler içermektedir. Dikkati çeken diğer husus ise antlaşmanın 5. Maddesidir. İran'ın antlaşmada belirtilen su miktarından daha fazla talep edemeyeceğini öngören bu madde, Afganistan'a da İran'ı kısmen veya tamamen sudan mahrum edecek herhangi bir işleme girişmeyeceği ödevini getirmektedir. Diğer taraftan aynı madde, Afganistan'ın su dengesi üzerindeki tüm haklarını elinde tutacağını ve "suyu dilediği gibi kullanma veya elden çıkarma" hakkına sahip olacağını öngörmektedir. Bununla birlikte, bu ayrıcalık, Hirmend Deltası'na sürekli su akışının önemini kabul eden ve akışın durması durumunda Komisyon üyelerinin sorunu en aza indirmek için planlar geliştirmesi gerektiğini belirten 6. maddesi ile dengelenmektedir.

2. Antlaşma, su akışının ölçülmesi ve izlenmesi için teknik mekanizmalar öngörmüştür. Buna göre hem İran hem de Afganistan, antlaşmaya uyduklarından emin olmak için birbirlerini izleme yetkisine sahiptir. Antlaşma, düşük akış yıllarında İran Komiserinin Dehrawud'daki akış ölçümlerine erişebileceğini ve hatta akışı gözlemleyip kendi ölçümlerini almasına izin verileceğini belirtmektedir (Protokol 1, Madde 5). Ayrıca, hem Afgan hem de İran Komiserlerinin İran'a su teslimatını birlikte ölçeceklerini de hükme bağlanmıştır (Protokol 1, Madde 6). Bu mekanizmaların detayları ve uygulama prosedürleri yeterince açık olmamakla birlikte taraflar için bu konuda önemli bir temel oluşturmuştur.

3. Antlaşma, iki ülke arasında su yönetimi konusunda işbirliğini teşvik etmek amacıyla ortak komisyonlar ile ölçümü için müşterek istasyonlar kurulmasını ve teknik çalışma gruplarının oluşturulmasını öngörmüştür. Bu bakımdan uluslararası sözleşmelerin de öngördüğü katılım ve koordinasyon mekanizmaları bu antlaşmada benimsenmiş olup, hem su yönetimi hem de antlaşmanın uygulanması için gerekli görülmüştür.

4. Tarafların antlaşmanın uygulanması ve yorumlanması konusunda anlaşmazlık yaşamaları kaçınılmazdır. Antlaşma bu hususu da düşünerek 2 nolu protokol ile uyuşmazlık tahkim mekanizmalarını öngörmüştür. Bu itibarla taraflar arasındaki anlaşmazlıkların diplomatik yollarla veya daha sonra üçüncü tarafın arabuluculuğuyla çözüleceğini öngören antlaşma, çözüm sağlanamaması durumunda, Protokol 2 uyarınca, olguların tespiti ve bir Tahkim Mahkemesinin kurulmasını içeren ayrıntılı bir tahkim sürecini düzenlemektedir. Gerek nehrin kullanımı, gerekse antlaşmanın uygulanması ve yorumlanmasıyla ilgili uyuşmazlıkların yargı organı aracılığıyla çözülecek olması, bu konuda iki tarafın da ilişkilerini güçlü bir hukuki temele dayandırma amacını güttüğü izlenimini vermektedir.

Yukarıda kısaca değinildiği gibi, aşağı çığır ülkesi olarak İran'a belirli su miktarının tahsisini öngördüğü, iki ülke arasında teknik işbirliğini amaçladığı, sorunların çözümü için hakemliği öngördüğü değerlendirilen bu antlaşmanın her ne kadar gelecek vadeden iyi bir düzenleme olduğu düşünülse de bu antlaşmaya bir takım *eleştiriler* de yöneltilmiştir:

Antlaşmanın su kaynaklarının entegre olarak nasıl yönetileceğiyle ilgili ilkeler içermediği, sadece belirli su miktarının tahsisine odaklanan antlaşmanın, havza bazlı bir su yönetimi yaklaşımını düzenlemesi yerine bu konuya girmediği, antlaşmada geçen ve özellikle sınır aşan sular için sıkça kullanılan “hakkaniyete dayalı adil ve makul kullanım” gibi kavramın işlevsel tanımı yapılmadığı ifade edilmiştir (Arfa vd, 2025; Loodin ve Wolf, 2021). Hükümlerinin uygulanmasını güvence altına alacak güçlü bir çözüm mekanizmasını içermeyen antlaşma, bağlayıcı bir hakemlik sistemini de getirmediği ileri sürülmüştür (Abidi, 1977, 371; Nagheeby, 2024, 38). Antlaşma “önemli zarar vermeme”nin ne olduğunu belirlememiş olup bu konudaki devletlerin yükümlülüğü konusunda belirli bir yöntem ortaya koymamıştır (Mottaghi vd 2023; Mianabadi vd, 2020, 3449). Özellikle yaz aylarında kuraklığın ve buharlaşmanın hüküm sürdüğü bölgede iklim değişikliği, çevresel sürdürülebilirlik gibi faktörlere yer vermediği ileri sürülen bu antlaşmanın (Dehban vd 2014, 315) muğlak hükümler içerdiği, hidrolik bilgi alışverişi ve veri paylaşımı gibi şeffaflıkla ilgili düzenlemelere yeterince değinmediği ifade edilmektedir. Ayrıca antlaşmanın uygulanmasıyla ilgili mekanizmaların yetersiz veya etkin işletilmemesi beraberinde karşılıklı güven sorununu da getirmektedir (Nagheeby ve Warner, 2022, 562; Mottaghi vd ,2023; Mianabadi vd, 2020, 3459).

Bu eleştirilere karşın, çoğu uluslararası antlaşmalarda muğlak hükümlerin olduğu dikkate alınırsa bu antlaşma hükümlerinin uygulanması halinde eleştiri noktalarına da açıklık getirilecektir. Aşağıda da değinileceği gibi, taraflar antlaşmanın uygulanmasında sorun yaşamaktadırlar. Bunun dışında antlaşmanın getirdiği tahkim mekanizması her ne kadar bağlayıcı olmadığı ileri sürülse de bu mekanizma uyuşmazlık yaşayan herhangi bir

tarafça harekete geçirilmiş değildir. Sonuçta temeli antlaşmaya dayanan tahkime taraflardan bir gittiği halde diğer taraf karşı çıkarsa antlaşmayı açıkça ihlal edeceği ortaya çıkacaktır ki böyle bir durum oluşmamıştır. Tahkime gidilmesi halinde, iklimsel, morfolojik ve coğrafi faktörler gibi somut verileri de dikkate alacak mahkeme, antlaşmayı yorumlayarak önemli zararın mahiyeti ve devletlerin yükümlülükleri konusunda nihai çözümü karara bağlayabilecektir.

### **Kıyıdaş Devletlerin Soruna Bakışları ve Görüşleri**

Yukarı çığır ülkesi olan Afganistan ile aşağı çığır ülkesi olan İran arasında bu konuda farklı çıkar algısı, tarihsel ve siyasal nedenlerle ciddi görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Her devlet, kendi görüş ve bakış açılarını coğrafi, iklimsel, tarımsal faktörler ile projeler bağlamında gerekçelendirerek hukuki ve siyasal argümanlarını temellendirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte özellikle kurak mevsimlerde nehir suyunun azalması ve Afganistan'ın bu nehir üzerindeki baraj projeleri iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Afganistan'ın bu nehir üzerinde 1947-49 yıllarında Kajaki Barajı ve Bakra Su Yönlendirme Barajını inşa etmesi, İran'a akan su miktarının azalmasına yol açmıştır. Kemal Han Barajı 2015'te hizmete girmiştir. Kemal Han'ın barajının üçüncü fazı inşaatına 2017'de başlanmıştır. Şu anda Afganistan'da Hirmend Havzasında ve Hamun'un sulak alanlarının yukarı kesiminde 19 baraj ve 34 su yönlendirme kanalı bulunmaktadır. İran tarafına akan suyun azalmasına neden olan bu barajlardan en önemlisi Kajaki Barajıdır (İslami, R. vd, 1398/2019,85-86.). 1999 ile 2009 yılları arasında yaşanan kuraklık, bölgedeki insanların suya karşı hassasiyetini artırmış ve iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir. Bu kuraklık döneminde Taliban hükümeti, 1999'dan 2001'e kadar Kajaki Barajı'nda su tutarak Hirmend Nehri'nden İran'a su akışını kesmiştir. Bu süre zarfında Sistan bölgesindeki kaynakların çoğu kuruyarak kum fırtınalarına, tarım arazilerinin zarar görmesine ve İran'da büyük bir halk sağlığı krizine yol açtığı bildirilmiştir (Kocatepe, 2024, 319-320). 2021 yılında Taliban'ın tekrar iktidara gelmesinden sonra İran ile nispeten iyi ilişki kurulduğu görülmesine rağmen 2022 yılında İran tarafındaki Zebul bölgesindekiler, su kıtlığı nedeniyle Afgan tacirlerine saldırımları ile iki ülke arasında gerginlik çıkmıştır. Su kıtlığı yağışların azalmasının yanında Afganistan'daki Kamal Khan Barajı'ndan büyük miktarda suyun Goud e Zere sulak alanlarına yönlendirilmesinden kaynaklanıyordu. İki tarafın bakanları görüşükten sonra gerginlik giderilmiştir. 2022'nin ikinci yarısında doğu ve orta Afganistan'da alışılmadık derecede uzun süren muson mevsiminin de etkisiyle yağışlardaki artış ve iyileşen siyasal ilişkiler, istikrara katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte iki ülkenin suyla ilgili oluşturulan komisyon üyeleri bir anlaşmaya varamamıştır. 2023 Mayısında Kabil'de yapılan bir toplantıda, İran heyeti Taliban'ın nehir suyundaki azalma iddialarını doğrulamak için Kamal Khan ve Kajaki barajlarını ziyaret etme talebinde bulunması üzerine bu talep Taliban tarafından reddedilmiştir. Ancak İran

resmi haber ajansı IRNA, Kajaki ve Kamal Khan barajlarının arkasında su olduğunu gösteren uydu görüntüleri yayınlamıştır (Faizee ve Schmeier, 2023). Bu açıdan düşünüldüğünde Taliban hükümetinin İran'ın ziyaret talebini reddetmesi, antlaşmaya aykırı davranmasının yanında nehir suyunun azaldığı iddiasını çürütmektedir.

İki devlet arasında hukuki, siyasi ve sosyo ekonomik anlaşmazlığın ortaya çıkmasına yol açan önemli faktör de bu nehrin morfolojik yapısı ile nehrin iklim ve coğrafi şartlarından çok etkilenmesi ve yatak değişimidir. Özellikle yatak değişimi, daha önce belirlenmiş sınırla ilgili anlaşmazlığın ötesine yerleşimlerin ve tarım alanlarının zarar görmesine yol açmaktadır. Ayrıca Zabol bölgesindeki tarım arazileri ile Çah-Nimeh barajlarının bu suya tamamen bağımlı olması, nehirdaki su değişiminden doğrudan etkilenmektedirler (Futuhi, Nigareş ve Haddad (1401/2022), 125-127).

Yukarıda bahsedilen Afganistan'ın bu nehir üzerindeki değişik ölçekteki 19 barajının olması aslında suyun kurak mevsimler için depolanması anlamında çok önemlidir. Fakat bu barajların etkin bir şekilde yönetilmemesi, sulamada geleneksel yöntemlerin kullanılması, suların azalmasına yol açmakta ve bu anlamda teknik işbirliğine gitmeyen iki devlet arasında ihtilafa neden olmaktadır.

**İran'ın Tutumu ve Görüşleri:** Afganistan'dan ülkesine geçen Hirmend Nehrinin aktığı Sistan bölgesinin tarımsal ve ekolojik sisteminin azalan su miktarı nedeniyle zarar gördüğünü ileri süren ve sıklıkla 1973 antlaşmasına atıfta bulunan İran, suyun miktarındaki ciddi azalışın bölgede çevresel felakete yol açtığı gibi, tarımsal anlamda bu suya bağımlı olan bölge halkının geçim kaynağını tehdit ettiğini belirtmektedir (Arfa vd, 2025; Poorhashemi vd, 2024, 184-185). 1973 tarihli antlaşmanın öngördüğü 850 milyon metre küplük suyun düzenli olarak ülkesine aktarılmasını talep eden İran, Afganistan'ın bu nehir üzerine inşa ettiği barajlar ve sulama kanallarının ülkesine akacak suyu azalttığını, bu bağlamda Kamal Khan Barajı gibi projelerin ülkesine gelecek suyu ciddi bir şekilde azaltacağı için 1973 antlaşmasının ciddi ihlaline yol açacağını belirtmektedir. Afganistan'ın geçmişte vermiş olduğu taahhütlerini yerine getirmediğini, Kemal Khan gibi projelerin bu ülkeye güveni zedelediğini, ayrıca veri paylaşımı konusunda gerekli şeffaflığı göstermediğini ve suyla ilgili bilgileri zamanında paylaşmadığını dile getirmektedir (Nagheebay ve Warner 2022, 561 ; Arfa vd 2025; Mianabadi vd, 2020, 3449).

1973 tarihli antlaşmaya bağlı olduklarını belirten Taliban hükümetinin 2021 yılında tekrar başa geçmesinden sonra da sorunlar devam etmiştir. İran Şargh Gazetesinin uydu görüntülerine dayanarak aktardığı bilgilere göre, Taliban, İran'ın payına düşen suyu serbest bırakma yönündeki sözlerine rağmen, Hirmend Nehri suyunun yönünü değiştirdiğine ilişkin uydu

görüntülerinin aksini gösterdiğini, Taliban hükümetinin suyu Godarzeh tuz düzlüğüne yönlendirdiğini, bu da İran'a akacak suyun Taliban tarafından bilinçli olarak kısıtlandığını duyurmuştur (Iran Front Page, 2025). İran enerji bakanlığı da 2025 yılında yıllık 850 milyon metre küp suyu aktarmakla yükümlü olan Afganistan'dan sadece 100 milyon metre küp su alabildiklerini ileri sürerek tepkilerini göstermiştir (Tolqun News, 2025).

İran, Afganistan'ın kuraklık ve su kıtlığı iddiasını da sorgulamaktadır. Taliban'ın iktidara gelmesinden sonra 2023 yılında iklim ve kuraklık iddialarının yerinde araştırılmasını istemiştir. 1973 antlaşmasına ek 1 nolu protokolün 5. Maddesi gereğince nehrin yukarı kısımlarının durumu, kuraklıktan ne kadar etkilendiğini gözlemlemek için İranlı teknik uzmanların ziyaretlerine izin verilmediğini Kemal Khan barajının fazla kullanımından dolayı İran'a akması gerek suyun azaldığını belirten İran, Afganistan'ın antlaşmayı ihlal ettiğini ve önemli zarar verdiğini öne sürmektedir (İran Dışişleri Bakanlığı, 1402/2023).

Uluslararası su hukuku kurallarına ve özellikle “hakkaniyete dayalı adil ve makul kullanım” ilkesi ile “önemli zarar vermeme mükellefiyeti”ne ağırlıklı olarak atıfta bulunan İran, Afganistan'ın yukarı çığırda gerçekleştirdiği projelerin ülkesine önemli zarar verdiğini ve hakkı olan gerekli sulara erişim sağlayamadığını ileri sürmektedir. Bu argümanla İran, Birleşmiş Milletler gibi çeşitli uluslararası toplantılarda bu konuyu gündeme getirerek Afganistan'ı sıkıştırmaya çalışmaktadır (Loodin ve Wolf, 2021; Poorhashemi vd, 2024, 186-187).

**Afganistan'ın Tutumu ve Görüşleri:** Aynı zamanda memba (kaynak) ülke olan Afganistan, Hirmend nehir havzasında öncelikle egemenlik hakkına sahip olduğunu, kalkınma ve enerji güvenliği gibi ihtiyaçları temelinde nehir sularından yararlanma yetkisinin olduğunu savunmaktadır. Nehir kullanımının İran'a haksız bir zarar vermediğini, 1973 antlaşmasına bağlı olduklarını, İran'ın çoğu zaman belirlenen su miktarından fazla aldığını (Kocatepe, 2024, 310), fakat 1973 antlaşmasının bazı kısıtlayıcı hükümlerinin güncellenmesi gerektiğini gündeme getirmektedir. Bu antlaşmanın getirdiği düzenlemelerin yukarı çığır ülkesi olarak kendi su kaynakları üzerinde kalkınma projelerini kısıtlayıcı ve belirsiz hükümler içerdiğini, yukarı devletin haklarından ziyade aşağı devletin haklarını ön plana çıkardığını, dolayısıyla bu antlaşmanın revize edilmesi gerektiğini belirten Afganistan, antlaşmanın imzalandığı dönemden bu yana bölgesel ve küresel şartların değiştiğini, antlaşmanın bu yeni şartlara göre yeniden gözden geçirilerek yeni şartlara adapte edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Loodin ve Wolf, 2021; Nagheeby ve Warner, 2022, 566). Ülkelerinin yıllarca süren iç savaş ve kurumsal zayıflıklar sebebiyle su yönetiminde etkin olmadığını belirten Afgan yetkililer, 1979 yılından bu yana ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıklar, iç savaş ve Taliban yönetimi dönemlerinde antlaşma

hükümlerinin uygulanmasında zorluklar yaşandığını ifade etmektedirler. İran'ın iddiasının aksine İran'a akan su miktarının Afganistan'daki projelerden dolayı olmadığını, su azalışının esasen iklim değişikliği, kuraklık gibi doğal faktörlerden kaynaklandığını öne sürmektedir (Dehgan, vd, 2014, 312; Arfa vd, 2025; Nader ve Laha, 2011, 13).

İran'ın yaptığı gibi Afganistan da “hakkaniyete dayalı adil ve makul kullanım” ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke bağlamında nehrin kaynaklandığı yukarı havza ülkesinin de kalkınma hakkının tanınması gerektiğini belirten Afgan yönetimi, her ne kadar bazı düzenlemeleri muğlak görünse de 1973 Antlaşması'nın sadece belirli bir su miktarını tahsis ettiğini ancak ülkelerinin kendi topraklarında su kaynaklarını geliştirme hakkını kısıtlayacak bir hüküm getirmediğini ileri sürmektedir (Loodin ve Wolf, 2021). Hirmend nehri dışında çok sayıda sınır aşan nehirlere kaynak konumunda olan Afganistan, sahip olduğu su bolluğuna rağmen kuraklık içindedir. Sahip olduğu suların yüzde 70'i diğer ülkelere akarken bunun yüzde 30'unu kullanması (Mousavi ve Ehsani 2025, 60), suları etkin ve verimli kullanmadığını ve bu kapsamında su yönetimiyle ilgili projelerini gerçekleştirmede ciddi sıkıntılarla karşı karşıya olduğunu göstermektedir.

2025 yılında İran'ı ziyaret eden Taliban Dışişleri Bakanı Amir Khan Muttaqi, Afganistan'ın büyük bir bölümünü etkisi altına alan kuraklığa ve ülkesindeki bölgelerde su kıtlığına rağmen hükümetinin su paylaşım antlaşmasına sadık kalmaya kararlı olduğunu, “İran'a su ulaştırmanın dini ve İslami bir sorumluluk” olduğunu amaçlarının su israfını önlemek ve suyun İran'a doğru şekilde ulaşmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Su kıtlığının sadece İran'la sınırlı olmadığını, Nimruz, Helmand, Farah ve Belucistan gibi Afganistan illerini de etkilediğini vurgulayan Muttaqi, kuraklık olmasaydı suyun doğal olarak İran'a akacağını ileri sürmüş olup (Afintl, 2025), bu konuda ülkesinin herhangi bir kusurunun olmadığını ifade etmek istemiştir.

### **Uluslararası Su Hukuku Açısından Tarafların Tutumunun Değerlendirilmesi**

Her iki devlet de gerek yapmış oldukları antlaşmayı yorumlarken gerekse bu konuda tutum ve görüşlerini açıklarken sınır aşan suların paylaşımında uluslararası sözleşmelerde vurgulanan “hakkaniyete dayalı adil ve makul kullanım” ilkesine atıfta bulunmaktadır. Bu itibarla bu kavramın niteliğini açıklamak gerekir. Jerome Lipper, 1967 yılındaki çalışmasında bu kavramı şöyle tanımlar: “*Kıyıdaş devletlerin en az zararla karşılıklı ve azami fayda elde etmeleri için ekonomik ve sosyal ihtiyaçları uyarınca uluslararası nehri kendi aralarında paylaşmalarıdır*” (Aktaran Dalar, 2006, 298). Yukarıda da değinildiği gibi iki veya daha fazla devletin paylaştığı nehir/akarsuları daha geniş kapsamlı olarak “su yolu -watercourse” olarak tanımlayan 1997 tarihli BM Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı

Kullanılması Sözleşmesi (UN Legal, 1997) Afganistan ve İran tarafından imzalanmamakla birlikte, bu sözleşmenin getirdiği hükümlere atıfta bulunmaktadır. Bu sözleşmenin 5. Maddesi, her kıyıdaş devletin kendi topraklarındaki uluslararası su yolunu hakkaniyete dayalı adil ve makul bir şekilde kullanma hakkının olduğunu, su yolunun ülkelerinden geçtiği devletlerinin çıkarlarını dikkate alarak, uluslararası su yolundan optimal olarak faydalanacaklarını, su yolunun korunması ve geliştirilmesi için gerekli tedbiri almaları gerektiğini, suların kullanımında katılımda bulunacaklarını ve işbirliği yapacaklarını ön görmektedir. Bu hükme göre kıyıdaş devletlerin tek taraflı hareket etmemeleri, sularla ilgili faaliyetlerini, iklim koşullarını, projelerini ve diğer hususları birbirleriyle paylaşmaları, bilgi alışverişinde bulunmaları ve koordineli olarak hareket etmeleri gerekmektedir (Dalar, 2006, 299).

Hakkaniyete dayalı adil ve makul kullanımın nasıl anlaşılması gerektiği bu sözleşmenin 6/1. maddesinde açıklanan faktörlerle göre belirleneceği hükme bağlanmıştır. Buna göre şu faktörler dikkate alınır: a) Coğrafik, hidrografik, hidrolojik, iklimsel, ekolojik faktörlerle birlikte diğer doğal faktörler b) su yolu devletlerinin sosyal ve ekonomik gereksinimleri, c) Her su yolu devletin ülkesinde geçen su yoluna bağımlı nüfusu, d) Bir devletin su yollarını kullanması sonucunda diğer devletin üzerinde doğuracağı etki, e) Su yollarının nasıl kullanıldığı ve potansiyeli, f) Su yolları kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve tasarruflu kullanımı ile bunun için alınan tedbirlerin maliyeti, g) planlanmış, planlanacak kullanımlar veya mevcut kullanımlar için alternatiflerin ve karşılaştırılabilir değerlerin elverişliliği. Sözleşme bu faktörlerin ne şekilde ve hangi kurumlarca tespit edileceğine yer vermemiştir. Bu faktörlerin hangisinin diğerinden önemli ve öncelikli olduğunu da sözleşmenin 3. Maddesi açıklamıştır: “Her faktöre verilecek ağırlık diğer faktörlere verilecek önem derecesine göre karşılaştırmalı olarak tespit edilecektir. Hangi kullanımın adil ve makul olduğunu belirleme konusunda ise tüm faktörler dikkate alınarak sorun çözülecektir.” Şüphesiz ki bu faktörleri su yolu devletlerinin kendileri ve veya uygun gördükleri takdirde uluslararası uzlaştırma kurumları veya mahkemeler değerlendirecektir. “Hakkaniyete dayalı adil ve makul kullanım” ilkesinin bir boyutu da “önemli zarar vermeme” ilkesidir. Bir devletin ülkesindeki suları kullanırken diğer devletlere “önemli zarar” a yol açmamak için gerekli önlemi alması gerektiğini öngören Sözleşmenin 7. Maddesi, “önemli zarar”ın ne olduğunu somut olarak açıklamış değildir (Dalar, 2006, 300-301).

İran ile Afganistan arasında yapılan 1973 tarihli antlaşmanın yukarıda analizine yer verilen hükümleri dikkate alınır ki muğlak hükümleri hariç tutulduğunda bu antlaşmanın 1997 tarihli BM Sözleşmesine uyumlu olduğu görülmektedir. Zaten genel nitelikte olan 1997 Sözleşmesi, devletlerin kendi

aralarında yapacakları özel antlaşmalara hâle getirmeyeceğini belirtmektedir (madde 3). Bu nedenle temel sorun 1973 tarihli antlaşmanın uygulanması konusunda ve tarafların bu antlaşmaya farklı yorumla yaklaşım tarzlarındadır. Afgan hükümeti, 1973 antlaşmasını uyguladıklarını ancak son yıllarda, antlaşmanın uygulanmasını imkansız kılan iki faktörün olduğunu, bunlardan birinin, ardı ardına gelen kuraklıklar ve Hirmend Nehri'nin seviyesindeki düşüş nedeniyle, su kapasitesinin İran'a su dağıtım noktalarında su verilebilecek seviyenin altına düşmesi. İkincisi ise, su seviyesi ile su seviyesi değişikliklerini ölçmek için inşa edilen Kajaki Barajı'nın üzerinde bulunan Dehra Aud hidroloji istasyonunun, Afganistan'daki iç anlaşmazlıklar nedeniyle yıkılmış olması ve güvenlik gerekçeleriyle yeniden inşa edilemez veya kullanılamaz hale gelmesidir. Ayrıca, 51 ve 52 numaralı sınır karakolları arasında kurulan su dağıtım noktalarının son yıllarda seller nedeniyle tahrip olması ve ortadan kaybolması da antlaşmanın uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Oluşmasında kusurlarının olmadığı bu nedenleri ileri süren Afgan hükümeti, söz konusu antlaşmanın uygulanması için gerekli şartların henüz oluşmadığını; bu şartların sağlanmasının da mümkün olmayan birtakım ön şartlara bağlı olduğunu beyan etmektedir. Bu nedenle, antlaşmanın uygulanmaması Afganistan'ın antlaşmaya bağlı olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Buna karşılık İran, antlaşmada açıkça belirtilen hakları konusundaki ısrarını sürdürmekte ve Afganistan'ın ileri sürdüğü koşulları, İran'ı yasal haklarından mahrum bırakmak için kabul edilebilir bir gerekçe olarak görülmeceğini ve Afgan hükümetinin bu gerekçeleri kullanmaması gerektiğini belirtmektedir (Karamzade ve Moradyan, 2017, 346).

1973 antlaşmasına göre “Normal su yılı”, Afganistan'ın Uruzgan eyaletindeki Dehraud İstasyonu'ndaki akış ölçümüne göre belirlenir ve su haklarının teslimi, ortak sınır boyunca karşılıklı olarak kararlaştırılan üç noktada ortaklaşa izlenip ölçülerek gerçekleştirilmesi gerekir. Ancak, Afganistan'daki savaş sırasında Dehraud İstasyonu yıkıldığından verileri karşılıklı olarak tespit edilmiş teslimat noktaları da bulunmamaktadır. Bu da her iki tarafın argümanlarını tek taraflı olarak topladıkları tartışmalı su akışı verilerine dayandırmasına yol açmıştır. Aslında bir yönüyle Afganistan'da on yıllarca süren savaş ve çatışmaların neden olduğu su altyapısının yetersizliği, İran'a kullanacağından daha fazla su sağlamıştır. Mart 2021'de İran sınırına yakın Afganistan'daki Kemal Khan Barajı'nın açılmasıyla bu durum değişmiştir. Bu Baraj, özellikle yüksek seller sırasında İran'a nehir akışının büyük bir bölümünü Afganistan'ın Goud e Zere sulak alanlarına yönlendirme kapasitesine sahip olması, İran'ı bu yüksek akıştan mahrum bırakmaktadır. Yağışların fazla olduğu 2022'de böyle bir saptırma yapıldı. Ancak Taliban'ın suları yönetim kapasitesinin yetersizliği nedeniyle, Afganistan'da kalan bu su verimli bir şekilde kullanılmadı. Bu durum, Kemal Khan Barajı'nın nasıl bir tartışma kaynağı olabileceğini, ancak ortak planlama yaklaşımıyla işbirliği içinde ve verimli bir şekilde yönetilirse karşılıklı fayda kaynağı da

olabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu durum teknik kapasite ve işbirliği isteğine dayalı ortak planlama gerektirmektedir; bu da sorunun önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Faizee ve Schmeier, 2023).

Antlaşmanın uygulanması ve özellikle muğlak hükümlerinin yorumlanmasıyla ilgili anlaşmazlığa gelince; 1973 tarihli antlaşmaya ek 2 nolu protokol, antlaşmanın uygulanması veya yorumlanmasıyla ilgili uyumsuzluğun çıkması halinde tarafların yargıya/tahkime gidebileceğini düzenlemektedir. Şimdiye kadar ne İran ne Afganistan tahkime başvurmamıştır. İran müzakerelerle sorunun çözülebileceğini beklemektedir. Yargıya başvurmak için hukuksal temel olmasına rağmen tarafların neden başvurmadıkları bilinmiyor. Halbuki yargıya başvurmaları halinde yargı organı, hem 1973 antlaşmasının nasıl uygulanacağını ve yorumlanacağını hem de konuyla ilgili uluslararası sözleşme ve yapılageliş kurallarını dikkate alarak vereceği kararla meseleyi rahatlıkla çözebilir (Karamzade ve Moradyan, 2017, 347). Yargı kararı her iki tarafın haklarını koruyacağı gibi yorum ihtilaflarını giderip her iki tarafı ortak bir noktada buluşturabilir. En çok etkilendiği belirtilen İran'ın bu konuyla ilgili dış politikaya öncelik vermemesi, ulusal medyanın bu konuyu yeterince ele almaması, sorunun çözülmemesine neden olmasının ötesinde, kuraklık nedeniyle uzun vadede Sistan bölgesinin çölleşme riskini beraberinde getirebileceği dikkat çekilmektedir (İslami, vd 1398/2019, 87).

Sorunun çözümüyle ilgili ortaya konulan önerilerden biri de iki ülke arasında “kapsamlı kalkınma” planının oluşturulmasıdır. Bu plan iki ülke arasındaki siyasi, sosyal ve kültürel benzerliklerine dayalı düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Yıllarca Afgan göçmenlerine ev sahipliği yapmış olan İran'ın bu meseleyi Afganistan ile dostane olarak çözmesi ihtimali çok yüksek görülmektedir. Bu bağlamda, Hirmend'in akış rejiminin önceden kontrol edilmesi ve ikili bir komite oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, Hirmend için özel bir çevre antlaşmasının yapılması da tartışılmaz bir gerekliliktir. Bu çerçevede Hirmend'in su sorunu için öngörülen çözümler ve krizden çıkış stratejileri şu şekilde değerlendirilebilir: 1- Hirmend sorununu siyasallaştırmamak ve bu nehir bölgesinin özel koşullarından kaynaklanan gerginliği önlemek. 2- Nehir suyunu her iki tarafın yıllık su ihtiyaçlarına göre bölmek ve bu konuda etkili önlemler almak. 3- Tarımsal suyun eşit dağılımını sağlamak ve suyun kötüye kullanılmasını veya israfını önlemek için düzenli ve sürdürülebilir kanallar inşa etmek. 4- Hamun Gölü ve Şile Şalağ Gölü kıyılarını iyileştirmek. 5- Farklı bölümlerde ortak yatırım projeleri uygulamak. 6- Sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu turizm, tarımsal ve ekonomik kalkınma planları geliştirmek (Poorhashemi, 2024, 186.).

Mevsimsel yağışların düzensizliği ve kuraklığın bu nehrin önemli handikabını oluşturduğu gerçeği dikkate alınarak uydu görüntüleri ile uzaktan izleme ve algılama yöntemlerinin kullanılması gereği önerilen diğer çözüm yöntemidir. Bu yöntemle nehirdeki suyun değişimleri önceden izlenerek muhtemel kuraklık etkenine karşı önlem alınabileceğini ve bu sayede Afganistan'daki barajların olumlu etkisine yol açabileceği değerlendirilmektedir. Maliyeti oldukça az olan bu yöntem taraflara hızlı ve yerinde karar almalarına da olanak sağlar (Pishgahifard vd, 2023, 194-195)

Yukarıdaki değerlendirmeleri toparlarsak, bu nehrin kullanımı ve 1973 antlaşmasının uygulanması konusunda her iki taraf da farklı iddia ve argümanlara sahiptirler ve şimdiye kadar ortak bir anlayışa varmış değiller. Yukarıda değinildiği gibi İran, gelen akışların azalması ve Sistan deltasındaki ekolojik bozulma sebebiyle Afgan tarafının uygulamalarını eleştirerek, bu ülkenin taahhütlerine bağlı kalmadığını, hidrolojik verileri düzenli olarak paylaşmadığını, antlaşmanın ön gördüğü su miktarını aktarmadığını, Kemal Khan Barajı gibi büyük çaplı projeleri İran ile danışmadan gerçekleştirmeye çalıştığını ileri sürmektedir. Özellikle uluslararası hukuka atıfta bulunarak Afganistan'ın "önemli zarar vermeme" ilkesini ihlal ettiğini savunmaktadır. Buna karşın Afganistan ise yukarı çığır ülkesi olarak kaynağının kendisinde olduğu nehir üzerinde kalkınma hakkının kısıtlanmaması gerektiğini, antlaşmayı ihlal etmediğini fakat iklim değişikliği, kuraklık gibi doğal faktörlerin su miktarında azalmaya yol açtığı, antlaşmanın bazı hükümlerinin zamanın koşullarına göre revize edilmesi gerektiğini belirterek İran'ın görüşlerini ret etmektedir. Afganistan açısından diğer nokta ise, ülkenin uzun yıllar iç savaş ve istikrarsızlık geçirdiği için aşağı devlete akacak suyu kısıtlayan iklimsel ve coğrafi faktörlere karşı yeterince tedbir alamaması ve bu yönde kalkınma projelerini yönetememesidir.

## SONUÇ

Her iki devlet için önemli su kaynağı olan Hirmend nehri üzerindeki anlaşmazlık çözülebilmüş değildir. Nehir sularının kullanımıyla ilgili aralarında antlaşma yapılmasına rağmen, uyuşmazlığın halen devam ediyor olmasının nedeni, antlaşmanın hükümlerinin farklı yorumlanmasının ötesinde antlaşma ile kurulması öngörülen ortak teknik komisyonların işlevsiz olması, tahkim mekanizmalarının işletilmemesi gibi faktörler etkili olmuştur. Sorunun çözülmemesini etkileyen nehrin akış düzeni ve morfolojik özelliği de önemlidir. Fakat Hirmend nehrinin iklimsel ve coğrafi şartlardan çok etkilenecek yıl boyunca akışında değişiklik kaydetmesi, yatak değiştirmesi, kıvrım oluşturması önemli bir etken olmakla birlikte tarafların ortak teknik yöntemlerle gerçekleştirecekleri projelerle bu soruna çözüm bulmaları mümkündür. Bunun yanında Afganistan'daki darbeler, iç savaşlar, ülkenin Rusya ve ABD tarafından işgali ile başa gelen istikrarsız hükümetler, hem

sorunun çözümsüzlüğüne hem de suların etkin ve verimli kullanımını içeren doğru düzgün işleyen su yönetiminin oluşmamasına yol açmıştır. Tabii ki suların gelişmiş teknolojilerle kullanımı konusunda sadece Afganistan değil, İran'ın da eksiklikleri bulunmaktadır. Ayrıca İngilizler ve ABD gibi dış güçlerin müdahaleleri de sorunun çözümünü zorlaştırmıştır. Kısacası taraflar, soruna siyasal ve ekonomik farklı çıkar algılamasıyla bakmaları yerine sorunun teknik, iklimsel ve coğrafi boyutu üzerinde daha fazla durarak soruna bu yönde çözüm getirmeleri gerekmektedir.

Sorunun çözülmemesinde etkili olan diğer faktör de 1973 antlaşmasını gerektiği gibi uygulamaya geçirecek teknik tedbirleri almasını etkileyen Afganistan'da yaşanan istikrarsızlıkların yanında İran'ın nükleer programı, ABD yaptırımları, İsrail'in saldırıları gibi dış politika konularına göre İran'ın da bu sorunu yeterince öncelikli hedef olarak görmemesinin/görememesinin de etkisi vardır.

## KAYNAKLAR

Abidi, A. H. H, (1977) "Irano-Afghan Dispute over the Helmand Waters," *International Studies*, V 16, N 3, ss. 357-378.

Afintl (2025), Taliban Has Delivered Only Limited Helmand River Water, Says Iranian Official, Jun 10, 2025, <https://www.afintl.com/en/202506107808> (E.T: 19.02.2026).

Arfa, Atefe; Ayyoubzadeh, Seyed Ali; Shafizadeh-Moghadam, Hossein; Mianabadi, Hojjat (2025) "Transboundary hydropolitical conflicts and their impact on river morphology and environmental degradation in the Hirmand Basin, West Asia", <https://www.nature.com/articles/s41598-024-84501-1> #citeas (E.T: 01.02.2026).

Dalar, Mehmet (2006) "Fırat ve Dicle Nehirlerinin Adil ve Makul Kullanımını Etkileyen Faktörler", *Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 24, Sayı 2, ss. 297-334.

Dehban, Alex; Laura Jean, Palmer-Moloney, and Mehdi, Mirzaee, (2014), "Water Security and Scarcity: Potential Destabilization in Western Afghanistan and Iranian Sistan and Baluchistan due to Transboundary Water Conflicts", *Water and Post-Conflict Peacebuilding*, ed. E. Weinthal, J. Troell, and M. Nakayama ss.305-326, <https://www.environmentalpeacebuilding.org/assets/documents/0e1688aca279.pdf> (E.T: 31.01.2026).

Dehshiri, Mohammad Reza ve Hekmatara, Hamed (2019), "İran'ın komşu ülkelere yönelik su diplomasisi", *Quarterly Journal of the Macro and Strategic Policies*, C. 6 no 4, ss. 596-617 (<http://dx.doi.org/10.32598/JMSP.6.4.596> Makale Farsçadır)

Destcerdi, Hasan Kamran (2021) "Doğal Faktörlerin İran'ın Sınır Nehirleri Üzerindeki Güvenlik Rolünün İncelenmesi", Tahrans Üniversitesi, *Journal of Geopolitics of Human Geography*, 2021, s. 767-788.(Farsça makaledir).

Faizee, Mohd ve Schmeier, Susanne (2023) "Troubled waters between Afghanistan and Iran as border troops clash over the Helmand River" June 1, 2023, <https://waterpeacesecurity.org/info/blog> (E.T: 17.02.2026).

Futuhi, Samed; Nigareş Huseyin ve Haddad, Nergis Hatemi (2022/1401) “Afganistan’ın Rudbar Kentinden Sistan’ın Hamun Kentine Kadar Hirmen Nehrinde Ortaya Çıkan Morfolojik Değişiklikler” *Coğrafya ve Kentsel-Bölgesel Planlama Dergisi*, Sonbahar, sayı 44, ss. 123-144 (Makale Farsçadır).

Ghoreishi Seyedeh Zahra, vd,(2024), “Maintaining status quo or realizing transformation in transboundary water conflicts? The power–interests–identity nexus in the Helmand river basin”, *Water International*, V 49, N 5, 2024, ss.664-689.

Hanifi, M. Jamil (2013) “Helmand River i. Geography”, <https://www.iranicaonline.org/articles/helmand-river-i/> (E.T: 31.01.2026).

Hearns, Glen (2015), “The Helmand River and the Afghan-Iranian Treaty of 1973”, [International Water Law Project Blog » Blog Archive The Helmand River and the Afghan-Iranian Treaty of 1973 - International Water Law Project Blog](https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/1973_Helmand_River_Water_Treaty-Afghanistan-Iran.pdf) (E.T: 26.01.2026).

Hessami, Elizabet B (2023). "Avoiding a Central Asian Water War: Challenges and Opportunities for Cooperation between the Islamic Republic of Iran and the Islamic Emirate of Afghanistan", *SAIS Review of International Affairs*, V 43, No 2 ,ss.21-38, <https://muse.jhu.edu/article/918643> (E.T: 25.11.2025).

Hirmend Nehri Antlaşması (1973), «آب رود هيرمند» بين ايران و افغانستان <https://www.scfr.ir/fa/500/151339/> (E. T. 01.12.2025); İngilizce metin: The Afghan-Iranian Helmand-River Water Treaty, [https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/1973\\_Helmand\\_River\\_Water\\_Treaty-Afghanistan-Iran.pdf](https://www.internationalwaterlaw.org/documents/regionaldocs/1973_Helmand_River_Water_Treaty-Afghanistan-Iran.pdf), (E.T: 01.12.2025).

Iran Front Page, (2025), Satellite images show Taliban’s diversion of Helmand river away from Iran, March 2, 2025, <https://ifpnews.com/satellite-images-taliban-diversion-helmand-river-iran/> (E.T: 19.02.2026).

Islami, Rouhollah; Sarhadi, Reza; Faizi,Mehdi (2019/1398), “Hirmend Nehri'nin Su Haklarının Teminiyle İlgili Diplomatik Stratejiler”, *Stratejik Politika Araştırmaları Üç Aylık Dergisi*, Yıl 8, Sayı 30, (Sonbahar. 1398/2019), ss. 71-103 (Makale Farsçadır).

İran Dışişleri Bakanlığı (1402/2023), بیانیه وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران در خصوص حقابه هيرمند 1402 (19 Mayıs 2023), <https://mfa.gov.ir/portal/newsview> (E.T: 17.02.2026).

Karamzade, Siamak ve Moradyan, Bahram (2017), “Uluslararası Hukuk Perspektifinden İran'ın Hirmand Nehri'ni Kullanma Hakkı” *Enerji Hukuku Çalışmaları*, Cilt 3, Sayı 2, (Sonbahar ve Kış 2017), ss. 339-396 (Farsça makaledir) [https://jrels.ut.ac.ir/article\\_65820.html](https://jrels.ut.ac.ir/article_65820.html) (E.T: 25.12.2025).

Kocatepe, Damla (2024). “The Helmand River Water Dispute between Iran and Afghanistan: Historical Background, Potential Risks and Proposed Solutions”. *KAUJEASF*, 15(29), 308-333.

Loodin, Najibullah ve Wolf, Aaron (2021), “Comparison and Contrast of Islamic Water Management Principles with International Water Law Principles: A Case Study of Helmand River Basin”, April 2021, [https://www.preprints.org/frontend/manuscript/512beb9877dde64296c1b3b326411aeb/download\\_pub](https://www.preprints.org/frontend/manuscript/512beb9877dde64296c1b3b326411aeb/download_pub) (E.T: 01.02.2026).

Mianabadi, Ameneh; Davary, Kamran; Mianabadi, Hojjat; Karimi, Polad (2020) “International Environmental Conflict Management in Transboundary River Basins”, *Water Resour Manage*, 34, ss. 3445–3464, <https://doi.org/10.1007/s11269->

020-02576-7.

[https://www.researchgate.net/publication/343564950\\_International\\_Environmental\\_Conflict\\_Management\\_in\\_Transboundary\\_River\\_Basins](https://www.researchgate.net/publication/343564950_International_Environmental_Conflict_Management_in_Transboundary_River_Basins) (E.T: 26.01.2026).

Mottaghi, Afshin; Ghalehtemouri, Kamran Jafarpour; Ghareh-Beygi, Mosayeb (2023), "Water resources management scenarios and transboundary hydro-political concerns in Iran's eastern border areas", 2023, <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/aspal/article/view/8985/6972> (E.T: 01.02.2026).

Mousavi, Sayed Mohammad Jamal ve Ehsani, Sayed Mohammad Mahdi (2025), "Investigating the historical course of Iran's conquest of Hirmand and its influencing factors", *Discourse of History. (Soheni Tarih)*, V 49, No 1, ss. 58-77 (Farsça makaledir).

Nader, Alireza ve Laha, Joya (2011) "Iran's Balancing Act in Afghanistan", [https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional\\_papers/2011/RAND\\_OP322.pdf](https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/occasional_papers/2011/RAND_OP322.pdf) ss.1-32 (E.T: 25.12.2025).

Nagheby, Mohsen (2024), "The Worst or the Best Treaty? Analysing the Equitable and Reasonable Utilization Principle in the Legal Arrangements of the Helmand River", *Asian Journal of International Law* (2024), 14, ss. 25-44. (doi:10.1017/S2044251323000395).

Nagheby, Mohsen ve Warner, Jeroen (2022), "The-150 Year Itch: Afghanistan-Iran Hydropolitics Over the Helmand/Hirmand River", *Water Alternatives*, V. 15, N 3, ss. 551-573.

Pishgahifard, Zahra; Afzali, Rasool; Hamami, Seyed Yahya Rahim Safavi; Habibi, Amir (2023), "Sınırın Her İki tarafındaki Kesintisiz Nehir Sınırlarının İzlenmesi: Hirmend Nehri Örneği", *Journal of Security Horizons*, V 3, No, ss.189-209, (Farsça makaledir) [https://journals.ihu.ac.ir/article\\_208687\\_dc4b1ccf62990069d045534aef598950.pdf](https://journals.ihu.ac.ir/article_208687_dc4b1ccf62990069d045534aef598950.pdf) (E.T: 15.12.2025).

Poorhashemi, Abbas;Tayebi, Sobhan ve Bornaji, Marzieh Fathi (2024) "Heterogeneous Diplomacy of Political Relations between Iran and Afghanistan in exploiting the water of Helmand Border River", *International Review of Law* 13(1), (April 2024), ss.169-193.(DOI: [10.29117/irl.2024.0289](https://doi.org/10.29117/irl.2024.0289)) (169-193), <https://journals.qu.edu.qa/index.php/IRL/article/view/4185/2794> (E.T: 17.02.2026).

Rahmanian, Darioush ve Boraghi, Fazlallah (2010). "Rıza Şah döneminde Hirmend Su Sorununun İran-Afganistan ilişkilerindeki konumu", *Iran History*: No 64/5, Spring, (ss. 37-70 Farsça Makaledir). *Makalenin A historical ile başlayan İngilizce başlığı hatalı çevrilmiştir. İngilizce özetinde de hata vardır* [https://irhj.sbu.ac.ir/article\\_94510\\_cfab211b5d45cbe82b191a96a03ad113.pdf?lang=en](https://irhj.sbu.ac.ir/article_94510_cfab211b5d45cbe82b191a96a03ad113.pdf?lang=en) (E.T: 15.12.2025).

Tolqun News (2025), <https://tolqunnews.com/2025/08/24/iran-says-it-will-intensify-efforts-to-secure-water-rights-from-afghanistan/> August 24, 2025, (E.T 19.02.2026).

UN Legal (1997), Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, 1997, [https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8\\_3\\_1997.pdf](https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf) (E.T: 25.12.2025).

UN Treaty Collection (1997),  
[https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg\\_no=XXVII-12&chapter=27&clang=en](https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-12&chapter=27&clang=en) E.T: 20.01.2026.



# **Tat, Koku ve Beyin: Nörogastromi Perspektifi**

**Meryem SET<sup>1</sup>**

1- Öğr. Gör.: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, ogrtsetmrym@gmail.com- ORCID  
ID: 0000-0001-7662-5240

## ÖZET

Tat ve koku duyuları, lezzet algısının oluşumunda merkezi rol oynayan ve beyin düzeyinde çok katmanlı entegrasyon süreçleriyle bütünleşen iki temel kimyasal duyudur. Bu bölümde, nörogastronomi perspektifi çerçevesinde tat ve koku sistemlerinin anatomik, fizyolojik ve nörobilişsel temelleri ele alınmaktadır. Lezzet deneyiminin yalnızca periferik reseptör aktivitesiyle değil, aynı zamanda çok duyulu bütünleşme, bellek, duygu, beklenti ve kültürel öğrenme süreçleriyle şekillendiği tartışılmaktadır. Nörogastronomi perspektifi, tat tomurcuklarından başlayan duyusal iletimin diğer yapılarda bütünleşerek “lezzet” deneyimini inşa ettiğini göstermektedir. Nörogastronomi kavramı, özellikle Gordon M. Shepherd tarafından ortaya konulan kuramsal çerçeve doğrultusunda, retronazal koku algısının lezzet deneyimindeki belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Dolayısıyla lezzet, tat ve kokunun basit bir toplamı değil; görsel, işitsel ve fiziksel uyaranlarla zenginleşen, birbiri ile bağlantılı ve kültürel faktörlerle biçimlenen dinamik bir nörobilişsel süreç olarak ele alınmaktadır. Nörogastronomi perspektifinden bakıldığında, lezzet deneyimi yalnızca biyokimyasal bir süreç değil, aynı zamanda öğrenme, hafıza ve beklenti mekanizmalarıyla şekillenen bilişsel bir inşa olarak değerlendirilmektedir. Yiyecek tercihlerinin büyük bölümü rasyonel değerlendirmelerden ziyade duygusal ve sezgisel süreçlere dayanır. Bölümde nöro-gastronomi kavramı, tat çeşitleri ve lezzet, lezzeti etkileyen öğeler, nöro-gastronomi ve pazarlama konularına yer verilmiştir. Bu çalışma, tat ve koku sistemlerinin beyin temelli bütünleşik işleyişini disiplinlerarası bir bakış açısıyla inceleyerek, lezzet algısının biyolojik, psikolojik ve kültürel boyutlarını bir arada değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Nörogastronomi yaklaşımının hem temel sinirbilim araştırmalarına hem de beslenme, klinik uygulama ve gastronomi alanlarına kuramsal ve pratik katkılar sunduğu belirtilmektedir.

*Anahtar Kelimeler: Tat, Koku, Lezzet, Aroma, Nöro gastronomi.*

---

## GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca beslenme gereksinimi, bireylerin yaşamında merkezi bir konumda yer almıştır. Zaman içerisinde toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak bu gereksinim çeşitli dönüşümler geçirmiş ve değişikliklerle yeniden şekillenmiştir. Gastronomi alanındaki gelişmelerle birlikte yemek, sofralar, hijyen uygulamaları ve sağlıklı beslenme konusu önem kazanmış; bununla birlikte toplumların yemek kültürlerinin korunması sağlanmıştır. Bu süreçte, başlangıçta temel bir gereksinim olarak görülen yemek yeme eylemi, estetik ve kültürel boyutlar kazanarak sanatsal bir niteliğe evrilmiştir. Günümüzde gastronomi alanında, yemek kültürüne

yönelik bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilen incelemeler sonucunda, farklı ve yeni araştırma alanları ortaya çıkmıştır (Karaman, 2019: 125).

Yeme ve içme deneyimi, yalnızca fizyolojik bir gereksinimin karşılanmasından ibaret olmayıp; tat, koku, görme, dokunma ve işitme gibi çoklu duyuşal girdilerin beyinde bütünleşmesiyle oluşan karmaşık bir algısal süreçtir. Bu durumda, bireylerin bir yiyeceği nasıl algıladığı ve değerlendirdiği, yalnızca besinin kimyasal bileşimine değil, aynı zamanda duyuşal uyarıların beyin tarafından nasıl işlendiğine de bağlıdır. Son yıllarda bu çok boyutlu sürecin anlaşılmasına yönelik ilgi artmış ve gastronomi ile nörobilimi bir araya getiren disiplinler arası bir alan olarak nöro gastronomi ortaya çıkmıştır (Batu, 2017: 28).

Nöro gastronomi, tat ve koku başta olmak üzere duyuşal algıların sinirsel temellerini inceleyerek, yeme deneyiminin beyindeki bilişsel ve duyuşal süreçlerle nasıl şekillendiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Özellikle koku duyuşunun duyuşal beyinle olan doğrudan ilişkisi, tat algısının duyuş, hafıza ve deneyimle bütünleşmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu durum, yeme davranışlarının yalnızca biyolojik değil, aynı zamanda psikolojik ve kültürel boyutlarıyla ele alınmasını gerekli kılmaktadır (Çevik, 2020: 13).

Gastronomi biliminin gelişimiyle birlikte, tat ve koku algısının beyin üzerindeki etkilerinin anlaşılması; tüketici davranışları, restoran deneyimi, sağlıklı beslenme ve gastronomi eğitimi gibi pek çok alanda yeni araştırma olanakları sunmaktadır (Yıldız ve Yılmaz, 2020: 27). Bu çalışma, nöro-gastronomi perspektifinden tat, koku ve beyin arasındaki etkileşimi ele alarak, yeme deneyiminin nöro-bilimsel temellerini ortaya koymayı ve gastronomi literatürüne disiplinler arası bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın bu bölümünde nöro-gastronomi kavramı, tat çeşitleri ve lezzet, lezzeti etkileyen öğeler, nöro-gastronomi ve pazarlama konularına yer verilmiştir.

### ***1.NöroGastronomi Kavramı***

Gordon M. Shepherd, 2006 yılında kaleme aldığı bir makalesinde “nöro gastronomi” terimini kullanarak literatüre yeni bir kavram kazandırmış ve bu kavram çerçevesinde lezzet algısının sinir bilimsel temellerine dikkat çekmiştir. Nörogastronomi kavramı, bireylerin yeme ve içme deneyimlerinin yalnızca tat alma duyuşuyla sınırlı olmadığını; koku, görme, işitme, dokunma gibi çoklu duyuşal girdilerin beyin tarafından bütüncül bir biçimde işlenmesi sonucu anlam kazandığını ortaya koyan disiplinler arası bir yaklaşımdır ((Kurgun, 2017: 35). Sinirbilim, psikoloji ve gastronomi alanlarının kesişiminde konumlanan nöro-gastronomi, lezzet algısının oluşumunda beklenti, bellek, duygular ve bağlam gibi bilişsel süreçlerin belirleyici rolünü vurgular. Bu çerçevede yapılan çalışmalar, aynı yiyeceğin sunum şekli, ortam sesi veya görsel tasarım gibi çevresel faktörlere bağlı olarak farklı algılanabildiğini göstermekte; böylece tüketici davranışları, gastronomik

deneyim tasarımı ve yiyecek-içecek sektöründeki yenilikçi uygulamalar açısından önemli bir kuramsal ve uygulamalı zemin sunmaktadır (Kanwal, 2016: 1).

Son yıllar içerisinde gerçekleştirilen nörobilimsel araştırmalar, çok duyulu lezzet deneyiminin hem duyuşsal-ayırıştırıcı hem de duygusal-değerleyici bileşenlerinin oluşumunda rol oynayan beyin bölgeleri arasındaki işlevsel ağlara ilişkin önemli bulgular ortaya koymuştur. Bu çalışmalar, tat, koku ve görsel girdilerin bütünleştirilmesi sürecinde özellikle kortikal ve limbik yapılar arasındaki dinamik etkileşimin, lezzetin algısal niteliğini ve öznel haz değerini belirlemede merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir (Spence, 2013: 367). Nörogastronomi, sadece tat ve koku algılarını değil, bireyin yeme deneyimini şekillendiren tüm duyuşsal girdileri kapsayan disiplinler arası bir araştırma alanıdır. Bu doğrultuda, servise sunulan tabakların görsel tasarımının ve sunum biçiminin konuk memnuniyeti üzerindeki etkisi; restoran mekanlarında kullanılan renklerin müşterilerin iştah düzeyleri, sipariş davranışları ve işletmede geçirdikleri süre üzerindeki belirleyici rolü; ayrıca menülerde yer alan görsel öğelerin tüketici tercihleri ve karar verme süreçleri üzerindeki etkisi gibi konular nörogastronomi çalışmalarının temel inceleme alanları arasında yer almaktadır (Palabıyık, 2020: 1).

## **2. Tat Çeşitleri ve Lezzet**

Tat duyusu, kimyasal uyanların ağız boşluğunda bulunan reseptörler aracılığıyla algılanması ve bu bilginin merkezi sinir sisteminde işlenmesi sürecine dayanmaktadır. Bu süreçte tat tomurcukları, özellikle dil papillaları üzerinde yoğunlaşmakta; algılanan kimyasal uyanlar afferent sinir yolları aracılığıyla beyin sapı, talamus ve insular kortekse iletilmektedir. Tat algısı, bilişsel, duygusal ve çevresel faktörlerle bütünleşik bir yapı sergilemektedir (Solomon, 1997: 274). Geleneksel olarak beş temel tat kategorisi tanımlanmaktadır: tatlı, tuzlu, ekşi, acı ve umami. Tatlı tat, genellikle enerji kaynağı olan karbonhidratların varlığına işaret ederken; tuzlu tat elektrolit dengesine ilişkin biyolojik gereksinimlerle ilişkilidir. Ekşi tat asidik bileşiklerin varlığını gösterir ve potansiyel olarak bozulmuş gıdalara karşı uyarıcı bir işlev üstlenebilir. Acı tat ise çoğu zaman toksik bileşiklere karşı savunma mekanizması olarak değerlendirilmekte ve evrimsel bir koruyucu işlev taşımaktadır. Umami tat, protein içeriği yüksek besinlerde bulunan glutamat ve bazı nükleotitlerin algılanmasıyla ilişkilendirilmekte olup, besinin besleyici değerine dair önemli bir ipucu sunmaktadır (Mişoğlu ve Hayoğlu, 2005: 30). Son yıllarda yağ, metalik ve kalsiyum gibi potansiyel ek tat modaliteleri üzerine de tartışmalar sürmektedir. Özellikle yağ asitlerine duyarlı reseptörlerin varlığına ilişkin bulgular, tat sınıflandırmasının dinamik bir araştırma alanı olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu tatların temel tat kategorileri arasında yer alıp almadığı konusunda bilimsel görüş birliği henüz sağlanmamıştır.

Lezzet (flavor) kavramı ise tat duyusunun ötesinde, çoklu duyuşsal entegrasyonun bir ürünüdür. Lezzet algısı; tat reseptörlerinden gelen sinyallerin yanı sıra burundan gelen (retronazal) koku, trigeminal sistem aracılığıyla algılanan kimyasal iritasyon (örneğin acı biberin yakıcılığı), doku, sıcaklık ve hatta işitsel uyarıların bütünleşmesiyle oluşmaktadır. Bu çoklu duyuşsal entegrasyon süreci, özellikle beyinde gerçekleşmekte ve hedonik değerlendirme ile yakından ilişkilidir (Spence, 2013: 367).

Nörogastro­n­omi perspektifinden bakıldığında, lezzet deneyimi yalnızca biyokimyasal bir süreç değil, aynı zamanda öğrenme, hafıza ve beklenti mekanizmalarıyla şekillenen bilişsel bir inşa olarak değerlendirilmektedir. Önceki deneyimler, kültürel bağlam ve bireysel tercihler, tat uyarı­ları­nın yorumlanmasını önemli ölçüde etkilemektedir (Fried, 2017: 1). Örneğin, belirli bir aromanın geçmişteki olumlu deneyimlerle eşleşmesi, aynı uyarının daha yüksek haz düzeyiyle algılanmasına yol açabilmektedir. Bu durum, beyin ödül sistemleri ile tat ve koku merkezleri arasındaki etkileşimin önemini ortaya koymaktadır. Bunlara bağlı olarak, tat çeşitleri biyolojik temelli duyuşsal kategoriler olarak tanımlanırken; lezzet, bu tat kategorilerinin koku, doku, sıcaklık ve bilişsel süreçlerle bütünleşmesi sonucunda ortaya çıkan bir deneyimdir. Nörogastro­n­omi alanı, bu çok katmanlı yapıyı sinirbilimsel, psikolojik ve kültürel boyutlarıyla ele alarak, yeme davranışının anlaşılmasına kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (Karagöz, 2018: 974).

### **3. Lezzeti Etkileyen Öğeler**

Nörogastro­n­omi perspektifinde lezzet, çevresel duyuşsal girdilerin merkezi sinir sisteminde bütünleştirilmesiyle ortaya çıkan bütüncül bir algı olarak ele alınmaktadır. Bunun sonucunda lezzeti etkileyen öğeler; duyuşsal, çevresel, bilişsel ve bireysel faktörler çerçevesinde değerlendirilebilir.

#### **3.1. Duyuşsal Faktörler**

Lezzetin oluşumunda en belirleyici unsur, tat ve koku duyuşlarının etkileşimidir. Özellikle retronazal koku, yeme sırasında ortaya çıkan aromatik bileşiklerin nazal boşluğa ulaşmasıyla lezzet algısının temel bileşenini oluşturur. Tat reseptörlerinden gelen sinyaller ile olfaktör girdiler, başta orbitofrontal korteks olmak üzere ilgili beyin bölgelerinde bütünleştirilerek bütüncül bir lezzet temsili oluşturur. Bunun yanı sıra trigeminal sistem aracılığıyla algılanan kimyasal ve somatosensoryel uyarı­ları (örneğin acı biberin yakıcılığı ya da mentolün serinletici etkisi) lezzet deneyimine katkı sağlar (Şeren ve Karakuş, 2013: 28). Doku, sıcaklık, viskozite ve ağızda çözünme hızı gibi fiziksel özellikler de algılanan kalite ve haz düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir. Örneğin kremamsı bir yapı, yağ içeriği ile ilişkilendirilerek daha doyurucu ve tatmin edici bir deneyim yaratabilmektedir.

### **3.2. Görsel ve İşitsel Uyarılar**

Lezzet algısı, yalnızca kimyasal duyularla sınırlı değildir; görsel ve işitsel girdiler de değerlendirme sürecine aktif biçimde katılmaktadır. Yemeğin rengi, sunum biçimi ve porsiyon düzeni, beklenti oluşturma mekanizmalarını harekete geçirerek algılanan tat yoğunluğunu değiştirebilir. Örneğin canlı ve doygun renkler, tazelik ve lezzet beklentisini artırabilmektedir. Benzer şekilde, çıtırlık gibi işitsel ipuçları, tazelik ve kalite algısını güçlendirmektedir (Kurtuldu, vd., 2018: 278). Bu durum, beynin çoklu duyuşsal entegrasyon kapasitesinin lezzet deneyimindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

### **3.3. Bilişsel ve Duyuşsal Faktörler**

Lezzet algısı, bireyin önceki deneyimleri, öğrenme süreçleri ve kültürel kodları tarafından şekillendirilmektedir. Beklenti, lezzet değerlendirmesinde kritik bir değişkendir. Ürün hakkında verilen bilgi (örneğin marka, fiyat ya da içerik bilgisi), algılanan tat yoğunluğu ve haz düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir. Bu durum, duyuşsal girdilerin yalnızca alt düzey sinirsel mekanizmalarla değil, üst düzey bilişsel süreçlerle de modüle edildiğini göstermektedir. Ayrıca duyuşsal durum, lezzet algısını doğrudan etkileyebilir. Stres, mutluluk ya da kaygı gibi duyuşsal durumlar; iştah, tat hassasiyeti ve ödül sistemi aktivitesi üzerinde belirleyici rol oynamaktadır (Salman ve Gülberk, 2017: 40). Beynin ödül merkezleri ile tat ve koku alanları arasındaki etkileşim, lezzetin hedonik boyutunu şekillendirmektedir.

### **3.4. Sosyal ve Çevresel Etkiler**

Yeme deneyimi çoğu zaman sosyal bir bağlam içerisinde gerçekleşmektedir. Ortamın ambiyansı, ışık düzeyi, mekansal düzenleme ve eşlik eden sosyal etkileşimler lezzet algısını dolaylı olarak etkileyebilir. Restoran ortamında kullanılan renkler, müzik türü ve ses seviyesi gibi çevresel değişkenler; bireyin yeme hızını, tüketim miktarını ve algıladığı tatmin düzeyini değiştirebilmektedir. Bu durum, lezzetin yalnızca bireysel değil, atmosfere dayalı bir deneyim olduğunu göstermektedir.

### **3.5. Bireysel Farklılıklar**

Genetik yatkınlıklar, yaş, cinsiyet ve kültürel geçmiş gibi bireysel değişkenler de lezzet algısında farklılıklar yaratmaktadır. Örneğin bazı bireyler acı tada karşı daha yüksek hassasiyet gösterebilirken, bazıları belirli aromalara karşı öğrenilmiş tercihler geliştirebilmektedir. Yaş ilerledikçe tat ve koku hassasiyetinde meydana gelen değişimler de lezzet deneyimini dönüştürmektedir (Delwiche, 2004: 140).

Nörogastronomi perspektifinden değerlendirildiğinde lezzet, çok boyutlu ve dinamik bir yapıya sahiptir. Tat ve koku başta olmak üzere çoklu duyuşsal girdiler; bilişsel beklentiler, duyuşsal durumlar ve çevresel bağlam ile bütünleşerek lezzet deneyimini şekillendirmektedir. Dolayısıyla lezzet, yalnızca gıdanın kimyasal bileşimine indirgenemeyecek; beyin, beden ve

çevre etkileşiminin ürünü olan bütüncül bir algısal deneyim olarak ele alınmalıdır.

#### **4. Nöro Gastronomi ve Pazarlama**

Nörogastroonomi, tat ve lezzetin yalnızca dil üzerindeki reseptörlerle değil, beyin hafıza, duygu ve beklenti merkezleriyle birlikte inşa edildiğini savunur. Bu yaklaşım, pazarlama disiplininde tüketici deneyimini anlamak ve yönlendirmek açısından önemli bir kuramsal ve uygulamalı çerçeve sunmaktadır.

##### **4.1. Nörogastroonominin Kuramsal Temelleri**

Nörogastroonomi, duyuusal algının bütüncül doğasına dayanır. Lezzet, tat ile aromanın ve diğer duyuusal girdilerin birleşiminden oluşur. Özellikle orbitofrontal korteks, farklı duyuusal verilerin bütünleştirildiği temel beyin bölgelerinden biridir. Bu bütünleşme süreci, bireyin geçmiş deneyimleri, kültürel kodları ve beklentileriyle şekillenir. Dolayısıyla bir ürünün “lezzetli” olarak algılanması, yalnızca kimyasal bileşimine değil, sunum biçimine, marka imajına ve çevresel faktörlere de bağlıdır (Salman ve Gülberk, 2017: 40).

Bu noktada nörogastroonomi ile nöropazarlama arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Nöropazarlama, tüketici kararlarını anlamak için sinirbilimsel yöntemlerden yararlanırken; nörogastroonomi özellikle yiyecek-icecek deneyiminin algısal ve duyuusal boyutuna odaklanır. İki alanın kesişimi, duyuusal pazarlama stratejilerinin bilimsel temellere dayandırılmasını mümkün kılar.

##### **4.2. Duyusal Pazarlama ve Çoklu Duyusal Deneyim**

Yiyecek ve içecek sektöründe pazarlama stratejileri giderek çoklu duyuusal deneyim tasarımına yönelmektedir. Araştırmalar, tabağın rengi, restoran ambiyansı, arka plan müziği ve hatta kullanılan çatal-bıçak takımının ağırlığının dahi lezzet algısını etkilediğini göstermektedir. Örneğin koyu renkli tabaklarda sunulan tatlıların daha yoğun ve zengin algılandığı; yüksek frekanslı müziklerin tatlılık algısını artırabildiği belirtilmektedir.

Bu bağlı olarak duyuusal pazarlama uygulamaları, tüketici deneyimini bilinçli olarak yönlendirme amacı taşır. Restoran tasarımında ışıklandırma, mekân düzenleme ve ses tasarımı; paketli ürünlerde ise ambalaj dokusu, renk psikolojisi ve marka hikayesi nörogastroonomik ilkelerle uyumlu biçimde kurgulanmaktadır (Yıldız ve Sarıbaş, 2019: 2875). Özellikle üst seviyede bir ürünün algılanan değeri büyük ölçüde duyuusal çerçevelenmeye bağlıdır.

##### **4.3. Marka Algısı ve Beklenti Etkisi**

Nörogastroonomi, beklentinin lezzet algısı üzerindeki etkisini de açıklar. Güçlü bir marka imajı, tüketicinin ürünü daha lezzetli olarak değerlendirmesine yol açabilir. Bu durum, bilişsel çatı ve beklenti teorileriyle ilişkilidir. Örneğin, kör tadım testlerinde benzer özelliklere sahip ürünler, marka bilgisi açıklandığında farklı puanlar alabilmektedir. Buna bağlı olarak küresel markalar, yalnızca ürün kalitesine değil, aynı zamanda deneyimsel

pazarlamaya yatırım yapmaktadır (Arslan ve vd., 2017: 290). Örneğin içecek ve kahve markaları, duysal kimliklerini yani koku, renk, mekân atmosferini tutarlı biçimde yöneterek nrogastronomik prensipleri stratejik avantaja dnstrmektedirler. Kahve markalarının mağaza içi kahve kokusunu bilinçli olarak yayması veya içecek markalarının kırmızı renk kodunu küresel ölçekte standartlaştırması, lezzet algısının bağlantılarına örnek teşkil eder.

#### **4.4. Tüketiciler Davranışı ve Karar Süreçleri**

Nörogastronomi, tüketiciler davranışlarını anlamada önemli bir araçtır. Yiyecek tercihlerinin büyük bölümü rasyonel değerlendirmelerden ziyade duysal ve sezgisel süreçlere dayanır. Beynin dl sistemi, yiyecek tüketimi sırasında aktif rol oynar. Bu nedenle pazarlama stratejileri sıklıkla haz, nostalji ve aidiyet duygularına hitap eder (Yücel, 2024: 1738).

Ayrıca kültürel hafıza ve çocukluk deneyimleri, belirli tatlara yönelik güçlü duysal bağlar oluşturabilir. Bu durum, yerel ürünlerin pazarlanmasında “otantiklik” ve “geleneksellik” söylemlerinin neden etkili olduğunu açıklamaktadır. Tüketiciler, yalnızca bir gıda ürünü değil; aynı zamanda bir kimlik ve deneyim satın almaktadır.

#### **4.5. Etik Boyut ve Eleştirel Değerlendirme**

Nrogastronomik bilgilerin pazarlama amaçlı kullanımı etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Özellikle sağlıksız gıdaların duysal manipülasyon yoluyla daha cazip hale getirilmesi, toplum sağlığı açısından risk oluşturabilir. Çocuklara yönelik reklam stratejileri, bilinçaltı yönlendirme ve bağımlılık yaratıcı tat profilleri, etik açıdan sorgulanmaktadır.

Bu nedenle akademik literatürde, nörogastronomi temelli pazarlama uygulamalarının Şeffaflık, tüketiciler bilgilendirmesi ve kamu sağlığı ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (İslamoğlu, 1999: 117). Sürdürülebilir ve sağlıklı beslenme alışkanlıklarının teşvik edilmesi, alanın sosyal sorumluluk boyutunu güçlendirebilir.

## **SONUÇ**

Tat ve koku duysularının bütüncül işleyişi, yeme davranışının yalnızca periferik reseptörler aracılığıyla açıklanamayacağını; aksine çok katmanlı, çok duysal ve birbiriyle bağlantılı beyin organizasyonunun ürünü olduğunu ortaya koymaktadır. Nörogastronomi perspektifi, tat tomurcuklarından başlayan duysal iletimin diğer yapılarda bütünleşerek “lezzet” deneyimini inşa ettiğini göstermektedir. Bu doğrultuda lezzet, salt kimyasal bir uyarının algılanması değil; bellek, duysal, beklenti, dikkat ve kültürel öğrenme ile Şekillenen dinamik bir nörobilişsel süreçtir.

Gordon M. Shepherd tarafından kavram olarak kullanılan nörogastronomi yaklaşımı, özellikle retronazal koku algısının lezzet deneyimindeki merkezi rolünü vurgulayarak tat-koku etkileşiminin yeniden

değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Bu yaklaşım, klasik beş temel tat kategorisinin ötesine geçerek üst düzey bilişsel süreçlerin yeme davranışındaki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Nitekim orbitofrontal korteksin ödül değerini kodlaması, duygusal yüklemelerin düzenlenmesi ve deneyimsel hafızanın devreye girmesi, lezzetin öznel ve bağlantılı doğasını açıklamaktadır.

Ayrıca, nörogastronomik çerçeve klinik uygulamalar açısından da önemli çıkarımlar sunmaktadır. Duyusal kayıpların yaşam kalitesi üzerindeki etkileri, nörodejeneratif hastalıklarda erken belirti olarak koku işlevinin önemi ve obezite başta olmak üzere yeme bozukluklarının nörobiyolojik temelleri, bu disiplinin klinik uygulama potansiyelini göstermektedir. Duyusal rehabilitasyon, hedeflenmiş duyusal eğitim programları ve çevresel tasarım müdahaleleri, gelecekte kişiselleştirilmiş beslenme yaklaşımlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Nörogastronomi, lezzetin beyinde inşa edilen çok boyutlu bir deneyim olduğunu ortaya koyarak pazarlama disiplinine önemli katkılar sunmaktadır. Çoklu duyusal tasarım, marka beklentisi ve duygusal çerçeveleme gibi unsurlar, tüketici algısını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle nörogastronomi, yiyecek ve içecek sektöründe rekabet avantajı sağlayan stratejik bir araç haline gelmiştir. Ancak bu gücün etik sınırlar içinde kullanılması hem akademik hem de sektörel açıdan kritik önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, tat ve koku arasındaki etkileşim, beynin çok duyulu entegrasyon kapasitesinin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır. Nörogastronomi, gastronomi ile sinirbilimi disiplinlerarası bir zeminde buluşturarak lezzet deneyimini biyolojik, psikolojik ve kültürel boyutlarıyla bütüncül biçimde ele alma olanağı sağlamaktadır. Gelecek araştırmaların, nörogörüntüleme teknikleri, hesaplamalı modellemeler ve kültürlerarası çalışmalarla bu alanı derinleştirilmesi hem temel sinirbilim literatürüne hem de beslenme, klinik uygulama ve gastronomi pratiklerine önemli katkılar sunacaktır.

## KAYNAKÇA

- Arslan, H., Topaloğlu, C., Kılıç, B., ve Yozukmaz, N. (2017). Yiyecek içecek işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 287-300
- Batu, A. (2017). Moleküler gastronomi bakış açısıyla gıdaların tat ve aroma algıları. *Aydın Gastronomy*, 1(1), 25-36.
- Çevik, A. (2020). Gastronomi Alanında Yeni Bir Kavram: Gastrodiplomasi. (Yüksek Lisans Tezi). *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın*
- Delwiche, J.F. (2004). The impact of perceptual interactions on perceived flavor. *Food Quality and Preference*, 15, 137-146.
- Fried, A.H. (2017). *Neurogastronomy, The Science Of How And What We Eat*. [https://www.huffpost.com/entry/neurogastronomy-the-science-of-how-and-what-weeat\\_b\\_58c8540fe4b01d0d473bcebd](https://www.huffpost.com/entry/neurogastronomy-the-science-of-how-and-what-weeat_b_58c8540fe4b01d0d473bcebd)

- İslamoğlu, A. H. (1999). “Pazarlama Yönetimi” (1. Baskı). İstanbul: Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş., s.117-118.
- Kanwal, K. J. (2016). *Brain tricks to make food taste sweeter: How to transform taste perception and why it matters*. <http://sitn.hms.harvard.edu/flash/2016/brain-tricks-to-make-foodtaste-sweeter-how-to-transform-taste-perception-and-why-it-matters/> (23.02.2026)
- Karagöz, Ş. (2018). Gastronomide Tat ve Aroma Etkileşimleri. II. *Uluslararası Batı Asya Turizm Araştırmaları Kongresi*.
- Karaman, R. (2019). Geçmişten Günümüze Gastronomi Trendleri: Potansiyel Yerli Turistlerin Yenilebilir Böcekler Akımına Yönelik Algılarının Ölçülmesi. *Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir*.
- Kurgun, H. (2017). *Nörogastromi, Kurgun, H. (Editör), Gastronomi trendleri milenyum ve ötesinde* (24-35). Ankara: Detay Yayıncılık
- Kurtuldu, E., Miloğlu, Ö., Derindağ, G., ve Özdoğan, A. (2018). Tat Duyu Bozukluklarına Genel Bakış. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi, 28 (2), 277-283*.
- Miişoğlu, D., ve Hayoğlu, İ. (2005). Tat eşik değerlerinin Algılanması, Tanınması ve Derecelendirilmesi. *Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 9(2): 29-35*.
- Palabıyık, S. (2020). *Nörogastromi: Duyular ve Yemek*. <https://www.brandingturkiye.com/norogastronmi-duyular-ve-yemek/>
- Salman, G., Gülberk, B. (2017). Dünyada ve Türkiye’de nöropazarlama çalışmalarının incelenmesi ve değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 4(3), 35-57*.
- Solomon, E. P. (1997). *İnsan Anatomisi ve Fizyolojisine Giriş (Çeviren: Süzen, B.)*. S.274, Birol Basın Yayın Dağ.ve Tic. Ltd. İstanbul.
- Spence, C. (2013). Multisensory flavour perception. *Current Biology, 23(9), 365-369*.
- Şeren-Karakuş, S. (2013) Tat Algılamayı Etkileyen Faktörler. *Journal of Tourism And Gastronomy Studies, 1 (4), 26-34*.
- Yıldız, M. ve Yılmaz, M. (2020). Gastronomi Alanındaki Trendlere Bir Bakış. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, (5), 19-35*.
- Yıldız, Ö., ve Sarıbaş, Ö. (2019). Tasting Gaziantep: How local food shapes sense of place? *Business & Management Studies: An International Journal, 7(5), 2873-2890*.
- Yücel, E. (2024). “Gıg Ekonomi Çalışanlarının Bağlantıcılık Öğrenme Teorisi Bağlamında Değerlendirilmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 23(49):1738-59*.



**Dijital Dünyada Modern Bireyin Yalnızlığı:  
Hz. Muhammed'in (S.A.V) İnsanlık  
Anlayışı Çerçevesinde Kuramsal Bir  
Değerlendirme**

**Muhammed AYDIN**

## ÖZET

Yeni iletişim teknolojileri bireylerin alışkanlıklarını, iletişim kurma biçimlerini dönüşüme uğratarken, beraberinde bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. İletişim teknolojisi alanında görülen gelişmeler bireylerin dijital ortamlarda yüzeysel ilişkiler kurmalarına ve bunun sonucunda da yalnızlık hissini giderek artmasına yol açmaktadır. Dijital yalnızlık, yüzeysel sosyal medya etkileşimlerinin artması, derin sosyal bağların zayıflamasıyla ortaya çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler bireyler arasında bağlantıları niceliksel olarak arttırmış olsa da, toplumsal düzeyde ilişkilerin giderek azaldığı görülmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojisi alanında yaşanan ilerlemeler zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın bilgiye erişim imkânı sunarken; kullanıcıların hemen her türlü ihtiyacını sosyal ağlarda karşılamasıyla beraber, yüz yüze iletişim yerini sanal ortamlarda kurulan etkileşime bırakmış görünmektedir. Sanal dünya ile gerçek yaşam arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken; kullanıcıların gerçek yaşamlarında karşılaştıkları sorunları dijital ortamlarda gidermeye çalıştıkları görülmektedir. Yaşam biçimi değişen birey geleneksel değerlerinden uzaklaşırken, modern çağın kendisine sunduğu olanaklarla bir yaşam inşa etmeye çalışmaktadır. Sanal etkileşimlerin çoğalmasıyla birlikte yüz yüze iletişimin giderek azalması, toplumsal bağları zayıflatarak, birey üzerinde psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz bir takım etkilere yol açmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in insan ve toplum anlayışı, insan onurunu merkeze alan, toplumsal bağları güçlendiren, empati ve derin ilişkilere değer veren bir model sunmaktadır. Hz. Peygamber'in öğretisi, yalnızlıkla mücadelede dijital bağlantıların ötesinde, insanın hem ruhsal hem de toplumsal dünyasını zenginleştiren derin bağlara vurgu yapmaktadır. Söz konusu çalışma dijital dünyada yalnızlık kavramı üzerine odaklanarak, Hz. Peygamber'in insan ve toplum anlayışının bu duruma karşı sunduğu çözüm yollarını kuramsal olarak literatür çalışmasıyla ele almaktadır.

*Anahtar Kelimeler: Dijital Yalnızlık, Yabancılaşma, Sosyal Medya, Hz. Peygamber, İnsan Anlayışı*

---

## GİRİŞ

İletişim ve bilgi teknolojileri alanında görüşen gelişmeler neticesinde kullanımı giderek yaygınlaşan internet ve sosyal ağlar; bireyleri içerisinde buldukları çevreye ve kendilerine giderek yabancılaştırmakta; çevrimiçi platformlarda geçirilen süre uzadıkça bireyler arasındaki sosyal bağlar giderek zayıflamaktadır. İletişimin daha çok sanal ortamlarda gerçekleşmesi sanal ilişkilerin yaygınlaşmasına yol açarken, bu durum bireylerde yalnızlık, umutsuzluk, karamsarlık duygularının oluşmasına neden olmaktadır.

Sanal ve gerçek dünya arasındaki sınırların giderek silikleştiği çağımızda, bireyler günlük yaşamda yaşadıkları sorunlara dijital ortamlar aracılığıyla çözüm aramaktadır. Çevrimiçi platformlarda yalnızlık hissini geçici olarak bastırıldığını düşünen bireyler, bu ortamlardan uzaklaştıklarında tekrar yalnız kaldıkları gerçeğiyle yüzleşmekte; bu durum, yalnızlık duygusunun daha da yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Metropollerde kalabalıklar arasında yalnızlaşan bireyler sosyalleşme ihtiyaçlarını yeni medya ortamlarında gidermeye çalışmaktadırlar.

Dijitalleşmeyle birlikte yeni değer yargılarının ortaya çıktığı görülürken, bir takım geleneksel ve ahlaki değerlerinde dönüşüme uğradığı görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in insan ve toplum anlayışı, insan onurunu merkeze alan, toplumsal bağları güçlendiren, empati ve derin ilişkilere değer veren bir model sunmaktadır. Hz. Peygamber'in öğretisi, yalnızlıkla mücadelede dijital bağlantıların ötesinde, insanın hem ruhsal hem de toplumsal dünyasını zenginleştiren derin bağlara vurgu yapmaktadır. Dijital dünyanın sanallığına karşın, Hz. Peygamber'in anlayışında derin, anlamlı ve sürdürülebilir ilişkiler ön plana çıkmaktadır. İslam öğretisi bireyi samimiyet, empati, dayanışma ve kardeşlik temelinde değerlendiren değerler sistemi üzerine kuruludur. Dijital yalnızlıkla mücadelede bireylerin yüz yüze ilişkiler kurması, etik iletişime önem vermesi ve manevi farkındalığını artırması önerilmektedir.

### **YALNIZLIK KAVRAMI**

Yalnızlık, modern dünyanın öne çıkan sorunlarından biri olarak, bireyler arası ilişkilerde beklenen yakınlığın kurulamamasıyla ortaya çıkan bir deneyim şeklinde değerlendirilmektedir.(Swami vd, 2007:162). Bireylerin zihinsel ve ruhsal olarak birbirlerinden uzak olma durumuna işaret eden yalnızlık olgusu (Şişman ve Turan,2004); depresyon, kaygı gibi problemlerle ilişkili bir duygu durumu olarak görülmektedir (Gerino vd,2017:8). Yalnızlık hisseden bireyler çevrelerinden giderek kopmakta, bu durum topluma yabancılaşan kişi sayısının artmasına yol açmakta ve yalnızlık toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Geçtan,2004:106). İnsanoğlunun yaratılışından bu yana var olan bir duygu olan yalnızlık bireylerde kaygı, mutsuzluk, sosyal ilişkilerden kendini soyutlama gibi sorunlar ortaya çıkarmakta; bu duyguyla başa çıkamayan bireyler saldırgan bir tutum sergilemeye başlamaktadırlar (Merrakchi,2014). Kronik olarak bu duyguyu yaşayan bireylerde kendine ve başkalarına karşı güvensizlik, karamsarlık, depresyon gibi durumlar görülmektedir (Ernst ve Cacioppo,1999:1).

Günümüz insanının yaşama dair amaçsızlık ve anlamsızlık duygusu içerisinde bulunduğunu ifade eden Frankl (1999), belirli şeyleri elde ettikten sonra ulaşılabilen zorunlu mutluluk anlayışının insanları daha da mutsuz edebildiğini belirtmektedir. Ona göre modern hayatta çizilen mutluluk tablosu, kişisel özden yoksun olup tüketime endekslidir. Bireyler bu tabloya ulaşabilmek adına çabalamakta, ancak idealize edilen şeylere ulaşıldığında

yüklenilen anlam da giderek anlamsızlaşmaya başlamakta, kişi daha da mutsuzlaşmaktadır.

Teknolojik olanaklar insanlığa refah ve konfor sağlarken bir takım riskleri de beraberinde getirmektedir. Değişen yaşam biçimiyle birlikte birey, geleneksel değerlerden koparak modern çağın sunduğu olanaklar üzerine bir yaşam inşa etmektedir. Ancak bu çağın pozitivist ve materyalist yaklaşımı, bireyi maddeye yönlendirirken, onu giderek kendi özünden uzaklaştırmaktadır. Nesnelere verilen değer ruha verilen değerden daha fazla olması durumunda kişi yaratıcısından ve sonuç olarak da özünden uzaklaşmaya başlamaktadır. Özünden uzaklaşan birey madde ile kendisini ifade etmeye çalışmaktadır.(Tolan,1981). Dijitalleşmenin en önemli etkilerinden biri bireyselleşmeyi ön plana çıkarmasıdır.

Dijital medyanın, insan bedeni başta olmak üzere mahrem sayılan pek çok unsurun sergilendiği bir alan hâline gelmesi, maddi olana verilen önemi artırmıştır (İlhan, 2018). Sosyal medya bedeninin nesneleşmesine yol açarken, tüketimi yaygınlaştırmak adına bireylere ideal bir beden algısı sunmakta, bu durum ideal bedene ulaşmak isteyen bireylerin kendilerini psikolojik açıdan yetersiz hissetmelerine yol açmaktadır (Nadasbaş,2019).

İçinde bulunduğumuz dijital çağda yalnızlık sosyal yalnızlık (toplumsal etkileşim eksikliği), duygusal yalnızlık (derin duygusal bağların eksikliği) ve varoluşsal yalnızlık (anlam ve ait olma duygusunun eksikliği) durumlarıyla karakterize bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Sarıkaya, 2025). Yalnızlık duygusunun oluşumunda teknoloji kullanımının dışında bireyin psikolojik özellikleri, yaş ve kültürel yapı gibi unsurlar etkili olmaktadır. Bireylerin dijital platformlarda daha fazla zaman geçirmesi durumunda oluşan bağımlılık döngüsü, yalnızlık hissini giderek derinleştirmektedir. Bu noktada teknolojinin bilinçli ve dengeli kullanımı önem taşımaktadır.

Geleneksel toplumlarda aile bağlarının daha güçlü olması nedeniyle yalnızlık duygusu daha az hissedilirken; modern toplumlarda bu bağların giderek zayıfladığı görülmektedir. Medya aracılığıyla bireylere sunulan yeni değerler kişinin kendi toplumuna, kültürüne, inanç ve değerlerine yabancılaşmasına yol açarken, bunun sonucunda bireylerin kimlik bunalımına sürüklenmesine neden olabilmektedir (Sezen,2002).

## **YENİ MEDYA VE DİJİTAL YALNIZLIK**

İletişim ve bilgi teknolojisi alanında yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya çıkan bir kavram olan yeni medya, sahip olduğu özelliklerle küresel bağlamda birçok değişime neden olmuştur. Yeni medya araçlarının sunduğu etkileşim, kullanıcı türevli içerik üretimi, multimedya ortamı gibi birçok özellik iletişim alanında dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Yeni medya kullanıcıların zaman ve mekândan bağımsız interaktif (karşılıklı) bir şekilde etkileşim kurmalarına olanak veren, dijital kodlama sistemine dayanan iletişim araçları olarak ifade edilmektedir. Sayısal ve analog ayırımına

dayanan, multimedya özellikleri barındıran yeni medya ortamları birçok yönden geleneksel medya araçlarından farklılık göstermektedir (Altunay, 2012: 41). Yeni medya araçları, kitlesizleştirme özelliği sayesinde bireylere özel mesajlar iletilebilmesine imkân tanırken, kullanıcılara zaman ve mekândan bağımsız erişim olanağı sağlamaktadır (Geray, 2003: 18). Yeni medya araçları sayesinde kaynak ile alıcı arasında karşılıklı bilgi akışı olanaklı hale gelirken, alıcının de kaynak durumuna gelmesiyle karşılıklı etkileşim sağlanabilmektedir. Kullanımı giderek artan sosyal medya platformları, kullanıcıların benzer ilgi alanlarına sahip kişilerle etkileşime geçmesini sağlarken; metin, görüntü ve fotoğraf paylaşımları yoluyla sanal gruplara katılmalarına imkân tanımaktadır. Kullanıcıların sosyal medya platformlarına yoğun ilgi göstermesi zamanla bağımlılığın oluşmasına yol açarken (Cabral,2011:6), bireyleri gerçek yaşamdan uzaklaştırarak, yalnızlaşmalarına yol açmaktadır (Koçak,2008: 14). Dijital dünya bireylerin iletişim kurma biçimlerini dönüşüme uğratarken, teknolojik gelişmeler bilgiye erişim olanaklarını arttırmış; öte yandan bireylerin içerisinde buldukları topluma karşı yalnızlaşma ve yabancılaşma sorunlarını beraberinde getirmiştir. Günümüzde sanal dünya ile gerçek dünya arasındaki ayrım azalırken, bireyler yaşadıkları sorunları dijital ortamlarda gidermeye yönelmektedir. İnternet ortamında yalnızlığını unuttuğunu düşünen kişiler, bu alanlardan uzaklaştıklarında tekrar yalnız kaldıklarını fark etmekte ve bu durum yalnızlık duygusunu artırmaktadır. Metropollerde kalabalıklar arasında yalnızlaşan bireyler sosyalleşme ihtiyaçlarını yeni medya ortamlarında gidermeye çalışmaktadırlar.

Dijital iletişimin yaşamımızın her alanına nüfus ettiği günümüzde bireylerin sosyal ağlar üzerinden her an bağlantıda olmalarına karşın, derin bir yalnızlık hissi yaşadıkları gözlenmektedir. Sanal etkileşimlerin çoğalmasıyla birlikte yüz yüze iletişimin giderek azalması, toplumsal bağları zayıflatarak, birey üzerinde psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz bir takım etkilere yol açmaktadır. Günümüzde sosyal ortamlarda sahip olunan 'arkadaş ve takipçi sayıları' bireylerin psikolojik olarak doyum sağlama noktasında yetersiz kalmakta; sosyal medya platformları bireyleri anlık etkileşime yönlendirirken, derin ve sürdürülebilir ilişki kurma ihtiyacını göz ardı etmektedir. Sürekli çevrimiçi olma durumu bireylerin yalnızlık hissini arttırmakta; iletişimin niceliksel olarak artmasına karşısın niteliğinin azalması sonucunu getirmektedir. Aile içi iletişimden, toplumsal kimlik inşasına kadar birçok sosyal sürecin dijitalleşmenin etkisiyle dönüştüğü görülmektedir (Canpolat, 2025). Teknolojik gelişmeler, iletişimin giderek sanal ortamlarda gerçekleşmesini mümkün kılmakta; bireylerin sosyal ağlara kolay erişimi ise zamanlarının büyük kısmını çevrimiçi platformlarda geçirmelerine yol açmaktadır. Hemen her türlü ihtiyacını çevrimiçi platformlarda karşılamaya çalışan kullanıcılar zaman içerisinde topluma hatta kendisine bile yabancılaşmaktadır. Teknolojiye duyulan bağımlılık, bireyselliği güçlendirirken; teknoloji, insanlar için bir araç olmanın ötesine geçerek bir

amaç hâline gelmektedir. Gerçek yaşamlarında kendilerini güçsüz hissedenden bireyler sanal platformlarda daha cesur davranarak, bastırdıkları duygularını bu platformlarda rahatlıkla dile getirmekte; yaşanan geçici rahatlama hali zamanla alışkanlığa dönüşerek kullanıcıların sıklıkla çevrimiçi ağlarda yer almaları sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Dirik vd.2012: 214). Bilgisayar, tablet ve akıllı telefonların kullanımı giderek yaygınlaşmakta; bu araçlar bireylere sanal dünyada geniş bir özgürlük alanı sağlarken, sosyal yaşamdan kopmalarına ve yalnızlaşmalarına sebep olmaktadır. Sanal dünyada geçirilen süre arttıkça, bireyler gerçek yaşamla bağlarını kaybetmekte ve yalnızlık hissi güçlenmektedir. Aşırı sosyal medya kullanımı, hem yaşam doyumunu olumsuz etkileyip hem de kişilerarası ilişkilerin giderek azalmasına yol açmaktadır Sosyal ağlar bireylere gerçekliğin ötesinde sanal bir yaşam sunmakta; kullanıcılar bu platformlarda kendilerini göstererek, beğeniler doğrultusunda olmak istedikleri kimliği oluşturma şansına kavuşmaktadırlar. Sosyal medyada beğenilme ve onaylanma arzusu, bu araçların yoğun şekilde kullanılmasına sebep olurken; sanal ortamlarda görülen mükemmelleştirilmiş yaşam profilleri bireyde başkalarının daha mutlu ve sorunsuz bir hayat sürdürdüğü yanılgısını yaratmaktadır. (Kurttaş,2018: 2017-2023). Toplumsal yaşantıda elde edilemeyen tatminin ekranlar yoluyla karşılanmaya çalışılması bireyleri giderek yalnızlaştırarak, teknolojik yalnızlığa itmektedir. Giderek yaygınlaşan akıllı cep telefonları, kullanıcıların istedikleri yer ve zamanda çevrimiçi platformlarda bulunabilmelerini mümkün kılmaktadır (Özkan, 2014:244-246). Yalnızlık duygusuyla başa çıkmak için en çok kullanılan araçlardan biri olan akıllı telefonlar, sundukları işlevsel özelliklerle kullanıcılarına geniş bir özgürlük alanı sağlayarak yaşamı kolaylaştırmaktadır (Bal, 2014: 26). Bal ve Balcı (2020) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, katılımcıların gün içinde ortalama 301 dakika akıllı telefon kullandıkları ve kadın öğrencilerin erkeklere kıyasla daha fazla süre harcadıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde, Hoşoğlu'nun (2019) lise öğrencileri üzerine yaptığı çalışmada, kız öğrencilerin akıllı telefon bağımlılığının erkeklerden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Yılmaz, Gökdere, Çınar ve Özyazıcıoğlu (2017) tarafından yürütülen başka bir çalışmada ise üniversite öğrencilerinin yalnızca %2,8'inin günde bir saatten az akıllı telefon kullandığı ve kız öğrencilerin bağımlılık düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, özellikle dijital teknolojilerin ve sosyal medyanın kullanımının cinsiyete göre farklılık gösterebildiğini ortaya koymaktadır. İnternette geçirilen sürenin artması, aile içi ilişkilerde de önemli dönüşümlere yol açmakta; yüz yüze paylaşımların yerini dijital iletişim alırken, eşler ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki duygusal bağlar giderek zayıflamaktadır (Güleç, 2018: 115). Araştırmalar, bu zayıflamanın bireylerin iletişim ihtiyaçlarını sosyal ağlarda karşılamaya yönelmelerine sebep olduğunu göstermektedir (Bayraktutan,2005). Özellikle yalnızlık duygusu yaşayan bireyler sosyal ağlarda daha fazla zaman geçirirken, aile üyeleri arasındaki bağlar giderek zayıflamakta ve

yabancılaşma artmaktadır. Bu durum, dijital teknolojilerin yalnızca bireysel yaşam üzerinde değil, aynı zamanda aile dinamikleri üzerinde de belirleyici etkiler yarattığını göstermektedir. Sonuç olarak, akıllı telefon ve sosyal medya kullanımının artması, bireylerin yalnızlık duygusunu hafifletmek amacıyla çevrimiçi ortamlara yönelmelerine yol açarken, bu eğilim aile içi ilişkilerde kopukluk ve duygusal yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. Özellikle genç kadın kullanıcıların daha yüksek kullanım ve bağımlılık düzeyine sahip olması, dijital teknolojilerin sosyal ve psikolojik etkilerini cinsiyet perspektifiyle değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Dijitalleşme modern insanın tüm yaşamına nüfus ederken, günümüzde hemen her internet kullanıcısının sahip olduğu dijital kimlikle sanal ortamlarda var olmaya çalıştığı görülmektedir. 2020 tarihli We Are Social Dijital Raporu, dünya nüfusunun yarısının (4,5 milyar kişi) internet kullandığını ve günlük internet kullanımının ortalama 6 saat olduğunu göstermektedir. We Are Social 2020 Dijital Raporu'nda Türkiye'de nüfusun yüzde 64'ünün sosyal medya kullanıcısı olduğu ifade edilmektedir. Sosyal medya platformlarında kabul görme, beğenilme, kendini ifade etme arzusu bir süre sonra bağımlılığa dönüşebilmektedir. Sanal platformlarda duygusal doyuma ulaşarak, mutlu olmaya çalışan bireylerin hoşnut olma düzeyleri arttıkça bağımlılık düzeyleri de artış göstermektedir. Kullanıcılar gerçek yaşamlarında sahip olamadıkları mutluluk ve statülere bu ortamlar vasıtasıyla ulaşmaya çalışmaktadır.

Yapılan çalışmalar sosyal medya kullanımı ile yalnızlık duygusu arasında yakın ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya bağımlılığı arttıkça bireylerde yalnızlık düzeyinin arttığı görülmektedir (Çoşkun,2021). Çevrimiçi platformlarda geçirilen süre arttıkça bireyler sosyal etkinliklerden uzaklaşmakta, bu durum yalnızlık hissini arttırmaktadır (Pang et al, 2025). Dijital medya kullanımı bireylerde görünür olma, onaylanma pratiklerini teşvik ederken, gerçek yaşamdaki sosyal bağların giderek zayıflamasına yol açmaktadır.

İletişim teknolojileri alanında yaşanan gelişmeler küresel boyutta bir dönüşüme yol açarken, dijitalleşme günlük yaşamın hemen her alanında etkili olmaktadır. Dijital araçların ve sosyal ağların yaygınlaşması, insanlık tarihinde önemli yeri olan klasik değerlerin yerini yavaş yavaş yeni değerlere bırakmasına yol açmıştır. Dijitalleşmeyle birlikte yeni değer yargılarının ortaya çıktığı görülürken, dinin algılayış ve yorumlama süreçlerinde de dönüşümlerin yaşandığı gözlenmektedir (Akgül, 2017). Günümüzde dini unsurlar dijital dünyaya dâhil edilirken, öte yandan seküler söylemlerin ivme kazandığı görülmektedir (Karaaslan, .24).

Seküler söylem ve dijital dönüşümle birlikte dini unsurların dijital kapitalizmin, kültür endüstrisinin ve pazarlama stratejisinin bir parçası haline geldiği görülmektedir (Karaaslan, 35). Bu bağlamda Hz. Peygamber'in insan ve toplum anlayışı, insan onurunu merkeze alan, toplumsal bağları güçlendiren, empati ve derin ilişkilere değer veren bir model sunmaktadır. Hz. Peygamber'in öğretisi, yalnızlıkla mücadelede dijital bağlantıların ötesinde,

insanın hem ruhsal hem de toplumsal dünyasını zenginleştiren derin bağlara vurgu yapmaktadır.

## **HZ.PEYGAMBER'İN İNSAN VE TOPLUM ANLAYIŞI**

İslam düşüncesinde insan ve toplum anlayışının şekillenmesinde Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünneti referans olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber, yalnızca vahyi tebliğ eden bir elçi değil; aynı zamanda insanı eğiten, toplumu dönüştüren ve ahlaki temeller üzerine yeni bir sosyal yapı inşa eden bir rehberdir. Onun insan ve toplum anlayışı, fitrat, adalet, merhamet, sorumluluk ve kardeşlik gibi evrensel ilkeler üzerine kuruludur. Hz.Peygamber (s.a.v) insanı sosyal bir varlık olmanın ötesinde, aynı zamanda ruhsal ve psikolojik açıdan değerlendirmektedir. Hz. Peygamber'in insan anlayışı bireyler arasındaki ilişkilerin niteliğini ve derinliğini merkeze alan kapsamlı bir yaklaşımı içermektedir. Dijital dünyanın sanallığına karşın, Hz. Peygamber'in anlayışında derin, anlamlı ve sürdürülebilir ilişkiler ön plana çıkmaktadır. İslam öğretisi bireyi samimiyet, empati, dayanışma ve kardeşlik temelinde değerlendiren değerler sistemi üzerine kuruludur. Dijital yalnızlıkla mücadelede bireylerin yüz yüze ilişkiler kurması, etik iletişime önem vermesi ve manevi farkındalığını artırması önerilmektedir. Hz. Peygamber'in insan ve toplum anlayışı şu temel ilkelere odaklanmıştır:

### ***İnsan Onuru ve Eşitlik***

Hız. Peygamber, tüm insanların eşref-i mahlûkat (yaratılmışların en şerefli) olduğunu vurgulamıştır. Her türlü ırk, dil, renk ayrımını reddederek, bireyler arasındaki ötekileştirmeye karşı bir duruş sergilemektedir (Sarı, 2024). Bu anlayış, toplumsal farklılıkları ortadan kaldırarak insanları eşit düzeyde kabul etmekte ve ayrımcılığa karşı çıkmaktadır (Önder, 2015). Hz. Peygamber, Cahiliye toplumunda yaygın olan sınıf ayrımlarını ve kabilecilik anlayışını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Köleler, kadınlar ve toplumun zayıf kesimleri, onun uygulamalarıyla sosyal hayatta saygın bir konuma yükselmiştir. Bilal-i Habeşi'nin müezzin olarak seçilmesi, eşitlik anlayışının sembolik bir örneğidir (Müslim, *Salât*, 14). Bu yaklaşım, insanı yalnızca Müslüman olduğu için değil, insan olduğu için değerli kabul eden evrensel bir bakış açısını temsil etmektedir.

### ***Ahlak Merkezli İnsan Tasavvur***

Hız. Peygamber'in insan anlayışında ahlak merkezi bir konuma sahiptir. Onun "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" sözü İslam'ın insan inşasında ahlakı temel aldığı göstermektedir. Doğruluk, emanete riayet, sabır, affedicilik ve merhamet, ideal insan tipinin başlıca özellikleridir.

### ***Adalet Temelli Toplumsal Yapı***

Hız. Peygamber'in toplum anlayışının temelini adalet oluşturur. Adalet, yalnızca hukuki değil; aynı zamanda ahlaki ve sosyal bir ilkedir. Hz. Peygamber, adaletin uygulanmasında hiçbir ayrıcalığa izin vermemiştir.

“Kızım Fatıma hırsızlık yapsaydı cezasını verirdim” sözü, hukuk önünde mutlak eşitliğin ifadesidir (Buhari, *Hudûd*, 12; Müslim, *Hudûd*, 8)

### ***Sosyal Dayanışma ve Ekonomik Adalet***

Hz. Peygamber, toplumda sosyal dayanışmayı güçlendirmeye büyük önem vermiştir. Zekât, sadaka ve infak gibi uygulamalar, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermeyi hedeflemiştir. Fakirlerin, yetimlerin ve kimsesizlerin korunması, toplumsal sorumluluğun bir gereği olarak görülmüştür (Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/177. Muhacir ile Ensar arasında tesis edilen kardeşlik, paylaşma ve fedakârlığın somut bir örneğidir (İbn Hişam, *Sîre*, I, 503.

### ***Birey–Toplum İlişkisi***

Hz. Peygamber’e göre birey ve toplum birbirini tamamlayan iki unsurdur. Bireyin ahlaki olgunluğu toplumun huzurunu sağlarken, adaletli bir toplum düzeni de bireyin gelişimini destekler. “Komşusu açken tok yatan bizden değildir” hadisi, bireyin topluma karşı sorumluluğunu açıkça ifade etmektedir (Hakim, *el-Müstedrek*, II, 15.

### ***Toplumsal Bağlar: Aile ve Komşuluk***

Hz. Peygamber’in öğretisi, bireylerin yalnızlıktan kurtulmasında aile bağları, komşuluk ilişkileri ve kardeşlik bağına özel bir önem atfetmiştir. “Bir müminin diğer müminle olan dayanışması, bir beden gibidir; bedenin bir uzvu acı çektiğinde tüm beden uykusuz kalır ve ateşlenir” gibi hadisler, toplum içindeki empati ve yardımlaşmanın önemini vurgulamaktadır. Bu anlayış dijital dünyada yüzeysel ilişkilerin ötesinde derin, manevi ve destekleyici bağların kurulmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Hz. Peygamber, aile bağlarının korunmasına büyük önem vermiş ve akrabalık ilişkilerinin sürdürülmesini emretmiştir. “Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa, akrabalık bağlarını korusun” hadisi, toplumsal ilişkilerin sürdürülmesinin bireysel ve toplumsal iyilik hâli açısından önemini gösterir. (Sağlam, 2023). Aile içi etkileşim ve dayanışma, bireyin ait olma duygusunu güçlendirmekte ve yalnızlık duygusunu azaltmaktadır.

Farklı yaş grupları ve toplumsal kesimler arasında düzenli buluşmalar, gönüllülük programları ve cemiyet etkinlikleri organize edilerek toplumsal bağlar güçlendirilebilir. Toplum içinde yardımlaşma, gönüllülük ve karşılıklı yardım kültürü, yalnızlığı azaltan güçlü sosyal mekanizmalardır. Bu değerlerin eğitim, cemiyet faaliyetleri ve topluluk organizasyonlarında uygulanması önem taşımaktadır. Manevi pratikler ve etik değerler, bireyin dijital yalnızlıkla mücadelede anlamlı içsel bağlar kurmasına yardımcı olmaktadır.

### ***Birlikte Yaşama Kültürü***

Hz. Peygamber’in toplum anlayışı, farklı din ve kültürlerle bir arada yaşama ilkesini de içermektedir. Medine Sözleşmesi, Müslümanlar ve Yahudiler başta

olmak üzere farklı toplulukların haklarını güvence altına alan yazılı bir belge niteliğindedir (Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I, 188–190. Bu sözleşme, İslam toplumunda din ve vicdan özgürlüğünün erken bir örneği olarak kabul edilmektedir.

### ***İnsanın İçsel Dünyasının Keşfi***

Hz. Peygamber'in hayatında yalnızlık ve içe dönüklük belirli dönemlerde manevi bir derinleşme aracı olarak yer almıştır. Hira mağarası örneğinde görüldüğü gibi, yalnızlık bireyin anlam ve hakikat arayışında bir imkân olarak değerlendirilir. Bu tür yaşantılar, modern bireyin dijital koşuşturmacanın dışındaki kendi iç dünyasını keşfetmesine örnek teşkil eder (Yağcı, 2015). İnsanın içsel dünyasını keşfetmeye yönelik manevi pratikler (dua, ibadet gibi) bireyin yalnızlık duygusunu anlamlandırmasına yardımcı olacaktır. Manevi uygulamalar, bireyin yalnızlıkla mücadelede içsel dayanıklılığı artırabilir. Dua, tefekkür ve ibadet gibi uygulamalar bireyin anlam arayışını destekler. Hz. Peygamber'in manevi öğretileri, bireyin yalnızlık hissini sadece sosyal bağlarla değil, içsel anlam arayışıyla da ilişkilendirmektedir.

### ***Empati ve Yardımlaşma***

Toplum içindeki empati ve dayanışma kültürü sosyal bağları güçlendirerek, bireylerin yalnızlık duygularının azalmasına yardımcı olmaktadır. Hz. Peygamber'in öğretisi, bireylerin birbirlerine karşı empati ve merhamet göstermesi üzerine odaklanmaktadır. Bireyler arasında bilgi alışverişi dışında duygu ve anlam aktarımının yaşanması, dijital dünyanın yüzeysel etkileşimleri karşısında önemli bir reçete sunmaktadır. (Solekhan,2023).

## **SONUÇ**

Dijital dünyanın sunduğu yeni olanaklar, insan ilişkilerinde köklü dönüşümlere yol açarken yalnızlık ve yabancılaşma duygularını da beraberinde getirmektedir. Bireyin sosyal ağları kullanım biçimi ve etkileşim kalitesi, yalnızlık algısının oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır. Sosyal ağlar, kullanıcılara gerçekliğin ötesinde sanal bir yaşam sunmakta ve bireyler için kendilerini yeniden gerçekleştirdikleri alanlar hâline gelmektedir. Bireyler, sosyal platformlarda içerik üretip paylaşmakta ve aldıkları beğeniler doğrultusunda olmak istedikleri kimliği inşa etmektedir. Ancak başkalarından alınan beğenilere göre davranış sergilemek, bireyleri giderek kendilerinden yabancılaştırmakta ve yalnızlaşmayı derinleştirmektedir. Sanal ortamlarda kurulan iletişim, bireyleri yalnızlaştırmakla kalmayıp, topluma yabancılaşma ve asosyalleşme gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, dijital dünya ve yalnızlık arasındaki ilişkinin sağlıklı yönetilebilmesi için sosyal ağların bilinçli kullanımı ve dijital okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Özellikle gençler ve teknoloji konusunda deneyimi sınırlı bireyler için düzenlenecek dijital okuryazarlık eğitimleri, farkındalık yaratmada etkili olacaktır. Ayrıca, bireylerin yüz yüze etkileşimde bulunabilecekleri etkinliklere katılmalarının teşvik edilmesi ve

yalnızlık hissi yoğun olan kişilere psikolojik destek veya rehberlik hizmetlerinin sunulması, bu konuda önemli katkılar sağlayabilir. Dijital etkileşimin hiçbir zaman gerçek yaşamdaki ilişkilerin yerini alamayacağı gerçeğinden hareketle, teknoloji ile kurulan ilişkinin bilinçli bir şekilde yönetilmesi büyük önem taşımaktadır. Modern dünyada dijital okuryazarlık, teknoloji kullanımını bilinçli hâle getirerek yalnızlığın olumsuz etkilerini azaltabilir; bu süreç bireylerin dijital-etkileşimlerini anlamlı amaçlarla yönlendirmelerine katkı sağlar.

Dijital dünya ile gerçek dünya arasında bir denge kurmak; ekran karşısında geçirdiğimiz süreyi azaltarak, daha faydalı uğraşlara ayırmak, her iki dünyada da yerine getirmekle yükümlü olduğumuzu sorumluluklarımızın farkında olmak önem taşımaktadır. . Modern dünyanın “her şeyi kontrol edebilirsin, her şeye gücün yeter” aldatmacasına kapılıp, bir ilaha dönüşme yanılması yaşamamalıyız. Bilakis, aciz bir kul olduğumuzu, teknolojiden gelen güç yanılmasıının bir imtihan olduğunu idrak etmeli ve bu araçları emanet şuuruyla kullanmalıyız.

Hz. Peygamber’in insan ve toplum anlayışı, insan onurunu esas alan, ahlaki merkeze koyan ve adaletle dengelenmiş bütüncül bir model sunmaktadır. Bu anlayış, yalnızca kendi dönemine değil, çağdaş dünyanın insan ve toplum sorunlarına da çözüm üretebilecek evrensel ilkeler içermektedir. Günümüzde yaşanan ahlaki ve sosyal krizler karşısında Hz. Peygamber’in ortaya koyduğu bu model, güçlü bir rehber olma niteliğini korumaktadır.

## KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2017). Dijitalleşme ve Din. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (Bilimsel Birikim)* 17(2),193.
- Altunay, A. (2012). Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya: Görüntü Yüzeyi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (27),33-44.
- Bal. E.(2014). *Teknoloji,Gençlik ve Mobil Yaşam*. Konya: LiteraTürk Yayınları.
- Bal E. ve Balcı, Ş. (2020). Akıllı Cep Telefonu Bağımlılığı: Kişilik Özellikleri ve Kullanım Örüntülerinin Etkinliği Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 7(1), 369-394.
- Bayraktutan, F. (2005). *Aile içi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE.
- Buhari, *Hudûd*, 12; Müslim, *Hudûd*, 8
- Cabral, J. (2011). Is Generation Y Addicted to Social Media?. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 2(1).
- Canpolat, Ö. (2025). Dijital kalabalık, sosyal yalnızlık: Aile içi iletişim ve yalnızlık üzerine sosyolojik inceleme. *Yeni Medya*, (19),386-401.
- Coşkun, A. (2021). *Çokluk içinde yokluk: Dijital medya çağında yalnızlık*. Atatürk Üniversitesi Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

Dirik, M., Taşkesen, E., Ekin, İ., ve Alp, D. (2012). Bilişim çağında sanal yaşamın gerçek yaşama yansımaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(2), 211-223.

Erkal, M. [2000] *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.

Ernst, J. M. ve Cacioppo, J. T. (1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8(1), 1-22

Frankl, V (1999). *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Öteki Yayınları.

Geçtan, E. (2004). *İnsan Olmak*. İstanbul: Metis Yayınları.

Geray, H. (2003). *İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Gerino, E. Rollè, L., Sechi, C. V ve Brustia, P. (2017). Loneliness, resilience, mental health, and quality of life in old age: a structural equation model. *Frontiers Psychology*, (8), 1-12.

Güleç, V. (2018). Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 2(2), 105-120.

Hoşoğlu, R. (2019). Lise Öğrencilerinin Cep Telefonu Bağımlılıklarının İncelenmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(1), 51-68.

Hakim, *el-Müstedrek*, II, 15.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, I, 188-190.

İbn Hişam, *Sîre*, I, 503.

İlhan, T. T. (2018). *Sosyal Medya Kullanımında Gösteriş Tüketimi Eğiliminin X, Y ve Z Kuşakları Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi SBE.

Karaaslan, F. (2015). Dijitalleşen Din. İçinde “Post Seküler Din Halleri: Dinin Dijitalleşmesi”. (ed.Çamdereli,M; Doğan,B.Ö ve Şener, N.K),1.basım, İstanbul: Köprü Yayınları.

Koçak, E. (2008). *Ergenlerde Yalnızlığın Yordayıcısı Olarak Benlik Saygısı Ve Sürekli Öfke Ve Öfke İfade Tarzlarının İncelenmesi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kurdaş, M. Ç. (2018). Jean Baudrillard’ın simülasyon kuramında kitle iletişim araçları ve toplumsalın sonu, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(3), 2012-2023.

Keeping familial ties and relationships with kindness and respect in Islam. (t.y.). **Maqasid Institute**.

Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/177

Merrakchi, M. (2014). The correlation between the use of social networks, “Facebook” and loneliness among a sample of university students Unpublished Doctoral dissertation. University Mohamed Khider, Biskra.

Müslim, *Salât*, 14

Nadasbaş, S.E. (2019). İdeal Bedene Ulaşma İllüzyonu: Saptırılmış Beden Uygulaması ve Türkiye HazırGiyim Sektöründe Kullanımı. *ASEAD*. 6(6), 10-21.)

Önder, M. (2015). Kur’an ve sünnette insan onuruna eğitim açısından yaklaşım. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 37-56.

Özkan, G. Ş. (2014). *Ağ Tabanlı Sahnede Benliğin Sunumu: İdealize Edilmiş Duygular*. *Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Araştırmalar*, İstanbul: Literatürk Academia,

Pang, X., et al. (2025). *The moderating role of self-concept clarity in problematic mobile social network usage and loneliness*. *Frontiers in*

Roberts, J. A. (2025). *Social media's double-edged sword: Active and passive use linked to rising loneliness. Personality and Social Psychology Bulletin. Baylor News*

Sağlam, İ. (2023). Hadislerde Hz. Peygamber'in yalnızlık tecrübesi ve hakikat arayışı. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 20, 171–201.

Sarı, S. (2024). Hak, hukuk ve toplumsal barış: Hz. Peygamber'in farklı inanç gruplarıyla münasebetleri. *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 143–167.

Sarıkaya, B. (2025). Digital loneliness and social media: A theoretical and platform-based analysis. *The Journal of Social Science*, 9(18), 235–248.

Seki, T. & Kurnaz, M. F. (2022). Bireylerin dijital bağımlılıkları ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Bir meta-analiz çalışması. *Educational Academic Research*, 45, 24–34.

Sezen, Y. (2002). *Çağdaşlaşma, Yabancılaşma ve Kimlik*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Solekhan, M. (2023). Communication ethics in social relationships using social media wisely in Islamic values. *Journal of Modern Islamic Studies and Civilization*, 1(01), 1–11.

Swami, V., Chamorro-Premuzic, T., Sinniah, D., Maniam, T., Kannan, K., Stanistreet, D. Ve Furnham, A. (2007). General health mediates the relationship between loneliness, life satisfaction and depression, *Soc. Psychiatry Psychiatr Epidemiol*, (42), 161-166.

Şişman, M. ve Turan, S. (2004). Bazı Örgütsel Değişkenler Açısından Çalışanların İş Doyumu Ve Sosyal Duygusal Yalnızlık Düzeyleri (Meb Şube Müdür Adayları Üzerinde Bir Araştırma). *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 5, Sayı. 1.

Tolan, B. (1981). *Çağdaş Toplumun Bunalımı Anomi ve Yabancılaşma*. Ankara: İTİA Yayınları.

Yağcı, H. (2015). Hz. Peygamber'in insan ve dünya tasavvuru ile beslenen kişilik özelliklerinin insan ilişkilerine yansımaları. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 105–128.

Yılmaz,D., Gökdere,Ç.ve Özyacıoğlu,N. (2017). Hemşirelik Öğrencilerinde Akıllı Telefon ve İnternet Bağımlılığı ile Üst Ekstremitte Fonksiyonel Aktivite Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(3), 34-39.



# **Tarım Politikasının Bir Aracı Olarak Sosyal Politika**

**Olcay POYRAZ<sup>1</sup>**

---

<sup>1</sup> Arş. Gör.; Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.opoyraz@bandirma.edu.tr ORCID No: 0000-0001-8513-0848

## ÖZET

Tarım sektörü, yalnızca üretim faaliyetlerinden ibaret olmayıp ekonomik, toplumsal ve kurumsal boyutları içeren çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Üretimin büyük ölçüde doğa koşullarına bağlı olması, arz ve talep esnekliklerinin düşük seyretmesi, küçük ölçekli aile işletmelerinin yaygınlığı ve gelir dalgalanmalarının sık görülmesi gibi yapısal nitelikler, tarımı diğer ekonomik faaliyetlerden ayırmaktadır. Bu özgün özellikler, kamu müdahalesini gerekli kılan tarım politikalarının önemini artırmaktadır. Nitekim fiyat destekleri, doğrudan gelir transferleri ve üretim planlamaları gibi araçlar üretimde sürekliliği sağlama, çiftçi gelirini istikrara kavuşturma ve kırsal kesimde refahı artırma amacı taşımaktadır. Bununla birlikte tarımsal sürdürülebilirlik yalnızca ekonomik politika araçlarıyla güvence altına alınamaz. Sosyal politika uygulamaları da sürecin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu çalışmada sosyal politikanın tarihsel gelişimi ve kapsamı özetlenerek tarım sektörüyle olan karşılıklı ilişkisi değerlendirilmiştir. Kırsal refahın yalnızca gelir düzeyiyle sınırlı olmadığı, çalışma koşulları, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim, çevresel kalite ve sosyal bağlar gibi çok boyutlu unsurları kapsadığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede özellikle Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın kırsal refah yaklaşımına değinilerek tarım kesimindeki sosyal sorunlara bütüncül bir bakış sunulmuştur. Ayrıca Türkiye'de tarıma yönelik sosyal güvenlik uygulamaları, vergi düzenlemeleri ve 5363 sayılı Kanun kapsamında oluşturulan Tarım Sigortaları Havuzu sistemi ele alınmıştır. Sonuçta, ekonomik ve sosyal politika araçlarının eşgüdümlü biçimde uygulanmasının kırsal kalkınma ve sürdürülebilir tarımsal üretim için temel bir gereklilik olduğu ortaya konmuştur.

*Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, tarım sektörü, tarım politikası, sosyal güvenlik, sosyal sorun*

## GİRİŞ

Tarım sektörü, insanlığın en eski ekonomik faaliyet alanlarından biri olmasına rağmen günümüzde de ulusal ekonomiler açısından stratejik önemini korumaktadır. Gıda üretiminin temel kaynağı olmasının yanı sıra, birçok sanayi koluna hammadde sağlayan ve geniş bir istihdam alanı yaratan tarım, ekonomik kalkınma süreçlerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bununla birlikte tarım, yalnızca üretim ve piyasa ilişkileri üzerinden değerlendirilemeyecek, toplumsal yapı, gelir dağılımı, kırsal yaşam koşulları ve sosyal güvenlik sistemleriyle birlikte ele alınması gereken çok boyutlu bir sektördür.

Tarımsal üretimin iklim ve doğal koşullara bağımlılığı, arz ve talep esnekliklerinin düşüklüğü ve küçük ölçekli işletmelerin yaygınlığı gibi yapısal özellikler, sektörü kırılgan bir yapıya sahip kılmaktadır. Bu kırılganlık, gelir istikrarsızlığına, kırsal yoksulluğa ve göç hareketlerine

zemin hazırlayabilmektedir. Dolayısıyla tarım politikaları yalnızca üretim ve fiyat istikrarını sağlamaya yönelik ekonomik müdahalelerden ibaret değildir. Aynı zamanda sosyal koruma, gelir dağılımı ve kırsal refahı destekleyici düzenlemeleri de içermelidir.

Tarımsal destekleme programlarının önemli gerekçelerinden biri, tarım sektörü ile diğer ekonomik sektörler arasında ortaya çıkan gelir farklılıklarını azaltma amacıdır. Tarımda verimliliğin ve gelir yaratma kapasitesinin, sanayi ve hizmetler gibi sektörlere kıyasla daha düşük olduğu yaygın biçimde kabul edilmektedir. Bu nedenle, devlet yeniden dağıtım işlevini yerine getirmediğinde, tarımla geçimini sağlayan kesim ulusal gelirden oldukça sınırlı bir pay alabilmektedir. Böyle bir durumda, gelir dağılımındaki bozulma toplumsal huzuru zedeleyebilmekte, ekonomik ve sosyal istikrarsızlıklara yol açabilmekte, bunun sonucunda ise ekonomi genelinde verimlilik düşüşleri meydana gelebilmektedir. Bu olumsuzlukları engellemek amacıyla devlet, gelir dağılımındaki adaletsizliği hafifletmek ve farklı toplumsal kesimlerin ulusal gelirden daha dengeli bir pay almasını sağlamak üzere tarım sektörünü destekleme yoluna gitmektedir (Acar ve Aytüre, 2014:8).

Bu çalışma, tarım politikalarının sosyal boyutunu merkeze alarak, tarım sektöründe karşılaşılan yapısal sorunları sosyal politika perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada sosyal politika açısından tarımda sosyal güvenlik, vergi politikası ve tarım sigortalarına değinilmiştir.

### ***Tarım Sektörünün Tanımı***

Tarım sektörü dar kapsamda ele alındığında bitkisel üretim, ormancılık ve su ürünleri faaliyetlerini içermektedir. Ancak sanayileşme süreci bağlamında tarım yalnızca üretim faaliyetleriyle sınırlı bir alan olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda kurumsal yapıları, bireylerin davranış kalıplarını ve toplumsal yaşam biçimlerini de kapsayan bütüncül bir çerçevede ele alınmalıdır. Bu nedenle, yalnızca “tarım kesimi” ifadesi yerine “tarımsal yapı” kavramının kullanılması daha açıklayıcıdır. Zira sanayileşme, geleneksel tarımsal yapıdan sanayi temelli bir toplumsal ve ekonomik yapıya geçişi ifade ettiğinden, tarımsal alanın bu dönüşüm süreci açısından da analiz edilmesi gerekmektedir (İlkin, 1988:159). Tarım sektörü, insan ve hayvan beslenmesine yönelik ürünlerin üretiminden başlayarak işlenmesi, hazırlanması ve tüketiciye ulaştırılmasına kadar uzanan geniş bir faaliyet alanını kapsamaktadır. Bu sektör yalnızca bitkisel ve hayvansal tarımsal üretimi değil, aynı zamanda su ürünleri, maden suları ve orman ürünleri gibi beslenmeyle ilişkili kaynakların değerlendirilmesini de içermektedir. Bu bakımdan tarım sektörü, üretimden pazarlamaya kadar uzanan süreçleri kapsayan ve önemli ölçüde istihdam yaratan stratejik bir ekonomik alandır.

## ***Tarımsal Üretim Özellikleri***

Tarımsal üretim, büyük ölçüde iklim, toprak ve diğer doğal çevre koşullarına bağlı bir faaliyet alanıdır. Bu nedenle üretim süreci yüksek düzeyde risk ve belirsizlik içerir. Üretimin mevsimsel döngülere bağlı olması ve kesikli bir yapıda gerçekleşmesi, tarımsal faaliyetleri diğer sektörlerden ayıran temel unsurlardandır. Tarım işletmelerinde ürün çeşitlendirmesine sıklıkla başvurulması, hem doğal riskleri dağıtma hem de gelir istikrarını sağlama amacı taşır. Tarımsal faaliyet aynı zamanda toplumsal yönü güçlü bir ekonomik etkinlik olup, çoğunlukla küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından yürütülmektedir. Bu işletmeler, ekonomik dalgalanmalara belirli ölçüde uyum sağlayabilen esnek bir yapıya sahiptir. Öte yandan tarımsal ürünlerin arz ve talep esnekliklerinin düşük olması, fiyat dalgalanmalarını daha belirgin hale getirebilmektedir. Sektörde eğitim ve gelir düzeyinin görece düşük olması yapısal bir özellik olarak öne çıkarken, tarımsal üretim, girdi sağlayan sanayiler ile tarımsal ürünleri işleyen sektörler açısından da temel bir bağımlılık ilişkisi oluşturmaktadır (Rehber ve Çetin, 1998:7-12).

## ***Tarım Politikasının Tanımı ve Konusu***

Tarım politikası “çiftçilerin ekonomik yaşantılarını iyileştirmek, tarımsal üretimi kamu yararına düzenlemek, kırsal toplumların refahını yükseltmek ve tüketicileri aşırı fiyat artışlarından korumak amacıyla uygulanan devlet önlemleri dizisi” olarak tanımlanabilir. Bu tanımın da ortaya koyduğu üzere, bir ülkede tarım sektörünün yönlendirilmesinde devletin kritik bir rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte, uygulanacak tarım politikalarının merkezine çiftçinin konulması gerektiği göz ardı edilmemelidir. Çünkü üretim sürecinin temel aktörü bizzat çiftçilerin kendisidir. Bu nedenle, çiftçilerin tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri gelirin diğer sektörlerle uyumlu ve dengeli bir düzeyde olması, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır. Üreticinin gelir istikrarının sağlanması, yalnızca mevcut üretim kapasitesinin korunmasını değil, aynı zamanda kırsal kalkınmanın desteklenmesini de mümkün kılmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009:22).

Tarım sektörü, ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun, ulusal ekonomilerin sürdürülebilirliği açısından stratejik bir konuma sahiptir. İnsanların temel besin ihtiyaçlarını karşılayan gıda ürünlerinin yanı sıra birçok sanayi kolunun üretim süreçlerinde kullanılan hammaddelerin önemli bir bölümü tarımsal faaliyetler sayesinde sağlanmaktadır. Bu yönüyle tarım, yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı değil, aynı zamanda toplumsal refahın ve gıda güvencesinin temel dayanaklarından biridir. Tarım sektörü istihdam yaratma kapasitesi açısından da kritik bir rol üstlenmektedir. Bir yandan kendi içinde önemli bir işgücü talebi oluştururken, diğer yandan tarıma bağlı sanayi, hizmet ve lojistik gibi ilişkili sektörlerde de dolaylı istihdam yaratmaktadır. Böylece tarımsal faaliyetler, kırsal bölgelerin ekonomik

canlılığını artırmakta ve sosyoekonomik dengelerin korunmasına katkı sunmaktadır. Bu geniş etkiler ve çok yönlü işlevler göz önünde bulundurulduğunda, tarım sektörünün modernleşmesi, verimliliğinin artırılması ve karşı karşıya kaldığı yapısal sorunların çözüme kavuşturulması tüm ülkeler için öncelikli bir politika alanı haline gelmiştir. Bu nedenle hükümetler, ekonomik hedeflerle sosyal amaçları bir arada ele alan kapsamlı tarım politikaları geliştirmekte, üretim süreçlerinin güçlendirilmesi, kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve sektörde sürdürülebilirliğin sağlanması için çeşitli teşvikler ve düzenlemeler uygulamaktadır (Orhan, 2014:19). Gıda güvenliğinin sağlanmasından sanayiye hammadde teminine, istihdam yaratılmasından ve kırsal kalkınmanın desteklenmesine kadar çok yönlü işlevleri nedeniyle tarım politikaları, tüm ülkelerde sürdürülebilir kalkınmanın temel ve öncelikli politika alanlarından biri olarak önemini korumaktadır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren üreticilerin gelir düzeyinin genel olarak diğer ekonomik sektörlerin gerisinde kalması, tarımsal destekleme politikalarını gerekli kılan temel unsurlardan biridir. Tarımsal ürünlerin fiyatları, uzun yıllardır tarım dışı sektörlerde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarına kıyasla daha düşük bir seviyede seyretmektedir. Bu durumun arkasında çeşitli yapısal faktörler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, tarımsal üretimdeki arz artışının, bu ürünlere yönelik talep artış hızını çoğu zaman aşmasıdır. Tarım ürünlerinin talep esnekliğinin düşük olması nedeniyle üretimdeki artış fiyatlar üzerinde baskı yaratmakta ve çiftçilerin gelirlerini sınırlamaktadır. Diğer bir etmen ise tarım sektörünün rekabet gücü bakımından sanayi ve hizmetler gibi tarım dışı sektörlerin gerisinde yer almasıdır. Teknolojik gelişmelere uyum sürecinin maliyetli olması, üretim koşullarının doğa ve iklim değişkenlerine bağımlılığı, ölçek ekonomilerinden yeterince yararlanılamaması gibi faktörler tarım sektörünü dezavantajlı bir konuma itmektedir. Bu yapısal dezavantajlar, tarımsal faaliyette bulunan bireylerin gelirlerinin düşük kalmasına ve ekonomik kırılganlıklarının artmasına yol açmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretimin büyük ölçüde küçük ölçekli aile işletmeleri tarafından yürütülmesi, gelir düşüklüğü sorununu daha da belirgin hale getirmektedir. Bu işletmeler, maliyet dalgalanmalarına, piyasa risklerine ve doğal afetlere karşı sınırlı dayanıklılığa sahiptir. Dolayısıyla tarım gelirlerinin artırılmasına yönelik kamu müdahaleleri, yalnızca ekonomik bir zorunluluk değil, aynı zamanda kırsal kesimde sosyal istikrarın korunması ve yoksulluğun azaltılması açısından da kritik bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda devletin fiyat destekleri, gelir transferleri, üretim teşvikleri ve risk yönetim araçları gibi çeşitli politika araçlarını devreye sokması, tarımsal sürdürülebilirliği güçlendirmek için kaçınılmaz hale gelmektedir (Orhan, 2014:48).

## ***Tarım Politikasının Amaçları***

Sanayileşme sürecinde üretim için gerekli girdilerin ithalatı, özellikle döviz kısıtı nedeniyle önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır. Az gelişmiş ekonomilerde bu döviz ihtiyacının büyük ölçüde tarımsal ürün ihracatı yoluyla karşılandığı gözlemlenmektedir. Nitekim bu ülkelerin dış satımı çoğu zaman sınırlı sayıda ürüne dayanmakta, petrol ve bazı madenler dışında kalan ihracat kalemlerini ağırlıklı olarak tarım ürünleri oluşturmaktadır. Bununla birlikte, tarımın ekonomik yapı içindeki belirleyici konumuna rağmen, söz konusu ülkeler belirli dönemlerde bazı tarımsal ürünleri ithal etmek durumunda kalabilmektedir. Bu çerçevede, sanayileşmenin erken aşamalarında sınai ürün ihracatının henüz mümkün olmaması nedeniyle, ödemeler dengesi açısından tarımsal yapının güçlendirilmesi zorunlu hale gelmektedir. Tarımsal üretimde sağlanacak bu gelişme, bir yandan tarım ürünleri ithalatını azaltırken diğer yandan ihracat kapasitesinin artırılmasına katkı sağlayacaktır (İlkin, 1988:162).

Tarım politikaları, özellikle ekonomisi büyük ölçüde tarım sektörüne dayanan ülkelerde işsizlik sorunuyla mücadelede önemli bir politika aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu kapsamda tarımsal üretimin çeşitlendirilmesi, modern tarım tekniklerinin yaygınlaştırılarak yılda birden fazla ürün alınmasının sağlanması, verimsiz arazilerin ıslah edilmesi ve ulaşım altyapısının geliştirilmesine yönelik kamusal müdahaleler, istihdamın artırılmasına kayda değer katkılar sunmaktadır. Söz konusu politikalar aracılığıyla tarımsal alanlarda iş olanaklarının genişletilmesi, kırsal nüfusun geçim kaynaklarını terk ederek kentlere yönelmesini önemli ölçüde sınırlayabilmektedir. Böylece hem plansız kentleşmenin yol açtığı sosyal ve ekonomik sorunlar azaltılmakta hem de iç göçün neden olduğu kamu harcamaları üzerinde hafifletici bir etki yaratılmaktadır. Ayrıca bu süreç, kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliğini destekleyerek bölgesel gelir dağılımının dengelenmesine de katkı sağlamaktadır (Altan ve Şişman, 2022:239). Tarım politikaları, üretimin çeşitlendirilmesi ve modernizasyon yoluyla istihdamı artırarak kırsal göçü azaltmakta, plansız kentleşmenin olumsuz etkilerini sınırlamakta ve sürdürülebilir kırsal kalkınma ile bölgesel gelir dengesine katkı sağlamaktadır.

Türkiye’de genel nüfusun, özellikle de tarımsal nüfusun işgücüne katılım oranlarının düşük seyretmesi ve zaman içinde gerileme eğilimi göstermesi, üretken kesimin daha geniş bir nüfusu geçindirmek durumunda kalmasına yol açmaktadır. Bu durum, yaratılan gelirin daha fazla birey arasında bölüşülmesi sonucunu doğurarak kişi başına düşen gelirin azalmasına neden olmaktadır. Tarım sektöründe ve kırsal alanlarda nüfus yoğunluğunun yüksek olmasına karşın toplam gelirin sınırlı kalması, sektörde kişi başına gelir düzeyinin düşmesine, yaşam standartlarının gerilemesine ve yoksulluğun derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. Ayrıca bu yapısal sorunlar, ülke genelinde gelir dağılımı dengesizliklerinin belirginleşmesine ve sosyoekonomik eşitsizliklerin artmasına katkıda

bulunmaktadır (Işın vd., 2010:8). Etkin ve sürdürülebilir tarım politikalarının uygulanması, verimliliğin artırılması, kırsal istihdamın güçlendirilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi yoluyla söz konusu yapısal sorunların hafifletilmesine ve kırsal kalkınmanın desteklenmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

### ***Tarım Politikasının Araçları***

Tarım politikalarında kullanılan araçlar genel çerçevede değerlendirildiğinde, uygulamaların temelde üç ana kategori altında toplandığı görülmektedir. Bunlar; üretici ve piyasa fiyatlarını etkileyen fiyat politikaları, üreticilere gelir desteği sağlamayı amaçlayan doğrudan destek mekanizmaları ve üretim ya da arz miktarını düzenlemeye yönelik sınırlayıcı uygulamalardır (Erdoğan, 2000:338). Tarım politikasının gelir artışı, üretim düzeyinin yükseltilmesi, verimliliğin artırılması ve istihdamın geliştirilmesi gibi temel hedeflerine ulaşılmasında sosyal politika, fiyat ve yapısal politika araçlarıyla eşdeğer öneme sahiptir. Çiftçilerin üretim tekniklerini geliştirmeleri ve ekonomik refahlarını artırmaları, yalnızca ekonomik teşviklerle değil, aynı zamanda sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle, eğitim, sağlık ve yaşam kalitesi gibi sosyal alanlarda sağlanan ilerlemeler, çiftçilerin yeniliklere karşı tutumlarını olumlu yönde etkilemektedir. Sosyal yaşamdaki bu dönüşüme paralel olarak çiftçiler, kendilerine sunulan teknolojik ve örgütsel yenilikleri daha kolay benimseyerek uygulamaya geçirebilmektedir (İnan, 2016:143-144).

### ***Sosyal Politika Kavramı***

Sosyal politika kavramı, tarihsel olarak ilk kez Almanya'da ortaya çıkmış ve özellikle sanayileşme ile kentleşmenin yol açtığı toplumsal sorunlara yanıt üretme amacı taşımıştır. Endüstriyel üretim sürecinin yaygınlaşmasıyla birlikte artan iş kazaları, meslek hastalıkları, işsizlik ve yaşlılık gibi riskler, işçi sınıfının korunmasına yönelik kurumsal düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu çerçevede sosyal politika, dar anlamıyla, esas olarak işçi sınıfının temel sosyoekonomik sorunlarına odaklanan ve kapsamı sınırlı olan bir müdahale alanı olarak şekillenmiştir. Bu yönüyle sosyal politika, emek ile sermaye arasındaki çıkar çatışmalarının belirginleştiği sanayileşmiş toplumlara özgü bir düzenleme alanı niteliği taşımaktadır. Başlıca amacı ise, kapitalist üretim ilişkilerinin doğurduğu eşitsizlikleri ve sınıfsal gerilimleri hafifletmek, böylece toplumsal istikrarı sağlamaya katkıda bulunmaktadır (Koray, 2020:34). Dar perspektiften bakıldığında, sosyal politikaların temel hedef kitlesi işçiler ile onların ailelerinden oluşan kesim, yani işçi sınıfıdır (Yenihan, 2017:179).

Sosyal politika geniş çerçevede ele alındığında, yalnızca işçi sınıfının korunmasına ve emek-sermaye arasındaki çatışmaların hafifletilmesine odaklanan geleneksel yaklaşımı aşmaktadır. Bu kapsam, korunma ve destek gereksinimi duyan tüm toplumsal kesimleri içine alacak

biçimde genişlemektedir. Böyle bir perspektifte, işçi-işveren ilişkileriyle sınırlı kalmayıp, farklı sosyal sınıfların hem birbirleriyle hem de devletle olan ilişkilerinin düzenlenmesi temel amaç hâline gelmektedir. Bu yönüyle sosyal politika; yoksullukla mücadele, konut, sağlık ve eğitim hizmetleri, yerleşim düzenlemeleri ile servet ve gelir dağılımına ilişkin uygulamalar gibi alanları kapsayan toplum politikasının en merkezi bileşenlerinden birini oluşturmaktadır (Güven, 2013:15). Geniş anlamda sosyal politika, farklı toplumsal sınıfların sosyal yapı içerisinde dengeli ve uyumlu bir biçimde konumlanmasını hedeflemektedir. Bu çerçevede, toplumsal bütünlüğü zedeleyebilecek karşıtlık, gerilim ve çatışmaların; şiddet dışı, uzlaşmaya dayalı ve taraflarca kabul edilebilir yöntemlerle giderilmesine yönelik politika araçlarının geliştirilmesini esas almaktadır (Tokol ve Alper, 2022:4).

### ***Tarım Kesiminde Yaşayanların Sosyal Sorunları***

Sosyal konu ya da başka bir ifadeyle sosyal sorun, bireylerin günlük yaşamlarını, sosyal ilişkilerini veya bir toplum içindeki farklı toplulukların ve daha geniş grupların refahını olumsuz etkileyen durumlar olarak tanımlanabilir. Bu tür sorunlar genellikle tek bir kategoriye indirgenemeyecek kadar karmaşık olup, birbirine bağlı ve kesişen nedenler ile sonuçlara sahiptir. Sosyal konuların değerlendirilmesinde temel vurgu, bireylerin ve toplumların olumlu bir yaşam durumu olarak tanımlanan “refah” üzerindeki etkileridir. Refah; yaşam kalitesini, insanların yaşadıkları çevreye anlam katma, amaç geliştirme ve topluma katkı sunma kapasitelerini içeren geniş bir kavramdır. Bu anlayışla uyumlu olarak OECD’nin Kırsal Refah yaklaşımı da yalnızca gelir gibi klasik ekonomik göstergelere odaklanmakla yetinmez. Bunun yerine, kırsal bölgelerdeki yaşamı daha bütüncül bir perspektifle ele alır; çevresel koşulları, sosyal ilişkileri, yaşam memnuniyetini ve genel iyi oluş halini dikkate alarak insan merkezli bir kırsal kalkınma çerçevesi sunar (Asai ve Anton, 2024:8).

Tablo 1. Çiftçiler ve Topluluklarıyla İlgili Refah Boyutları ve Potansiyel Sosyal Sorunlar

<b>Boyutlar</b>	<b>Tarımda çiftçiler ve toplulukları için sosyal sorun örnekleri</b>	<b>Megatrendler ve kentsel-kırsal dinamiklerin yarattığı fırsat ve zorluklar</b>
<b>İş ve iş kalitesi</b>	Sosyal koruma eksikliği; uzun çalışma saatleri; düşük ücretler; iş güvenliği riskleri; kayıt dışı istihdam; iş güvencesizliği	Demografik değişimler ücretli işgücüne bağımlılığı artırabilir; yeni teknolojiler işgücü açığını azaltabilir ve çalışma koşullarını iyileştirebilir.

<b>Barınma</b>	Yeterli konuta erişim; kırsal altyapı eksikliği (örn. yüksek hızlı internet); temel hizmetlere erişim güçlüğü	Ekonomide artan dijitalleşme, izole bölgelerde bile geniş bant erişimini artırabilir.
<b>Sağlık</b>	Kimyasallara maruz kalma; tarım kazaları ve yaralanmalar; ruh sağlığı sorunları; intihar vakaları; sağlık hizmetlerine sınırlı erişim; izolasyon riski	İklim değişikliği fiziksel ve zihinsel sağlık sorunlarını artırabilir; yeni teknolojiler çiftçilerin zihinsel yükünü azaltabilir.
<b>Bilgi ve beceriler</b>	Eğitim ve mesleki gelişime erişim eksikliği; bilgi kaynaklarına (örn. danışmanlık) erişim; beceri edinmenin önündeki maddi/manevi engeller; düşük eğitim düzeyi	Dijitalleşme ve teknolojiler, yeni teknolojileri benimseyebilenler ile benimseyemeyenler arasındaki beceri farkını artırabilir.
<b>Çevresel kalite</b>	Hava, su ve toprak kirliliğine maruz kalma; tarım arazilerinin dönüşümü nedeniyle doğaya erişim kaybı	Tarımın çevresel etkilerine yönelik kamu eleştirileri çiftçilerin toplumsal izolasyonunu artırabilir.
<b>Öznel iyi oluş</b>	İş memnuniyeti; yaşam memnuniyeti	Kırsal bölgelerdeki demografik değişimler yaşam memnuniyetini olumsuz etkileyebilir.
<b>Güvenlik</b>	Kırsal suçlar; ayrımcılık	Kırsal nüfusun azalması suç oranlarının artmasına yol açabilir.
<b>İş-yaşam dengesi</b>	Kadınların uzun süreli ücretsiz bakım yükü; boş zaman ve hizmetlere erişim eksikliği; mevsimlik işçilik	Dijitalleşme ve otomasyon işgücü açığını azaltabilir ve daha fazla boş zaman sağlayabilir.
<b>Sosyal ilişkiler</b>	Topluluk katılımında azalma; damgalanma ve ayrımcılık; sosyal izolasyon	Yaşlanan nüfus topluluk etkinliklerini zorlaştırabilir; dijitalleşme uzak mesafelerde iletişimi

		kolaylaştırabilir.
<b>Sivil katılım</b>	Gönüllü faaliyetlere katılmama; toplumdan dışlanmış hissetme; devlete güven eksikliği	Yaşlanma ve nüfus azalması, yerel toplulukların aidiyet duygusunu sürdürmesini zorlaştırabilir.
<b>Gelir ve servet</b>	Düşük gelir; gelir değişkenliği ve eşitsizliği; sosyal güvenlik ağının zayıflığı; kırsal yoksulluk; arazi ve krediye erişim güçlüğü; yüksek borçluluk	İklim değişikliği gelirden dalgalanmalara yol açabilir; ekonomik faaliyetlerin zayıf olduğu izole bölgelerde kırsal yoksulluk artabilir.

Kaynak: (Asai & Anton, 2024: 12-13).

Tablo, tarım sektöründe yer alan toplulukların refahını etkileyen çok boyutlu sosyal sorunları ve bunların megatrendler ile kentsel-kırsal dinamikler bağlamındaki yansımalarını ortaya koymaktadır. İş ve iş kalitesi açısından sosyal koruma eksikliği, uzun çalışma saatleri, düşük ücretler ve güvencesizlik öne çıkarken; barınma ve altyapıda yetersizlikler, sağlıkta kimyasallara maruz kalma, kazalar ve ruh sağlığı sorunları dikkat çekmektedir. Eğitim ve danışmanlık hizmetlerine erişim kısıtlılığı beceri gelişimini sınırlandırırken, çevresel kirlilik ve tarım arazilerinin dönüşümü yaşam kalitesini düşürmektedir. Özel iyi oluş, güvenlik, iş-yaşam dengesi ve sosyal ilişkiler alanlarında ise izolasyon, topluluk katılımında azalma, ücretsiz bakım yükü ve ayrımcılık gibi sorunlar görülmektedir. Gelir ve servet boyutunda düşük ve dalgalı gelirler, borçluluk ve kırsal yoksulluk önemli risklerdir. Demografik değişimler, dijitalleşme, otomasyon ve iklim değişikliği gibi megatrendler bir yandan işgücü açığını azaltma, geniş bant erişimini artırma ve iletişimi kolaylaştırma gibi fırsatlar sunarken; diğer yandan beceri eşitsizliklerini, gelir dalgalanmalarını, sağlık risklerini ve toplumsal izolasyonu artırarak mevcut kırılma noktalarını derinleştirebilmektedir. Tarım kesiminde yaşanan sosyal sorunlar yalnızca gelir düzeyiyle açıklanamayacak kadar çok boyutlu olup, demografik dönüşüm ve iklim değişikliği gibi makro eğilimler bu sorunları derinleştirme potansiyeline sahiptir.

Sosyal koruma ile tarım arasındaki ilişki karşılıklı ve çok boyutlu bir nitelik taşımaktadır. Geçim kaynakları büyük ölçüde tarımsal faaliyetlere dayanan yoksul kırsal haneler üretim faktörlerine sınırlı erişim, düşük verimlilik düzeyi, etkin çalışmayan piyasa yapıları ve hem yaygın hem de hane düzeyinde ortaya çıkan risklere maruz kalma gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu koşullar, söz konusu hanelerin gelir istikrarını ve refah düzeyini olumsuz etkilemektedir. Buna karşılık, tarım alanında geliştirilen politika ve uygulamalar, üretim kapasitesini ve tarımsal geliri

artırarak, küçük ölçekli üreticilerin risklerle başa çıkma ve kırılganlıklarını azaltma kapasitelerini güçlendirebilmekte, dolayısıyla hane refahının iyileştirilmesine katkı sunabilmektedir (Tirivayi, Knowles ve Davis, 2016:52).

Tarım sektöründe hem sermayenin yeterince değerlendirilememesi hem de emeğin hak ettiği karşılığı bulamaması, kırsal kesimde yaşayan çiftçileri ekonomik açıdan zor durumda bırakmaktadır. Üretim maliyetlerinin artması, gelirlerin istikrarsızlığı ve destek mekanizmalarının yetersiz kalması gibi nedenlerle birçok çiftçi, geçimini sürdürebilmek için doğup büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, yıllardır köyünde yaşayan insanların umutlarını büyük şehirlere yöneltmesine ve kırsaldan kente yoğun bir göç hareketinin yaşanmasına yol açmaktadır. Ancak plansız ve hızlı gerçekleşen bu göç, şehirlerde ciddi toplumsal ve ekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Artan nüfus karşısında yetersiz kalan altyapı, gecekondü bölgelerinin çoğalmasına, iş olanaklarının sınırlı olması ise işsizlik ve yoksulluğun derinleşmesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra trafik yoğunluğu, çevre kirliliği ve temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan güçlükler de kent yaşamını daha karmaşık ve sorunlu bir hale getirmektedir. Böylece tarımdaki yapısal problemler yalnızca kırsal alanları değil, kentleri de etkileyen geniş çaplı sosyal meselelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Peker, 2019:11).

Diğer sektörlerde çalışan bireylerin gelir seviyesine yakın bir ekonomik yaşam standardının kırsal kesimde de oluşturulması tarım politikalarının sosyal boyutunu meydana getirmektedir. Ayrıca, sektörde elde edilen gelirin daha dengeli dağıtılmasını sağlamak, çiftçilerin ekonomik gücünü arttırmak ve modern tarımsal yöntemlere erişimlerini kolaylaştırmak da tarım politikalarının sorumluluğundadır (Gaytancıoğlu, 2009:22).

### ***Tarım Sektöründe Sosyal Politikalar***

Tarım sektörüne yönelik sosyal politika uygulamaları, çiftçilerin vergi yüklerinin azaltılması ya da daha adil bir yapıya kavuşturulmasını da içeren kapsamlı önlemler bütünüdür. Bu bağlamda, mevcut vergi sisteminde ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi, gerektiğinde yeni vergi düzenlemelerinin hayata geçirilmesi ve vergi yükünün sosyal adalet ilkesi doğrultusunda yeniden dağıtılması önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra, çiftçiler ile tarım işçilerinin karşı karşıya kaldıkları ekonomik ve sosyal sorunların dikkate alınması, bu kesimlere sosyal güvenlik kapsamında temel haklar tanınması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi, sosyal politikanın tarım alanındaki temel amaçları arasında yer almaktadır (İnan, 2016:142).

Tarım sektöründe çalışan bireylerin yaşam kalitesini ve refah düzeyini yükseltmeye yönelik uygulamalar, sosyal politika kapsamında değerlendirilen önemli müdahaleler arasında yer almaktadır. Tarımsal üretim süreçlerine ya da ürün piyasalarına doğrudan müdahale edilmesi dışında,

kırsal kesimdeki gelir düzeyini ve sosyal refahı artırmayı amaçlayan yaklaşımlar, sosyal politika çerçevesine dahil edilebilir. Bu bağlamda, tarım işçilerinin örgütlenme özgürlüğü, sosyal güvenlik kapsamına alınmaları, vergilendirme sistemi aracılığıyla sağlanan destek mekanizmaları ve tarımsal üretimin maruz kalabileceği risklere karşı geliştirilen koruyucu önlemler, temel sosyal politika araçları arasında sayılmaktadır. Sosyal politikaları, genel tarım politikalarından tamamen bağımsız düşünmek mümkün değildir. Türkiye’de tarım kesimine yönelik sosyal güvenlik düzenlemeleri, tarım sigortası uygulamaları ve vergiye dayalı destek politikaları, sosyal politika başlığı altında ele alınabilecek uygulamalara örnek teşkil etmektedir (Rehber ve Vural, 2019:118).

Sosyal politika uygulamaları, kırsal yaşamın niteliğini artırmayı amaçlayan ve çiftçilerin kentsel yaşamda yaygın olan kültürel, sportif ve benzeri sosyal hizmetlere erişimini mümkün kılan önemli araçlar sunmaktadır. Bu hizmetler arasında özellikle sağlık hizmetleri, bireylerin yaşam kalitesini doğrudan etkilediği için sosyal politikanın en temel unsurlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede sosyal politika, tarım politikasının tamamlayıcı değil, bütüncü ve vazgeçilmez bir bileşeni niteliğindedir. Sosyal politika boyutunu göz ardı eden ya da yeterince önemsemeyen ülkelerde, fiyat politikası ve yapısal politika alanlarında ne derece başarılı düzenlemeler yapılmış olursa olsun, kırsal alanlarda modernleşme ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması oldukça güçleşmektedir (İnan, 2016:143).

Tarım politikaları, kırsal alanlarda yoksulluğun azaltılmasında önemli ve etkili bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bunun temel nedeni, tarım faaliyetlerinin kırsal nüfus için başlıca gelir ve geçim kaynağını oluşturmasıdır. Bu bağlamda tarımsal üretimin çeşitlendirilmesi, birim alandan elde edilen verimin artırılması, sulama altyapısının iyileştirilmesi ve mazot, tohum, gübre gibi temel üretim girdilerinin maliyetlerinin düşürülmesine yönelik kamusal düzenleme ve destekler, yoksullukla mücadelede belirleyici bir rol üstlenmektedir. Ayrıca tarımsal ürünlerin depolanması, işlenmesi ve pazarlanması süreçlerinde sağlanacak kurumsal ve teknik katkılar, üreticilerin katma değerden daha fazla pay almasına olanak tanımaktadır. Bu süreçlerin etkinleştirilmesiyle birlikte tarımsal gelir düzeyi yükseltilerek kırsal yoksulluğun azaltılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi mümkün hale gelmektedir (Altan ve Şişman, 2022:302). Kısaca tarım politikaları, üretim verimliliğini artıran ve girdi maliyetlerini düşüren desteklerle birlikte depolama, işleme ve pazarlama süreçlerini güçlendirerek tarımsal gelirleri yükseltmekte ve böylece kırsal yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Günümüzde geçmiş dönemlere kıyasla görünürlüğü ve yaygınlığı azalmış olsa da tarım sektöründe örgütlenme, üzerinde ciddiyetle durulması gereken etkili bir politika aracı olma niteliğini korumaktadır. Özellikle mali açıdan sağladığı ölçek ekonomileri sayesinde bu tür örgütlenmeler, üreticiler

arasında fiyat, ücret ve maliyet temelli rekabeti azaltarak daha istikrarlı bir piyasa yapısının oluşmasına katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, tarımsal örgütler aracılığıyla üretim süreçlerinde verimliliğin artırılması mümkün olmakta, ürünlerin depolanması, korunması ve pazarlanması daha etkin ve düşük maliyetli bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir. Bu çerçevede, sendikalar veya kooperatifler bünyesinde tarımsal örgütlenmenin teşvik edilmesi ve desteklenmesi, sektörde karşılaşılan yapısal sorunların aşılmasına yardımcı olacak temel araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla mevcut kurumsal ve yasal engellerin giderilmesine yönelik politikaların geliştirilmesi, yalnızca bir tercih değil, sürdürülebilir tarımsal kalkınma açısından zorunlu bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır (Altan ve Şişman, 2022:239).

Üretici örgütleri farklı isim ve organizasyon yapılarına sahip olsalar da temel amaçları üreticilerin ekonomik çıkarlarını korumaktır. Bununla birlikte, kooperatifler ile çeşitli birlikler arasındaki yapısal farklılıklar ve hukuki belirsizlikler örgütlenmenin etkinliğini azaltmakta ve zaman zaman çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise üretici örgütlerinin güçlendirilmesini ve tarım sektöründe rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapının oluşturulmasını temel hedef olarak ortaya koymuştur. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için Türkiye’de kooperatifçilik mevzuatının uluslararası ilkelere uygun biçimde yeniden düzenlenmesi ve üst örgütlerin iş birliği içinde hareket etmesi gerekmektedir. Aksi halde kırsal kesimde kooperatifleşmenin istenilen düzeye ulaşamaması, tarım piyasalarında arz ve fiyat istikrarsızlığının sürmesine yol açmaya devam edecektir (İnan vd., 2005:21-22).

### ***Tarımda Sosyal Güvenlik***

Tarımsal sosyal güvenlik politikası, aktif olarak üretim yapan çiftçiler ile ailelerinin yararını gözeten, aynı zamanda verimli ve rekabet gücü yüksek bir tarım sektörünün oluşmasına katkı sağlayan yenilikçi ve amaç odaklı bir yaklaşımdır. Bu sistem, çiftçilere ve yakınlarına hastalık, uzun süreli bakım gereksinimi ya da iş kazası gibi durumlarda ekonomik güvence sunar. Mesleğe özgü bir sosyal koruma modeli olarak özellikle bağımsız çalışan çiftçilerin en iyi güvenceye ulaşmasını hedefler ve tarım sektöründeki yapısal dönüşümlerin olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik sosyal destek sağlar (www.bmlh.de).

Tarım sektöründe istihdam edilen bireylerin farklı hukuki ve fiili statülere sahip olması ile tarımsal üretimde elde edilen ürünlerin çeşitlilik göstermesi, çalışma koşullarının homojen bir yapıdan uzaklaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, tarımda çalışanların sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmesini ve sistemin etkin biçimde işlemlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Türkiye’de sosyal güvenlik uygulamalarının ağırlıklı olarak bir “tazmin edici” mekanizma şeklinde algılanması ve özellikle koruyucu ve önleyici hizmetlerin bu çerçevede yeterince ele alınmaması,

tarım sektöründe çalışan bireylerin sosyal güvenlik sistemine olan bağlılığını ve sistemi benimseme düzeyini olumsuz etkilemektedir. Bu sorunun nedenlerine ilişkin literatürde farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, en yaygın kabul gören görüş tarım kesiminde aile yapısının ve geleneksel ilişkilerin belirleyici olması, üretim faaliyetlerinin çoğunlukla küçük ölçekli ve dağınık işletmeler şeklinde yürütülmesi ve kayıt dışılığın yaygınlığı ile açıklanmaktadır. Bu yapısal özellikler, sosyal güvenlik uygulamalarının tarım sektöründe etkin ve kapsayıcı biçimde hayata geçirilmesini güçleştiren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Gürler, 2016:274).

Tarımsal iş hukuku, tarım sektöründe sürekli, geçici ya da mevsimlik statüde çalışan işçilerin çalışma ilişkilerinden doğan hak ve yükümlülüklerini ve bu kapsamda sosyal güvenlik durumlarını inceleyen bir hukuk alanıdır. Bu alan, tarım kesiminde ortaya çıkan özgün çalışma biçimlerini dikkate alarak işçi-işveren ilişkilerinin hukuki çerçevesini belirlemeyi amaçlamaktadır. Ancak Türk hukuk sisteminde tarım işçileri, uzun yıllar boyunca genel nitelikli iş kanunlarının kapsamı dışında bırakılmış, ayrıca bu kesime özgü, bütüncül bir yasal düzenleme de oluşturulmamıştır. Tarım işçilerinin farklı çalışma türleri altında, değişken sürelerle ve çoğu zaman dağınık üretim alanlarında faaliyet göstermeleri, tarım işinin sınırlarının net biçimde tanımlanamaması gibi nedenler, bu alandaki hukuki düzenlemelerin gecikmesine yol açmıştır. Bu nedenle tarım sektöründe çalışanlar, diğer işçi gruplarına kıyasla daha sınırlı hukuki korumadan yararlanmış ve önemli ölçüde güvencesiz bir çalışma yapısı içinde kalmıştır. Türk çalışma mevzuatı bakımından, 1475 sayılı İş Kanunu da önceki iş kanunlarında olduğu gibi tarım işçilerini kapsam dışında tutmuştur. Buna karşılık, 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu, genel sistematüğinde olduğu gibi tarım işçilerine ilişkin hükümler bakımından da birtakım yenilikler ve değişiklikler getirmiştir. Bu düzenlemeler, her ne kadar tarım kesimindeki tüm sorunları bütünüyle ortadan kaldırmamış olsa da, söz konusu işçilerin hukuki statüsünün yeniden değerlendirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır (Kılıç, 2010:81-82). 4857 sayılı Kanunun ‘istisnalar’ başlıklı 4. maddesinde “50’den az işçi çalıştıran (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde” hükmü yer almış, 50 ve daha fazla işçi çalıştırılan tarım işyerlerinin Kanun kapsamına alınmasına ilişkin hüküm getirilmiştir.

Kırsal kesimin sosyal güvenlik kapsamına alınması, kırsal nüfusun hastalık, iş göremezlik, yaşlılık ve işsizlik gibi çeşitli riskler karşısında korunmasını sağlayacak kurumsal bir güvence sisteminin oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, tarım sektöründe çalışanların diğer sektörlerdeki işçilerle eşit sosyal haklara erişebilmesi için gerekli hukuksal düzenlemelerin altyapısının geliştirilmesi, sosyal politika uygulamalarının temel unsurları arasında değerlendirilebilir. Öte yandan, tarım sigortalarının yaygınlaştırılması yoluyla üretimde meydana gelebilecek

kayıplara karşı üreticinin güvence altına alınması, hem tarımsal üretimin sürdürülebilirliğini desteklemekte hem de üreticilerin ekonomik istikrar algısını güçlendirmektedir. Dolayısıyla tarım sigortaları, yalnızca risk yönetimi aracı olmayıp, aynı zamanda tarım politikalarının önemli bir bileşeni olarak stratejik bir işlev üstlenmektedir. Bu tür sosyal ve ekonomik düzenlemeler, kırsal kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine de dolaylı olarak katkı sağlamaktadır (Gaytancıoğlu, 2009:23).

Tarım sektöründe sürekli istihdam edilen çalışanlar, kamu kesiminde görev yapanlar ile özel sektörde çalışanlar şeklinde iki ana grupta değerlendirilmektedir. Kamuya ya da özel işverenlere bağlı olarak devamlı surette çalışan tarım işçileri, genel hükümler içeren 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu kapsamında sosyal güvenlik sistemine dâhil edilmektedir. Tarım kesiminde çalışanların sosyal güvenceye kavuşturulmasına yönelik ilk kapsamlı düzenleme ise 1977 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklikle hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede, 506 sayılı Kanun'un 3. maddesi 2100 sayılı Kanun ile yeniden düzenlenmiş, orman işçileri ile kamu veya özel sektöre ait tarımsal faaliyetlerde ücret karşılığında çalışanlar sosyal sigorta kapsamına alınmıştır. Böylece söz konusu çalışan grupları bakımından sosyal güvenlik koruması sağlanmıştır (Rehber ve Vural, 2019:120).

1998 yılında yapılan düzenleme sonucunda tarımda kendi nam ve hesabına çalışanlar sağlık sigortası kapsamına dahil edilmiştir. Bu düzenleme ile özellikle kırsal kesimde faaliyet gösteren çiftçilerin karşılaşılabileceği hastalık risklerine karşı sosyal güvenlik hakkı tanınmış, Böylece Bağ-Kur kapsamında sağlanan sağlık sigortası yardımlarından yararlanmaları mümkün hale gelmiştir. Tarım alanında çalışanların sosyal güvenlik sistemine entegrasyonları sürecinde Tarım SSK'ı (4/a) ve Tarım Bağ-Kur'usu (4/b) şeklinde ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. 2006 yılında kabul edilen 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile sigortalı sayılma, sigortalılığın başlangıcı ve sona ermesine ilişkin hükümler yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun çerçevesinde 1 Ekim 2008 tarihinden itibaren SSK kapsamında bulunan bireyler 4/a statüsünde sigortalı sayılmıştır. Aynı tarihten önce 2926 sayılı kanun kapsamında tarım Bağ-Kur'usu olanlar ise 5510 sayılı Kanun kapsamında zorunlu sigortalı olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu düzenlemelerle birlikte tarım sektöründe çalışanların malullük, yaşlılık, ölüm ve sağlık sigortası kapsamına alınabilmesi için gerekli yasal altyapı oluşturulmuştur (Rehber ve Vural, 2019:121).

### ***Tarımda Vergi Politikaları***

Tarımsal alanda gelir düzeylerinin görece düşük, tüketim eğiliminin ise yüksek olduğu varsayımından hareketle, bu kesimde sermaye birikiminin oluşmayacağı ileri sürülebilir. Ancak az gelişmişlik olgusunun temel niteliklerinden biri, tarımsal yapı içerisinde gelir dağılımının belirgin biçimde dengesiz olmasıdır. Özellikle büyük ölçekli üreticilerin gelirleri,

sanayileşmenin erken aşamalarında kentleşme süreciyle birlikte artan nüfus ve gelir düzeylerinin tarımsal ürün talebini yükseltmesi, ihracat olanaklarının genişlemesi ve tarım ürünleri fiyatlarındaki artışlar sonucunda hızlı bir yükseliş göstermektedir. Tarımsal faaliyetlerin tamamen ya da kısmen vergi muafiyetine tabi olduğu koşullarda ise bu gelir artışlarının sermaye birikimine dönüşmesi mümkün hâle gelmektedir (İlkin, 1988:160).

Türkiye’de tarım sektörünün vergilendirilmesine dair temel kural ve düzenlemeler 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu çerçevesinde belirlenmiştir. Söz konusu kanun, yürürlüğe girdiği tarihten bu yana çeşitli değişikliklere uğramış olup, tarıma ilişkin hükümler özellikle 4369 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemeler doğrultusunda uygulanmaktadır (Gün ve Eraktan, 2005).

Tarımsal alana ilişkin vergi düzenlemeleri kapsamında 1985 yılında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi (KDV) uygulaması, ürün gruplarına göre farklı oranlarda uygulanmıştır. 1986’dan itibaren hayvanlar, hayvansal ürünler ile kara ve su ürünleri için vergi oranı %3 olarak belirlenirken, diğer tarımsal ürünlerde bu oran %1 olarak uygulanmıştır. Ancak 20 Şubat 1988 tarihinde yapılan düzenlemeyle oranlar yeniden gözden geçirilmiş; ilk grupta yer alan ürünler için KDV %2’ye indirilmiş, diğer tarımsal ürünlerde ise %4’e yükseltilmiştir (Erdoğan, 2000:342).

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu, Türkiye sınırları içinde yer alan bina ve arsalar üzerinden alınan vergilere ilişkin usul ve esasları belirlemek amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenleme, taşınmaz malların vergilendirilmesine dair çerçeveyi ortaya koymaktadır. İlgili Kanun’un istisnaları düzenlediği 4. maddesinde tarımsal üretime ayrılmış olan binalar kapsam dışında bırakılmıştır.

### ***Tarım Sigortaları***

Kuraklık, don, sel ve dolu gibi meteorolojik ve doğal kaynaklı olayların ekonomik birer afete dönüşmesini önlemek amacıyla geliştirilen risk transfer mekanizmaları, ortaya çıkan zararın üreticilerin üzerinden alınarak daha geniş bir finansal havuz içerisinde paylaşılmasına dayanmaktadır. Tarım sigortası olarak adlandırılan bu sistemler, yalnızca bitkisel üretimi değil, hayvansal varlıkları, tarımsal makine ve ekipmanları, üretim tesislerini, barınakları ve hatta çiftçiler ile tarım sektöründe çalışan diğer bireylerin yaşamlarını güvence altına almayı hedeflemektedir. Böylece tarımsal faaliyetin sürekliliği sağlanarak üreticilerin gelir istikrarı korunmaya çalışılmaktadır. Tarihsel gelişim süreci incelendiğinde, tarım sigortalarının ilk olarak bitkisel ürünlerin dolu riskine karşı teminat altına alınmasıyla ortaya çıktığı görülmektedir. Zamanla sigorta kapsamı genişletilmiş; kuraklık, don ve sel gibi diğer doğal riskler de teminat sistemine dahil edilerek çoklu risk sigortacılığı uygulamaları geliştirilmiştir. Bu çerçevede, belirli bir coğrafi alanda sınırlı etki gösteren dolu riski, hasarın mekansal olarak daha dar bir bölgede yoğunlaşması nedeniyle nispeten daha düşük primlerle sigortalanabilmektedir. Buna karşılık kuraklık, don ve sel gibi

geniş alanları etkileyebilen ve yüksek tutarlı zararlar doğurabilen riskler, sigorta şirketleri açısından daha büyük bir belirsizlik ve maliyet unsuru oluşturduğundan, bu risklere ilişkin prim tutarları da görece daha yüksek düzeyde belirlenmektedir (Kılıç, 2010:85).

Türkiye’de tarım sigortacılığı uygulamaları ilk olarak 1957 yılında özel sigorta şirketlerinin bitkisel üretimde dolu riskine karşı teminat sağlamasıyla başlamıştır. İzleyen yıllarda sigorta kapsamı kademeli olarak genişletilmiş; 1960’ta hayvan hayat, 1984’te kümes hayvanları, 1990’da su ürünleri ve 1991’de ise üzüm bağlarında pilot uygulama niteliğinde don riski sigorta kapsamına alınmıştır. Ancak kurumsal ve teknik altyapının yetersizliği ile teşvik mekanizmalarının sınırlı kalması nedeniyle sektör, 2005 yılında yürürlüğe giren 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu’na kadar önemli bir gelişim gösterememiştir (Karahana Uysal ve Saner, 2019:178).

Türkiye’de tarım sektörünün maruz kaldığı risklerin güvence altına alınabilmesi amacıyla kamusal destekli bir sigorta sisteminin oluşturulması öngörülmüş ve bu doğrultuda 5363 sayılı Tarım Sigortaları Kanunu 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu düzenleme, tarımsal üretimi tehdit eden risklerin sigorta teminatı kapsamına alınmasını kurumsal bir yapı çerçevesinde ele almaktadır. Kanun uyarınca, kapsama dahil edilen risklere ilişkin sigorta sözleşmelerinde uygulama birliğinin sağlanması, risk transferinin etkin biçimde gerçekleştirilmesi, meydana gelen hasarlara ilişkin tazminat ödemelerinin merkezi bir yapı aracılığıyla yürütülmesi ve tarım sigortalarının geliştirilip yaygınlaştırılması amacıyla bir Sigorta Havuzu tesis edilmiştir. Bu havuzun idari ve teknik işleyişi havuza katılan sigorta şirketlerinin eşit paylarla ortak olduğu bir işletme şirketi tarafından yürütülmektedir. Sigorta şirketleri, tarım sigortası poliçelerini havuz adına ve belirlenen standartlar çerçevesinde düzenlemekte, tahsil edilen primler ile üstlenilen risklerin tamamı havuza devredilmektedir. Ayrıca devlet, bu sistem kapsamında akdedilen sigorta sözleşmeleri için üreticiler lehine prim desteği sağlamaktadır. Havuz modeli sayesinde, sigorta şirketlerinin tek başlarına üstlenmekte zorlanabilecekleri kuraklık ve don gibi yüksek hasar potansiyeline sahip riskler teminat altına alınabilmekte, reasürans mekanizmasının sisteme daha etkin katılımı teşvik edilerek kapasite ve kapsam genişletilebilmektedir. Bunun yanı sıra, sektördeki bilgi birikimi, insan kaynağı ve mali imkânların ortak kullanımına olanak tanınmakta, kamu tarafından sağlanan prim ve hasar fazlası desteklerinin daha verimli biçimde değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Böylece fiyat rekabetinde dengesizliklerin önüne geçilmesi ve sigorta sistemine katılımın artırılması hedeflenmektedir (TARSİM).

## SONUÇ

Tarım politikasının temel hedeflerine etkin ve sürdürülebilir bir biçimde ulaşılabilmesi için tek bir politika aracına dayanmak yeterli değildir. Bu kapsamda fiyat politikası, yapısal politika ve sosyal politika araçlarının

eşgüdüm içinde uygulanması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu politika alanları birbirinden bağımsız olarak ele alındığında istenen sonuçlara ulaşmak güçleşmekte, buna karşılık bu politikalar arasındaki karşılıklı etkileşimler dikkate alındığında tarımsal üretimin verimliliği, gelir istikrarı ve kırsal refah üzerinde daha bütüncül ve kalıcı etkiler ortaya çıkmaktadır.

Kırsal alanlarda sosyal güvenlik mekanizmalarının güçlendirilmesi, tarım sektöründe faaliyet gösteren kesimlerin gelir ve yaşam güvencesinin artırılması açısından temel bir politika önceliği olarak değerlendirilmektedir. Özellikle küçük ölçekli aile işletmelerinin sürdürülebilirliğini destekleyecek sosyal yardım ve koruma modellerinin geliştirilmesi, kırsal ekonominin istikrarına katkı sağlayacaktır. Bunun yanı sıra kooperatifçilik yapılarının kurumsal ve finansal açıdan teşvik edilmesi, üreticilerin pazarlık gücünü ve örgütlü hareket kapasitesini artırarak ekonomik dayanıklılığı güçlendirecektir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik kapsamlı ve bütüncül sosyal politika programlarının uygulanması, bu kesimin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Ayrıca iklim değişikliğine uyumlu tarım uygulamalarının sosyal koruma politikalarıyla bütünleştirilmesi, hem çevresel risklere karşı direnç geliştirilmesini hem de tarımsal üretimin sosyal boyutunun güvence altına alınmasını mümkün kılacaktır.

Sosyal politika uygulamaları kapsamında kırsal alanlara kültürel hizmetlerin sunulması ve PTT, bankacılık hizmetleri, sağlık ocakları ile spor tesisleri gibi kentsel yaşamda yaygın olan altyapı ve olanakların taşınması, kırsal yaşamın cazibesini artıran önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Bu tür hizmetlerin kırsal kesimde erişilebilir hale gelmesi, çiftçilerin yaşam kalitesini yükselterek kentlerle kırsal alanlar arasındaki sosyal imkan farklılıklarını azaltmaktadır. Böylece, özellikle ekonomik zorunluluklardan değil, kent yaşamına duyulan özlemden kaynaklanan kırsal-kentsel göç hareketlerinin önemli ölçüde sınırlandırılması mümkün hale gelmektedir.

## REFERANSLAR

- Acar, M., Aytüre, S. (2014). *Dünyada ve türkiye’de tarım ve tarım politikalarının geleceği*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Altan, Ö. Z. ve Şişman, Y. (2022). *Sosyal politikanın temel konuları*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Asai, M. ve Anton, J. (2024). Social issues in agriculture in rural areas. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers*. No: 212.
- Erdinç, Z. (2000). Türkiye’de uygulanan tarım politikalarının yeniden yapılanması. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 16(1), 327-348.
- Gaytancıoğlu, O. (2009). *Türkiye’de ve dünyada tarımsal destekleme politikası*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yarınları.
- Gün, S. ve Eraktan, S. (2005). Tarımsal mülkiyet rejimi ve vergilendirme. *Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi*. Ankara. (2).

- Gürler, A. Z. (2016). *Tarım ekonomisi ve politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Güven, S. (2013). *Sosyal politikanın temelleri*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.  
[https://www.bmlh.de/EN/topics/farming/social-policy-in-agriculture/social-policy-in-agriculture\\_node.html](https://www.bmlh.de/EN/topics/farming/social-policy-in-agriculture/social-policy-in-agriculture_node.html)  
<https://www.tarsim.gov.tr/subPage/kurum-hakkında>
- Işın, F. vd. (2010). Türkiye’de tarımsal işgücü piyasası ve sosyal güvenlik politikaları. *Ziraat Mühendisleri Odası VII. Teknik Kongre*. Ankara. 1-22.
- İlkin, A. (1988). *Kalkınma ve sanayi ekonomisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- İnan, İ. H. (2016). *Tarım ekonomisi ve işletmeciliği*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- İnan, İ. H. vd. (2005). Tarımda örgütlenme. *Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi*. Ankara. (2).
- Karahan Uysal, Ö. ve Saner, G. (2019). Tarımda risk yönetimi ve sigorta. Editör B. Pakdemirli vd. *Türkiye’de geçmişten günümüze tarım politikaları ve ekonomisi* (pp. 159-196). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, M. (2010). Avrupa birliği’ne uyum sürecinde türk tarım hukuku: mevcut durum, son gelişmeler ve yaklaşımlar. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 9(2), 67-92.
- Koray, M. (2020). *Sosyal politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Orhan, O. Z. (2014). *Türkiye’de tarımsal destekleme ve taban fiyatları politikası*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Peker, K. (2019). Tarım sektörünün güncel sorunları ve reform önerileri. Editör Y. Kubar. *Seçilmiş konular ile güncel ekonomik sorunlar* (pp. 1-30). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Rehber, E. ve Çetin, B. (1998). *Tarım ekonomisi*. Bursa: Vipaş.
- Rehber, E. ve Vural, H. (2019). *Türkiye’de tarım*. Ankara: TAEM.
- Tiriyavi, N., Knowles, M ve Davis, B. (2016). The interaction between social protection and agriculture: a review of evidence. *Global Food Security*. (10), 52-62.
- Tokol, A. ve Alper, Y. (2022). *Sosyal politika*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Yenihan, B. (2017). Bir sosyal politika aracı olarak sosyal güvenlik: Dünya’da ve Türkiye’de gelişimi üzerine bir inceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 15(30), 177-196.
- 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu.  
4857 Sayılı İş Kanunu.  
5363 Sayılı Tarım Sigortaları Kanunu.  
5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu.



# **Dijital Dönüşüm Sürecinde Yönetim ve Maliyet Muhasebesindeki Yenilikler ve Muhasebe Denetimi: Veri Odaklı Bir Kavramsal Değerlendirme**

**Özben GÜLDOĞAN<sup>1</sup>**

1- Dr., Gelir İdaresi Başkanlığı, ozben.guldogan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6027-9467

## ÖZET

Dijital dönüşüm süreciyle birlikte veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması, muhasebe bilgi sistemlerini geliştirerek muhasebe denetimi süreçlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çalışma, yönetim ve maliyet muhasebesinde ortaya çıkan yeniliklerin muhasebe denetimi üzerindeki etkilerini kavramsal bir çerçevede incelemeyi amaçlamaktadır. Faaliyet tabanlı maliyetleme, ERP entegrasyonu ve büyük veri analitiği gibi gelişmeler, denetçilerin işletme süreçlerini daha ayrıntılı analiz etmesine olanak tanımakta ve denetim yaklaşımını finansal tablo doğrulamasının ötesine taşıyarak süreç odaklı ve sürekli güvence anlayışı ile birlikte dönüştürmektedir. Ayrıca bulut bilişim ve blockchain teknolojilerinin denetim ekosisteminde yarattığı dönüşüm de ele alınmaktadır. Çalışma, yönetim ve maliyet muhasebesi ile muhasebe denetimi arasındaki ilişkinin dijital dönüşüm bağlamında yeniden şekillendiğini vurgulamakta ve modern denetim yaklaşımında veri kalitesi ile analitik kapasitenin belirleyici rolüne dikkat çekmektedir.

*Anahtar Kelimeler – Yönetim Muhasebesi, Maliyet Muhasebesi, Muhasebe Denetimi, Veri Analitiği, Sürekli Denetim*

---

## 1.GİRİŞ

Günümüzde dijital dönüşüm süreci, özellikle yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde veri odaklı karar alma süreçlerinin hız kazanmasıyla birlikte işletmelerin muhasebe altyapısında önemli bir değişim yaratmıştır. Geleneksel muhasebe anlayışı ağırlıklı olarak geçmişe yönelik kayıt ve raporlama fonksiyonlarına odaklanırken, günümüz yönetim ve maliyet muhasebesi uygulamaları, stratejik karar destek sistemlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Faaliyet tabanlı maliyetleme, zaman temelli maliyetleme, stratejik maliyet yönetimi ve kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri gibi yenilikler muhasebe verisinin kapsamını genişletmiş ve veri kalitesini artırmıştır. Bu dönüşüm yalnızca yönetsel karar alma süreçlerini değil, aynı zamanda muhasebe denetiminin yöntemlerini ve risk değerlendirme yaklaşımlarını da yeniden şekillendirmektedir (Güldoğan, 2024; Kaplan & Anderson, 2007; Sun et al., 2024).

Geleneksel denetim yaklaşımı büyük ölçüde örnekleme tekniklerine dayanırken, dijital dönüşüm süreciyle birlikte sürekli denetim ve veri analitiği temelli denetim modelleri ön plana çıkmaktadır. Büyük veri analitiği uygulamaları, denetçilerin işlem evreninin tamamını analiz edebilmesine olanak tanımakta ve denetim kalitesini artırmaktadır (Aunur Rozana et al., 2024). Özellikle yapay zekâ destekli denetim sistemleri hata

tespiti, risk analizi ve anomali belirleme süreçlerini hızlandırarak denetim faaliyetlerinin etkinliğini artırmaktadır (Senturk, 2025).

Dijital dönüşüm sürecinin işletmelerde yaygınlaşması, denetim riskinin azalmasına ve iç kontrol mekanizmalarının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. İşletmelerin veri altyapısının gelişmesi, denetçilerin daha kapsamlı analitik inceleme prosedürleri uygulamasına olanak tanımakta ve denetim sürecini daha proaktif bir yapıya dönüştürmektedir (Al Lawati et al., 2024). Bununla birlikte literatürde yönetim ve maliyet muhasebesi yenilikleri ile muhasebe denetimi arasındaki ilişkinin bütüncül bir model çerçevesinde ele alındığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Mevcut çalışmalar çoğunlukla veri analitiği veya dijital denetim teknolojilerine odaklanırken, maliyet muhasebesi sistemlerinin veri kalitesi ve denetim süreçleri üzerindeki etkisi daha sınırlı düzeyde incelenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, yönetim ve maliyet muhasebesindeki yeniliklerin muhasebe denetimi üzerindeki etkilerini kavramsal bir model çerçevesinde incelemektir. Çalışmada veri analitiği, ERP entegrasyonu, otomasyon ve dijital dönüşümün denetim kalitesi, denetim verimliliği ve risk odaklı denetim yaklaşımlarına etkileri ele alınmaktadır. Böylece çalışma, muhasebe sistemlerindeki dönüşüm ile denetim süreçleri arasındaki ilişkiye yönelik teorik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

## **2.YÖNETİM VE MALİYET MUHASEBESİNDEKİ YENİLİKLER**

Yönetim ve maliyet muhasebesi literatürü, son yıllarda yalnızca teknik maliyetleme yöntemlerinin geliştirilmesiyle sınırlı kalmayan, aynı zamanda veri odaklı ve stratejik karar destek sistemleriyle bütünleşen yapısal bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Geleneksel maliyetleme yaklaşımlarının sınırlılıkları, faaliyet tabanlı maliyetleme ve zaman temelli faaliyet tabanlı maliyetleme gibi yöntemlerin geliştirilmesini teşvik etmiş; bu yaklaşımlar işletme faaliyetlerinin daha doğru maliyetlenmesini sağlayarak yönetsel kararların kalitesini artırmıştır (Kaplan & Anderson, 2007). Bununla birlikte kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemlerinin yaygınlaşması, muhasebe süreçlerinin entegrasyonunu güçlendirmiş ve finansal verilerin gerçek zamanlı olarak izlenmesini mümkün kılmıştır. Bu gelişmeler, muhasebe verisinin yalnızca raporlama amacıyla değil, aynı zamanda stratejik analizler ve performans değerlendirmeleri için de kullanılmasına olanak sağlamaktadır.

Dijital dönüşüm süreci, muhasebe kayıtlarının otomatikleştirilmesini hızlandırmış ve büyük veri analitiğinin muhasebe alanındaki kullanımını artırmıştır. Büyük veri teknolojileri sayesinde işletmeler yüksek hacimli işlem verilerini analiz ederek maliyet davranışlarını daha doğru biçimde modelleyebilmekte ve maliyet süreçlerine ilişkin daha ayrıntılı içgörüler elde edebilmektedir. Bu durum, yönetim ve maliyet muhasebesi verilerinin şeffaflığını ve izlenebilirliğini artırırken, denetim açısından da veri

güvenilirliğini güçlendirmektedir (Sun et al., 2024). Böylece maliyet muhasebesi sistemlerinde ortaya çıkan veri odaklı yenilikler, yalnızca yönetsel karar alma süreçlerini değil, aynı zamanda muhasebe denetiminin analitik kapsamını da genişletmektedir. Bu çerçevede yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde üretilen veri altyapısı, dijital dönüşüm sürecinde muhasebe denetiminin daha analitik, süreç odaklı ve sürekli güvence anlayışına dayalı bir yapıya evrilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

### **2.1. Muhasebe Denetiminde Dijital Dönüşüm ve Veri Analitiği**

Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde ortaya çıkan veri odaklı yenilikler, muhasebe denetimi uygulamalarının da dönüşümünü hızlandırmış ve denetim süreçlerinin analitik temelli yeni bir yapıya evrilmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda dijital dönüşüm sürecinin denetim metodolojisi üzerindeki etkilerinin incelenmesi, maliyet muhasebesi verilerinin denetim süreçlerindeki rolünü anlamak açısından önem taşımaktadır.

Geleneksel denetim süreçleri ağırlıklı olarak örnekleme yöntemlerine ve dönem sonu incelemelerine dayanırken, büyük veri analitiği ve dijital teknolojilerin gelişmesiyle birlikte denetim faaliyetleri daha kapsamlı, veri odaklı ve sürekli bir yapıya dönüşmüştür (Sun et al., 2024). Özellikle kurumsal kaynak planlama sistemleri, bulut bilişim altyapıları ve entegre muhasebe yazılımları sayesinde denetçiler artık finansal işlemlerin tamamını analiz edebilmekte ve risk değerlendirmelerini daha geniş veri setleri üzerinden gerçekleştirebilmektedir.

Denetim alanında veri analitiği uygulamalarının yaygınlaşması, denetim kalitesini artıran önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Büyük veri analitiği araçları, işlem verilerindeki olağandışı kalıpların tespit edilmesini kolaylaştırmakta ve hile riskinin erken aşamada belirlenmesine katkı sağlamaktadır (Aunur Rozana et al., 2024). Analitik prosedürlerin kapsamının genişlemesi, denetçilerin yalnızca finansal tabloların doğruluğunu incelemekle kalmayıp aynı zamanda işletmenin operasyonel süreçlerini daha derinlemesine analiz etmesine imkân tanımaktadır. Bu durum, denetim yaklaşımını geçmişe dönük doğrulama faaliyetlerinden ileriye dönük risk değerlendirmesi süreçlerine doğru evirmektedir.

Yapay zekâ ve makine öğrenmesi uygulamaları da muhasebe denetiminde önemli bir dönüşüm yaratmaktadır. Yapay zekâ tabanlı denetim araçları, yüksek hacimli finansal verileri hızlı bir şekilde analiz ederek anomali tespiti, risk sınıflandırması ve otomatik raporlama gibi süreçleri desteklemektedir (Senturk, 2025). Özellikle robotik süreç otomasyonu (RPA) teknolojileri, tekrarlayan denetim prosedürlerini otomatikleştirerek denetçilerin daha karmaşık analizlere odaklanmasını sağlamaktadır. Bu gelişmeler, denetim ekiplerinin rolünü operasyonel incelemelerden analitik değerlendirme ve yorumlama süreçlerine kaydırmaktadır.

Sürekli denetim (continuous auditing) yaklaşımı, dijital dönüşüm sürecinin en önemli çıktılarında biri olarak kabul edilmektedir. Sürekli

denetim modeli, finansal işlemlerin gerçek zamanlı olarak izlenmesini sağlayarak hata ve hile riskinin erken aşamada tespit edilmesine olanak tanımaktadır (Eulerich, 2023). Dijital muhasebe sistemleri sayesinde denetim kanıtlarının elektronik ortamda izlenebilir hale gelmesi, denetim sürecinin şeffaflığını artırmakta ve iç kontrol sistemlerinin etkinliğini güçlendirmektedir. Bu bağlamda veri analitiği araçları, denetim prosedürlerinin otomatikleştirilmesine ve denetim risk modelinin yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamaktadır.

Bulut bilişim ve dijital veri paylaşım platformları da denetim süreçlerinin dönüşümünde önemli rol oynamaktadır. Bulut tabanlı muhasebe sistemleri, denetçilerin farklı lokasyonlardaki verilere eş zamanlı erişimini mümkün kılarak denetim süreçlerini daha esnek ve hızlı hale getirmektedir (Transformation of External Auditors through Cloud Technology, 2025). Ayrıca blockchain tabanlı muhasebe sistemleri, finansal işlemlerin değiştirilemez kayıtlar üzerinde tutulmasını sağlayarak denetim kanıtlarının güvenilirliğini artıran yenilikçi bir teknoloji olarak değerlendirilmektedir (Pérez-Calderón et al., 2025).

Dijital dönüşüm sürecinin denetim üzerindeki bir diğer önemli etkisi, denetim riskinin yeniden tanımlanmasıdır. Geleneksel denetim risk modeli, hata ve hile olasılıklarını belirli dönemler üzerinden değerlendirirken, veri analitiği destekli denetim yaklaşımları risk değerlendirmesinin dinamik ve sürekli hale gelmesini sağlamaktadır (Al Lawati et al., 2024). Özellikle yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen ayrıntılı veri setleri, denetçilerin analitik inceleme prosedürlerini güçlendirerek denetim kalitesinin artmasına katkı sağlamaktadır.

Sonuç olarak dijital dönüşüm süreci, veri analitiği ve yapay zekâ uygulamaları muhasebe denetiminin metodolojik temelini dönüştürmekte ve denetim süreçlerini daha proaktif, veri temelli ve sürekli bir yapıya yönlendirmektedir. Bu dönüşüm, yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde üretilen veri kalitesinin artmasıyla doğrudan ilişkili olup, denetim süreçlerinin gelecekte daha entegre ve teknoloji odaklı bir yapıya evrileceğini göstermektedir.

## ***2.2. Yönetim Muhasebesi Yenilikleri ile Denetim Arasındaki İlişki***

Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemleri, muhasebe denetimi açısından yalnızca maliyet hesaplarının doğruluğunun test edildiği bir alan değil, işletmenin iş modeli, süreç yapısı, risk profili ve yönetsel karar mekanizmalarının anlaşılmasını sağlayan temel bir bilgi altyapısıdır. Dijital dönüşüm süreciyle birlikte bu sistemlerin ürettiği veri hacmi ve ayrıntı düzeyi önemli ölçüde artmış; bu durum denetimin planlama, risk değerlendirme ve kanıt toplama aşamalarında yönetim muhasebesini merkezi bir konuma taşımıştır (Bhimani & Willcocks, 2014; Vasarhelyi et al., 2015). Özellikle faaliyet tabanlı maliyetleme ve zaman temelli faaliyet tabanlı maliyetleme gibi yaklaşımlar, maliyetlerin faaliyet ve zaman sürücüleri

üzerinden izlenmesini sağlayarak denetçilerin operasyonel süreçlerdeki olağandışı sapmaları daha erken aşamada fark edebilmesine olanak tanımaktadır (Kaplan & Anderson, 2007).

Yönetim muhasebesi verisi, denetimde “işletmeyi anlama” sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ürün, müşteri, sipariş veya süreç bazlı maliyet ve kârlılık analizleri, finansal tabloların arkasındaki ekonomik gerçekliğin değerlendirilmesini kolaylaştırmakta; böylece denetçinin beklenti modelleri daha isabetli biçimde oluşturulabilmektedir. Bu durum, denetimde risk odaklı yaklaşımın güçlenmesine katkı sağlamakta ve olağandışı maliyet-gelir ilişkilerinin risk göstergesi olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır (Appelbaum et al., 2017; Sun et al., 2024).

ERP sistemlerinin yaygınlaşmasıyla birlikte yönetim ve maliyet muhasebesi verisinin üretim, tedarik zinciri, satış ve finans süreçleriyle bütünleşmesi, denetim açısından veri izlenebilirliğini ve denetim izini önemli ölçüde güçlendirmiştir. Entegre bilgi sistemleri sayesinde maliyet verileri manuel müdahaleden büyük ölçüde arındırılmakta, bu da denetim kanıtlarının güvenilirliğini artırmaktadır (Appelbaum et al., 2018; Al Lawati et al., 2024). Bununla birlikte bu bütünleşme, yanlış parametrisasyon, hatalı maliyet sürücüsü tanımları veya ana veri yönetimi sorunları gibi yeni risk alanlarını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle modern denetim yaklaşımı, yalnızca maliyet sonuçlarını değil, bu sonuçları üreten sistem tasarımını ve veri yönetişimi süreçlerini de değerlendirme kapsamına almaktadır (Alles, 2015).

Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinin denetim kanıtı üretimine katkısı, büyük veri analitiği uygulamalarıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Geleneksel analitik prosedürler çoğu zaman yüksek düzey oran analizleriyle sınırlıyken, yönetim muhasebesi verisi denetçiye daha mikro düzeyde karşılaştırmalar yapma imkânı sunmaktadır. Ürün ve süreç bazlı maliyet göstergeleri, denetimin yalnızca sonuç odaklı değil, süreç odaklı bir bakış açısıyla yürütülmesini mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, işlem evreninin tamamı üzerinden anomali taraması yapılmasına olanak tanıyarak denetim kanıtlarının kapsamını ve derinliğini artırmaktadır (Yoon et al., 2015; Aunur Rozana et al., 2024).

Yönetim muhasebesi sistemleri aynı zamanda yoğun biçimde tahmin, varsayım ve yönetsel yargı içermektedir. Bütçeleme, standart maliyetleme, sapma analizleri ve hedef maliyetleme gibi uygulamalar finansal raporlamayı destekleyici nitelikte olmakla birlikte, denetim açısından potansiyel manipülasyon riskleri de barındırmaktadır. Standart maliyetlerin güncellenmemesi, kapasite dağıtımlarının yönetilmesi veya maliyetlerin dönemler arasında kaydırılması gibi uygulamalar finansal sonuçlar üzerinde dolaylı etkiler yaratabilmektedir. Bu nedenle denetim, yönetim muhasebesi verisini yalnızca teknik doğruluk açısından değil, yönetsel teşvikler ve davranışsal boyutlar çerçevesinde de değerlendirmek zorundadır (Brown-Liburd et al., 2015; Richins et al., 2017; Güldoğan & Usul, 2025).

Yapay zekâ, makine öğrenmesi ve otomasyon teknolojilerinin denetim süreçlerine entegrasyonu, yönetim muhasebesi verisinin denetimdeki rolünü daha da güçlendirmiştir. Makine öğrenmesi algoritmaları maliyet davranışlarını ve süreç verilerini analiz ederek olağandışı desenleri belirleyebilmekte ve denetçilerin risk değerlendirmesini daha proaktif hale getirmektedir (Issa et al., 2016; Kokina & Davenport, 2017). Üretken yapay zekâ uygulamaları ise denetim dokümantasyonu, sözleşme incelemeleri ve açıklama metinlerinin hazırlanmasında verimlilik sağlayarak denetçilerin analitik muhakemeye daha fazla zaman ayırmasına olanak tanımaktadır (Pérez-Calderón et al., 2025; Senturk, 2025). Ancak bu teknolojilerin etkinliği, yönetim muhasebesi verisinin kaliteli, tutarlı ve açıklanabilir olmasına doğrudan bağlıdır.

Sürekli denetim yaklaşımı çerçevesinde yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen gerçek zamanlı veriler, denetimin dönem sonu yoğunlaşması yerine süreç boyunca risk sinyalleri üretmesine imkân tanımaktadır. Kapasite kullanımındaki ani değişimler, maliyet yapısındaki beklenmeyen sıçramalar veya süreç verimliliğindeki bozulmalar, denetimde hedefli testlerin kapsamını yeniden şekillendirebilmektedir (Eulerich, 2023; Sun et al., 2024). Bu durum, muhasebe denetiminin finansal tablo düzeyinden süreç ve sistem düzeyine doğru derinleştiğini göstermektedir.

Sonuç olarak yönetim ve maliyet muhasebesindeki yenilikler, muhasebe denetimini daha ayrıntılı veri üretimi, analitik ve teknoloji destekli metodolojiler ile sürekli güvence anlayışı çerçevesinde dönüştürmektedir. Dijital dönüşüm süreciyle birlikte maliyet verisinin üretim biçiminin değişmesi, muhasebe denetiminin yalnızca finansal sonuçların doğruluğunu inceleyen bir faaliyet olmaktan çıkarak veri odaklı ve süreç temelli bir güvence mekanizmasına evrilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede yönetim ve maliyet muhasebesi, modern denetim paradigmasında yalnızca destekleyici bir fonksiyon değil, denetimin veri, süreç ve teknoloji bileşenlerini bütünleştiren stratejik bir altyapı olarak değerlendirilebilir.

### **3.GELENEKSEL DENETİMDEN DİJİTAL DENETİME GEÇİŞ: MUHASEBE DENETİMİNİN PARADİGMATİK DÖNÜŞÜMÜ**

Muhasebe denetimi uzun yıllar boyunca finansal tabloların doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlamaya yönelik dönemsel doğrulama faaliyetleri çerçevesinde ele alınmış, yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen bilgilerin denetim süreçlerine entegrasyonu ise sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Geleneksel denetim yaklaşımı büyük ölçüde örnekleme tekniklerine ve geçmişe dönük incelemelere dayanırken, dijital dönüşüm süreciyle birlikte denetim anlayışında önemli bir paradigma değişimi yaşanmaktadır. Veri analitiği, yapay zekâ, bulut bilişim ve sürekli denetim yaklaşımlarının yaygınlaşması, denetim süreçlerinin yalnızca

finansal raporlama doğruluğunu inceleyen bir faaliyet olmaktan çıkarak yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen veri altyapısıyla daha bütünleşik bir yapıya evrilmesine katkı sağlamaktadır (Usul, 2024; Vasarhelyi et al., 2015). Bu bağlamda yeni denetim paradigması, denetim süreçlerinin analitik kapasitesini artıran ve işletme süreçlerinin bütüncül değerlendirilmesine imkân tanıyan veri odaklı bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu bölümde söz konusu dönüşüm, analitik denetim yaklaşımlarının yükselişi çerçevesinde ele alınarak muhasebe denetiminin yönetim ve maliyet muhasebesi perspektifiyle yeniden şekillenen teorik çerçevesi ortaya konulmaktadır.

### ***3.1. Analitik Denetim Yaklaşımlarının Yükselişi: Veri Analitiği ve Büyük Veri***

Veri analitiği ve büyük veri tabanlı denetim yaklaşımları, dijital dönüşüm süreciyle birlikte muhasebe denetiminin kapsamını ve metodolojik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Geleneksel denetim uygulamalarında örnekleme yöntemleri ağırlıklı olarak kullanılırken, büyük veri teknolojilerinin gelişmesi denetçilerin işlem evreninin tamamı üzerinde analiz yapabilmesine olanak tanımaktadır. Bu dönüşüm, denetim risk değerlendirme süreçlerini daha veri yoğun hale getirirken, denetim kanıtlarının kapsamını genişletmekte ve analitik prosedürlerin önemini artırmaktadır (Appelbaum et al., 2017; Vasarhelyi et al., 2015). Özellikle yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde kullanılan faaliyet tabanlı maliyetleme, zaman temelli maliyetleme ve süreç bazlı maliyet analizleri, büyük veri analitiği ile birlikte değerlendirildiğinde denetim analizlerinin derinliğini artırmaktadır. Yönetim ve maliyet muhasebesi kapsamında üretilen ayrıntılı maliyet verileri, işletme süreçlerine ilişkin operasyonel risklerin daha erken aşamada belirlenmesine katkı sağlamaktadır.

Büyük veri analitiği, denetim sürecinde yalnızca finansal verilerin doğrulanmasına değil, aynı zamanda maliyet yapısının ve faaliyet performansının değerlendirilmesine de olanak tanımaktadır. Ürün bazlı maliyet verileri, kapasite kullanım oranları ve faaliyet sürücüleri gibi yönetim muhasebesi göstergeleri, veri analitiği araçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde olağandışı işlem kalıplarının tespit edilmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle dijital maliyet muhasebesi uygulamalarında ortaya çıkan veri yoğunluğu, denetçilerin maliyet sapmalarını ve süreç verimsizliklerini daha sistematik biçimde analiz etmesine imkân tanımaktadır (Yoon et al., 2015; Sun et al., 2024). Bu durum, denetimin statik bir doğrulama faaliyetinden dinamik bir analiz sürecine dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

Yönetim ve maliyet muhasebesi alanındaki dijital yenilikler, büyük veri tabanlı denetim yaklaşımlarının uygulanabilirliğini artıran temel faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir. ERP sistemleri ve entegre maliyet muhasebesi modülleri aracılığıyla üretilen gerçek zamanlı maliyet

verileri, denetim faaliyetlerinin süreklilik kazanmasına katkı sağlamakta ve sürekli denetim anlayışını desteklemektedir. Maliyet sürücülerine dayalı veri setleri, denetçilerin risk odaklı analizler yapmasını kolaylaştırarak analitik denetim uygulamalarının kapsamını genişletmektedir (Eulerich, 2023). Bu bağlamda veri analitiği, yalnızca geçmiş işlemlerin değerlendirilmesini değil, aynı zamanda maliyet yapısındaki eğilimlere dayalı geleceğe yönelik risk tahminlerinin oluşturulmasını da mümkün kılmaktadır (Aunur Rozana et al., 2024).

Bununla birlikte büyük veri tabanlı denetim yaklaşımlarının uygulanması, veri kalitesi, sistem entegrasyonu ve analitik yetkinlikler gibi yeni gereklilikleri de beraberinde getirmektedir. Özellikle yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde üretilen maliyet verilerinin doğruluğu ve tutarlılığı, analitik denetim sonuçlarının güvenilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Bu nedenle dijital dönüşüm sürecinde işletmelerin maliyet muhasebesi veri altyapılarını güçlendirmesi ve denetçilerin analitik becerilerini geliştirmesi gerekmektedir (Alles, 2015; Senturk, 2025). Sonuç olarak veri analitiği ve büyük veri teknolojileri, muhasebe denetimini maliyet muhasebesi verileriyle daha bütünleşik hale getirerek proaktif ve süreç odaklı bir denetim yaklaşımının ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır.

Bu çerçevede veri analitiği ve büyük veri tabanlı denetim uygulamaları, yalnızca denetim metodolojisinin dönüşümünü değil, aynı zamanda yönetim ve maliyet muhasebesi literatüründe giderek önem kazanan veri odaklı maliyet yönetimi yaklaşımlarının denetim süreçleriyle bütünleşmesini de ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, muhasebe denetiminin yalnızca teknolojik araçlarla desteklenen bir süreç olmaktan çıkarak yönetim ve maliyet muhasebesi verilerine dayalı analitik bir karar destek mekanizmasına evrildiğini göstermekte ve yeni denetim paradigmasının teorik temelini oluşturmaktadır.

### ***3.2. Yapay Zekâ Destekli Denetim Modelleri ve Maliyet Muhasebesi Verilerinin Rolü***

Yapay zekâ uygulamaları, dijital dönüşüm sürecinde muhasebe denetiminin kapsamını ve işleyiş biçimini yeniden şekillendiren en önemli teknolojik gelişmelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel denetim yaklaşımlarında denetçiler çoğunlukla geçmiş finansal verileri inceleyerek doğrulama faaliyetleri yürütürken, yapay zekâ destekli sistemler büyük veri setleri üzerinde gerçek zamanlı analizler gerçekleştirebilmekte ve potansiyel risk alanlarını önceden belirleyebilmektedir (Issa et al., 2016; Kokina & Davenport, 2017). Bu dönüşüm, denetim süreçlerinin yalnızca kontrol odaklı olmaktan çıkarak tahmine dayalı ve proaktif bir yapıya evrilmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle yönetim muhasebesi kapsamında üretilen performans göstergeleri, bütçe verileri ve maliyet analizleri, yapay zekâ algoritmalarının denetim risk modellerine entegre edilmesiyle daha

kapsamlı analizlerin yapılmasına imkân tanımaktadır (Vasarhelyi et al., 2015).

Yapay zekâ teknolojilerinin muhasebe denetimine entegrasyonu, yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen veri yoğunluğu ile doğrudan ilişkilidir. Faaliyet tabanlı maliyetleme, zaman temelli faaliyet tabanlı maliyetleme ve dijital maliyet muhasebesi uygulamaları aracılığıyla üretilen ayrıntılı maliyet verileri, algoritmik analizler sayesinde olağandışı maliyet davranışlarının belirlenmesini kolaylaştırmaktadır. Özellikle süreç bazlı maliyet verileri ve maliyet sürücülerine dayalı veri setleri, yapay zekâ destekli denetim modellerinde anlamlı örüntülerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlamaktadır (Sun et al., 2024). Bu bağlamda yönetim ve maliyet muhasebesi alanındaki dijital yenilikler, denetçilerin yalnızca finansal sonuçları değil, maliyet yapısının arkasındaki operasyonel süreçleri de değerlendirebilmesine olanak tanımaktadır.

Yönetim ve maliyet muhasebesi açısından yapay zekâ uygulamaları, yalnızca denetim faaliyetlerini değil aynı zamanda maliyet yönetimi ve performans ölçümü süreçlerini de dönüştürmektedir. Özellikle üretim ortamlarında gerçek zamanlı veri akışı sağlayan maliyet muhasebesi sistemleri, yapay zekâ algoritmaları tarafından analiz edilerek maliyet sapmalarının erken aşamada belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu durum, yönetsel karar alma süreçlerinde daha veri odaklı bir yaklaşımın benimsenmesini sağlarken, denetim açısından da maliyet tahminlerinin ve bütçe varsayımlarının doğruluğunun değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. TDABC gibi veri yoğun maliyetleme yaklaşımları, yapay zekâ tabanlı analizlerin doğruluğunu artıran önemli bir altyapı oluşturmaktadır.

Makine öğrenmesi, doğal dil işleme ve üretken yapay zekâ uygulamaları, denetim dokümantasyonu, sözleşme incelemeleri ve veri sınıflandırma süreçlerinde önemli avantajlar sağlamaktadır. Yapay zekâ destekli araçlar, büyük veri setleri içerisinde anomali tespiti yaparak denetçilerin risk odaklı karar alma süreçlerini güçlendirmekte ve denetim faaliyetlerinin etkinliğini artırmaktadır (Senturk, 2025; Pérez-Calderón et al., 2025). Bununla birlikte bu teknolojilerin etkin kullanımı, yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen verilerin doğruluğu ve tutarlılığı ile yakından ilişkilidir. Maliyet sürücülerinin yanlış tanımlanması veya veri entegrasyon problemleri, algoritmik analiz sonuçlarının güvenilirliğini doğrudan etkileyebilmektedir.

Yapay zekâ uygulamalarının denetim süreçlerine entegrasyonu aynı zamanda denetçinin rolünde de önemli bir dönüşüme yol açmaktadır. Denetçiler artık yalnızca veri doğrulayan uzmanlar değil, analitik çıktıları yorumlayan ve algoritmik sonuçları değerlendiren profesyoneller haline gelmektedir. Bu dönüşüm, yönetim ve maliyet muhasebesi literatüründe giderek önem kazanan veri odaklı maliyet yönetimi yaklaşımları ile denetim uygulamalarının daha bütünleşik bir yapıya evrilmesini desteklemektedir. Sonuç olarak yapay zekâ, muhasebe denetimini maliyet muhasebesi

verileriyle daha entegre hale getirerek denetim süreçlerinin analitik derinliğini artıran ve sürekli güvence anlayışını güçlendiren stratejik bir dönüşüm aracı olarak değerlendirilmektedir.

### **3.3. Sürekli Denetim ve Gerçek Zamanlı Analitik Denetim Yaklaşımı**

Sürekli denetim yaklaşımı, dijital dönüşüm sürecinde muhasebe denetiminin zaman ve kapsam boyutunu yeniden tanımlayan önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Geleneksel denetim uygulamalarında denetim faaliyetleri belirli dönemlerde gerçekleştirilen statik incelemeler şeklinde yürütülürken, sürekli denetim sistemleri veri akışının kesintisiz izlenmesine dayalı dinamik bir denetim anlayışı sunmaktadır (Vasarhelyi et al., 2015). Özellikle dijitalleşen muhasebe bilgi sistemleri ve entegre ERP altyapıları, denetçilerin gerçek zamanlı veri setlerine erişimini mümkün kılarak risklerin erken aşamada belirlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu dönüşüm, denetim faaliyetlerini geçmişe dönük doğrulama sürecinden çıkararak proaktif bir risk yönetimi ve güvence mekanizmasına dönüştürmektedir.

Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen anlık maliyet verileri, sürekli denetim uygulamalarının etkinliğini artıran temel veri kaynakları arasında yer almaktadır. Faaliyet tabanlı maliyetleme ve süreç bazlı maliyet analizleri aracılığıyla üretilen veriler, denetçilerin operasyonel süreçlerdeki sapmaları daha hızlı tespit edebilmesine olanak tanımaktadır. Özellikle üretim ve hizmet işletmelerinde gerçek zamanlı maliyet izleme sistemlerinin sürekli denetim modelleriyle entegrasyonu, maliyet sürücülerindeki değişimlerin denetim analizlerine doğrudan yansıtılmasını mümkün kılmaktadır. Bu durum, denetim süreçlerinin yönetim muhasebesi göstergeleriyle daha bütünlük bir yapıya evrilmesini desteklemektedir (Eulerich, 2023).

Sürekli denetim yaklaşımı aynı zamanda yönetim muhasebesi açısından performans ölçümü ve bütçe kontrol süreçlerini de yeniden şekillendirmektedir. Veri analitiği ve yapay zekâ araçlarıyla desteklenen sürekli denetim sistemleri, bütçe sapmaları, kapasite kullanım oranları ve maliyet tahminleri gibi göstergeleri anlık olarak analiz ederek hem yönetsel karar alma süreçlerine hem de denetim planlamasına katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda maliyet muhasebesi verilerinin doğruluğu, güncelliği ve sistem entegrasyonu, sürekli denetim uygulamalarının güvenilirliği açısından kritik öneme sahiptir. TDABC gibi veri yoğun maliyetleme yaklaşımları, sürekli denetim algoritmalarının daha tutarlı ve anlamlı sonuçlar üretmesine katkı sağlayan önemli veri altyapıları arasında değerlendirilmektedir.

Sürekli denetim uygulamalarının yaygınlaşması, denetçinin rolünde de yapısal bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Denetçiler artık yalnızca dönemsel kontroller gerçekleştiren uzmanlar değil, veri akışını sürekli izleyen, analitik çıktıları yorumlayan ve sistem temelli risk göstergelerini değerlendiren profesyoneller haline gelmektedir. Yönetim ve maliyet

muhasebesi sistemlerinden gelen yüksek hacimli verilerin sürekli denetim modellerine entegrasyonu, denetim süreçlerini daha stratejik ve süreç odaklı bir yapıya taşımaktadır (Appelbaum et al., 2017).

Sonuç olarak sürekli denetim yaklaşımı, veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarıyla birlikte ele alındığında, muhasebe denetiminin yalnızca dönemsel bir doğrulama mekanizması olmaktan çıkarak yönetim ve maliyet muhasebesi verilerine dayalı bütünleşik bir güvence sistemine dönüştüğünü göstermektedir. Bu dönüşüm, yeni denetim paradigmasının zaman boyutunu yeniden tanımlamakta ve denetimin finansal tablo düzeyinden süreç ve sistem düzeyine doğru derinleştiğini ortaya koymaktadır.

### **3.4. Bulut Teknolojileri, Blockchain ve Denetim Ekosisteminin Dönüşümü**

Bulut bilişim teknolojileri, dijital dönüşüm sürecinde muhasebe bilgi sistemlerinin yapısını köklü biçimde değiştiren önemli yeniliklerden biri olarak öne çıkmaktadır. Geleneksel yerel sistemlere dayalı muhasebe altyapılarının aksine bulut tabanlı platformlar, veriye mekândan bağımsız erişim imkânı sağlayarak denetim süreçlerinin esnekliğini ve hızını artırmaktadır (Alles, 2015). Özellikle muhasebe ve denetim yazılımlarının bulut ortamına taşınması, veri paylaşımını kolaylaştırmakta ve denetçilerin gerçek zamanlı veri akışına erişebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu dönüşüm, muhasebe denetimini dönemsel bir faaliyet olmaktan çıkararak daha sürekli, analitik ve veri odaklı bir yapıya evrilmesine katkı sağlamaktadır.

Yönetim ve maliyet muhasebesi açısından bulut teknolojileri, maliyet verilerinin merkezi veri tabanlarında toplanmasını ve analiz edilmesini kolaylaştırarak yönetsel karar alma süreçlerine önemli katkılar sunmaktadır. ERP sistemleriyle entegre çalışan bulut tabanlı maliyet muhasebesi modülleri, faaliyet tabanlı maliyetleme ve süreç bazlı maliyet analizlerinin daha hızlı ve kapsamlı biçimde yürütülmesine olanak tanımaktadır. Bu tür sistemler aracılığıyla elde edilen gerçek zamanlı maliyet verileri, denetçilerin maliyet sapmalarını ve operasyonel riskleri daha erken aşamada tespit edebilmesine yardımcı olmaktadır (Sun et al., 2024). Böylece yönetim muhasebesi göstergeleri ile denetim analizleri arasındaki entegrasyon güçlenmektedir.

Bulut teknolojilerinin sağladığı veri bütünleşmesi, veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının denetim süreçlerine entegrasyonunu da kolaylaştırmaktadır. Bulut tabanlı veri depolama altyapıları, büyük veri analitiği araçlarının daha geniş veri setleri üzerinde çalışmasını mümkün kılarak denetim analizlerinin kapsamını genişletmektedir. Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen bütçe verileri, maliyet sürücülerini ve performans göstergeleri, bulut ortamında işlenerek denetim süreçlerine anlık veri akışı sağlamaktadır. Bu durum, denetim faaliyetlerinin yalnızca finansal doğrulama değil aynı zamanda maliyet yönetimi

süreçlerinin değerlendirilmesine de katkı sunmasını mümkün kılmaktadır (Eulerich, 2023).

Blockchain teknolojileri ise denetim ekosisteminde veri güvenilirliği ve izlenebilirlik açısından yeni bir paradigma oluşturmaktadır. Dağıtık defter yapısı sayesinde finansal işlemlerin değiştirilemez kayıtlar üzerinde tutulması, denetim kanıtlarının güvenilirliğini artırmakta ve iç kontrol mekanizmalarının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle tedarik zinciri ve maliyet muhasebesi süreçlerinde blockchain tabanlı veri kayıtları, maliyet akışlarının şeffaf biçimde izlenmesine imkân tanıyarak denetçilerin süreç temelli analizlerini desteklemektedir.

Bulut bilişim altyapılarının yaygınlaşması, denetim metodolojisinde veri güvenliği, erişim kontrolü ve sistem entegrasyonu gibi yeni tartışma alanlarını da gündeme getirmektedir. Yönetim ve maliyet muhasebesi verilerinin bulut ortamında saklanması, veri yönetimi ve iç kontrol mekanizmalarının önemini artırmakta; denetçilerin teknoloji temelli riskleri değerlendirebilmesi için analitik ve sistemsel yetkinliklere sahip olmasını gerektirmektedir (Appelbaum et al., 2017). Bu bağlamda bulut teknolojileri ve blockchain altyapıları, yalnızca teknik yenilikler değil, denetim süreçlerini maliyet muhasebesi verileriyle daha entegre hale getiren stratejik dönüşüm unsurları olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak bulut bilişim ve blockchain teknolojileri, veri analitiği, yapay zekâ ve sürekli denetim yaklaşımlarıyla birlikte ele alındığında muhasebe denetiminin dijital dönüşüm sürecinde çok katmanlı bir ekosisteme dönüştüğünü göstermektedir. Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden üretilen verilerin bu dijital altyapılar üzerinden analiz edilmesi, denetim süreçlerinin daha şeffaf, izlenebilir ve süreç odaklı bir yapıya evrilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece yeni denetim paradigması, teknoloji altyapısı ile maliyet muhasebesi veri sistemlerinin bütünleştiği bir güvence ekosistemi olarak yeniden şekillenmektedir.

### ***3.5. Yeni Denetim Paradigması: Veri Odaklı ve Entegre Güvence Yaklaşımı***

Dijitalleşme, veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması, muhasebe denetiminde yeni bir paradigmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Geleneksel denetim modeli ağırlıklı olarak finansal tablo doğrulamasına odaklanırken, yeni denetim paradigması işletme süreçlerinin bütüncül biçimde analiz edilmesini ve sürekli güvence yaklaşımını ön plana çıkarmaktadır (Al Lawati et al., 2024; Usul & Alpay, 2024). Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen veri zenginliği, denetçilerin işletme performansını yalnızca finansal sonuçlar üzerinden değil, süreç ve maliyet yapıları üzerinden de değerlendirmesine olanak tanımaktadır.

Yeni denetim paradigması, veri odaklı karar alma süreçlerini merkeze alan bir güvence anlayışını ifade etmektedir. Veri analitiği ve yapay zekâ

destekli sistemler sayesinde denetçiler yalnızca doğrulama faaliyetleri yürütmekle kalmayıp, risk göstergelerini erken aşamada belirleyen ve analitik tahmin modelleri geliştiren profesyoneller haline gelmektedir. Bu dönüşüm, denetim mesleğinin rolünü yeniden tanımlayarak denetçilerin analitik yorumlama, risk değerlendirme ve sistem temelli güvence fonksiyonlarına daha fazla odaklanmasını gerektirmektedir (Senturk, 2025).

Entegre güvence yaklaşımı ise finansal denetim, iç denetim ve risk yönetimi fonksiyonlarının teknoloji tabanlı altyapılar aracılığıyla birbirine bağlanmasını ifade etmektedir. ERP sistemleri ve veri analitiği platformları sayesinde işletme verisinin tek bir dijital ekosistem içerisinde izlenebilir hale gelmesi, denetim süreçlerinde bütüncül bir bakış açısının gelişmesine katkı sağlamaktadır (Sun et al., 2024). Bu dönüşüm, muhasebe denetimini geleneksel doğrulama temelli yaklaşımdan uzaklaştırarak yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden elde edilen veri altyapısıyla bütünleşen analitik ve süreç odaklı bir yapıya taşımaktadır.

Sonuç olarak yeni denetim paradigması, muhasebe denetimini yalnızca finansal tabloların güvenilirliğini değerlendiren bir faaliyet olmaktan çıkararak işletme süreçlerinin maliyet yapısını, performans göstergelerini ve risk dinamiklerini kapsayan stratejik bir güvence mekanizmasına dönüştürmektedir. Bu bağlamda muhasebe denetimi, yönetim ve maliyet muhasebesi literatürüyle daha güçlü bir etkileşim içinde yeniden konumlanmakta ve dijital dönüşüm sürecinde disiplinler arası bütünleşik bir yapıya evrilmektedir.

### **3.6 Kavramsal Modelin Teorik Bütünleşmesi**

Bu çalışma kapsamında ele alınan veri analitiği, yapay zekâ, sürekli denetim ve bulut tabanlı dijital altyapılar, muhasebe denetiminde ortaya çıkan yeni paradigmanın birbirini tamamlayan bileşenleri olarak değerlendirilmektedir. Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinde üretilen veri yoğunluğu, denetim süreçlerinin analitik derinliğini artırarak finansal doğrulama temelli yaklaşımdan süreç ve sistem odaklı güvence anlayışına geçişi hızlandırmaktadır. Analitik denetim modelleri risk değerlendirmesini veri temelli hale getirirken, yapay zekâ destekli uygulamalar denetim analizlerinin kapsamını genişletmekte; sürekli denetim yaklaşımı ise zaman boyutunu yeniden tanımlayarak gerçek zamanlı güvence mekanizmalarının gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bulut bilişim ve blockchain altyapıları ise bu dönüşümün teknolojik ekosistemini oluşturarak veri entegrasyonunu ve denetim kanıtlarının izlenebilirliğini güçlendirmektedir. Bu bütünleşik yapı, yönetim ve maliyet muhasebesi ile muhasebe denetimi arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamakta ve dijital dönüşüm sürecinde disiplinler arası veri odaklı bir denetim modelinin teorik temelini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, muhasebe denetiminde dijital dönüşümün yalnızca teknolojik araçların kullanımını ifade etmediğini; yönetim ve maliyet

muhasebesi sistemlerinde üretilen veri altyapısının denetim metodolojisini yeniden şekillendiren temel bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Literatürde dijital denetim yaklaşımlarının çoğunlukla veri analitiği veya yapay zekâ uygulamaları çerçevesinde ele alındığı görülmekle birlikte, bu çalışma yönetim ve maliyet muhasebesi perspektifini merkeze alarak yeni denetim paradigmasını bütüncül bir çerçevede değerlendirmektedir. Bu yönüyle çalışma, muhasebe denetimi ile yönetim ve maliyet muhasebesi literatürü arasında kavramsal bir köprü kurmakta ve dijital dönüşüm sürecinde disiplinler arası veri odaklı bir güvence modeline yönelik teorik bir katkı sunmaktadır.

#### 4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma kapsamında elde edilen kavramsal değerlendirmeler, yönetim ve maliyet muhasebesinde ortaya çıkan dijital dönüşümün muhasebe denetimi üzerindeki etkilerini bütüncül bir perspektifle ele alarak literatürde çoğunlukla ayrı eksenlerde incelenen iki alan arasındaki etkileşimi yeniden yorumlamayı amaçlamıştır. Dijitalleşme, veri analitiği ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması, muhasebe bilgi sistemlerinin yapısını dönüştürmüştür; bu dönüşüm yalnızca finansal raporlama süreçlerini değil, denetim yaklaşımını da önemli ölçüde etkilemiştir. Kavramsal değerlendirmeler, yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinden üretilen veri zenginliğinin denetim süreçlerinde analitik kapasiteyi artırarak denetimin daha süreç odaklı, proaktif ve veri temelli bir yapıya yöneldiğini göstermektedir.

Yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerinin dijitalleşmesi, denetim metodolojisinin veri yoğun bir yapıya evrilmesine katkı sağlamıştır. ERP entegrasyonu, faaliyet tabanlı maliyetleme ve büyük veri analitiği gibi uygulamalar, denetçilerin işletme faaliyetlerini daha ayrıntılı ve çok boyutlu biçimde değerlendirebilmesine imkân tanımakta; bu durum muhasebe denetimini yalnızca finansal tabloların doğruluğunu test eden geleneksel bir faaliyet olmaktan uzaklaştırarak süreç odaklı güvence yaklaşımını güçlendirmektedir (Appelbaum et al., 2017; Sun et al., 2024). Bu çerçevede yönetim muhasebesi verisi, denetim süreçlerinde pasif bir raporlama çıktısı olmaktan çıkarak analitik değerlendirme sürecinin merkezi bir bileşeni haline gelmektedir.

Yapay zekâ ve veri analitiği uygulamalarının denetim süreçlerine entegrasyonu, yönetim muhasebesi ile denetim arasındaki etkileşimi daha görünür hale getirmiştir. Makine öğrenmesi algoritmaları maliyet davranışlarını analiz ederek potansiyel riskleri erken aşamada belirleyebilmekte ve denetim yaklaşımının daha proaktif bir yapıya evrilmesine katkı sağlamaktadır (Issa et al., 2016; Senturk, 2025). Bununla birlikte teknoloji temelli denetim uygulamalarının etkinliği, yönetim muhasebesi sistemlerinin veri kalitesi ve tasarım yapısıyla yakından

ilişkilidir. Bu nedenle dijital denetim dönüşümünü yalnızca teknolojik bir değişim olarak değil, muhasebe bilgi sistemlerinin bütüncül dönüşümü olarak değerlendirmek daha anlamlı olacaktır.

Sürekli denetim ve gerçek zamanlı güvence modelleri, denetim faaliyetlerinin zaman boyutunda da önemli bir değişim yaşandığını göstermektedir. Geleneksel yaklaşımlarda dönem sonu incelemeleri ağırlık taşıırken, dijitalleşme ile birlikte denetim süreçleri işletme faaliyetleriyle daha eş zamanlı ilerleyen bir yapıya doğru yönelmektedir (Eulerich, 2023). Yönetim muhasebesi sistemlerinden elde edilen anlık maliyet verileri, denetçilerin süreç bazlı risk sinyallerini erken aşamada değerlendirmesine olanak tanımakta ve denetim yaklaşımını daha önleyici bir modele dönüştürmektedir.

Bulut bilişim ve blockchain teknolojilerinin yaygınlaşması, denetim ekosisteminde yapısal değişimlere yol açmaktadır. Blockchain tabanlı kayıt sistemleri finansal işlemlerin değiştirilemezliğini artırırken, denetimin odağını veri doğrulamadan sistem güvenilirliği ve süreç tasarımı gibi alanlara kaydırmaktadır (Dai & Vasarhelyi, 2017). Bu gelişme, yönetim ve maliyet muhasebesi ile denetim arasındaki ilişkinin yalnızca veri paylaşımı düzeyinde değil, teknoloji altyapısı düzeyinde de bütünleştiğini göstermektedir.

Çalışmanın teorik katkısı, yönetim ve maliyet muhasebesi yenilikleri ile muhasebe denetimi arasındaki ilişkiyi dijital dönüşüm perspektifiyle ele alması ve bu iki alan arasında kavramsal bir bağ kurmasıdır. Literatürde denetim teknolojilerine odaklanan çalışmalar bulunmakla birlikte, bu teknolojileri besleyen yönetim muhasebesi altyapısının denetim üzerindeki rolü sınırlı düzeyde incelenmiştir. Bu çalışma, modern denetim yaklaşımının veri temelli yapısının anlaşılmasında yönetim muhasebesinin merkezi rolünü vurgulamaktadır.

Uygulama açısından değerlendirildiğinde, işletmelerin yönetim ve maliyet muhasebesi sistemlerini dijital dönüşüm sürecine uyumlu şekilde yapılandırmaları yalnızca yönetsel karar alma süreçlerini değil, denetim kalitesini de olumlu yönde etkileyebilecektir. Denetim firmalarının veri analitiği ve teknoloji odaklı yetkinliklerini geliştirmeleri ise değişen denetim ortamına uyum sağlamak açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte veri güvenliği, algoritmik şeffaflık ve mesleki etik konularının dijital denetim ortamında daha fazla önem kazandığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Gelecekte yapılacak çalışmaların, yönetim ve maliyet muhasebesi sistemleri ile denetim teknolojileri arasındaki etkileşimi ampirik yöntemlerle incelemesi literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca farklı sektörlerde dijital muhasebe altyapılarının denetim süreçlerine etkisini karşılaştırmalı biçimde ele alan araştırmalar, yeni denetim paradigmasının uygulamadaki yansımalarını daha net ortaya koyacaktır. Sonuç olarak dijital dönüşüm süreci, muhasebe denetimini teknoloji destekli ve veri yoğun bir güvence modeline doğru yönlendirmekte; bu dönüşümün temelinde ise yönetim ve

maliyet muhasebesi sistemlerinin evrimi yer almaktadır. Bu dönüşüm, muhasebe denetiminin gelecekte yönetim ve maliyet muhasebesi veri altyapısıyla daha entegre, analitik ve sürekli güvence temelli bir disipline evrileceğini göstermektedir.

## REFERANSLAR

- Al Lawati, H., Sanad, Z., & Al Farsi, M. (2024). Big data disclosure and audit quality: Evidence from digital accounting environments. *Administrative Sciences*, 14(9), 216.
- Alles, M. G. (2015). Drivers of the use and facilitators and obstacles of big data by the audit profession. *Accounting Horizons*, 29(2), 439–449.
- Almaqtari, F. A. (2024). The role of IT governance in the integration of artificial intelligence in accounting and auditing operations. *Economies*, 12(8), 199.
- Appelbaum, D., Kogan, A., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Big data and analytics in the modern audit engagement. *Accounting Horizons*, 31(4), 45–62.
- Appelbaum, D., Kogan, A., Vasarhelyi, M. A., & Yan, Z. (2018). Impact of business analytics and enterprise systems on managerial accounting. *International Journal of Accounting Information Systems*, 25, 29–44.
- Aunur Rozana, A. S., Winarningsih, S., & Yadiati, W. (2024). The impact of big data analytics on audit quality in the digital era. *Jurnal Akuntansi, Sistem, dan Audit*, 8(3), 269–282.
- Bhimani, A., & Willcocks, L. (2014). Digitisation, big data and the transformation of accounting information. *Accounting and Business Research*, 44(4), 469–490.
- Brown-Liburud, H., Issa, H., & Lombardi, D. (2015). Behavioral implications of big data's impact on audit judgment. *Accounting Horizons*, 29(2), 451–468.
- Dai, J., & Vasarhelyi, M. A. (2017). Toward blockchain-based accounting and assurance. *Journal of Information Systems*, 31(3), 5–21.
- Eulerich, M. (2023). The impact of audit technology on audit task outcomes. *Contemporary Accounting Research*, 40(3), 1450–1478.
- Güldoğan, Ö. (2024). Kurumsal Raporlamanın Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi: Kavramsal Bir İnceleme. *The Journal of Academic Social Science*, 126(126), 110-125.
- Güldoğan, Ö., & Usul, H. (2025). Creating An Integrated Reporting Index Using The Ahp Method: Model Development And Application. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 8(2), 300-319.
- Issa, H., Sun, T., & Vasarhelyi, M. A. (2016). Research ideas for artificial intelligence in auditing. *Accounting Horizons*, 30(3), 449–465.
- Kaplan, R. S., & Anderson, S. R. (2007). Time-driven activity-based costing: A simpler and more powerful path to higher profits. Harvard Business School Press.
- Kokina, J., & Davenport, T. H. (2017). The emergence of artificial intelligence: How automation is changing auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14(1), 115–122.
- Lombardi, D., Bloch, R., & Vasarhelyi, M. A. (2014). The future of audit. *Journal of Information Systems*, 28(2), 1–13.

- Luthfiani, A. D. (2024). The artificial intelligence revolution in accounting and auditing: Opportunities and future research directions. *Journal of Applied Business, Taxation and Economics Research*, 3(5), 516–530.
- Nguyen Thi Thanh Binh. (2025). Transforming auditing in the AI era: A comprehensive review. *Information*, 16(5), 400.
- Pérez-Calderón, E., Alrahamneh, S. A., & Milanés Montero, P. (2025). Artificial intelligence and auditing transformation. *Discover Sustainability*, 6(1), 1–15.
- Richins, G., Stapleton, A., Stratopoulos, T., & Wong, C. (2017). Big data analytics: Opportunity or threat for the accounting profession? *Journal of Information Systems*, 31(3), 63–79.
- Senturk, O. (2025). AI-driven and data-intensive auditing: Enhancing intelligent assurance. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 11(1), 45–63.
- Septarini, D. F., & Ismanto, H. (2024). Transforming audit with AI: Navigating accounting digitalisation challenges. *International Journal of Engineering Research & Technology*, 13(7).
- Sun, Y., Li, J., Lu, M., & Guo, Z. (2024). The impact of big data on accounting and auditing transformation. *Accounting and Finance Research*, 13(2), 55–72.
- Transformation of external auditors through cloud technology. (2025). *International Journal of Cloud Applications and Computing*, 15(1), 1–18.
- Usul, H. (2024). Dijital Varlıklar Ve Muhasebeleştirilmesi. *İzmir Dayanışma Dergisi*, 7(2), 213-226.
- Usul, H., & Alpay, M. F. (2024). From Traditional Auditing to Information Technology Auditing: A Paradigm Shift in Practices. *European Journal of Digital Economy Research*, 5(1), 3-9.
- Vasarhelyi, M. A., Kogan, A., & Tuttle, B. M. (2015). Big data in accounting: An overview. *Accounting Horizons*, 29(2), 381–396.
- Yoon, K., Hoogduin, L., & Zhang, L. (2015). Big data as complementary audit evidence. *Accounting Horizons*, 29(2), 431–438.
- Zhao, Y. (2025). Is AI usage relevant to audit effectiveness? *Advances in Economics, Management and Political Sciences*.



# **Bafa Yollarında Antik Çağ İzinde: Milas Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Motosiklet Rotası Önerisi**

**Selen YALÇIN UCA<sup>1</sup>**

**Başak Burcu EKE<sup>2</sup>**

- 1- Yüksek lisans Öğrencisi.; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü.  
selenyalcinuca@gmail.com ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-2692-6672>
- 2- Prof. Dr.; Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi Turizm Rehberliği Bölümü.  
basakburcueke@adu.edu.tr ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-2692-6672>

## ÖZET

Bu çalışma, kültürel değeri yeterince ön plana çıkmayan Milas ilçesi ve büyük oranda Muğla ilinin Milas ilçesi sınırları içinde yer alan Bafa Gölü ve çevresinin, motosiklet turizmi kapsamında kültürel bir rota ile tanıtılması ve bölge turizmine katkı sağlanması amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada, Bafa Gölü çevresinin doğal, tarihi ve kültürel unsurları değerlendirilerek motosiklet kullanıcılarına yönelik özel bir kültür rotası önerisi geliştirilmiştir. Rota tasarımı sürecinde, bölgeye yönelik saha çalışmaları, literatür taraması ve bölgenin mevcut turizm altyapısı dikkate alınmıştır. Rota kurgularının tasarlanmasında “Kültürel Rota Planlama Modeli” benimsenmiştir. Bu kapsamda dört aşamalı bir model izlenmiştir: (i) Altyapı: Süreç Hazırlığı, (ii) Bakış: Araştırma ve Değerlendirme, (iii) Planlama: Bölgesel Rota Kurgusu, (iv) Yönetim: Gerçekleştirme ve Tanıtım Süreci. Rota geliştirme sürecinde durum analizi, sınıflandırma ve haritalandırma çalışmalarından faydalanılmıştır. Saha çalışmaları, kaynak çekiciliği analizleri ve coğrafi haritalama teknikleriyle elde edilen bulgular; Labranda ve Yediler Manastırı gibi erişimi güç noktaların, standart turistler için dezavantaj oluştururken, Enduro ve Adventure sınıfı motosiklet kullanıcıları için yüksek deneyim değeri sunduğunu ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda, asfalt ve stabilize zeminlerin harmanlandığı hibrit bir rota önerisi geliştirilmiş; ancak rotanın sürdürülebilirliği için yönlendirme levhalarının yenilenmesi, dijital entegrasyonun sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Önerilen model, kırsal kalkınmayı destekleyen ve kültürel mirası koruyarak sürdürülebilir bir deneyim turizm stratejisi sunmaktadır. Çalışma sonucunda, motosiklet turizmi için uygun ve kültürel mirası ön plana çıkararak bir rota önerisi sunulmuş, ayrıca bölgenin turizm potansiyelinin geliştirilmesine yönelik öneriler getirilmiştir.

*Anahtar Kelimeler: Motosiklet Turizmi, Motosiklet Rotası, Sürdürülebilir Turizm, Kültürel Rota, Milas*

## GİRİŞ

Küresel turizm hareketliliğinde, deniz-kum-güneş üçgenine sıkışmış kitle turizmi anlayışının yerini; yerel değerleri deneyimlemeye odaklanan, sürdürülebilir ve özel ilgiye dayalı turizm türlerine bıraktığı gözlemlenmektedir (Poon, 1993; Kozak vd., 2017). Bu dönüşüm sürecinde, turizm faaliyetlerinin mekânsal olarak tek bir noktada yoğunlaşmasını engelleyen ve ziyaretçi yükünü geniş bir coğrafyaya yayarak yerel kalkınmayı destekleyen "kültür rotaları" stratejik bir araç olarak öne çıkmaktadır (Briedenhann ve Wickens, 2004). McCormack'ın (2017) de vurguladığı gibi kültür rotaları; unutulmuş, kıyıda köşede kalmış veya erişimi zor olan kültürel değerlerin yeniden keşfedilmesinde ve canlandırılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla rota planlaması, sadece yeni bir turistik ürün

oluşturmakla kalmayıp, turizm gelirlerinin adil dağılımına ve destinasyonların taşıma kapasitesi sorunlarının çözümüne de katkı sağlayan çok boyutlu bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Meyer, 2004).

Bu çalışmada, zengin tarihsel katmanlara sahip olmasına rağmen turizmden yeterli payı alamayan Milas ilçesindeki Bafa Gölü çevresinin, "motosiklet turizmi" çerçevesinde, bölgedeki dağınık kültürel mirasın bütüncül kurgulandığı destinasyon yönetiminde öne çıkarılması amaçlanmıştır.

Rota geliştirme çalışmaları, sistemli bir planlamayı takip eden, uzun ve karmaşık bir süreçtir. Rotanın eksiksiz tasarımı kadar, sahadaki olası sapmaların ve kullanıcı ihtiyaçlarının da sürece dahil edilmesi başarıyı doğrudan etkilemektedir. Altınay Özdemir'in (2023: 2554) belirttiği üzere rota geliştirme süreci, beklenen amaçlara ulaşmak için yalnızca bir başlangıç noktasıdır; asıl başarı, bu sürecin ardından gerçekleştirilecek doğru konumlandırma ve yönetim stratejilerine bağlıdır.

## KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kültür rotaları, bir bölgenin tarihi, kültürel, doğal ve sosyal unsurlarını tematik bir bütünlük içinde sunan stratejik planlama ürünleridir. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS), kültür rotalarını; belirli bir güzergâh üzerindeki anıtlar, kent dokuları, kültürel peyzajlar ve somut olmayan kültürel miras unsurlarının değerini artırarak ortak bir yapı içerisinde birleştiren sistemler olarak tanımlamaktadır (ICOMOS, 2008). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası yıkıma uğrayan şehirlerin yeniden yapılanma süreçlerinde temelleri atılan küresel koruma bilinci, günümüzde kültürel mirasın sürdürülebilir kullanımı üzerine yoğunlaşmıştır (Üstündağ ve Özer, 2021: 428). Bu bağlamda çalışmanın temel motivasyonunu, turizmin bölgesel gelişimini sağlarken aynı zamanda kültürel mirasın korunarak gelecek nesillere aktarılmasına katkı sunma isteği oluşturmaktadır.

Kültür rotalarının turizm açısından taşıdığı potansiyel oldukça geniştir. Meyer'e (2004: 14) göre; bu tür tematik güzergâhlar turistlerin ilgisini çekebilme, ziyaretçilerin daha geniş alanlara yayılmasını sağlama, bölgedeki konaklama süresini ve harcamaları artırma gibi katkılar sunmaktadır. Ayrıca, dağınık cazibe merkezlerini bir araya getirerek maliyet-etkin geziler sunmakta, destinasyonun çekiciliğini artırmakta, sürdürülebilirliği desteklemekte ve çevresel baskıların azaltılmasına da katkı sağlamaktadır.

Bu kapsamda değerlendirilen bir diğer konu ise son yıllarda literatürde daha fazla yer bulan motosiklet turizmidir. Motosikletler, ulaşım aracı olmanın ötesine geçerek alternatif bir seyahat ve deneyim biçimi hâline gelmiştir.

Ekonomik ulaşılabilirliği, pratik kullanımı ve mobilite avantajı sayesinde farklı yaş gruplarından bireyler tarafından tercih edilmekte ve özellikle boş zamanlarında seyahat etmeyi, yeme-içme deneyimi yaşamayı ve konaklamayı önceliklendiren kullanıcı profilleriyle turizm sektörüne dâhil olmaktadır (Demir, 2023: 78). Bu kullanıcı grubu, çoğunlukla grup hâlinde seyahat ederek hem güvenlik hem de sosyal dayanışma açasından kolektif bir yapı sergilemektedir (Ertaş ve Aktaş, 2019: 23). Motosikletle seyahat eden turistlerin daha az bilinen ve doğallığını koruyan destinasyonları tercih etmeleri, bu alanlarda yeni turizm potansiyelleri ortaya çıkarmaktadır (Demir, 2023: 88).

Motosiklet rotaları, belirli güzergâhların planlanması ve bu planların tabelalar, rehberler, dijital içerikler gibi araçlarla desteklenmesiyle yapılandırılmaktadır. Rotalar; uzunluk, çevresel nitelikler, yol kalitesi gibi unsurlar bakımından farklılaşabilmektedir (Hardy, 2006: 8). Rehberli veya bireysel biçimde gerçekleştirilebilen motosiklet turlarında, güvenlik algısı da organizasyon tercihlerini etkileyen önemli bir faktördür (Demir, 2023: 101).

Küresel ölçekte bu rotalar birer marka haline gelmiştir. Örneğin ABD'deki Route 66, işlevini yitirmesine rağmen "nostalji" temasıyla (Caton ve Santos, 2007); Avrupa Alpleri'ndeki Transalpine rotaları ise teknik sürüş becerisine hitap eden "hac noktaları" olarak (Ciampa ve Olita, 2022) literatürde yerini almıştır. Himalayalar ise mistik ve macera odaklı yapısıyla öne çıkmaktadır.

Türkiye'de motosiklet rotaları, sistematik mühendislikten ziyade organik bir gelişim izlemiştir. Ege kıyı şeridi popülerleşse de Demir'in (2023: 112) aktardığı üzere ana arterlere sıkışarak kırsal kalkınma potansiyelini tam yansıtamamıştır. Soğanlı Geçidi (D915) gibi "ekstrem" (Demir, 2023: 110) veya adalar gibi "sakin" rotaların aksine; Bafa çevresinin sunduğu teknik sürüş ve arkeolojik derinlik birlikteliği literatürde henüz yeterince temsil edilmemektedir.

Kültür rotalarının etkin şekilde oluşturulması ve sürdürülebilirliği açasından çeşitli kurumsal modeller geliştirilmiştir. Avrupa Konseyi (2025) modeli; temanın tanımlanması, miras unsurlarının belirlenmesi, ağ oluşturma, koordinasyon ve görünürlük adımlarıyla koruma ve aktarım odaklı bir yaklaşım sunmaktadır. Buna karşılık çok katmanlı yapısıyla Danube Kültür Rotası (2013); kaynak tanımlama, içerik oluşturma, işlevsel rol belirleme, değerlendirme, hareket ve geliştirme/motivasyon olmak üzere altı aşamalı sistematik bir süreç öngörmektedir.

Türkiye özelinde ise ÇEKÜL (2015); altyapı (hazırlık), bakış (araştırma), planlama (kurgu) ve yönetim (uygulama) evrelerinden oluşan dört aşamalı modeliyle yerel değerleri ve sürdürülebilirliği merkeze almaktadır. Bu bağlamda, Milas-Bafa motosiklet rotasının kurgulanmasında; yerel

dinamiklere uyumu ve bütüncül planlama yapısı nedeniyle ÇEKÜL modeli temel referans olarak benimsenmiştir.

## ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Milas ve Bafa Gölü çevresi, Beşparmak (Latmos) Dağları ve yaşayan Yörük kültürü ile "çok katmanlı kültürel peyzaj" niteliği taşımasına rağmen, yakın çevresindeki kitle turizmi merkezlerinin gölgesinde kalarak potansiyelini tam yansıtamamaktadır. Literatürdeki temel eksiklik, bölgenin zengin ancak dağınık kültürel envanterinin, birbiriyle bağlantılı bütüncül bir hikâye sunan ve motosikletin mobilite avantajını kullanan tematik bir rota kurgusuyla ele alınmamış olmasıdır.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; bölgedeki somut ve soyut miras öğelerini bütüncül bir yaklaşımla birleştirerek sürdürülebilir bir "*Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Motosiklet Rotası*" önerisi geliştirmektir. Çalışma, önerilen rotanın teknik altyapı uygunluğunu, yerel kalkınma potansiyelini ve koruma-kullanma dengesini irdeleyerek şu temel sorulara yanıt aramaktadır:

- Bölgenin mevcut turistik ve kültürel potansiyeli, niş bir pazar olan motosiklet turizmi için ne düzeyde uygundur?
- Çok katmanlı peyzajın deneyimlenmesinde hangi doğal ve kültürel kaynaklar öncelikli "rota durağı" olarak belirlenmelidir?
- Sürdürülebilir rota kurgusu, bölgenin taşıma kapasitesi ve yerel halkın beklentileriyle nasıl uyumlu hale getirilebilir?

## YÖNTEM

Bu çalışmada, incelenen olguyu kendi doğal ortamı içinde derinlemesine ele almayı sağlayan nitel araştırma yöntemlerinden "*vaka incelemesi*" deseni benimsenmiştir. Araştırma süreci; veri toplama, saha analizi ve rota tasarımı olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir.

**Veri Toplama ve Saha Çalışması:** Araştırmanın birincil verileri, 2024 yılı Şubat-Nisan ayları arasında gerçekleştirilen saha çalışmalarıyla toplanmıştır. Toplamda üç kez düzenlenen alan ziyaretlerinde, önerilen güzergâh bizzat motosiklet ile kat edilerek "katılımcı gözlem" tekniği uygulanmıştır. Bu yöntem sayesinde; yolun teknik özellikleri (viraj yapısı, asfalt kalitesi), sürüş güvenliği, manzara hakimiyeti ve durak noktalarının erişilebilirliği, bir motosiklet sürücüsünün bakış açısıyla analiz edilmiştir. Saha gezileri sırasında alınan notlar, GPS kayıtları ve yüksek çözünürlüklü fotoğraflar veri setini oluşturmuştur. İkincil veri kaynağı olarak ise; T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı kültür envanterleri, arkeolojik yüzey araştırma raporları ve yerel yönetimlerin stratejik planları incelenerek doküman analizi yapılmıştır.

**Veri ve İçerik Analizi):** Elde edilen veriler, tematik içerik analizi yöntemiyle sınıflandırılmıştır. Rota durakları belirlenirken; "tarihsel önem", "görsel değer", "erişilebilirlik" ve "hizmet altyapısı" temaları esas alınmıştır. Ayrıca, bölgenin motosiklet turizmi potansiyelini gerçekçi bir zemine oturtmak amacıyla, saha gözlemlerine dayalı GZFT (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler) Analizi, uygulanmıştır.

**Rota Tasarım Modeli:** Rota kurgusu oluşturulurken, bilimsel bir sistematik izlenmesi adına *ÇEKÜL Vakfı ve Tarihi Kentler Birliği'nin (2015) Kültür Rotaları Planlama Rehberi*'nde yer alan dört aşamalı model temel alınmıştır. Buna ek olarak, rotanın yönetim ve sürdürülebilirlik boyutu için *Durusoy'un (2014)* önerdiği üç aşamalı "planlama ve yönetim" modelinden faydalanılmıştır. Rota güzergâhı, gidiş-dönüş yönlü olarak test sürüşüne tabi tutulmuş ve nihai hali verilmiştir.

## BULGULAR

### **Milas Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Motosiklet Rotası Geliştirme Çalışması**

Milas Bafa Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı için hazırlanan motosiklet rotalarının oluşturulma sürecinde, dayanak olarak ÇEKÜL Vakfı ile Tarihi Kentler Birliği'nin (2015) hazırladığı Kültür Rotaları Hazırlama Rehberi'nde tanımlanan dört aşamalı "Kültürel Rota Planlama Modeli" esas alınmıştır.

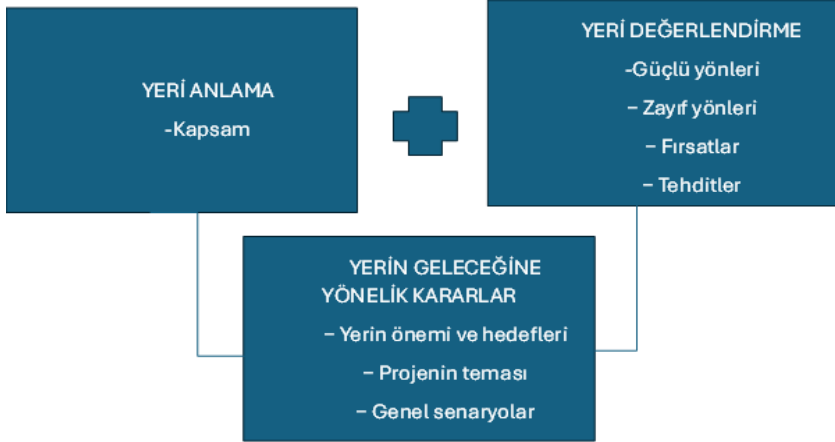
### ***Aşama 1. Altyapı – Süreç Hazırlığı:***

Rotanın temel amacı; bölgenin tarihsel ve doğal mirasını motosiklet turizmi kapsamında bütüncül bir deneyimle sunmak ve koruma-kullanma dengesini sağlamaktır. Bu doğrultuda; Milas Belediyesi, yerel müzeler, STK'lar, GEKA ve motosiklet toplulukları gibi paydaşlar belirlenmiştir.

Bu aşamada, çalışma alanı olan Milas bölgesinin kültürel miras envanteri, fiziki coğrafi koşulları ve erişilebilirlik durumu analiz edilmiştir. Rota geliştirme sürecine temel oluşturacak veri toplama yöntemleri belirlenmiş, veriler kültür turizm bakanlığındaki kültür envanterinden faydalanılarak ortaya konmuştur. Bölgenin tarihi, doğal ve kültürel potansiyeline ilişkin ilk farkındalık süreci şekillendirilmiştir. Hazırlık aşamasında, sürdürülebilir rota planlaması için hedef kullanıcı profili olarak motosikletli bireysel gezginler tanımlanmış ve bu çerçevede teknik gereklilikler (yol yapısı, güvenlik, yönlendirme sistemleri vb.) göz önünde bulundurulmuştur.

### ***Aşama 2. Bakış – Araştırma ve Değerlendirme:***

Milas Çok Katmanlı Kültürel Peyzajı Motosiklet Rotasının planlama sürecinde ikinci aşama olan araştırma ve değerlendirme, alanın tarihsel, kültürel ve doğal değerlerini anlamaya yönelik kapsamlı bir saha ve literatür çalışması ile başlamıştır. Bu aşama, Durusoy'un (2014) rota planlama ve yönetim modeline paralel olarak; yerin kimliğini anlama, mevcut durumunu değerlendirme ve geleceğe yönelik yönlendirme kararlarını içeren çok katmanlı bir analiz süreciyle ilerlemiştir (*bkz Şekil 1*).



Şekil 1: Kültürel rotaların planlanmasında aşamalar

Kaynak: Durusoy (2014: 15).



yakınlık veya uzaklık durumları) gibi lojistik faktörlere özel önem verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Sürdürülebilir ve uygulanabilir bir rota kurgusu için tasarım sürecinde şu temel parametrelerin dikkate alınması gerekmektedir (Llorca Ponce ve Rius Sorolla, 2023):

- **Ana Temanın Belirlenmesi:** Kültürel mirasın farkındalığını artırmak ve yaygınlaştırmak amacıyla, rotayı sürükleyen ilgi çekici bir "merkezi motif" veya tema seçilmelidir.
- **Görsel Kimlik ve Yönlendirme:** Rotanın sahada takibini kolaylaştırmak ve marka kimliğini oluşturmak için logo tasarımı yapılmalı; güzergâh boyunca kilometre taşları ve yönlendirme levhaları (işaretçiler) konumlandırılmalıdır.
- **Yorumlama ve İletişim:** Kaynağın sahip olduğu somut ve somut olmayan değerlerin hedef kitleye (topluma/ziyaretçiye) doğru aktarılmasını sağlayacak yorumlama ve iletişim stratejileri geliştirilmelidir.
- **Zaman ve Mesafe Yönetimi:** Rota üzerindeki duraklar arasındaki mesafeler ve seyahat süreleri hesaplanarak olası güzergâhlar planlanmalıdır. Farklı ulaşım türlerine göre değişebilen bu süreler, rotanın maliyetini ve deneyim kalitesini doğrudan etkilemektedir.

Bu teorik çerçeve ve tasarım kriterleri ışığında, Milas-Bafa Motosiklet Rotası üzerindeki durakların potansiyelini ölçmek adına Cebrián ve García González (2010) tarafından geliştirilen değerlendirme matrisi *Tablo 1'de* temel alınmıştır.

Rota üzerinde yer alan durakların turistik potansiyelini belirlemek amacıyla Cebrián ve García González (2010) tarafından önerilen puanlama ve sınıflandırma sistemi esas alınmıştır. Bu sisteme göre, ağırlıklı puanlama sonucunda elde edilen nihai skorlar (0-100 arası) şu şekilde kategorize edilmiştir:

- **Çok Yüksek Değerli Varlıklar (Puan > 70):** Bölgesel turizmi domine eden, tek başına çekim gücü oluşturan ana destinasyonlar.
- **Yüksek Değerli Varlıklar (Puan 60-70):** Rotanın niteliğini artıran, güçlü potansiyele sahip ancak bazı kriterlerde (erişim, tanıtım vb.) eksikleri olan varlıklar.
- **Tamamlayıcı Varlıklar (Puan <60):** Ana destinasyonları destekleyen, rotanın doluluğunu ve çeşitliliğini sağlayan yan unsurlar.

Bu sınıflandırma, rotanın sadece popüler noktalardan değil, farklı nitelikteki varlıkların stratejik birleşimiyle oluşturulduğunu göstermektedir. Sınıflandırma değerleri aşağıda *Tablo 1*'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1: Kaynak Çekiciliği Matrisi

Değerlendirme Kriteri	%		
Özgünlük / Biriciklik	20		
Kaynağın Önemi	19,5		
Korunma Durumu	20	Kaynağın Fiziksel Durumu	10
		Çevresel Korunma Durumu	10
Ziyaretçi Yoğunluğu	9		
Erişilebilirlik	16,5	Fiziksel Erişim	7,5
		Yasal Erişim	6
		Bilgi Hizmetleri	3
Yönlendirme ve Tabelalar	10		
Kaynak-Çevre İlişkisi	5		
<b>Toplam</b>	<b>100</b>		

Kaynak: Cebrián ve García González (2010)

Çalışmanın rota durakları, Cebrián ve García González (2010) tarafından önerilen puanlama ve sınıflandırma parametreleri (Fiziksel/Çevresel Koruma ayrımı, Yasal/Fiziksel Erişim ayrımı vb.) dikkate alınarak aşağıda *Tablo 2*'de puanlanmıştır.

Tablo 2: Kaynak Çekiciliği Değerlendirmesi

SIRA	ROTA DURAĞI	PUAN	KATEGORİ	ERİŞİM VE PARK TİPİ (Saha Notu)
1	Herakleia	94.5	ÇOK YÜKSEK	Asfalt Yol + Köy İçi Park + Yürüyüş
2	Euromos Antik Kenti	92.0	ÇOK YÜKSEK	Ana Yol Üzeri + Özel Otopark
3	Beçin Kalesi	89.5	ÇOK YÜKSEK	Asfalt (Rampa) + Girişte Otopark + Yürüyüş
4	Hekatomnos Anıtı	87.0	ÇOK YÜKSEK	Merkez (Dar Sokak) + Sınırlı Park
5	İasos Antik Kenti	83.5	ÇOK YÜKSEK	Asfalt Yol + Liman Çevresi Park

6	Labranda Ören Yeri	81.0	ÇOK YÜKSEK	Virajlı Dağ Yolu + Girişte Otopark
7	Firuz Bey Cami	78.0	ÇOK YÜKSEK	Merkez Trafığı + Meydan Parkı
8	Ahmet Gazi Medresesi	74.5	ÇOK YÜKSEK	Beçin Kompleksi+ Girişte otopark
9	Gümüşkesen Anıtı	72.0	ÇOK YÜKSEK	Şehir İçi Erişim + Kenar Park
10	Yediler Manastırı	70.5	YÜKSEK	Arazi Yolu + Doğal Park + <b>Trekking (Zorlu)</b>
11	Çöllüoğlu Hamı	69.0	YÜKSEK	Merkez (Dar Sokak) + Yakın Otopark
12	Gökçeler Kanyonu	65.5	YÜKSEK	Mıcırılı/Stabilize Yol + Manzara Noktası Park
13	İncirliin Mağarası	63.0	YÜKSEK	Mıcırılı Yol + Sınırlı Park + Yürüyüş
14	Milas Ulu Cami	62.5	YÜKSEK	Merkez + Sokak Arası Park
15	Baltalı Kapı	61.0	YÜKSEK	Yol Üstü (Kısa Duraklama)
16	Hacı İlyas Cami	56.0	TAMAMLAYICI	Merkez + Yürüme Mesafesi
17	Ağa Cami	54.5	TAMAMLAYICI	Merkez + Yürüme Mesafesi
18	Belen Cami	53.0	TAMAMLAYICI	Merkez + Yürüme Mesafesi
19	Yelli Cami	52.0	TAMAMLAYICI	Beçin İçi + Patika Yürüyüşü+ Girişte Park

Kaynak: Cebrián ve García González (2010) modelinden uyarlanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

*Herakleia (94,5)*, *Euromos (92,0)* ve *Beçin Kalesi (89,5)* en yüksek çekicilik puanına sahip 'çapa destinasyonlar' olarak öne çıkarken, bu noktaların asfalt yol bağlantısı ve otopark imkânlarıyla yüksek erişilebilirliğe sahip olduğu görülmüştür. Buna karşın, 'Yüksek' kategorisinde yer alan *Yediler Manastırı (70,5)*, *Gökçeler Kanyonu (65,5)* ve *İncirliin Mağarası (63,0)* gibi doğal miras alanlarının; 'arazi yolu', 'mıcırılı/stabilize zemin' ve 'dik virajlı dağ yolu' gibi erişim zorlukları barındırdığı tespit edilmiştir.

Aşağıda *Tablo 3*'te ise, Milas Bafa Bölgesi'nde motosikletli kültürel turizm rotasının geliştirilmesine yönelik mevcut durumun stratejik açıdan

değerlendirilmesini içeren GZTF analizi yer almaktadır. Bu analiz, bölgenin potansiyelini ortaya koymak, mevcut sorunları tanımlamak ve sürdürülebilir turizm planlamasına katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Tablo 3: Motosikletli Turizm Odağında GZTF Analizi

<i>GZTF Kategorisi</i>	<i>Bulgular</i>	<i>Teorik Çerçeve</i>
<b>GÜÇLÜ YÖNLER</b>	<b>Çok Katmanlı Miras:</b> Bölgenin Antik (Herakleia), Türk-İslam (Beçin) ve Kırsal (Kapıkırı) mirası bir arada sunması.	<b>Kültürel Peyzaj:</b> Çok katmanlı alanlar, ziyaretçiye "zaman içinde yolculuk" hissi vererek destinasyon çekiciliğini artırır (Çeşinskas vd.,2025).
	<b>Sürüş Deneyimi:</b> Bafa Gölü kıyı yolunun ve Labranda tırmanışının sunduğu virajlı ve manzaralı sürüş imkânı.	<b>Motomobilete:</b> Motosikletli turistler için "yolun kendisi" (virajlar, manzara, rüzgâr) varış noktası kadar önemlidir; bu durum "akış deneyimi" (flow experience) ile açıklanır (Scherhag, Gross ve Sand, 2022: 308; Frash ve Blose,2022: 264).
	<b>Erişilebilirlik:</b> Euromos ve Beçin gibi ana odakların ana yola yakınlığı ve otopark imkânları.	<b>Erişim Kolaylığı:</b> Kültürel varlıklarına ana ulaşım akslarına yakınlığı, turistik ürünün tüketilebilirliğini artıran en temel faktördür (McKercher ve du Cros, 2002: 27).
<b>ZAYIF YÖNLER</b>	<b>Bilgilendirme Asimetrisi:</b> Ahmet Gazi Medresesi'ndeki nitelikli levhaların, Yediler Manastırı veya İncirliin Mağarası'nda bulunmaması.	<b>Yorumlama:</b> Etkili bir yerinde bilgilendirme sistemi eksikliği, ziyaretçinin mirası anlamasını engeller ve deneyim kalitesini düşürür (Moscardo, 1996).
	<b>Lojistik Altyapı:</b> Kırsal rotalardaki (Gökçeler) stabilize/mıcır zemin ve güvenlik (emanet dolabı vb.) eksikliği.	<b>Kırsal Altyapı:</b> Kırsal turizmde yapılan ampirik çalışmalar, ulaşım/erişilebilirlik ve altyapının destinasyon imajı ve turist memnuniyeti üzerinde belirleyici olduğunu; memnuniyetin de yeniden ziyaret niyetinin en güçlü belirleyicisi olduğunu bulmuştur. Kırsal turizmde erişim sorunları, ziyaretçi memnuniyetsizliğinin temel kaynağıdır (Tang, Wang, Jin ve Zhang, 2022: 15).
	<b>Yorumlama Eksikliği:</b> Bazı ören yerlerinde hikâye anlatıcılığının zayıf olması, sadece taş yığını olarak algılanması.	<b>Hizmet Kalitesi:</b> Temel turist ihtiyaçlarının (tuvalet, güvenlik) karşılanmadığı alanlarda, turistik çekicilik düşer (Cooper vd., 2008).

<b>FIRSATLAR</b>	<b>Niş Pazar (Adventure):</b> Bölgedeki zorlu yolların, "Enduro/Adventure" grubu motosikletçiler için bir cazibe unsuru olması.	<b>Özel İlgi Turizmi:</b> Temelde belirli ilgi veya hobiler etrafında şekillenen seyahat deneyimini ifade etmektedir ve standart kitle turizminden kaçan gezginler, "zorluk" ve "keşif" içeren rotalara yönelmektedir (Tanrısevdi ve Acar, 2024).
	<b>Yavaş Turizm:</b> Bölgenin "tüket-at" turizmi yerine, sindirerek gezmeyi gerektiren yapısı.	<b>Deneyim Ekonomisi:</b> Modern turist, sadece görmek değil, "parçası olmak" (yerelle etkileşim vb.) istemektedir (Petronijević, 2019).
	<b>Sezonun Uzaması:</b> İklimin, deniz turizmi dışındaki aylarda (Bahar/Sonbahar) motosiklet sürüşüne uygun olması.	<b>Mevsimsellik:</b> Motosiklet turizmi, deniz-kum-güneş üçgenine alternatif yaratarak turizm gelirlerini yıla yayma potansiyeli taşır (Demir, 2023).
<b>TEHDİTLER</b>	<b>Fiziksel Tahribat (Vandalizm):</b> Yediler Manastırı fresklerinde görülen insan kaynaklı tahribat.	<b>Taşıma Kapasitesi:</b> Hassas tarihi alanlarda kontrolsüz ziyaretçi akışı, geri dönülemez fiziksel hasarlara yol açar (Liu vd., 2021:12).
	<b>Görsel Kirlilik:</b> Rota üzerindeki bazı maden/taş ocaklarının doğal peyzaj bütünlüğünü bozması. <b>Taşıma Kapasitesi:</b> Herakleia gibi dar sokaklı köylerde artan motorlu araç trafiğinin yaratacağı gürültü ve doku bozulması.	<b>Peyzaj Bütünlüğü:</b> Doğal ve kültürel peyzajın sanayi faaliyetleriyle bölünmesi, rekreasyon/estetik kültürel hizmetlerin kaybıyla sonuçlanmıştır (Sonko, Zelenchuk ve Novikova, 2025). <b>Ticarileşme:</b> Turizm baskısının artmasıyla yerel kültürün sadece turiste satılan bir ürüne dönüşmesi ve özgünlüğünü yitirmesi riski (Cohen, 1988).

**Kaynak:** Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Milas Bafa Bölgesi'nde motosikletli kültürel turizm rotasının oluşturulmasına temel teşkil eden tarihî, kültürel ve somut olmayan miras unsurları derlenmiştir.

Çalışma sahası, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları ile eşsiz doğal güzelliklerin iç içe geçtiği çok katmanlı bir yapı sergilemektedir. Somut kültürel miras kapsamında *Antik Dönem (Karya Uygarlığı)*; *Herakleia (Kent Surları, Athena Tapınağı)*, *Euromos (Zeus Lepsynos Tapınağı)*, *Labranda Kutsal Alanı*, *İasos* ve UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ndeki *Hekatomnos Anıt Mezarı* ile temsil edilmektedir. Bölgenin *Türk-İslam Dönemi (Menteşe ve Osmanlı)* mirası ise; *Menteşeoğulları Başkenti Beçin*

*Kalesi (Ahmet Gazi Medresesi, Orhan Camii) başta olmak üzere; Firuz Bey (Kurşunlu) Camii, Milas Ulu Cami, Ağa, Belen ve Yelli camileri gibi dini yapılar ve Çöllüoğlu Hanı, Baltalı Kapı, Milas Evleri gibi sivil mimari örnekleriyle rotanın tarihsel omurgasını oluşturmaktadır.*

*Doğal ve jeolojik miras açısından rota; biyoçeşitliliği ile öne çıkan Bafa Gölü Tabiat Parkı, Beşparmak (Latmos) Dağları'ndaki kendine has gnays kaya oluşumları, Gökçeler Kanyonu ve İncirliin Mağarası gibi oluşumlarla zengin bir peyzaj sunmaktadır. Bölgenin somut olmayan kültürel mirası ve sembolik değerleri ise; AB Coğrafi İşaretli Milas Zeytinyağı, tepsi böreği, çaykama, göce tarhanası ve Bafa yılan balığı gibi gastronomik ürünler; dünyaca ünlü Milas el halıları, zeybek kültürü ve Endymion Efsanesi ile somutlaşmaktadır. Ayrıca Kral Hekatomnos, Ahmet Gazi ve İdris Baba Türbesi, bölgenin hafıza mekanlarını oluşturan temel sembolik değerler olarak tespit edilmiştir.*

Rotanın zengin mirasına erişim sağlayan güzergâhların mevcut durumunu, fiziksel yeterliliğini ve güvenlik standartlarını belirlemek amacıyla yapılan saha gözlemlerinde; yol zemini, yönlendirme tabelaları ve miras alanlarının korunma durumuna yönelik kritik bulgular fotoğraflanarak kayıt altına alınmıştır. Bu kapsamda öne çıkan tespitler aşağıda görsellerle sunulmaktadır:

Şekil 3'de görüldüğü üzere Labranda Antik Kenti erişim yolunun hem teknik viraj yapısı hem de yönlendirme altyapısındaki fiziksel yetersizlikler nedeniyele dikkatli sürüş gerektirdiği görülmüştür.



Şekil 3: Labranda Antik Kenti güzergâhındaki fiziki koşullar: (a) Tirmanış etabındaki keskin viraj geometrisi, (b) İşlevini yitirmiş ve okunabilirliği azalmış trafik uyarı levhaları.

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir (2025).

Şekil 4’de görüldüğü üzere Yediler Manastırı kültürel mirasın sunumu açısından incelendiğinde, yönlendirme sisteminin standarttan yoksun olduğu görülmüştür. Daha kritik bir bulgu olarak; herhangi bir güvenlik önleminin bulunmadığı alanda, fresklerin insan kaynaklı tahribata (vandalizm) maruz kaldığı ve geri dönülemez hasarlar aldığı tespit edilmiştir.



Şekil 4: Yediler Manastırı ve çevresindeki durum analizi: (a) Yönlendirme levhalarının konumu ve durumu, (b) Manastır freskleri üzerindeki fiziksel tahribat ve koruma eksikliği.

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir (2025).

Şekil 5’de görüldüğü üzere Gökçeler Kanyonu ve İncirliin Mağarası Etabında rotanın zemin karakteristiğinin değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir. Ana bağlantı yollarında sürüş güvenliği yüksek asfalt zemin hakimken (Bkz. Şekil 5b), Gökçeler Kanyonu ve mağara erişiminde zemin stabilize ve mıcırlı yapıya dönüşmektedir (Bkz. Şekil 5b). Stabilize yolda sürüş güvenliği etkilenebileceğinden dikkat edilmelidir.



Şekil 5: Rota üzerindeki erişim koşulları: (a) Ana ulaşım aksındaki nitelikli asfalt zemin, (b) Gökçeler Kanyonu ve İncirliin Mağarası erişimindeki yol yüzeyi

Kaynak: Yazarlar tarafından çekilmiştir (2025).

### ***Aşama 3. Planlama – Bölgesel Rota Kurgusu***

Elde edilen veriler doğrultusunda, Milas-Bafa hattını kapsayan dört ana rota önerisi geliştirilmiştir. Bu rotalar; kültürel miras odaklı, doğal peyzaj odaklı, gastronomik deneyim odaklı ve tematik etkinlikler (festival, yerel üretim, doğa yürüyüşü vb.) odaklı olarak kurgulanmıştır. Rota güzergâhları, kullanıcı güvenliği, erişilebilirlik, manzara değeri ve durak noktalarının anlatı bütünlüğü dikkate alınarak planlanmıştır.

- Tarihi ve kültürel açıdan zengin alanların rotaya dahil edilmesi; özellikle Yediler Manastırı, Heraklia, Euromos gibi ören yerleri rota üzerinde öncelikli duraklar olarak planlanmıştır.
- Bölgenin geleneksel mimari dokusunu yansıtan köy ve kasabalar rotaya entegre edilerek, ziyaretçilere hem mimari hem de yerel yaşam deneyimi sunulması amaçlanmıştır.
- Rota yöresel el sanatları ve gastronomi ürünlerinin tanıtıldığı atölyeler, pazarlar ve üretim alanlarının ziyaret edilebileceği güzergâhlara sahiptir.
- Turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak, dinlenme ve sosyal etkileşim alanları güzergâhta bulunmaktadır.

Milas Bölgesi'nde gerçekleştirilen alan çalışmaları sonucunda belirlenen kültürel rota durakları, *Şekil 6*'da görselleştirilmiştir. Bölgenin tarihî, mimarî ve doğal dokusu dikkate alınarak oluşturulan güzergâhlar, *Şekil 6*'daki harita üzerinde işaretlenmiştir. Rota planlamasında, bölgeye ait farklı medeniyet katmanlarının izlerini sürebilecek şekilde bir sıralama gözetilmiş hem tarihî hem de doğal cazibe noktalarının bütüncül bir bağlamda

gezilebilmesi hedeflenmiştir. Rota boyunca asfalt yolların yanı sıra belirli kesimlerde stabilize yollardan geçilmesi gerekse de motosiklet kullanıcıları için genel ulaşım kolaylığı sağlanmıştır.



**ROTA NOKTALARI:**

1. Yediler Manastırı
2. Herakleia Antik Kenti (**Kapıkırı Köyü**)
3. **Euromos** Antik Kenti
4. **Sasos** Antik Yerleşimi
5. Labranda Tapınak Alanı
6. Firuz Bey Camii (Kuruşulu)
7. Baltalı Kapı
8. Ağa Camii
9. **Hekatomnos** Anıt Mezarı
10. Belez Camii
11. **Gümüşkesen** Anıtı
12. Hacı İlyas Camii
13. Milas Ulu Camii
14. Beçin Kalesi ve Orta Çağ Şehri
15. Ahmet Gazi Medresesi
16. Yelbi Camii
17. Çöllüoğlu Hanı
18. Gökçeler Kanyonu
19. **İncirliin** Magarası

**Ulaşım Türü:** Motosikletle ve yer yer yürüyerek.

**Toplam Mesafe:** Yaklaşık 152 kilometre

**Tahmini Süre:** Tek gün veya iki günlük etaplara bölünerek tamamlanabilir

**Yol Durumu:** Ağırlıklı olarak asfalt; bazı noktalarda stabilize yollar.

Şekil 6: Milas Bölgesi Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Motosiklet Rotası Noktaları

Kaynak: Yandex Maps'den yararlanılarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

Rotanın fiziksel altyapısı, hizmet kapasitesi, hedef kitlesi ve deneyim olanaklarına dair oluşturulan teknik profil ve karakteristik özellikler aşağıda *Tablo 4*'te ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 4: Milas Motosikletle Kültürel Keşif Rotasının Özellikleri

Özellik	Açıklama ve Detaylar
<b>Ana Temalar</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Çok Katmanlılık:</b> Antik Karia, Menteşe Beyliği ve Osmanlı Sivil Mimarisi.</li> <li>• <b>Jeo-Kültür:</b> Beşparmak (Latmos) Dağları gynas kaya oluşumları, Gökçeler Kanyon oluşumu, İncirliin sarkit ve dikit oluşumları ve Bafa Gölü ekosistemi.</li> </ul>
<b>Yol ve Zemin Karakteri</b>	<p><b>Hibrit Zemin Yapısı (Asfalt + Stabilize):</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Ana Aks:</b> Milas-Söke ve Bafa kıyı yolu sıcak asfalt.</li> <li>• <b>Kırsal:</b> Yediler Manastırı, Gökçeler ve bazı yayla yolları stabilize, mıcırli ve toprak zemin (Enduro/Adventure yetkinliği gerektirir).</li> </ul>
<b>Hizmet Altyapısı</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Yakıt:</b> Milas Merkez ve Bafa geçişinde istasyonlar mevcuttur; ancak dağlık etaplarda (Latmos içleri, Gökçeler Kanyonu, İncirliin mağarası) yakıt imkânı yoktur.</li> <li>• <b>Sağlık:</b> İlçe merkezinde tam teşekküllü, Bafa'da temel düzeyde erişim (sağlık ocağı).</li> <li>• <b>Teknik:</b> Lastik/tamir hizmetleri sadece Milas sanayi bölgesinde mevcuttur.</li> </ul>
<b>Hedef Kullanıcı Profili</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Macera (Adventure) Sürücülere:</b> Zorlu arazi ve keşif odaklı.</li> <li>• <b>Kültür (Touring) Sürücülere:</b> Konforlu sürüş ve tarih odaklı.</li> <li>• <b>Foto-Safari Grupları:</b> Manzara ve detay fotoğrafçıları.</li> <li>• <b>Solo Gezinler:</b> Bireysel keşif yapan profil.</li> </ul>
<b>Sürüş Hareket Şekli ve</b>	<p><b>Motorlu Araç:</b> Motosiklet (Enduro, Touring, Maxi Scooter vb.).</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Tamamlayıcı:</b> Araçla erişimin bittiği noktalarda (Örn: Yediler Manastırı, Latmos zirveleri) trekking/yürüyüş entegrasyonu.</li> </ul>
<b>Önerilen Süre ve Konsept</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Günübirlik:</b> "Hızlı Rota" (Sadece Antik Kentler ve Göl Kıyısı).</li> <li>• <b>Hafta Sonu (Konaklamalı):</b> "Deneyim Rotası" (Köy konaklaması, gün batımı ve gastronomi dahil).</li> <li>• <b>Kampçılık:</b> Göl kenarı veya yayla kampı içeren esnek süre. (Saha gözlemlerinde Bafa Gölü Kapıkırım'da karavanlı ve çadırli kampçılar gözlenmiştir.)</li> </ul>
<b>Aktiviteler</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Sürüş:</b> Antik kentler arası virajlı yollarda panoramik sürüş.</li> <li>• <b>Keşif:</b> Mağara resimleri (Yediler Manastırı, Göktepe, Balıktaş, Kerdemlik) ve gizli manastır takibi.</li> <li>• <b>Gastronomi:</b> Köy kahvelerinde yerel halkla etkileşim ve yöresel tadım (Çaykama, Zeytinyağlılar vb.).</li> </ul>
<b>Entegre Edilebilecek</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>Dağ Etapı:</b> Selimiye – Çomakdağ – Labranda geçişi (Manzara odaklı).</li> </ul>

<b>Alternatif Rotalar</b>	<ul style="list-style-type: none"><li>• <b>Kıyı Etabı:</b> Kazıklı – Bozbük – İsas hattı (Deniz manzaralı).</li><li>• <b>Karia Yolu Bağlantısı:</b> Araçla ulaşılabilen Pınarcık ve Bozalan noktaları.</li></ul>
---------------------------	--

**Kaynak:** Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

#### ***Aşama 4. Yönetim Gerçekleştirme ve Tanıtım Süreci:***

Rotanın sürdürülebilirliği, yalnızca fiziksel güzergâhın belirlenmesiyle değil, aynı zamanda etkin bir yönetim ve tanıtım stratejisiyle mümkündür. Turizm planlamasında başarının; kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları (STK) arasındaki etkin paydaş iş birliğine bağlı olduğu bilinmektedir (Yüksel, Bramwell ve Yüksel, 1999: 351). Bu iş birliği, turistlerin karmaşık seyahat planlama süreçlerini kolaylaştırmak adına kritik öneme sahiptir. Literatürde belirtildiği üzere, turistlerin tek bir seyahatte tüm destinasyonları ziyaret etmeleri mümkün olmadığından, kısıtlı zaman diliminde en iyi ilgi noktalarını seçmek zorundadırlar (Sukhbaatar, 2018). Ziyaretçilerin çevrimiçi kaynaklardan edindikleri bilgilerle; zaman, bütçe ve açılış saatleri gibi kısıtlamaları dengeleyerek bir rota oluşturmaya çalışmaları, yöneylem araştırmasında "turist gezi planlama problemi" olarak tanımlanmakta ve bu karmaşıklığın profesyonel bir tur planlama süreciyle yönetilmesi gerekmektedir (Sylejman ve Dika, 2011). Bu karmaşıklığı aşmak ve günümüz turist profilinin beklentilerini karşılamak adına, tanıtım ve pazarlama stratejilerinde "Akıllı Turizm" uygulamalarının entegrasyonu zorunluluk haline gelmiştir. Bashir vd. (2024: 549), turistik mobil uygulamalara entegre edilen etkileşimli harita özelliklerinin, kullanıcıların bölgeyi keşfetmesi için en değerli araçlardan biri olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde Marwan vd. (2025: 6), çeşitli jeo-turizm alanlarında yaptıkları incelemelerde, turistik noktalarda QR kod destekli video içeriklerinin kullanılmasının, ziyaretçileri bölgeyle etkileşime geçmeye teşvik eden en etkili yöntem olduğunu saptamıştır.

### **TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER**

Bu çalışma, Bafa Gölü ve çevresindeki kültürel, doğal ve tarihî miras alanlarını, motosiklet kullanıcılarının ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda bir kültür rotası çerçevesinde yeniden kurgulayarak sürdürülebilir kültürel turizme katkı sunmayı amaçlamıştır. Benzer şekilde, "Milas Çok Katmanlı Kültürel Peyzaj Motosiklet Rotası" da bu yaklaşıma uygun olarak, farklı tematik alanlardaki cazibe noktalarını bütüncül bir güzergâh içinde birleştirmeyi hedeflemektedir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen kaynak çekiciliği analizinde (*Bkz. Tablo 2*); Labranda ve Yediler Manastırı gibi durakların 'özgünlük' ve 'içsel değer' puanlarının yüksek olmasına karşın, 'erişilebilirlik' puanlarının görece düşük olduğu saptanmıştır. Normal şartlarda kitle turizmi (otobüs/bireysel araç) için dezavantaj oluşturan bu 'erişilebilirlik kısıtı', motosiklet rotası kurgusunda bir avantaja dönüşmektedir. Zira Enduro ve Adventure sınıfı motosikletlerin teknik kapasitesi, standart araçların ulaşmakta zorlandığı bu nitelikli kültürel miras alanlarına erişimi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla önerilen rota, erişim zorluğu nedeniyle âtıl kalan kültürel değerlerin turizme kazandırılması açısından stratejik bir işlev üstlenmektedir.

Ayrıca, motosiklet turizmine ilişkin olarak Demir (2023: 78; 88; 101) ile Ertaş ve Aktaş (2019: 23) tarafından belirtilen “alternatif turizm tipi olarak mobilite avantajı”, “grup dayanışması” ve “doğal alanlara yönelim” gibi temel eğilimler, bu çalışmanın hedef kitlesini oluşturan kullanıcı profilleriyle örtüşmektedir. Saha çalışmasında belgelenen yol ve zemin karakteristikleri (*Bkz. Şekil 5 ve Tablo 4*), rotanın tekdüze bir sürüşten ziyade, asfalt ve stabilize zeminlerin harmanlandığı 'hibrit' bir deneyim sunduğunu göstermektedir. Özellikle Gökçeler Kanyonu ve Bafa kırsalındaki mıcırlı yol yapısı, sürüş becerisi gerektiren teknik etaplar olarak rotanın macera dozunu artırmaktadır. Ancak saha gözlemlerinde tespit edilen (*Bkz. Şekil 3*) yıpranmış viraj levhaları ve görüş açısını kapatan bitki örtüsü, bu teknik etapların güvenlik riskini yükseltmektedir. Bu durum, rotanın pazarlanması aşamasında 'orta-ileri seviye sürücülük uyarısının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca yerel yönetimler tarafından altyapı iyileştirmelerinin yapılmasını gerektirmektedir.

Motosikletli turistler, genellikle fazla bilinmeyen ve doğal güzelliklere sahip destinasyonları tercih etmektedirler (Demir, 2023: 88). Bu bağlamda, Bafa Gölü çevresindeki doğal ve arkeolojik alanların görece bakir yapısı, motosikletli gezginler için hem keşif duygusunu besleyen hem de sürdürülebilir turizm ilkeleriyle örtüşen özgün bir rota potansiyeli sunmaktadır.

ICOMOS (2008) ve Meyer (2004: 14) tarafından vurgulanan tematik bütünlük, cazibe merkezlerinin erişilebilir hâle getirilmesi ve ziyaretçilerin yönlendirilmesi gibi ilkeler, önerilen motosiklet rotasında işlevsel biçimde somutlaştırılmıştır. Altınay Özdemir (2023) tarafından yürütülen Menteşe Kentsel Sit Alanı kültür rotalarının geliştirilmesine yönelik çalışmada, Durusoy'un (2014) ortaya koyduğu kültürel rota planlama sürecinin üç temel aşaması —yeri anlama, değerlendirme ve geleceğe yönelik kararlar üretme— sahaya dayalı etütlerle yapılandırılmıştır. Benzer bir yöntemsel yaklaşım bu çalışmada da benimsenmiş olmakla birlikte; söz konusu çalışmanın kent merkezli bir kurguda gerçekleştirilmesine karşın, bu çalışma kırsal alanlara yayılan ve motomobilité temelli bir yapı sunmaktadır. Bu durum, her iki rota türü arasında mekânsal ölçek ve erişim biçimi bakımından belirgin farklılıklar

bulduğuna işaret etmektedir. Öte yandan, çalışmanın en kritik bulgularından biri kültürel mirasın korunma durumuna ilişkindir. Yediler Manastırı örneğinde belgelendiği üzere (Bkz. Şekil 4), güvenlik önlemlerinin bulunmadığı kırsal miras alanlarında insan kaynaklı tahribatın (vandalizm) freskler üzerinde geri dönülemez hasarlar bıraktığı gözlemlenmiştir.

Bölgedeki yönlendirme levhalarının yetersizliği ve bazı etaplardaki zemin bozuklukları, rotanın tam kapasiteyle işleminin önündeki temel engeller olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda, yerel yönetimler, turizm planlamacıları ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliği içinde bölgenin marka değerini artıracak stratejiler geliştirmesi önerilmektedir. Motosiklet kullanıcıları için kritik olan viraj uyarı levhaları yenilenmeli ve özellikle Labranda ile Yediler Manastırı gibi stabilize erişimli noktalarda zemin iyileştirmesi yapılmalıdır. Çalışmanın bulguları ışığında, rotanın sürdürülebilirliği ve etkin yönetimi için literatürde Sukhbaatar (2018) ve Sylejman ve Dika (2011) tarafından işaret edilen turistlerin kısıtlı zamanda optimal gezi planlama zorluğunu aşmak adına; önerilen rotanın yerel paydaşlı bir yönetim modeli ve dijital araçlarla desteklenmesi elzemdir. Bashir vd. (2024) ve Marwan vd. (2025)'nin 'akıllı turizm' vurgusuyla paralel olarak; rotanın *GPX/KML* verilerinin küresel platformlarda (Wikiloc vb.) erişime açılması ve ören yerlerinin *QR* kodlu anlatımlarla desteklenmesi, motosikletli gezginlerin bölgeyle etkileşimini artıracak ve lojistik engelleri ortadan kaldıracak temel strateji olarak önerilmektedir.

Bu araştırma bağlamında esasen, bilimsel çalışma içeriğinde kaleme alınan değerlendirmelerin gerçekte ne kadar etkin olduğu Türkiye'den yurtdışına uzanan örnek olarak Murat Aksoy ve eşi Seda N. Aksoy üzerinden de okunabilir. Murat Aksoy 2024 yılında çıktığı, 10 ülkeyi kapsayan, 79 gün ve 22.000 kilometrelik Türkiye-Nepal yolculuğunu gidiş rotasını Nepal, dönüş rotası ise Pamir ve Orta Asya üzerinden olacak şekilde tamamlamıştır. Taliban yönetimindeki Afganistan'ı motosiklet ile geçen ilk Türk motosikletçidir (Yavuz, 2024). Bafa Gölü ve çevresi içinde yurt içinden ve yurt dışından gelecek turistler için, rotanın ve motosiklet turizminin önemi onun yolculuğundan da takip edildiğinde, ülkemiz için diğer ülkelerin gerisinde kalınmaması gereken bir motosiklet turizmi geçeceği daha öne çıkmaktadır.

## REFERANSLAR

- Altınay Özdemir, M. (2023). Kültür rotaları ve rota geliştirme süreci: Menteşe kentsel sit alanı kültür rotalarının geliştirilmesi. *Kent Akademisi Dergisi*, 16(4): 2553–2578. <https://doi.org/10.35674/kent.1229810>
- Avrupa Konseyi. (2025). *Kültür rotaları*. <https://www.coe.int/tr/web/cultural-routes/all-cultural-routes> adresinden 2 Mayıs 2025 tarihinde alınmıştır.
- Bashir, M, Asghar, S. Ashfaq, M., Shahzeb Raza, S. ve Zahoor, S. Digitalizing Tourism and Interactive Navigation: A Case Study of Pakistan. (2024). *Journal of Asian Development Studies*, 13(1), 547-566. <https://doi.org/10.62345/jads.2024.13.1.46>
- Briedenhann, J., ve Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?. *Tourism management*, 25(1), 71-79. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00063-3](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00063-3)
- Caton, K., ve Santos, C. A. (2007). Heritage Tourism on Route 66: Deconstructing Nostalgia. *Journal of Travel Research*, 45(4), 371-386. <https://doi.org/10.1177/0047287507299572>
- Cebrián Abellán, F., ve García González, J. A. (2010). Propuesta metodológica para la identificación, clasificación y puesta en valor de los recursos territoriales del turismo interior. La provincia de Albacete. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, (54), 49–72. <https://bage.age-geografia.es/ojs/index.php/bage/article/view/1293>
- Čeginskas, V. L. A., Mäkinen, K., Kaasik-Krogerus, S., Turunen, J., ve Lähdesmäki, T. (2025). Poly-spatial experiences of the past at European cultural heritage sites. *International Journal of Heritage Studies*, 31(6), 708–726. <https://doi.org/10.1080/13527258.2025.2484694>
- Ciampa, D. ve Olita, S. (2022). Mountain Roads' Geometric Design: Methodological Proposal for Hairpin Bend Design/Retrofitting. *Infrastructures*, 7(9), 112. <https://doi.org/10.3390/infrastructures7090112>
- Cohen, E. (1988). Authenticity and commoditization in tourism. *Annals of Tourism Research*, 15(3), 371-386.
- Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D., ve Wanhill, S. (2008). *Tourism Principles and Practice* (4th ed.). Harlow: Pearson Education Limited.
- ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği. (2015). Kültür Rotaları Planlama Rehberi. ÇEKÜL Vakfı-Tarihi Kentler Birliği Yayınları Kılavuz Kitapçıklar Dizisi 3. [http://www.tarihikentlerbirligi.org/wpcontent/uploads/rota-rehberi\\_press.pdf](http://www.tarihikentlerbirligi.org/wpcontent/uploads/rota-rehberi_press.pdf)
- Danube Kültür Rotası Projesi. (2013). *Roman Emperors' Route and the Danube Wine Route: Managing visitors on thematic cultural routes handbook*. Cultural Routes of the Council of Europe Evaluation Cycle 2018–2019. <https://rm.coe.int/roman-emperors-and-danube-wineroute/168094d20c7>

- Demir, R. (2023). *Özel ilgi turizmi kapsamında motosikletli turistlerin destinasyon ve turistik ürün tercihlerine yönelik analitik bir yaklaşım: Türkiye örneği* [Doktora Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi],
- Durusoy, E. (2014). *From an ancient road to a cultural route: Conservation and management of the road between Milas and Labraunda* [Yeni Baskı, çevrimiçi kitap]. Institut français d'études anatoliennes. <https://doi.org/10.4000/books.ifeagd.211>
- Ertaş, M., ve Aktaş, G. (2019). Rekreatif gruplara üyelik: motosiklet grupları üzerine bir inceleme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 30(1), 19-30. <https://doi.org/10.17123/atad.580615>
- Frash Jr., R. ve Blose, J. (2022). Investigating Flow in Motorcycle Tourism: A Review of Previous Research and Identification of Opportunities. *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, 14(3), 263-282. <https://doi.org/10.1515/tw-2022-0009>
- Hardy, A. (2006). *Drive tourism: A methodological discussion with a view to further understanding the drive tourism market in British Columbia, Canada*. UNBC: Community Development Institute.
- ICOMOS. (1999). *Uluslararası kültürel turizm tüzüğü* (Z. Ahunbay, Çev.). ICOMOS.[https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR\\_tr0300983001536913522.pdf](https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf)
- ICOMOS. (2008). ICOMOS Charter on Cultural Routes. [https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR\\_en0623812001536913379.pdf](https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0623812001536913379.pdf) adresinden 18 Şubat 2025 tarihinde alınmıştır.
- Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2017). Genel turizm: İlkeler-kavramlar. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Liu, Z., Wu, M., Cao, H., Wang, Y., Rong, R., ve Zhu, H. (2021). Influence of the Visitor Walking on Airflow and the Bioaerosol Particles in Typical Open Tomb Chambers: An Experimental and Case Study. *Buildings*, 11(11), 538. <https://doi.org/10.3390/buildings11110538>
- Llorca Ponce, A., ve Rius Sorolla, G. (2023). The design of contemporary architecture touristic routes. *Scientific Journal of Applied Social and Clinical Science*, 3(6), 1–14. <https://doi.org/10.22533/at.ed.216362313039>
- Marwan, Yanis, M., Muzakir, ve Nugraha, G. S. (2020). Application of QR codes as a new communication technology and interactive tourist guide in Jaboi, Sabang. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 451(1), 012093. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/451/1/012093>
- McCormack, P. A. (2017). Walking the land: Aboriginal trails, cultural landscapes, and archaeological studies for impact assessment. *Archaeologies*, 13(1), 110–135. <https://doi.org/10.1007/s11759-017-9317-z>
- McKercher, B., ve du Cros, H. (2002). *Cultural tourism: The partnership between tourism and cultural heritage management*. Haworth Press.

- Meyer, D. (2004). *Tourism routes and gateways: Key issues for the development of tourism routes and gateways and their potential for pro-poor tourism*. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=1d5f14ef5e59ece4d71e275134573842a5af9b71>
- Moscardo, G. (1996). Mindful visitors: Heritage and tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 376-397. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00068-2](https://doi.org/10.1016/0160-7383(95)00068-2)
- NTV. (2021). 'Dünyanın En Tehlikeli Yolu' Derebaşı Virajları Adrenalin Tutkunlarını Ağırlyyor. <https://www.ntv.com.tr/galeri/seyahat/dunyanin-en-tehlikeliyolu-derebasi-virajlari-adrenalin-tutkunlariniagirliyor,22bSvcRIpUagMTF1617rPQ/AayWg6Wlx0OBxsfVG1H5A> adresinden 10 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Petronijević, A. (2019). Participative touristic-cultural experience of visitors of Montenegro as a destination. *Ekonomski izazovi*. <https://doi.org/10.5937/ekoizazov1915121p>.
- Ponce, A. L., ve Sorolla, G. R. (2023). *The design of Contemporary Architecture Touristic Routes*. Atena Editora. <https://doi.org/10.22533/at.ed.216362313039>
- Poon, A. (1993) *Tourism, Technology and Competitive Strategies*. CAB International, New York.
- Ramos, A. G., Fernandez, G., Basavilbaso, H., ve Bordoli, M. (2016). Patrimônio industrial e turismo: análise de potencialidade e proposta de circuito de turismo industrial em Barracas, Buenos Aires, Argentina. *Revista Brasileira De Pesquisa Em Turismo*, 10(1), 152–172. <https://doi.org/10.7784/rbtur.v10i1.999>
- Redbull. (2017). *Dünyanın En İyi 5 Motosiklet Rotası*. <https://www.redbull.com/tr-tr/en-iyi-motosiklet-rotalari-tibet-transalpine-southisland> adresinden 10 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Redbull. (2020). *Türkiye'nin En İyi 5 Motosiklet Rotası*. <https://www.redbull.com/tr-tr/turkiyedeki-en-iyi-motosiklet-rotalari> adresinden 10 Nisan 2025 tarihinde alınmıştır.
- Scherhag, K., Gross, S., ve Sand, M. (2022). Adventures on two wheels – Comparative study of motorcycle adventure tourists in Germany, Austria and Switzerland. *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft*, 14(3), 303-332. <https://doi.org/10.1515/tw-2022-0017>
- Sonko, S. P., Zelenchuk, I. D., ve Novikova, T. P. (2025). Industrial construction as a factor in the destruction of natural landscapes and the loss of the ecosystem services potential. *Man and Environment. Issues of Neocology*, (43), 63-77. <https://doi.org/10.26565/1992-4224-2025-43-05>
- Sukhbaatar, U. (2018). *A model simulation for trip planning recommendation system in Tourism. Mobile Computing* [Doctoral dissertation, Université Grenoble Alpes; Mongolian University of Science and Technology].
- Sylejmani, K., ve Dika, A. (2011). A Survey on Tourist Trip Planning Systems. *International Journal of arts and science*, 4(9).

- Tang, H., Wang, R., Jin, X., ve Zhang, Z. (2022). The Effects of Motivation, Destination Image and Satisfaction on Rural Tourism Tourists' Willingness to Revisit. *Sustainability*, 14(19), 11938. <https://doi.org/10.3390/su141911938>
- Tanrısevdi, A., ve Acar, V. (2024). Türk özel ilgi gezginlerinin deneyimleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Üstündağ, K., ve Özer, E. (2021). Kültürel mirasa katkı sağlayan kültür rotalarında yerelin katılımı ve sosyo-ekonomik kalkınması üzerine bir yaklaşım önerisi. *Planlama*, 31(3), 428–447. <https://doi.org/10.14744/planlama.2021.90277>
- Yavuz, A. (2024, 7 Ekim). *Türkiye'den Nepal'e motosikletle yolculuk: Murat Aksoy'un serüveni.* Yalova Gazetesi. <https://www.yalovagazetesi.com/turkiyeden-nepale-motosikletle-yolculuk-murat-aksoyun-seruveni> adresinden 15 Şubat 2026 tarihinde alınmıştır.
- Yüksel, F., Bramwell, B., ve Yüksel, A. (1999). Stakeholder interviews and tourism planning at Pammukale, Turkey. *Tourism Management*, (20), 351-360. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00117-4](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00117-4)



# **Dilbilimsel Çözümleme Düzeyleri Çerçevesinde Türkiye’de Yazılı Çeviri Araştırmaları: Bibliyografik Bir İnceleme**

**Ulviye Didem UÇUM<sup>1</sup>**

**Eyüp ZENGİN<sup>2</sup>**

- 
- 1- Öğr. Gör. Kocaeli Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, didem.yilmaz@kocaeli.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-5783-7344 Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim ABD
  - 2- Doc. Dr. Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, ezengin@sakarya.edu.tr, 0000-0002-9269-691

## ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan akademik araştırmaları bibliyografik bir çerçevede incelemektedir. Çeviribilimin disiplinler arası yapısı içinde dilbilimle kurduğu çift yönlü ve bütüncü ilişki, çeviri sürecinin yalnızca diller arası anlam aktarımı değil, dilsel yapıların ve metinsel ilişkilerin erek dilde yeniden örgütlenmesi olarak kavramsallaştırılmasına imkân tanımaktadır. Çalışmada, betimsel nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiş; belge incelemesi yöntemiyle Türkiye adresli araştırmacılar tarafından hakemli dergilerde yayımlanmış yazılı çeviri odaklı makaleler sistematik olarak taranmıştır. Seçilen çalışmalar, bibliyografik haritalandırma (mapping review) yöntemi doğrultusunda incelenmiş ve elde edilen veriler dilbilimsel çözümleme düzeyleri (biçimbilim, sözdizim, anlambilim, metindilbilim, biçimbilim, terimbilim ve genel kuramsal yaklaşımlar) temelinde sınıflandırılmıştır. Analiz sonucunda, incelenen 40 makale arasında anlambilim odaklı çalışmaların (%30) belirgin biçimde baskın olduğu; metindilbilim, sözdizim, biçimbilim ve biçimbilim odaklı çalışmaların ise daha sınırlı sayıda temsil edildiği görülmüştür. Terimbilim odaklı araştırmaların en düşük orana (%5) sahip olduğu saptanmıştır. Bulgular, Türkiye’de yazılı çeviri araştırmalarının ağırlıklı olarak anlam aktarımı ve eşdeğerlik sorunları etrafında yoğunlaştığını; metin merkezli ve söylem odaklı çözümlenmelerin ise görece sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır. Çalışma, bu dağılımları görünür kılarak alanın baskın eğilimlerini ve ihmal edilen araştırma alanlarını belirlemeyi amaçlamakta; böylece dilbilim–çeviri ilişkisine dair mevcut üretimi bütüncül bir çerçevede değerlendirmektedir. Bununla birlikte, çalışmanın sınırlı sayıda (40) makale üzerinden yürütülmüş olması, bulguların Türkiye’deki tüm dilbilim–çeviri araştırmalarını kapsayıcı biçimde temsil ettiği yönünde kesin genellemelere gidilmesini sınırlandırmaktadır.

*Anahtar Sözcükler: Dilbilim, Çeviribilim, Yazılı Çeviri, Bibliyografik İnceleme, Çeviri*

## GİRİŞ

Dilbilim ile çeviri arasındaki ilişki, çeviribilimin disiplinlerarası yapısının temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda çeviri, dilbilimsel açıdan ele alındığında yalnızca diller arasında anlam aktarımına indirgenmeyen; aksine, dilsel yapıların ve ilişkilerin erek dilin dizgesel özellikleri doğrultusunda yeniden örgütlendiği çok boyutlu bir süreç olarak ele alınmaktadır (Ören & Ergun, 2021:39–40). Bu yaklaşım, çeviriyi sözdizimsel, anlambilimsel ve metinsel düzeylerde incelenebilir bir olgu hâline getirmekte ve dilbilimsel çözümlemenin çeviri araştırmalarındaki merkezi rolünü ortaya koymaktadır. Çeviri metinleri dilsel nesnel oldukları için dilbilimsel yaklaşımlar gerektirir. Bu bağlamda çeviri çalışmaları ile dilbilim, yöntem ve veri düzeyinde kesişen alanlar olarak değerlendirilmekte;

çeviri verilerinin dilbilimde, dilbilimsel verilerin ise çeviri araştırmalarında kullanılabilirdiği vurgulanmaktadır. Çeviri çalışmalarındaki kuramsal bilgi ve kavramların dilbilim için, dilbilim kuram ve kavramlarının da çeviri çalışmaları için karşılıklı olarak önem taşıdığı bu yaklaşım, iki alan arasındaki ilişkinin çift yönlü ve bütünleyici niteliğini ortaya koymaktadır (Malmkjær, 2005, akt. Konu, 2019:502).

Dilbilim ile çeviri arasındaki bu ilişki, çeviribilimin akademik bir disiplin olarak şekillenmeye başladığı 20. yüzyılın ortalarından itibaren daha sistematik bir nitelik kazanmıştır. Özellikle yapısalcı dilbilimin etkisiyle geliştirilen erken dönem çeviri yaklaşımları, çeviriyi dilsel eşdeğerlik temelinde ele almış; çeviri sürecini kaynak ve erek dil arasındaki biçimsel ve anlamsal karşılıklılık ilişkileri üzerinden tanımlamıştır (Catford, 1965). Bu dönemde çeviri, büyük ölçüde dil dizgeleri arasındaki yapısal dönüşümlerin bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren anlambilim ve işlevsel dilbilim alanındaki gelişmeler, çeviri çalışmalarında anlam, bağlam ve kullanım boyutlarının daha belirgin biçimde ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Nida'nın dinamik eşdeğerlik yaklaşımı, çeviri sürecini dilsel yapıların ötesinde alıcı odaklı bir anlam üretimi olarak kavramsallaştırmış; çevirinin iletişimsel boyutunu ön plana çıkarmıştır (Nida, 1964). Bu yaklaşım, çeviribilimde anlambilim temelli çözümlenmelerin yaygınlaşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Dilbilim ve çeviri arasındaki ilişkinin metin merkezli bir boyut kazanması, metindilbilim ve söylem çözümlenmesinin gelişimiyle paralel biçimde gerçekleşmiştir. Halliday ve Hasan'ın metni anlamsal bir birim (semantic unit) olarak ele alan yaklaşımı, çeviri araştırmalarında metnin yalnızca cümlelerin toplamı değil, bağlamsal ve işlevsel bir bütün olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır (Halliday ve Hasan, 1976: 1–4). Bu doğrultuda çeviri, metinsel bağdaşıklık<sup>3</sup>, tutarlılık<sup>4</sup> ve söylemsel işlevler<sup>5</sup> çerçevesinde çözümlenebilir bir süreç hâline gelmiştir. Türkiye'deki çeviri araştırmalarında da bu yaklaşım, çeviri sürecinin metin temelli bir yeniden üretim olarak ele alınmasını sağlamış; metin, çevirinin hem çıkış noktası hem de temel çözümlenme birimi olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda çeviri edimi, dilsel ve metinsel ilişkilerin erek dilde yeniden örgütlenmesi süreci olarak tanımlanmakta ve çeviri, ürün odaklı bir yaklaşımdan ziyade bağlam, bütünlük ve işlev kavramları çerçevesinde süreç odaklı bir etkinlik olarak değerlendirilmektedir (Kurtul, 2014: 21–25).

---

<sup>3</sup> Bağdaşıklık, bir metindeki cümleler ve ifadeler arasındaki dilsel bağların kurulmasıdır. Yani metnin yüzey yapısında, dilbilgisel ve sözcüksel araçlarla sağlanan bütünlük. (Halliday & Hasan, 1976)

<sup>4</sup> Metnin derin yapısındaki mantıksal ve anlamsal bütünlük. Konu bütünlüğü, olayların mantıklı sırası, bağlamla uyum. (Halliday & Hasan, 1976)

<sup>5</sup> Halliday & Hasan (1976) söylemsel işlevleri, metnin yalnızca dilsel bağlarla değil, aynı zamanda iletişimsel amaç ve bağlamla ilişkili olarak işlev görmesi şeklinde ele alır. Yani metin, bağdaşıklık araçlarıyla birbirine bağlanırken aynı zamanda bir iletişimsel görev üstlenir: bilgi aktarmak, ikna etmek, anlatmak, açıklamak gibi.

Metin merkezli bu yönelimin bir uzantısı olarak, çeviri çalışmalarında üslup ve biçem (style) kavramı da dilbilim-çeviri ilişkisi bağlamında giderek daha fazla önem kazanmış; bu birikimi bütüncül biçimde ele alan çağdaş çalışmalardan biri olan *Translation and Style*, üslubu anlam üretimi, okur alımlaması ve çevirmenin yorumlayıcı kararlarıyla ilişkili dilbilimsel bir kategori olarak konumlandırmıştır. Boase-Beier'e göre çeviri süreci, kaynak metindeki üslup göstergelerinin erek dilde birebir aktarımından ziyade, bu göstergelerin işlevsel ve etkisel açıdan yeniden yapılandırılmasını içeren yorumlayıcı bir yeniden üretim sürecidir. (Boase-Beier, 2020: 4-7). Bu yaklaşım, çeviriyi yalnızca metinsel bağdaşıklık ve tutarlılık düzeyinde değil; anlatım biçimi, ritim, sözdizimsel tercih ve söyleyiş özellikleri gibi üslupsal boyutlar üzerinden de çözümlenebilir bir olgu hâline getirmektedir.<sup>6</sup>

1980'li yıllardan itibaren çeviribilimde betimleyici yaklaşımların güçlenmesiyle birlikte, dilbilimsel çözümleme çeviri normları, metin türleri ve erek kültür bağlamında yeniden yorumlanmıştır. Toury'nin betimleyici çeviri kuramı ve Baker'ın metin düzeyinde eşdeğerlik yaklaşımı, dilbilimsel çözümlemenin çeviri ürünlerinin sistematik biçimde incelenmesinde temel araçlardan biri hâline gelmesini sağlamıştır (Toury, 1995; Baker, 2018). Bu gelişmeler, dilbilimin çeviribilimde yalnızca yardımcı bir alan değil, çözümleyici bir temel sunduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye'de çeviribilim alanında yapılan çalışmalar incelendiğinde, dilbilim temelli yaklaşımların özellikle çeviri öğretimi ve uygulamalı çözümlenmeler aracılığıyla yaygınlık kazandığı görülmektedir. Metindilbilimsel çözümleme, çeviri sürecinde metin türü, bağdaşıklık ve metinsel yapıların önemini vurgulayan araştırmalarda belirgin bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu çalışmaların büyük ölçüde tekil metin çözümlenmeleri etrafında şekillendiği; dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini bütüncül, sistematik ve sınıflandırmaya dayalı bir bibliyografik çerçevede ele alan araştırmaların görece sınırlı kaldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye adresli araştırmacılar tarafından yayımlanmış ve dilbilim ile yazılı çeviri ilişkisini odağına alan hakemli dergi makalelerinin bibliyografik açıdan incelenmesi, alandaki üretimin genel görünümünü ortaya koymak açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın temel hedefi, Türkiye'de yayımlanan dilbilim temelli yazılı çeviri araştırmalarının hangi dilbilimsel düzeylerde yoğunlaştığını, zamansal dağılımlarını ve hangi dil çiftleri etrafında şekillendiğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda incelenen yayınlar, kullanılan dilbilimsel çözümleme düzeyleri temelinde sınıflandırılmakta; böylece alandaki baskın eğilimler ile görece ihmal edilmiş araştırma alanları görünür kılınmaktadır.

---

<sup>6</sup> Bu yaklaşım, Boase-Beier tarafından *Translation and Style* adlı çalışmanın "The Translator's Choices" başlıklı üçüncü bölümünde çevirmenin üslupsal kararları bağlamında ayrıntılandırılmaktadır.

## YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye’de dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan akademik araştırmaları sistematik biçimde incelemeyi amaçlayan betimleyici nitelikte bir bibliyografik tarama çalışmasıdır. Araştırma, belirli ölçütler doğrultusunda seçilen makalelerin dilbilimsel çözümleme düzeyleri temelinde sınıflandırılmasına ve bu sınıflandırmanın alanın genel eğilimlerini ortaya koyacak biçimde betimlenmesine dayanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, çeviribilim alanındaki araştırmaları bütüncül bir çerçevede görünür kılmayı hedefleyen haritalandırıcı (mapping review) bir yaklaşım benimsemektedir.

Tarama süreci Aralık 2025’te yürütölmüş ve Türkiye adresli akademik yayınları kapsayacak biçimde başta DergiPark olmak üzere açık erişimli veri tabanları esas alınmıştır. Taramada “çeviri”, “yazılı çeviri”, “dilbilim”, “anlambilim”, “sözdizim”, “biçimbilim”, “biçembilim”, “metindilbilim” ve “terimbilim” gibi anahtar sözcüklerin yanı sıra bu terimlerin çeşitli birleşimlerinden oluşturulan arama dizgeleri kullanılmıştır. Elde edilen kayıtlar başlık ve özet düzeyinde incelenmiş; yazılı çeviri çözümlemesi yapan ya da çeviriyle ilişkili dilbilim temelli kuramsal–betimleyici yaklaşımlar sunan çalışmalar kapsama alınmıştır, buna karşılık çeviri odağı bulunmayan, dilbilimsel çözümleme içermeyen veya yöntemsel açıdan betimleyici tarama kapsamı dışında kalan çalışmalar bu aşamada elenmiştir. Ön elemeyen geçen yayınlar tam metin düzeyinde değerlendirilmiş ve belirlenen dâhil edilme ölçütlerini karşılayan makaleler veri kümesine alınmıştır. Yinelene kayıtlar ve aynı çalışmanın farklı sürümleri örneklem dışında bırakılmıştır. Bu aşamalı tarama ve eleme süreci, veri kümesinin yöntemsel tutarlılığını sağlamak ve incelenen çalışmalar arasında karşılaştırılabilirliği artırmak amacıyla uygulanmıştır.

Çalışmaya yalnızca hakemli dergilerde yayımlanmış, tam metni erişilebilir ve yazılı çeviri alanındaki araştırma makaleleri dâhil edilmiştir. Kitaplar, kitap bölümleri, tezler ve bildiri metinleri; yöntemsel bütünlük sağlamak, veri türleri arasında karşılaştırılabilirliği korumak ve bibliyografik taramanın odağını daraltmak amacıyla kapsam dışında bırakılmıştır.

Araştırmada zamansal bir sınırlamaya gidilmemiştir. Bunun yerine, Türkiye’de dilbilim ve çeviribilim ilişkisinin tarihsel gelişimini ve kuramsal dönüşümünü izleyebilmek amacıyla erken dönem çalışmalardan güncel araştırmalara kadar geniş bir zaman aralığı kapsanmıştır. Bu tercih, alanın sürekliliğini ve değişen araştırma eğilimlerini bütüncül biçimde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Seçilen makaleler,

- (i) yayımlanma yılı,
- (ii) baskın dilbilimsel çözümleme düzeyi,
- (iii) ele alınan dil çifti veya alan ve

(iv) erişim durumu<sup>7</sup>

olmak üzere dört temel ölçüt doğrultusunda sınıflandırılmıştır.

### ***Dilbilimsel Düzey Sınıflandırması***

Dilbilimsel odak sınıflandırması yapılırken her makalede “baskın çözümleme düzeyi” nin belirlenmesi için operasyonel ölçütler kullanılmıştır. Buna göre bir çalışma, analiz ve bulgular bölümünde en yoğun biçimde hangi dil düzeyine ilişkin veri (ör. ek/biçimbirim, sözdizimsel yapı, anlam kayması, metinsel bağdaşıklık, üslup özellikleri, terim–kavram eşleştirmeleri) üretip tartışıyorsa o kategori altında kodlanmıştır. Bu sınıflandırma sürecinde, kuramsal arka planın hangi alana dayandığından ziyade, çalışmanın asıl analiz birimi (unit of analysis) ve çözümleme odağı esas alınmıştır. Bu yaklaşım, aynı çalışmanın birden fazla kategori altında tekrar edilmesini önlemeyi ve dağılımların nicel olarak tutarlı biçimde hesaplanmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede, analiz ve bulgularında belirli bir dil düzeyine odaklanmayan; morfolojik, sözdizimsel, anlamsal ya da metinsel çözümlemeleri sistematik ve baskın bir biçimde merkeze almaktan ziyade, çeviri olgusunu genel dilbilimsel kavramlar, modeller ve kuramsal tartışmalar üzerinden ele alan çalışmalar “genel dilbilim (kuramsal)” başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu gruba dâhil edilen makalelerde çözümleme, somut dilsel birimlerin nicel ya da ayrıntılı nitel analizinden çok; dil–çeviri ilişkisine dair üst düzey kavramsallaştırmalar, kuramsal çerçevelerin tartışılması veya disiplinler arası konumlandırmalar üzerinden yürütülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmalar için belirli bir “baskın çözümleme düzeyi” tanımlamak mümkün olmadığından, söz konusu metinler ayrı bir kategori altında ele alınarak hem yöntemsel tutarlılık korunmuş hem de sınıflandırma sisteminin indirgemeci bir yapıya dönüşmesi önlenmiştir.

Bu çerçevede kullanılan dilbilimsel odak kategorileri aşağıdaki operasyonel tanımlar doğrultusunda belirlenmiştir:

---

<sup>7</sup> Bu çalışmada sınıflandırma ölçütleri arasında erişim durumu da yer almakla birlikte, Tablo 1’de bu ölçüte ayrı bir sütun olarak yer verilmemiştir. Bunun temel nedeni, tabloya dâhil edilen makalelerin tamamının açık erişimli yayınlardan oluşmasıdır.

## **Dilbilimsel**

### **Uygulamalı tanım**

#### **Odak**

#### **Biçimbilim**

Ekler, biçimbirimler, fiilden türetme yapıları, morfolojik birimler ve biçim–işlev ilişkilerinin çeviri sürecindeki rolünü merkeze alan çalışmalar

#### **Sözdizim**

Öbek ve tümce yapıları, yan tümce türleri, dizimsel ilişkiler, kiplik ve zaman uyumunu çözümleyen çalışmalar

#### **Anlambilim**

Sözcük ve ifade düzeyinde anlam kaymaları, deyim ve metafor aktarımı, anlamsal eşdeğerlik sorunlarını ele alan çalışmalar

#### **Metindilbilim**

Bağdaşıklık, tutarlılık, metin türü, metinlerarasılık ve söylemsel stratejilere odaklanan çalışmalar

#### **Biçembilim**

Üslup, anlatıcı sesi, ritim ve yazar/çevirmen üslubunun çeviride yeniden kurulmasını inceleyen çalışmalar

#### **Terimbilim**

Uzmanlık alanı terimleri, kavram–terim eşleştirmeleri ve terminolojik tutarlılığı ele alan çalışmalar

#### **Genel dilbilim / kuramsal**

Tabloda “kuramsal” ifadesi var ise belirli bir dilbilimsel düzeyde veri temelli çözümleme yapmaksızın dilbilim–çeviri ilişkisini genel düzlemde tartışan çalışmalar

Elde edilen veriler, kronolojik olarak düzenlenmiş tablolar ve dilbilimsel çözümleme düzeylerine göre dağılımı gösteren grafikler aracılığıyla sunulmuştur. Bu görsel ve sayısal sunular, incelenen makaleler doğrultusunda Türkiye’de dilbilim–yazılı çeviri ilişkisini ele alan çalışmaların hangi dilbilimsel düzeylerde yoğunlaştığını ve hangi araştırma alanlarının görece sınırlı kaldığını ortaya koymayı amaçlayan destekleyici araçlar olarak kullanılmıştır.

### ***Yöntemsel Sınırlılıklar***

Bu çalışmanın bulguları, belirli yöntemsel sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Öncelikle araştırma, yalnızca hakemli dergilerde yayımlanmış ve tam metni açık erişime sunulmuş makalelerle

sınırlandırılmıştır. Bu durum, kitaplar, kitap bölümleri, doktora ve yüksek lisans tezleri ile bildiri metinleri gibi çeviribilim alanında önemli bir yer tutan yayın türlerinin kapsam dışında kalmasına neden olmuş; dolayısıyla sunulan bibliyografik çerçeve, alanın tüm akademik üretimini temsil etme iddiası taşımamıştır.

İkinci olarak, tarama sürecinde başta DergiPark olmak üzere açık erişimli veri tabanlarının esas alınması, Türkiye’de yayımlanmış olmakla birlikte kapalı erişimde bulunan ya da uluslararası indekslerde yer alan bazı çalışmaların örneklem dışında kalmasına yol açmış olabilir. Bu durum, çalışmanın veri kümesinde erişilebilirlik temelli bir örneklem yanlılığı oluşturma potansiyeline sahiptir.

Üçüncü olarak, makalelerin dilbilimsel odaklara göre sınıflandırılmasında her çalışma için baskın çözümleme düzeyinin esas alınması, çok katmanlı analizler içeren bazı çalışmaların ikincil düzeyde ele aldığı dilbilimsel boyutların görünürlüğünü sınırlamış olabilir. Her ne kadar bu yaklaşım nicel dağılımların tutarlı biçimde hesaplanmasını sağlasa da dilbilimsel çözümlemenin doğası gereği iç içe geçen düzeyler arasındaki etkileşimlerin ayrıntılı biçimde yansıtılmasını kısıtlamaktadır.

Ayrıca sınıflandırma süreci, çalışmanın betimleyici niteliği doğrultusunda tek araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Bu durum, kodlama güvenilirliği açısından potansiyel bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Kodlama sürecinde, her çalışmanın kuramsal çerçevesinden ziyade analiz ve bulgular bölümlerinde öne çıkan baskın çözümleme düzeyi esas alınmış; sınıflandırma, önceden belirlenmiş operasyonel tanımlar doğrultusunda yapılmıştır. Böylece öznel değerlendirme payını azaltmak amacıyla, her makale için analiz birimi ve çözümleme odağına dayalı tutarlı bir karar süreci izlenmiştir. Bununla birlikte, çok katmanlı dilbilimsel çözümler içeren bazı çalışmaların ikincil düzeyde ele aldığı dilbilimsel boyutların sınıflandırma dışında kalmış olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, çalışmanın betimleyici niteliği gereği yöntemsel bir tercih olarak değerlendirilmiştir. Son olarak, bu çalışma belirli bir zaman aralığında gerçekleştirilen bir taramaya dayanmaktadır ve alandaki akademik üretimin dinamik yapısı göz önünde bulundurulduğunda, bulguların zaman içinde güncellenmeye açık olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, Türkiye’de dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan araştırmaların mevcut durumuna ilişkin anlık ve betimleyici bir kesit sunmaktadır.

## BULGULAR VE TARTIŞMA

Tablo 1 Dilbilim ve yazılı Çeviri İlişkisini ele alan makalelerin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Yıllara göre artan biçimde sıralanmıştır.

Tablo 1. Türkiye’de Dilbilim ve Yazılı Çeviri İlişkisini Ele Alan Makaleler (n = 40)

No	Yıl	Yazar	Makale Başlığı	Dilbilimsel Odak	Dil Çifti / Alan
1	1993	Boztaş, İ.	Çeviri, çevirmen, dilbilim ilişkisi: Çeviride eşdeğerlik ve kayıplar	Genel dilbilim (kuramsal)	TR
2	2003	Musaoğlu, M.	Türkçede çeviri ve aktarma	Metindilbilim	TR
3	2005	Kurultay, T.	Çeviribilim uygulamalı dilbilim midir?	Genel dilbilim (kuramsal)	TR
4	2009	Akkök, E.	İngilizce öbeksi eylemlerin öğretiminde dilbilimsel bir yaklaşım	Anlambilim	TR–EN
5	2012	Karadağ, A.	Disiplinle arası etkileşim bağlamında dilbilim–çeviribilim ilişkisine genel bir bakış	Genel dilbilim (kuramsal)	TR
6	2013	Uras Yılmaz, A., & Yılmaz, S.	Çevirmen nasıl bir okuryazar olmalıdır?	Metindilbilim	TR
7	2014	Kurtul, K.	Metindilbilimin çeviri öğretimine yansımaları	Metindilbilim	TR
8	2015	Bosnalı, S., & Topaloğlu, Y.	Fransızca öznellik ve Türkçe dilek-istek kipleri	Sözdizim	FR–TR

No	Yıl	Yazar	Makale Başlığı	Dilbilimsel Odak	Dil Çifti / Alan
9	2015	Dalkılıç, L. Ç.	Rus dilindeki ifade zenginliğinin çeviri bilimine katkısı	Anlambilim	RU-TR
10	2015	Demiral, S.	Analyse de la traduction de Le Corbeau et le Renard	Anlambilim	FR-TR
11	2015	Erbek, M.	Edebiyat çevirisinde anlamın göreceliği	Anlambilim	TR
12	2015	İli, M.	İngilizce deyimlerin Türkçeye çevirisinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları	Anlambilim	EN-TR
13	2016	Dalkılıç, L. Ç.	Rus dilinde kiplik parçacıkları: Anlamı, dildeki işlevi ve çeviri sorunları	Anlambilim	TR
14	2017	Erkurt, G. Ş.	Disiplinlerarasılık bağlamında çeviribilim ve kültürbilim	Genel dilbilim	TR
15	2017	Çetinkaya, S.	Çevirinin dilbilim ve yazınbilim ile ilişkisi	Genel dilbilim (kuramsal)	TR
16	2018	Dalkılıç, L. Ç.	Rusça ve Türkçedeki zarf-fiil yapılarında zaman	Sözdizim	RU-TR
17	2018	Erkazancı Durmuş, H.	The Sound and the Fury'de düşünce biçiminin Türkçeye aktarılması	Biçembilim	EN-TR

No	Yıl	Yazar	Makale Başlığı	Dilbilimsel Odak	Dil Çifti / Alan
18	2018	Yıldız, M., & Kurt, G.	Çeviride kayıplar sorunu: Yevme Kutile'z-Za'ım örneği	Anlambilim	AR-EN-TR
19	2019	Konu, M. M.	Çeviri edimine dilbilimsel açıdan uygulamalı bir yaklaşım	Genel dilbilim	TR
20	2019	Kozan, O.	Çeviri eğitiminde Türkçenin dil bilgisi: İşlevsel yaklaşım	Biçimbilim	TR
21	2019	Kozan, O.	Dil dizgesinde eşdizimlilik: Öğretim odaklı betimleme	Anlambilim	TR
22	2019	Kozan, O.	Rusya'da dilbilimsel çeviri kuramı: Temel yaklaşımlar	Genel dilbilim	TR-RU
23	2020	Kumlu, D.	Karşılaştırmalı dilbilim ve çeviribilim çerçevesinde eşdeğerlik kavramının evrimi	Genel dilbilim (kuramsal)	TR
24	2020	Can Rençberler, A.	Terimbilim odağında kuramsal çeviri	Terimbilim	TR
25	2020	Dalkılıç, L. Ç.	Ruşçadan Türkçeye çeviri bazlı dil eğitiminde zarf-fiiller	Biçimbilim	TR-RU
26	2020	Yılmaz-Gümüş, V.	Eşik'te deyim ve eğretilmelerin çevirisi	Anlambilim	TR-EN
27	2020	Zengin, E.	-DIktAn sonra yapısı ve Almandaki eşdeğeri	Biçimbilim	TR-DE

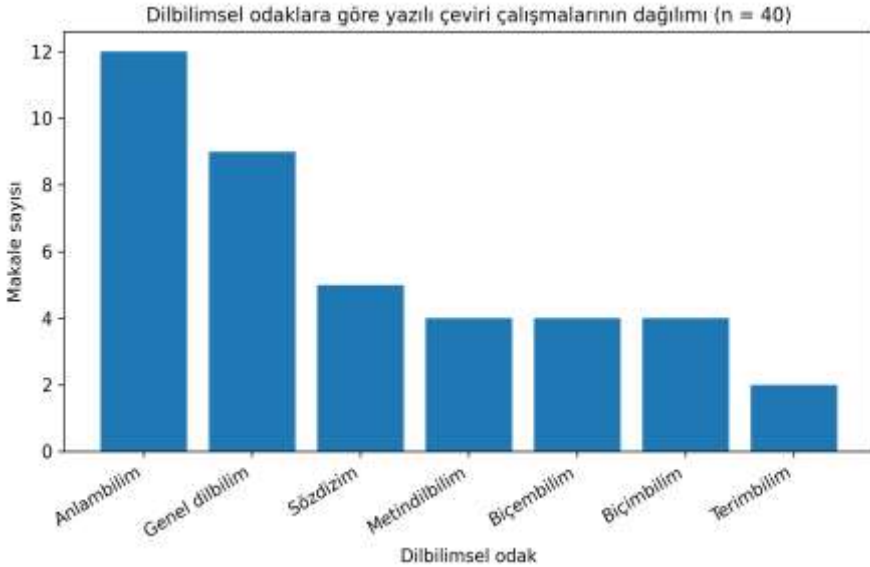
No	Yıl	Yazar	Makale Başlığı	Dilbilimsel Odak	Dil Çifti / Alan
28	2021	Arzık-Erzurumlu, Ö.	Tostoraman'dan Yayazula'ya: Gruffalo'nun Türkçedeki sessel yolculuğu	Biçimbilim	TR-EN
29	2021	Denissova, N.	Ölü Canlar ve İlahi Komedi: metinlerarasılık	Metindilbilim	TR
30	2021	Dalkılıç, L. Ç.	Rus dilinde edatlı birleşik cümleler	Sözdizim	RU-TR
31	2021	Ören, T., & Ergun, E.	Çeviribilimde dilbilim izleri	Genel dilbilim (kuramsal)	TR
32	2021	Polat, Y., & Köse, B.	İlgi eyleminin dolaylı yollarla çevirisi	Sözdizim	FR-TR
33	2022	Bozkurt Jobanputra, S.	From Theory to Practice, From Theory to Analysis in Translation	Biçembilim	EN-TR
34	2022	Kozan, O.	Rusçada deyimleşmiş sözdizim sorunu	Sözdizim	RU-TR
35	2022	Zengin, E.	Türkçedeki –mAdAn zarf-fiil ekinin Almancadaki eşdeğerlilikleri	Biçimbilim	TR-DE
36	2023	Abazaoğlu, M.	Çeviride eşdeğerlik ve anlam değişimleri	Anlambilim	AR-TR
37	2024	Gürses, S., et al.	Çevirmenin üslubu ve makinenin üslubu	Biçembilim	TR-EN
38	2025	Uyanık, A.	Çeviride sözcük tür, anlam ve işlevinin önemi	Anlambilim	TR

No	Yıl	Yazar	Makale Başlığı	Dilbilimsel Odak	Dil Çifti / Alan
39	2025	Zeytinkaya, D.	Terimbilim–anlambilim–çeviribilim ilişkisinde tıp terimleri	Terimbilim	EN–TR
40	2025	Kaya, M.	Peter Newmark’ın çeviri yöntemleri çerçevesinde Gobseck çevirileri	Anlambilim	FR–TR

Tablo 1, Türkiye’de dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan çalışmaların yıllara göre dağılımını, baskın dilbilimsel çözümleme düzeylerini ve incelenen dil çiftlerini göstermektedir.

### *Dilbilimsel Odaklara Göre Genel Dağılım<sup>8</sup>*

Şekil 1, Tablo 1’deki sınıflandırma temel alınarak oluşturulmuştur.



<sup>8</sup> Bu sınıflandırma, dilbilimin alt alanları arasındaki örtüşmeler göz önünde bulundurularak, analizin baskın yönünü esas alan işlevsel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir.

### ***Anlambilim Odaklı Çalışmalar***

Bu çalışmada incelenen 40 makalenin dilbilimsel odaklara göre dağılımı incelendiğinde, anlambilimsel çözümlerlerin belirgin biçimde baskın olduğu görülmektedir. Toplam 12 makale (%30), çeviri sürecini sözcük ve ifade düzeyinde anlam kaymaları, anlamsal eşdeğerlik, deyim ve metafor aktarımı gibi konular üzerinden ele almaktadır. Bu bulgu, Türkiye’de yazılı çeviri araştırmalarının önemli bir bölümünün çeviriyi öncelikle anlam aktarımı ve eşdeğerlik sorunları çerçevesinde kavramsallaştırdığını göstermektedir. İncelenen çalışmalar, çeviride anlamın korunması, yeniden yapılandırılması ve bağlama göre yorumlanması gibi sorunların, dilbilim–çeviri ilişkisi bağlamında en sık ele alınan araştırma alanlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>9</sup>

### ***Metindilbilim Odaklı Çalışmalar***

İncelenen çalışmaların 4’ü (%10), metindilbilimsel bir bakış açısı benimsemektedir. Bu gruptaki makaleler, çeviri sürecini metnin bütünsel örgütlenişi, metinlerarasılık, bağdaşıklık ve tutarlılık, okur yönelimi gibi metin düzeyindeki ilişkiler çerçevesinde ele almaktadır. Nicel olarak sınırlı sayıda olmalarına rağmen, bu çalışmalar çeviriyi yalnızca sözcük ya da tümce düzeyinde değil, bağlamsal ve işlevsel bir bütün olarak değerlendiren yaklaşımları temsil etmektedir. Özellikle 2010 sonrası dönemde metin merkezli çözümlere yönelen çalışmaların ortaya çıkması, Türkiye’de yazılı çeviri araştırmalarında mikro dil birimlerine dayalı incelemelerden metin odaklı ve çok katmanlı analizlere doğru temkinli bir yönelim olduğunu göstermektedir.

### ***Sözdizim Odaklı Çalışmalar***

Araştırma kapsamında değerlendirilen makalelerin 5’i (%12,5) sözdizim odaklıdır. Bu gruptaki çalışmalar, çeviri sürecini özellikle yan tümce yapıları, kiplik, zarf-fiil yapıları ve cümle içi dizimsel ilişkiler üzerinden ele almakta; kaynak ve erek diller arasındaki sözdizimsel farklılıkların çeviri kararlarını nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Sözdizimsel çözümler, çeviride dilsel yapıların yeniden düzenlenmesi, tümce içi bağıntıların korunması ve yapısal

---

<sup>9</sup> Bu çalışmada anlambilim, dar anlamda semantik kuramların uygulanmasıyla sınırlı tutulmamış; sözcük ve ifade düzeyinde anlamın çeviri sürecinde nasıl dönüştüğünü inceleyen çalışmalar da anlambilimsel düzeyde değerlendirilmiştir.

eşdeğerliğin sağlanması gibi sorunlara odaklanarak, yazılı çeviri sürecinin yapısal boyutunu görünür kılmaktadır. Bu çalışmaların sayısal olarak sınırlı olmasına karşın, çeviribilim araştırmalarında dilin biçimsel örgütlenişinin çeviri sürecindeki belirleyici rolüne dikkat çektiği söylenebilir.

### ***Biçembilim Odaklı Çalışmalar***

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin 4'ü (%10) biçembilim odaklıdır. Bu gruptaki çalışmalar, yazılı çeviri sürecini anlatım biçimi, üslup, söyleyiş ritmi ve yazar sesi gibi metnin estetik ve biçimsel özellikleri üzerinden ele almaktadır. Özellikle edebî metin çevirilerine odaklanan bu çalışmalar, çevirinin yalnızca anlamın aktarımıyla sınırlı olmayan, metnin özgün söyleyiş özelliklerinin erek dilde yeniden kurulmasını gerektiren çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Biçembilimsel çözümler, çevirmenin metne müdahale düzeyini, görünürlüğünü ve üslup tercihlerini tartışarak, çeviri sürecinin öznel ve yorumsal boyutunu görünür kılmaktadır. Sayıca sınırlı olmalarına rağmen bu çalışmalar, yazılı çeviri araştırmalarında metnin estetik yapısının ve üslupsal sürekliliğin önemine dikkat çeken tamamlayıcı bir araştırma alanı olarak değerlendirilebilir.

### ***Biçimbilim Odaklı Çalışmalar***

Araştırma kapsamında incelenen makalelerin 4'ü (%10) biçimbilim odaklıdır. Bu gruptaki çalışmalar, çeviri sürecini ekler, morfolojik birimler ve biçim–işlev ilişkileri üzerinden ele almakta; özellikle diller arası biçimbilimsel farklılıkların çeviri kararlarını nasıl etkilediğini tartışmaktadır. Biçimbilim odaklı çözümler, başta zarf-fiil ve ortaç ekleri olmak üzere belirli morfolojik unsurların erek dilde nasıl karşılandığına odaklanarak, çeviride yapısal uyum ve işlevsel eşdeğerlik sorunlarını görünür kılmaktadır. Sayıca sınırlı olmalarına rağmen bu çalışmalar, morfolojik düzeyde yapılan ayrıntılı çözümler aracılığıyla özellikle çeviri eğitimi ve dil çiftlerine özgü öğretim stratejileri açısından işlevsel çıkarımlar sunmaktadır.

### ***Terimbilim Odaklı Çalışmalar***

İncelenen çalışmalar arasında 2 makale (%5) terimbilim odaklı olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmalar, çeviri sürecini özellikle uzmanlık alanlarına özgü terim–kavram ilişkileri, adlandırma sorunları ve terminolojik eşdeğerlik bağlamında ele almaktadır. Özellikle tıp alanı gibi yüksek düzeyde uzmanlık gerektiren çeviri türlerine odaklanan bu araştırmalar, içerikleri itibarıyla uzmanlık alan çevirisi kapsamında da değerlendirilebilecek nitelikte olup,

terminolojik tutarlılığın ve kavramsal doğruluğun çeviri kalitesi üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Sayıca sınırlı olmalarına karşın, terimbilim odaklı çalışmalar, yazılı çeviri araştırmalarında uzmanlık çevirisinin kendine özgü sorunlarına dikkat çekerek alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

### ***Genel Dilbilim /Kuramsal Odaklı Çalışmalar***

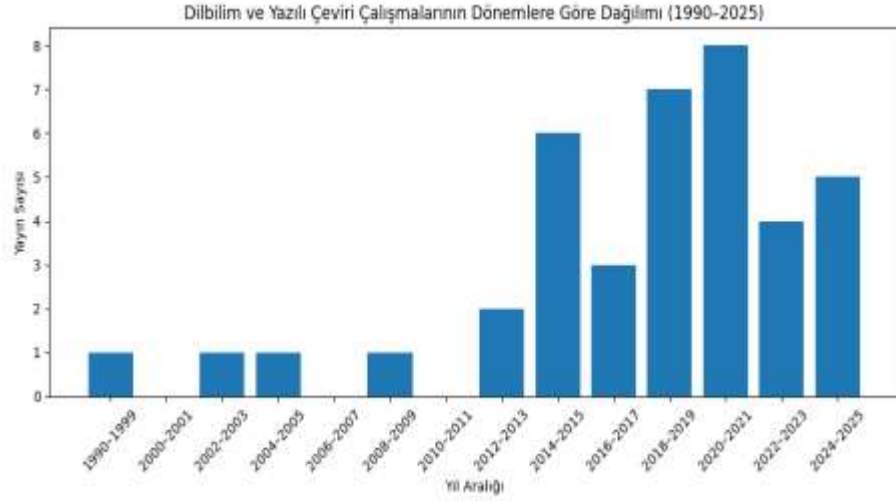
Bu kategori, sınıflandırma yetersizliğinden değil; aksine yalnızca kuramsal bilgi sunan ya da tek bir dilbilimsel alt alana indirgenemeyen, bütüncül çözümleme yaklaşımı sergileyen çalışmaları görünür kılmak amacıyla oluşturulmuştur. İncelenen 40 makale arasında 9 çalışma (%22,5) bu başlık altında yer almakta ve önemli bir ağırlık oluşturmaktadır.

Genel dilbilim/kuramsal odaklı çalışmalar, çeviri olgusunu belirli bir alt alan (örneğin anlambilim, sözdizim, metindilbilim) üzerinden değil; dilbilimsel kuramlar, kavramsal çerçeveler ve genel ilkeler doğrultusunda ele almaktadır. Bu yönelim, çeviribilim–dilbilim ilişkisini eşdeğerlik, dilsel düzeyler, çeviri kuramının kapsamı ve sınırları gibi konular üzerinden tartışmaya açmaktadır. Bu gruptaki yayınların bir kısmı salt kuramsal aktarım niteliği taşıırken, diğerleri kuramsal çerçeveyi somut çeviri örnekleriyle desteklemektedir. Ancak bu örnekler, tek bir dilbilimsel düzeye odaklanmak yerine sözcüksel, sözdizimsel, anlamsal ve işlevsel boyutları birlikte ele alan bütüncül bir yaklaşım sergilemektedir. Dolayısıyla bu kategori, yalnızca “kuram anlatan” çalışmalarla sınırlı değildir; kuram temelli düşünme biçimini esas alan ve farklı dil düzeylerini bir arada değerlendiren kapsayıcı bir analitik perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak, genel dilbilim/kuramsal odaklı çalışmalar Türkiye’de yazılı çeviri araştırmalarında dilbilimsel kuramların yalnızca teorik bir arka plan olarak değil, aynı zamanda çözümlenmeleri yönlendiren bir referans noktası olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

### ***Yıllara Göre Dağılım***

Şekil 2 , Tablo 1’deki sınıflandırma temel alınarak oluşturulmuştur.



Şekil 2, bu çalışma kapsamında incelenen 40 makalenin yıllara göre dönemsel dağılımını, erken dönemi kapsayan ilk on yıllık süreç ile bunu izleyen ikişer yıllık aralıklar temelinde göstermektedir. Grafik, 1990–1999 döneminde dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığını; bu dönemin, alanın henüz kuramsal ve yöntemsel olarak belirgin bir araştırma eksenini oluşturmadığı bir evreye karşılık geldiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, dilbilimsel çözümleme temelli yazılı çeviri araştırmalarının, söz konusu dönemde henüz sınırlı bir görünürlüğe sahip olduğunu ve alan içinde yaygın ve süreklilik gösteren bir araştırma yönelimi hâline gelmediğini düşündürmektedir.

2000 sonrası dönemde, özellikle 2000–2001 ve 2002–2003 aralıklarından itibaren yayın sayısında sınırlı ancak süreklilik gösteren bir artış gözlenmektedir. Bu dönem, dilbilimsel kavramların çeviri çalışmalarına daha bilinçli biçimde dâhil edilmeye başlandığı bir geçiş evresi olarak değerlendirilebilir. 2004–2005 ve 2006–2007 aralıklarında gözlenen artış, dilbilim–çeviribilim ilişkisinin tekil kuramsal tartışmaların ötesine geçerek belirli dilbilimsel düzeyler üzerinden ele alınmaya başladığını göstermektedir. Grafikte 2010–2011 ve 2012–2013 dönemlerinden itibaren daha belirgin hâle gelen yükseliş, çeviribilimde dilbilim temelli çözümleme yaklaşımlarının yaygınlaşmaya başladığı bir sürece işaret etmektedir. Bu dönemde yayımlanan çalışmaların, anlambilim, metindilbilim ve sözdizim gibi alanlara odaklanarak daha sistematik çözümleme çerçeveleri sunduğu görülmektedir. Söz konusu artış, çeviri çalışmalarında dilbilimin yalnızca destekleyici bir alan değil,

çözümleyici bir temel olarak konumlandırılmaya başladığını düşündürmektedir.

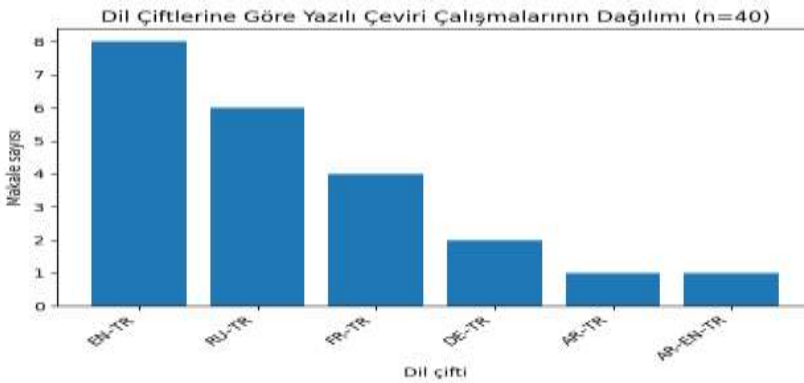
En yüksek yoğunluğun gözlemlendiği 2014–2015, 2018–2019 ve 2020–2021 aralıkları ise, dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisinin Türkiye’de hem niceliksel hem de tematik açıdan belirgin biçimde görünür hâle geldiği bir döneme karşılık gelmektedir. Bu yıllarda yayımlanan çalışmaların çeşitliliği, alanın yalnızca anlambilimle sınırlı kalmadığını; biçembilim, biçimbilim, metindilbilim ve terimbilim gibi farklı dilbilimsel düzeylere doğru genişlediğini göstermektedir.

Grafikte yer alan 2022–2023 ve 2024–2025 dönemleri, güncel araştırma eğilimlerini yansıtmakla birlikte, veri kümesinin son yıllarını kapsamaması nedeniyle temkinli biçimde değerlendirilmelidir. Bu dönemlerde gözlenen yayın sayısı, alanın güncelliğini ve sürekliliğini ortaya koymakta; ancak devam eden yayın süreci nedeniyle kesin eğilimler hakkında genelleşici sonuçlar çıkarmaya elverişli değildir.

Genel olarak Şekil 2, dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan çalışmaların Türkiye’de zaman içinde kademeli biçimde artan, özellikle son on beş yılda ise belirgin bir yoğunlaşma gösteren bir araştırma alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte bu dağılım, Türkiye’deki tüm çeviribilimsel üretimi temsil etme iddiası taşımamakta; yalnızca bu çalışmada belirlenen ölçütler doğrultusunda seçilen yayınlar temelinde, alanın zamansal görünürlüğünü haritalandıran betimleyici bir çerçeve sunmaktadır.

### ***Dil Çiftleri Açısından Değerlendirme***

Şekil 3 , Tablo 1’deki sınıflandırma temel alınarak oluşturulmuştur.



Dil çiftlerine göre yapılan değerlendirmede, yönlü ayırım gözetilmeksizin yalnızca Türkçeyi içeren dil çiftleri esas alınmıştır. Bu doğrultuda İngilizce–Türkçe (EN–TR) ve Rusça–Türkçe (RU–TR) dil çiftlerinin, incelenen çalışmalar arasında en sık temsil edilen kombinasyonlar olduğu görülmektedir. EN–TR dil çiftinin öne çıkması, İngilizcenin Türkiye’de çeviri eğitimi ve akademik üretimdeki merkezî konumuyla ilişkilendirilebilirken; RU–TR çalışmaların görece yüksek görünürlüğü, bu dil çiftinde özellikle yapısal ve dilbilimsel çözümlemelere dayalı araştırmaların ağırlık kazandığını düşündürmektedir.

Fransızca–Türkçe (FR–TR) dil çifti ise, daha sınırlı sayıda çalışmada yer almakla birlikte, çoğunlukla edebî çeviri ve anlambilimsel incelemeler bağlamında ele alınmaktadır. Almanca–Türkçe (DE–TR) ve Arapça–Türkçe (AR–TR) dil çiftleri ile çok dilli örnekler (AR–EN–TR) ise sınırlı sayıda çalışmada temsil edilmektedir. Ancak bu durum, söz konusu dillerde yapılan yazılı çeviri araştırmalarının azlığından ziyade, bu çalışmaların farklı disiplinlerde yayımlanmış olması ya da dilbilimsel bir çerçeveyi doğrudan merkeze almamasıyla ilişkili olabilir.

Dolayısıyla Şekil 3, Türkiye’de yazılı çeviri araştırmalarında belirli dil çiftlerinin baskınlığına ilişkin genelleyci sonuçlar sunmaktan ziyade, bu çalışmanın kapsamı dâhilinde erişilebilen ve dilbilimsel çözümlmeyi merkeze alan yayınların görünürlüğünü betimleyen bir gösterge olarak değerlendirilmelidir.

## SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan akademik araştırmaları bibliyografik bir çerçevede inceleyerek, alanın belirli eğilimlerini görünür kılmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda çalışma, nicel kapsayıcılıktan ziyade tematik bütünlük, yöntemsel tutarlılık ve dilbilimsel çözümleme odağını esas alan bir tarama sunmuş; elde edilen bulgular, incelenen 40 makaleyle sınırlı bir yayın kümesi temelinde betimleyici biçimde değerlendirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’deki çeviribilimsel üretimin tamamını temsil etme iddiası taşımamakla birlikte, belirlenen ölçütler doğrultusunda dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisine dair baskın yönelimler hakkında anlamlı ipuçları sunmaktadır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen çalışmaların ağırlıklı olarak anlambilim odaklı çözümlmeler etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Yazılı çeviri araştırmalarında çevirinin sıklıkla anlam aktarımı, anlamsal

eşdeğerlik, deyim ve bağlama bağlı anlam yorumları çerçevesinde ele alınması, bu eğilimi desteklemektedir. Bununla birlikte metindilbilim, sözdizim ve biçimbilim odaklı çalışmaların özellikle 2010 sonrası dönemde daha görünür hâle gelmesi, alanda mikro dil birimlerine dayalı incelemelerden metin, yapı ve üslup düzeylerini birlikte ele alan daha bütüncül çözümleme yaklaşımlarına doğru temkinli bir yönelime işaret etmektedir.

Dil çiftlerine ilişkin değerlendirmeler, incelenen çalışmaların büyük ölçüde Türkçeyi içeren belirli dil kombinasyonları etrafında yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. İngilizce–Türkçe ve Rusça–Türkçe dil çiftlerinin öne çıkması, bu dillerin Türkiye’de çeviri eğitimi ve akademik araştırmalardaki görünürlüğüyle ilişkilendirilebilir. Buna karşılık Almanca–Türkçe, Arapça–Türkçe ve çok dilli örneklerin sınırlı düzeyde temsil edilmesi, bu çalışmanın kapsamı ve tarama ölçütleri doğrultusunda erişilebilen yayın kümesiyle sınırlı bir görünüm sunmaktadır.

Benzer biçimde terimbilim odaklı yayınların sınırlı görünürlüğü, alanın üretkenliğine ilişkin kesin bir yargıdan ziyade, terminoloji çalışmalarının çoğunlukla farklı disiplinlerde yayımlanması ya da dilbilimsel çözümlemeyi doğrudan merkeze almamasıyla açıklanabilir. Bu durum, elde edilen dağılımların alanın tamamına ilişkin genellemelerden çok, çalışmanın yöntemsel sınırlarını yansıttığını göstermektedir.

Genel dilbilim ve kuramsal başlığı altında sınıflandırılan çalışmalar ise, dilbilimsel kuramların yazılı çeviri araştırmalarında yalnızca teorik bir arka plan değil, aynı zamanda analizleri yönlendiren bütüncül bir çerçeve olarak işlev gördüğüne işaret etmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, incelenen yayın kümesi temelinde Türkiye’de dilbilim ve yazılı çeviri ilişkisini ele alan araştırmaların büyük ölçüde uygulamaya dönük, veri temelli ve çözümleyici yaklaşımlar etrafında şekillendiğini ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak daha geniş ölçekli bibliyografik çalışmaların farklı veri tabanlarını, disiplinler arası yayın alanlarını ve daha çeşitli dil çiftlerini kapsayacak biçimde tasarlanması, bu ilişkinin Türkiye bağlamında daha kapsamlı ve dengeli biçimde değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

## KAYNAKÇA

- Akkök, E. A. (2009). İngilizce öbeksi eylemlerin öğretiminde dilbilimsel bir yaklaşım. *Dil Dergisi*, Sayı146 • Ekim-Kasım-Aralık 2009
- Arzık Erzurumlu, Ö. (2021). Tostoraman’dan Yayazula’ya: *Gruffalo*’nun Türkçedeki sessel yolculuğu. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (31), 70–90.
- Baker, M. (2018). *In other words: A coursebook on translation* (3rd ed.). Routledge.
- Boase-Beier, J. (2020). *Translation and style*. Routledge. (Second Edition)

- Boztaş, İ. (1993). Çeviri, çevirmen, dilbilim ilişkisi: Çeviride eşdeğerlik ve kayıplar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 10/Sayı 2, Aralık 1993/88. 55-65
- Bozkurt Jobanputra, S. (2022). From theory to practice, from theory to analysis in translation: An analysis of the novel *Disgrace*. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (33), 60–77.
- Bulut, T. (2012). *Çeviride eşdeğerlik: Eğretilmeler*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21(1), 75–82.
- Can Rençberler, A. (2020). Terimbilim odağında ve çevirmenin tanıklığında kuramsal çeviri. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (28), 25–55.
- Catford, J. C. (1965). *A linguistic theory of translation*. Oxford University Press.
- Çetinkaya, S. (2017). Çevirinin dilbilim ve yazınbilim ile ilişkisi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 4(5), 1228–1233.
- Dalkılıç, L. Ç. (2015). Rus dilindeki ifade zenginliğinin çeviri bilimine ve Rusça öğrenimine katkısı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 107–122.
- Dalkılıç, L. Ç. (2016). Rus dilinde kiplik parçacıkları: Anlamı, dildeki işlevi ve çeviri sorunları üzerine. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 5(1), 167–198.
- Dalkılıç, L. Ç. (2020). Rusçadan Türkçeye çeviri bazlı dil eğitiminde zarf-fiil yapılarının incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 869–888.
- Demiral, S. (2015). Analyse de la traduction de *Le Corbeau et le Renard*. *Yaşam Bilimleri Dergisi*; Cilt 5 Sayı 2 , 276-287.
- Erbek, M. (2015). Edebiyat çevirisinde anlamın göreceliği üzerine düşünceler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 107–122.
- Erkazancı Durmuş, H. (2018). William Faulkner’ın *The Sound and the Fury* eserinde düşünce biçiminin Türkçeye aktarılması. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (25), 51–70.
- Erkurt, G. Ş. (2017). Disiplinlerarasılık bağlamında çeviribilim ve kültürbilim. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 48, Haziran 2017, 59-75
- Gürses, S., Şahin, M., Hodžić, E., Güngör, T., Dalli, H., & Dursun, O. (2024). Çeviribilim çalışmalarında çevirmenin üslubu ve makinenin üslubu. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (36), 100–124
- Halliday, M. A. K., & Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Longman.
- İli, M. (2015). İngilizce deyimlerin Türkçeye çevirisinde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl 7 Sayı 14, 112-128
- Kaya, M. (2025). Peter Newmark’ın çeviri yöntemleri çerçevesinde Balzac’ın *Gobseck* romanının çevirilerinin incelenmesi. *Külliyeye: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 296–315.
- Konu, M. M. (2019). Çeviri edimine dilbilimsel açıdan uygulamalı bir yaklaşım. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö6), 500-516.
- Kozan, O. (2019). Çeviri eğitiminde Türkçenin dil bilgisi: İşlevsel yaklaşım. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, (41), 143–156.
- Kozan, O. (2019). Dil dizgesinde eşdizimlilik: Öğretim odaklı dilbilimsel betimleme örneği. *Journal of Language Education and Research*, 5(2), 251–266.
- Kozan, O. (2019). Rusya’da dilbilimsel çeviri kuramı: Temel yaklaşımlar ve kavramlar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 313-327.

- Kozan, O. (2022). Rusçada deyimleşmiş sözdizim sorunu. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, **Bahar (25)** 143-177 ISSN: 1308-5069 - E-ISSN: 2149-0651
- Kurultay, T. (2005). Çeviribilim uygulamalı dilbilim midir? *Dilbilim(13)*, 199-209.
- Musaoğlu, M. (2003). Türkçede çeviri ve aktarma. *Bilig* Kış 2003 Sayı 24: 1-22
- Nida, E. A. (1964). *Toward a science of translating*. Brill.
- Toury, G. (1995). *Descriptive translation studies and beyond*. John Benjamins.
- Uras Yılmaz, A., & Yılmaz, S. (2013). Çevirmen nasıl bir okuryazar olmalıdır? *Humanitas: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *Cilt 1, Sayı 2, 2013, 251 - 264*
- Uyanık, A. (2025). Çeviride sözcük tür, anlam ve işlevinin önemi. *SEFAD*, (54), (1-14).
- Vardar, B. (1978). Dilbilim açısından çeviri.
- Yıldız, M., & Kurt, G. (2018). Çeviride kayıplar sorunu. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (25), 1-34.
- Yılmaz-Gümüş, V. (2020). Translation of idioms and metaphors in Hasan Erkek's play *Eşik*. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (29), 227-243.
- Yücel, F. (2007) Tarihsel ve Kuramsal açıdan çeviri edimi. Dost Kitabevi.
- Zengin, E. (2020). About the equivalences of the combined adverbial verb *-dIktAn sonra* in German. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 8(4), 194-206.
- Zengin, E. (2022). Türkçedeki *-mAdAn* zarf-fiil ekinin Almancadaki eşdeğerlilikleri üzerine. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27), 610-632.
- Zeytinkaya, D. (2025). Terimbilim, anlambilim ve çeviribilim ilişkiselliğinde tıp terimleri. *Söylem Filoloji Dergisi*, 10(1), 497-533.



# **Büyükşehirlerde Artan Trafik Yoğunluğuna Karşı İtfaiye Teşkilatlarında Motosikletli İtfaiye Ekiplerinin Kurulmasının Önemi**

**Emre Safa TENGİLİMOĞLU<sup>1</sup>**

**Erdem SOYLU<sup>2</sup>**

- 1- Öğr. Gör.; Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Teknik Bilimler Myo S.Savunma ve İtfaiyecilik Prog.emre.tengilimoglu@dpu.edu.tr ORCID No: 0000-0003-4051-8499
- 2- Öğr. Gör.; Gümüşhane Üniversitesi Kürtün Myo S.Savunma ve İtfaiyecilik Prog.erdem.soylu@dpu.edu.tr ORCID No: 0000-0002-9884-031X

## ÖZET

İtfaiye teşkilatları için zamana karşı yarış acil durum ve afetlerde etkili ve başarılı bir müdahalenin oluşması için çok önem arz etmektedir. Özellikle büyükşehirlerde artan araç sayıları ve nüfusun artması ile paralel olarak trafik yoğunluğunu fazlasıyla yükseltmektedir. Bu nedenle motosikletli itfaiye ekipleri, acil durumlara hızlı müdahale etmek üzere özel olarak donatılmış motosikletleri kullanan profesyoneller olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ana görevleri; yangın ihbarlarına hızlı ulaşmak, ilk müdahaleyi yapmak, trafik kazalarına müdahale etmek ve büyük itfaiye ekipleri gelene kadar durum kontrolü sağlamaktır. Motosiklet kullanımı, özellikle yoğun trafik ve dar sokaklarda zaman kaybını önlerken hızlı erişim imkânı sunar. Bu sayede, can ve mal kaybını minimize etmek hedeflenir.

Motosikletli itfaiye ekipleri, yangınlara hızlı müdahale gereksinimiyle ortaya çıkmıştır. İlk olarak acil durumlara çabuk ulaşmak amacıyla geliştirilmiş olan bu ekipler, zamanla teknik donanım ve organizasyon bakımından evrim geçirmiştir. Dünya genelinde farklı ülkelerde farklı uygulamalar görülürken, Türkiye'de de hız ve esneklik açısından önemli bir yer etmeye adaylardır. Böylece, yangın trafik kazası ve acil durum müdahalelerinde kritik rol oynayan motosikletli itfaiye ekiplerinin gelişimi, tarih boyunca güçlenerek devam edecektir. Bu çalışmada motosikletli itfaiye ekiplerinin önemine değinilerek biran önce ülkemiz itfaiye teşkilatları içinde yerlerinin alınmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

*Anahtar Kelime: Motosikletli İtfaiye Ekipleri, Afet Yönetimi, İtfaiye Teşkilatları, Yangın Söndürme Teknikleri, Stratejik Yönetim*

---

## GİRİŞ

Günümüzde büyükşehirlerde yaşanan hızlı nüfus artışı ve kentleşme, ulaşım altyapısının üzerindeki baskıyı artırmakta ve trafik yoğunluğunu ciddi boyutlara taşımaktadır. Özellikle İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropollerde, trafik sıkışıklığı sadece bireylerin günlük yaşam kalitesini düşürmekle kalmamakta, aynı zamanda acil durumlara müdahale süreçlerinde de önemli gecikmelere yol açmaktadır. Trafik kazaları, yangınlar ve diğer acil olaylarda müdahale ekiplerinin olay yerine ulaşma süresi, can ve mal kayıplarının önlenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, geleneksel itfaiye araçlarının trafik yoğunluğu nedeniyle olay yerine zamanında ulaşamaması, alternatif ve yenilikçi müdahale yöntemlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Son yıllarda insan yaşamında ayrı bir öneme sahip olan ve aynı zamanda

insan yaşamını olumsuz etkileyen yollarımızın karmaşık yapısı ve çeşitli nedenlerden dolayı yol ağı bilgisi ve kontrolü oldukça önem kazanmıştır. Özellikle acil durumların en önemli parametresinin zaman olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. İtfaiye araçları, ambulans ve polis araçlarının acil bir durum olduğunda olay yerine ulaşmadaki gecikmeleri en çok şikayet edilen konudur. Bu sorunun en aza indirgenmesi, yol ağı veri tabanlarının oluşturulması ve ağ analizi tekniklerinin kullanılması ile de mümkün olabilecektir (Civan, 2005).

Büyükşehirlerde trafik yoğunluğunun artması, acil müdahale ekiplerinin olay yerine ulaşma sürelerini uzatmakta ve bu durum, müdahale etkinliğini doğrudan olumsuz etkilemektedir. Özellikle yangın, trafik kazası veya benzeri acil durumlarda, müdahale süresinin uzaması hem can kayıplarını hem de ekonomik zararları artırmaktadır. Bu nedenle, trafik yoğunluğunun yüksek olduğu metropollerde, olaylara daha hızlı müdahale edebilecek, esnek ve çevik ekiplerin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, motosikletli itfaiye ekiplerinin kurulması, büyükşehirlerde acil müdahale süreçlerinin hızlandırılması açısından önemli bir çözüm olarak öne çıkmaktadır.

Acil durum ve afet yönetiminde zaman faktörü, can ve mal kayıplarının azaltılmasında belirleyici bir unsurdur. Özellikle büyükşehirlerde artan nüfus yoğunluğu, araç sayısındaki hızlı yükseliş ve plansız kentleşme, itfaiye ve diğer acil müdahale ekiplerinin olay yerine ulaşma sürelerini olumsuz etkilemektedir. Trafik sıkışıklığı, dar sokak yapısı ve kontrolsüz park alanları, geleneksel itfaiye araçlarının hareket kabiliyetini sınırlandıran temel faktörler arasında yer almaktadır.

Literatürde, acil durumlara müdahalede yaşanan gecikmelerin; yangının yayılma hızını artırdığı, tıbbi vakalarda hayatta kalma olasılığını düşürdüğü ve ekonomik kayıpları derinleştirdiği vurgulanmaktadır (Nicoară & Haidu, 2014). Bu bağlamda, alternatif ve tamamlayıcı müdahale araçlarının geliştirilmesi zorunlu hâle gelmiştir.

Son yıllarda birçok ülkede uygulamaya alınan motosikletli itfaiye ekipleri, yüksek hareket kabiliyeti, düşük maliyet ve hızlı erişim avantajları sayesinde kentsel acil durum yönetiminde dikkat çekici bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmanın amacı; motosikletli itfaiye ekiplerinin büyükşehirlerdeki trafik yoğunluğu karşısında sağladığı operasyonel katkıyı ortaya koymak ve uluslararası örnekler ışığında Türkiye için uygulanabilirliğini tartışmaktır.

Trafikte meydana gelen acil durumlar, toplumların gelişmişliğine ve bireylerin hayatı için büyük tehdit oluşturan olayları gösterir. Yollarda

meydana gelen kazaların sıklığı alt yapı düzenlemelerinin yanı sıra yol güzergahında bulunan cihazların çalışması, insanların yoğunluğu ve davranışlarıyla da ilgilidir. Yolda meydana gelebilecek bir kaza durumunda itfaiye, ambulans, polis ve sıradan araçların bu acil duruma en kısa sürede yanıt vermeleri gerekmektedir. Bu süre, yol güzergahındaki muhtemel tıkanıklar ve yasaklamalara bağlıdır (Nicoară ve Haidu, 2014).

Acil durum hizmetleri en önemli kamu hizmetlerindedir. Bu hizmeti veren birimler kamunun güvenliğini sağlayacak şekilde hizmet sunmak zorundadırlar. Bu hizmetler genellikle sabit yerlerden gönderilen araçlarla gerçekleştirildiğinden bu hizmete ihtiyaç duyan kişilere ulaşma süresi hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle acil durum istasyonlarının etkin planlanması çok büyük önem taşımaktadır. İtfaiye yer seçimi problemi özellikle İstanbul gibi metropoliten kentlerde, giderek artan nüfus ve trafik yoğunluğu nedeniyle kritik önem taşımaktadır. İstanbul'un büyüklüğünün yanı sıra bir de deprem kuşağında olması, durumu daha da önemli hâle getirmektedir. İtfaiye araçlarının olay yerine en hızlı şekilde ulaşması için istasyonlar en uygun yerde faaliyet göstermek mecburiyetindedir (Aktaş vd., 2011). Acil durum hizmetine ihtiyaç duyan kişiye ve bölgeye ulaşma süresi can ve mal güvenliği açısından çok kritiktir. Acil müdahale hizmetlerinin etkin planlanması hem insan sağlığı hem de ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Nüfus değişimlerine paralel olarak mevcut itfaiye istasyonlarının yenilenmesi veya yeni istasyonların açılması durumunda doğru yerlerin belirlenmesi olası bir acil çağrı durumunda müdahale süresini azaltacaktır (Çatay, 2011).

Hızlı kentleşme, artan nüfus yoğunluğu ve trafik sıkışıklığı, büyük metropollerde acil durumlara müdahale sürelerini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, geleneksel itfaiye araçlarının erişimde zorlandığı alanlarda motosikletli itfaiye ekipleri, ilk müdahale ve olay yeri değerlendirme açısından önemli bir alternatif olarak öne çıkmaktadır.

İtfaiye teşkilatlarının operasyonel protokolleri, istasyon bazlı lokal sorumluluk alanlarını aşan **esnek bir müdahale ağına** dayanmaktadır. Vakanın niteliği ve lojistik değişkenler uyarınca, 112 Acil Çağrı Merkezi koordinasyonunda en uygun birimin sevk edilmesiyle **optimum kaynak yönetimi** hedeflenmektedir.

Operasyonel verimlilik analizlerinde ekiplerin hazırlık süreleri; gündüz 30 saniye, gece ise 45 saniye olarak belirlenmiş olup, personelin intikal sürecinde müdahaleye hazır hale gelmesiyle zaman yönetimi maksimize edilmektedir. Antalya kenti özelinde yapılan incelemeler, 10 dakikalık standart **erişim süresinin** (response time) stratejik eğitimlerle 7 dakikaya indirilebildiğini göstermektedir. Bu performans süresini daha da iyileştirmek adına; büyük organizasyonlarda uygulanan **noktasal konuşlandırma** (hotspot positioning) ve yoğun trafikli bölgelerde yüksek mobilite sağlayan **motorize müdahale birimleri** gibi proaktif yöntemler kullanılmaktadır.

Ancak müdahale sürelerini olumsuz etkileyen; hatalı ihbarlar, kentsel altyapı çalışmaları, adres belirsizliği ve kontrolsüz otoparklanma gibi dışsal faktörler, kentsel itfaiye yönetiminde temel lojistik engelleri oluşturmaya devam etmektedir.

Mobil yangın söndürme birimlerinin hizmet alanı kapsamının ve müdahale sürelerinin iyileştirilmesi, başarılı yangın söndürme ve risk azaltma için kilit önem taşımaktadır.(Lestari vd,2023)

Dünyanın her yerinde acil durumlarda her saniye önemlidir. Zaman geçtikçe hayatta kalma şansı azalabilir. Amerikan Kalp Birliği'ne (AHA) göre, "Çökme ile defibrasyon arasında geçen her dakika için,eğer çevredeki kişiler tarafından cpr uygulanmazsa,ventriküler fibrilasyon kaynaklı ani kalp durmasından kurtulma şansı yüzde yedi ile on arasında azalır." (ACLS Kılavuzu 2011, 54). Bu, acil durum araçlarının müdahale sürelerinin kamu güvenliği için neden son derece önemli olduğunun nedenlerinden sadece biridir([www.fireengineering.com](http://www.fireengineering.com))

Ülke genelinde trafik sıkışıklığı yaşanan şehirlerde hizmet veren itfaiye teşkilatları, müdahale sürelerini iyileştirmek, özel etkinliklerde görev almak ve bazı durumlarda can ve kaynak kurtarmak için benzer motosiklet ekipleri oluşturdu.

## **ARAŞTIRMA VE BULGULAR**

Ülkemizdeki kentsel ulaşım dinamikleri ve acil durum istatistikleri incelendiğinde, motosikletli itfaiye birimlerinin bir "tercih" olmaktan çıkıp, kamu güvenliği açısından bir "operasyonel zorunluluk" haline geldiği görülmektedir.Türkiye'deki büyükşehirlerde (özellikle İstanbul, Ankara, İzmir) ana arterlerdeki trafik yoğunluğu, günün büyük bir bölümünde %60-%80 seviyelerinde seyretmektedir.Ayrıca geleneksel bir itfaiye aracı (yaklaşık 2.5 metre genişlik ve 8-10 metre uzunluk), trafik kilitlendiğinde emniyet şeridini dahi kullanamayacak duruma gelmektedir.İstanbul'da trafik

yoğunluğunun zirve yaptığı saatlerde, itfaiye araçlarının olay yerine ulaşma süresi bazı bölgelerde 12-15 dakikayı aşabilmektedir. Oysa yangının literatürdeki "flashover" (ani alev yayılması) evresi genellikle ilk 5-8 dakika içinde gerçekleşir.

Belediye itfaiye yönetmeliğine bağlı olarak çalışan itfaiye ekipleri, sadece yangına değil, trafik kazalarına ve acil durumlar ile birlikte medikal vakalara da müdahale etmektedir. Müdahale için gidilen vakalarda herhangi bir nedenle kazazedenin beyin ölümü, oksijensiz kalmanın 4. dakikasından itibaren başlar. Türkiye'deki trafik yoğunluğu nedeniyle ambulans veya itfaiyenin 4 dakika içinde vakaya ulaşması imkansıza yakındır. Olası bir motosikletli ekibin, araçların arasından geçebilme ve kaldırımları/alternatif yolları kullanabilme yeteneğiyle bu 4 dakikalık "altın saat" dilimini yakalayabilen tek kara unsuru olabilme şansı bulunmaktadır.

Motosikletli acil müdahale birimleri, lojistik avantajları sayesinde kriz anlarında operasyonel verimliliği artırmaktadır. Getty Center yangını örneğinde görüldüğü üzere, bu ekipler trafik yoğunluğu ve zorlu arazi koşullarına rağmen komuta merkezine hava unsurlarından dahi önce ulaşarak durumsal farkındalık (haritalandırma) çalışmalarını başlatabilmektedir.

Operasyonel hızın yanı sıra, tıbbi müdahale süreçlerinde de kritik bir rol oynayan bu birimler; defibrilatör donanımlarıyla tıbbi literatürde "**altın saat**" olarak adlandırılan kritik süreyi (özellikle serebral hasarın başladığı ilk 4 dakika) koruma altına almaktadır. Miami-Dade İtfaiye ve Kurtarma Birimi verileri, motosikletli ekiplerin müdahale süresini **%50'den fazla azaltarak** (7 dakikadan 3 dakikanın altına) hem hayatta kalma oranlarını artırdığını hem de maliyet etkinliği sağladığını kanıtlamaktadır ([www.latimes.com/local/la-xpm-2012-sep-23-la-me-lafd-motorcycles-20120924-story.html](http://www.latimes.com/local/la-xpm-2012-sep-23-la-me-lafd-motorcycles-20120924-story.html))

Acil müdahale ekiplerinin olay yerine hızlı ulaşabilmesi için erişilebilirlik düzeyi en önemli faktörlerden biridir. Ankara örneği üzerinden yapılan bir çalışmada, trafik kazalarına müdahale hizmetlerinde hizmet merkezinin konumu ve erişilebilirlik düzeyinin, hizmetin topluma en kısa zamanda, en etkili ve en güvenli şekilde erişebilmesinde belirleyici olduğu vurgulanmıştır. Özellikle trafik kazası gibi saniyelerin bile çok önemli olduğu acil müdahale gerektiren olaylarda, erişilebilirliğin önemi daha da artmaktadır (Kuntay, 2008). Bu çalışmada, trafik kazalarına müdahale birimlerinin yer seçiminin, mekânsal analizler ve erişilebilirlik parametreleriyle optimize edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bunun yanında birçok ilimizde özellikle eski yerleşim olan semtlerde son derece dar sokaklardan oluşmaktadır. Ayrıca kontrolsüz şekilde park edilen

bir araç devasa bir itfaiye aracının olay mahaline ulaşmasında çok büyük bir engel teşkil edebilir. Motosikletli ekipler bu engelleri aşarak diğer ekipler gelene kadar ilk müdahaleyi yapabilir ve ana ekipler gelene kadar zaman kazandırma açısından büyük fayda sağlayabilirler.

Tablo.1. Motosiklet ve İtfaiye Aracı Karşılaştırması

Parametre	Geleneksel İtfaiye Aracı	Motosikletli İtfaiye
Trafik Geçirgenliği	Çok Düşük	Çok Yüksek
Dar Sokak Erişimi	Kısıtlı / İmkansız	Tam Erişim
Müdahale Süresi (Yoğun Trafik)	10+ Dakika	3-5 Dakika
İlk Müdahale Hızı	Düşük (Hazırlık süresi uzun)	Çok Yüksek

İtfaiye araçlarının maliyet analizi ele alındığı zaman motorize ekipler ekonomik sürdürülebilirlik açısından yakıt, parça ve bakım maliyeti ile birlikte fayda sağlama olasılığı fazlasıyla vardır.

### *Uluslararası Uygulama Örnekleri*

Araştırma bulguları, motosikletli itfaiye ekiplerinin özellikle **ilk müdahale**, **olay yeri keşfi** ve **durum kontrolü** aşamalarında önemli avantajlar sağladığını göstermektedir.

Yoğun trafikte ilerleyebilme, dar alanlara erişim ve hızlı konuşlandırılma kabiliyeti, bu ekiplerin müdahale sürelerini belirgin biçimde kısalttığını ortaya koymaktadır.

Amerikan Kalp Birliği verileri, ani kalp durmalarında her geçen dakikanın hayatta kalma olasılığını %7–10 oranında azalttığını göstermektedir. Bu bağlamda motosikletli ekiplerin sağladığı erken erişim, “altın saat” kavramı açısından kritik önem taşımaktadır (ACLS, 2011).

**Los Angeles İtfaiyesi (LAFD)**, motosikletli ekipleri sınırlı ancak stratejik biçimde kullanmaktadır. Bu birimler; otoyol kazaları, yoğun trafik saatleri ve büyük afetlerde komuta- kontrol amaçlı keşif görevlerinde yer almakta ve müdahale süresinde yaklaşık %20–30 oranında iyileşme sağlamaktadır.

**Tokyo İtfaiyesi**, motosikletli itfaiye ekiplerini sistematik bir yapı içinde kullanan öncü kurumlardan biridir. Rapid Response Motorcycle Units, küçük çaplı yangınlar ve afet sonrası keşif görevlerinde %35–40 oranında daha hızlı müdahale süresi sunmaktadır.

**Londra İtfaiyesi**, motosikletleri daha çok ihbar doğrulama ve risk analizi amacıyla kullanmakta; yanlış ihbarların erken tespit edilmesi sayesinde kaynak yönetimini optimize etmektedir.

**Paris İtfaiyesi (BSPP)** ise motosikletli ekipleri aktif müdahale unsuru olarak kullanmakta ve olay yerine ulaşma süresinde %40–45 oranında iyileşme sağlamaktadır.



Kaynak:(<https://www.larevueautomobile.com/actualites/Les-pompiers-de-paris-vont-rouler-en-yamaha-xj6-diversion-6761.html>)

Motosikletli itfaiye ekipleri müdahale sürelerini kısaltmanın ve hasta bakımını iyileştirmenin yanı sıra operasyonel maliyetleri de düşürmenin ilerici ve faydalı bir çözümdür. Bir motosiklet, itfaiye aracı veya kamyonuna göre 10-15 kat daha az yakıt tüketir ve bakım ve ilk satın alma maliyetleri önemli ölçüde daha düşüktür. Bu, ön cephe ekipmanlarında aşınma ve yıpranmanın azalması nedeniyle itfaiye araçlarının bakımında hem ilk hem de uzun vadeli maliyet tasarrufu sağlar. Maliyet tasarrufu, iyileştirilmiş müdahale süreleri ve daha küçük çevresel etki dışında, motosikletli itfaiyecilerin en büyük avantajı, herhangi bir acil tıp sisteminin bir numaralı hedefini gerçekleştirmeleridir: iyileştirilmiş hasta bakımı. Peki neden daha fazla Batı acil tıp kurumu bu aracı kullanmıyor? Cevap, birçok acil tıp kurumunun motosikletli itfaiyecileri duymamış olması olabilir; diğerleri ise geleneksel olmadığı için bu fikre karşı çıkıyor olabilir. Bu görünüşte radikal fikri Batı acil tıp sistemine dahil etmek büyük bir muhalefetle karşılaşabilir, ancak faydaları açıktır. Daha hızlı müdahale süreleri, hasta bakımını iyileştirme ve dahayüksek hasta memnuniyetiyle sonuçlanma olasılığını artıracaktır.

([www.fireengineering.com/firefighting/can-motorcycle-paramedics-be-used-effectively-in-western-ems/](http://www.fireengineering.com/firefighting/can-motorcycle-paramedics-be-used-effectively-in-western-ems/))

Trafik yoğunluğunun acil müdahale araçlarının hareket kabiliyetini kısıtladığı, özellikle büyükşehirlerde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bu noktada, alternatif müdahale araçlarının kullanımı gündeme gelmektedir. Motosikletli ekiplerin acil müdahale süreçlerinde sağladığı hız avantajı, literatürde çeşitli örneklerle desteklenmiştir. Örneğin, Tayvan'ın Taipei kentinde yapılan bir çalışmada, motosikletli acil tıp teknisyenlerinin yoğun trafikte ambulanslara kıyasla olay yerine daha hızlı ulaştığı gösterilmiştir. Araştırmada, motosikletlerin yoğun saatlerde ortalama 4.9 dakika, ambulansların ise 6.3 dakika gibi bir sürede olay yerine ulaştığı, bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, motosikletli ekiplerin şehir içi trafik sıkışıklığında ambulanslara kıyasla daha esnek ve hızlı hareket edebildiği vurgulanmıştır (Lin et al., 1998). Bu bulgu, benzer şekilde itfaiye hizmetlerinde de motosikletli ekiplerin hızlı müdahale kapasitesinin önemli bir avantaj sağlayabileceğini göstermektedir.

Singapur itfaiye teşkilatı motosikletli itfaiye ekiplerini öncü kullanan ülkeler arasında yer almaktadır. Yoğun trafikte motosikletleriyle ilerleyerek, basınçlı hava ve köpük sırt çantalarıyla yangınları söndürerek ve hatta kalp krizi geçiren birinin kalbini yeniden çalıştırmışlardır., Singapur Sivil Savunma Gücü (SCDF) itfaiye motosikletçileri genellikle acil durum yerine ilk ulaşanlardır. Hızlı ve verimli itfaiye motosikletleri sayesinde bütün engelleri aşarak fayda sağlamaya devam etmektedirler.

İtfaiye motosikletleri ilk olarak, acil durumlara müdahale eden itfaiye

araçlarının gecikmesine neden olan artan trafik sıkışıklığıyla mücadele etmek amacıyla kullanıma sunulmuştur. Çünkü müdahale süresi, yangınların yayılmasını önlemede kritik bir faktördür. İtfaiye motosikletlerinin hem yangın hem de tıbbi vakalara müdahale etmeye başlaması ilk olarak 2012 yılında gerçekleşmiştir.



Kaynak:(<https://www.flickr.com/photos/myfavoritepictures/9732206044>)

Acil Tıp Ekibi-İtfaiye Motosiklet Komitesi ekip lideri ve son 10 yıldır itfaiye motosikletçisi olarak görev yapan Başçavuş Syed Hafız Bin Syed Shamshudin, “2012 yılında artan kalp durması vakaları endişe vericiydi, bu nedenle itfaiye motosikletçileri bu tür acil durumlara müdahale etmekle görevlendirildi” dedi. “Olay yerine vardığımızda, ambulans gelene kadar hastaya müdahale etmeden önce hızlı bir durum değerlendirmesi yapıyoruz

([www.scdf.gov.sg/home/about-scdf/media-room/our-stories/storyarticledetail/lifesavers-on-bikes](http://www.scdf.gov.sg/home/about-scdf/media-room/our-stories/storyarticledetail/lifesavers-on-bikes)).

### ***Ülkemizdeki Uygulamalar ve Gönüllü Yapılar***

Ülkemizde motosikletli itfaiye uygulamaları henüz sınırlı olmakla birlikte artan trafik yoğunluğu ve özellikle yeni nesil genç itfaiyecilerin teşkilatlara başlamaları ile istek ve arzu konusunda aşama kaydedilmektedir. İzmir Büyükşehir Belediyesi itfaiye daire başkanlığına kayıtlı iki adet özel tasarım itfaiye motosikleti envanterde kayıtlı bulunmaktadır.



FIRE EXPRESS BMW MOTOSİKLET

Kaynak: (<https://itfaiye.izmir.bel.tr/tr/AracDetay/2085/39?AspxAutoDetectCookieSupport=1>)

İtfaiye teşkilatlarının operasyonel protokolleri, istasyon bazlı lokal sorumluluk alanlarını aşan esnek bir müdahale ağına dayanmaktadır. Vakanın niteliği ve lojistik değişkenler uyarınca, 112 Acil Çağrı Merkezi koordinasyonunda en uygun birimin sevk edilmesiyle optimum kaynak yönetimi hedeflenmektedir.

Operasyonel verimlilik analizlerinde ekiplerin hazırlık süreleri; gündüz 30 saniye, gece ise 45 saniye olarak belirlenmiş olup, personelin intikal sürecinde müdahaleye hazır hale gelmesiyle zaman yönetimi maksimize edilmektedir. Antalya kenti özelinde yapılan incelemeler, 10 dakikalık standart **erişim süresinin** (response time) stratejik eğitimlerle 7 dakikaya indirilebildiğini göstermektedir. Bu performans süresini daha da iyileştirmek adına; büyük organizasyonlarda uygulanan **noktasal konuşlandırma** (hotspot positioning) ve yoğun trafikli bölgelerde yüksek mobilite sağlayan **motorize müdahale birimleri** gibi proaktif yöntemler kullanılmaktadır. Ancak müdahale sürelerini olumsuz etkileyen; hatalı ihbarlar, kentsel altyapı çalışmaları, adres belirsizliği ve kontrolsüz otoparklanma gibi **dışsal faktörler**, kentsel itfaiye yönetiminde temel lojistik engelleri oluşturmaya devam etmektedir. (Çoşlu ve Sönmez, 2016)

Örneğin, Şanlıurfa merkez ilçelerinde yapılan bir erişilebilirlik analizinde, mevcut 5 itfaiye istasyonunun yangınlara müdahalede yetersiz kaldığı ve

bazı bölgelere ulaşım süresinin 47 dakikaya kadar çıktığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada, itfaiye araçlarının erişim süresinin, şehirdeki istasyon konumu, yol ağı ve trafik yoğunluğu gibi faktörlerden doğrudan etkilendiği vurgulanmıştır.

Ayrıca, saniyelerin dahi önemli olduğu yangın müdahalesinde, mevcut istasyon sayısının yetersizliği nedeniyle olaylara hızlı müdahale edilemediği belirtilmiştir (Vural, 2024). Bu bulgu, büyükşehirlerde trafik yoğunluğunun acil müdahale sürelerini uzattığını ve alternatif müdahale yöntemlerine ihtiyaç duyulduğunu açıkça göstermektedir.

Başkanı Remzi Albayrak ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Pandemi sürecinde uygulanan sağlık tedbirleri çerçevesinde yapılan bu görüşmede, itfaiye teşkilatı ile motosiklet sürücüleri arasında geliştirilebilecek olası iş birliği alanları ele alınmıştır.

Konuya ilişkin açıklamalarda bulunan Türkiye Motosiklet Platformu Başkanı Zafer Özsoy, planlanan iş birliği doğrultusunda itfaiye ekiplerinin bulunmadığı ya da müdahalesinin gecikebileceği bölgelerde yaşayan motosiklet kullanıcılarına temel düzeyde yangınla mücadele eğitimi verilmesinin hedeflendiğini belirtmiştir. Özsoy, söz konusu eğitimlerin ardından, özellikle acil müdahalenin gecikme ihtimali bulunan yerleşim alanlarında meydana gelebilecek yangınlara, çevrede mevcut olan imkânlar kullanılarak motosiklet sürücülerinin ilk müdahaleyi gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir (www.alanyatimehaber.com/)

Bu kapsamda Zafer Özsoy, öncelikli olarak İstanbul'da faaliyet gösteren motosiklet kullanıcılarının kendileriyle iletişime geçmesini talep etmiş ve Türkiye Motosiklet Platformu'nun toplumsal fayda sağlayan projeler üretmeyi temel bir sorumluluk olarak benimsediğini vurgulamıştır. Özsoy, motosikletlerin trafikte yüksek manevra kabiliyetine sahip olması ve yoğunluktan görece daha az etkilenmesi nedeniyle, bu avantajın insan yaşamının korunmasına yönelik uygulamalarda değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiş; bu doğrultuda edinilen saha deneyimlerinin ilgili kurum ve yetkililerle paylaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca motosikletlerin sağladığı esnekliğin yalnızca kurye hizmetleriyle sınırlı kalmaması, hayat kurtarıcı birçok alanda etkin biçimde kullanılması gerektiğine dikkat çekmiştir (www.alanyatimehaber.com/).

Son dönemde meydana gelen depremler, olası bir afet durumunda İstanbul'daki ulaşım sisteminin ciddi biçimde aksayabileceğini ortaya koyarken, arama-kurtarma ve sağlık ekiplerinin olay yerine ulaşmasını sağlayan gönüllü motosiklet sürücülerinin kritik rolünü de gözler önüne sermiştir. Trafik engellerine takılmadan sel, trafik kazası, yangın, göçük ve çeşitli doğal afetlere müdahale edebilen motosikletli gönüllü kurtarma

ekipleri, Ümraniye’de yaşanan metro göçüğünden hava araçları kazalarına kadar uzanan birçok olayda toplam 55 kişinin hayatta kalmasına katkı sağlamıştır. Tamamı ilk yardım eğitimi almış 36 gönüllü motosiklet kullanıcısı arasında 5 afet farkındalığı eğitmeni, 3 yangın güvenliği uzmanı, 2 ilk yardım eğitmeni, 1 iş sağlığı ve güvenliği uzmanı ile 2 yüksekte çalışma konusunda uzman personel yer almaktadır ([www.motosiklethabercileri.com/](http://www.motosiklethabercileri.com/)).

İstanbul genelinde motosikletleriyle günlük yaşamın içinde aktif olarak hareket eden ve bu hareketliliğin toplumsal faydaya nasıl dönüştürülebileceği üzerine düşünen gönüllüler tarafından yaklaşık iki yıl önce kurulan Motosikletli Arama Kurtarma ve Destek Derneği (MAKUD), kentin yoğun trafik yapısından etkilenmeden acil olaylara müdahale edebilen bir yapı olarak faaliyet göstermektedir. Sağlık Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tanınarak akredite edilen motosikletli kurtarma gönüllüleri, kara trafiğinde sıkışan ambulans ve diğer müdahale araçlarına kıyasla olay yerine çok daha kısa sürede ulaşabilmektedir. Motosiklet sürüş becerilerini ilk yardım, iş sağlığı ve güvenliği, afetlere müdahale ve enkazda arama gibi eğitimlerle destekleyen dernek, hâlihazırda 36 gönüllüden oluşmaktadır.

MAKUD bünyesinde görev yapan motosikletlerin tamamında, acil durumlara yönelik kapsamlı müdahale ekipmanları bulunmaktadır. Bu ekipmanlar arasında ilk yardım çantaları, serum ve doğum setleri, kırık sabitleyiciler ile endüstriyel tip yangın söndürme tüpleri yer almaktadır. Gönüllüler, zorlu ve riskli görevler karşısında geri durmamakta; yaptıkları müdahalelerin karşılığını yalnızca insan hayatına dokunmanın verdiği manevi tatmin olarak görmektedir. Bugüne kadar gerçekleştirilen müdahaleler sonucunda toplam 55 kişinin hayatta kalmasına katkı sağlanmıştır.

İlk dönemlerde ağırlıklı olarak trafik kazalarına müdahale eden motosikletli gönüllüler, ambulans ekipleri olay yerine ulaşana kadar kazazedelere temel ilk yardım uygulamıştır. Nisan 2018’de Taksim İlk Yardım Hastanesi’nde meydana gelen yangın ile Kasım 2018’de Dudullu’daki metro inşaatı göçüğüne ilk ulaşan ekipler arasında yer alan MAKUD üyeleri, Sarıgazi’de dört askerin şehit olduğu helikopter kazasında ve Çekmeköy’deki askeri helikopter kırımında da en erken müdahale eden gruplar arasında bulunmuştur. Ayrıca 7 Şubat’ta Kartal’da çöken binaya ilk ulaşan ekiplerden biri olan MAKUD gönüllüleri, çok sayıda kişiyi enkaz altından çıkarmış; talep üzerine bir hayvan kurtarma operasyonu için Çankırı’ya intikal etmiştir. Mart ayında Belgrad Ormanı’nda kaybolan üniversite öğrencisinin aranması, Nisan ayında Kağıthane’deki bina çökmesi ve Temmuz ayında Düzce’de yaşanan sel felaketine yönelik müdahalelerde de aktif rol üstlenmişlerdir. Bunun yanı sıra Tuzla’da uzun süre devam eden fabrika

yangınına ilk ulaşan ekipler arasında yer almış; çok sayıda trafik kazası ve boğulma vakasında ambulans ya da itfaiye gelmeden önce olay yerine ulaşarak ilk yardım uygulamalarını gerçekleştirmişlerdir.

Güncel durumda MAKUD çatısı altında İstanbul'da aktif görev yapan 36 motosikletli arama kurtarma gönüllüsünün bulunduğu, ayrıca müdahaleye hazır bekleyen yaklaşık 100 gönüllünün daha olduğu belirtilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, AFAD, İstanbul İtfaiyesi ve çeşitli arama kurtarma birimleriyle koordineli çalışmalar yürüten dernek, kendilerine tahsis edilmiş özel kimlikler ve telsiz iletişim sistemleri aracılığıyla hızlı organizasyon sağlamaktadır. Gerektiğinde motosikletlerin arka koltuklarında sağlık, sivil savunma, emniyet ya da itfaiye alanında uzman personel taşıyabildiklerini ifade eden MAKUD Başkanı Erkan Çekiç, acil durum ilaçlarının da sürekli olarak ekipman çantalarında bulundurulduğunu vurgulamıştır.

Çekiç, hayat kurtarmanın ve kazazedelerin ya da yakınlarının yaşadığı minnet duygusuna tanıklık etmenin tarif edilemez bir motivasyon kaynağı olduğunu belirtmiş; bu çalışmaların herhangi bir kahramanlık beklentisiyle değil, tamamen insani sorumluluk bilinciyle gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.

Öğrenilen her yeni bilginin ve kazanılan her becerinin gönüllüleri daha bilinçli ve olgun bireyler hâline getirdiğini belirten Çekiç, motosikletlerin yalnızca ulaşım amacıyla değil, aynı zamanda hayat kurtarmaya yönelik etkili bir araç olarak da kullanılabileceğinin sahada kanıtlandığını dile getirmiştir ([www.motosiklethabercileri.com/](http://www.motosiklethabercileri.com/)).

İstanbul gibi büyük şehirlerde itfaiye istasyonlarının yer seçimi üzerine yapılan çalışmalarda, nüfus yoğunluğu ve trafik faktörlerinin, acil müdahale hizmetlerinin etkinliği üzerinde belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Özellikle risk faktörüne dayalı çoklu kapsama modelleriyle yapılan analizlerde, bazı bölgelerin birden fazla istasyon tarafından belirli süreler içinde kapsanması gerektiği, aksi takdirde müdahale süresinin uzayacağı belirtilmiştir (Çatay, 2011). Bu tür analizler, trafik yoğunluğunun ve şehir içi ulaşımın acil müdahale süreçlerinde dikkate alınması gereken temel parametreler olduğunu göstermektedir.

İtfaiye Teşkilatı'nın kuruluşunun 305. yıl dönümü Trabzon Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı tarafından coşkuyla kutlandı. İtfaiye Dairesi Başkanı Mehmet Olcay Bal, küçük çaplı vakalara hızlı müdahale için motorlu itfaiye timi kurduklarını açıkladı (<https://www.kuzeyekspres.com.tr/haber/26399553/trabzonda-motosikletli-itfaiye-timi-kuruldu>).

İtfaiye Dairesi Başkanı Mehmet Olcay Bal, itfaiyecilerin yangın, doğal afetler ve kazalar başta olmak üzere çok çeşitli vakalara müdahale ettiklerini belirterek, "Araç ve ekipmanlarımızı sürekli yeniliyor, personelimizin eğitimine büyük önem veriyoruz. Her bireyin başta yangın olmak üzere önlemler konusunda bilinçli olması gerekiyor. Toplumsal farkındalık yaratmak için de çeşitli etkinlikler yapıyoruz. Şimdi motorlu itfaiye timi kurduk. Bu tim sayesinde, araçla girilemeyecek dar sokaklar başta olmak üzere küçük çaplı vakalara hızlı şekilde müdahale edeceğiz. Örneğin bir çöp konteynırı yangınına büyük araç ve ekip değil motorlu tim gidecek. Böylece kamu kaynaklarını da verimli kullanmış olacağız. Teşkilatımızın kuruluş yıl dönümünü ve kahraman itfaiyecilerimizin haftasını kutluyorum" diye

konuştu(<https://www.kuzeyekspres.com.tr/haber/26399553/trabzonda-motosikletli- itfaiye-timi-kuruldu>).



Kaynak:(<https://www.trabzon.bel.tr/Web/Icerik/trabzon-da-motorlu-itfaiye-timi-kuruldu>)

Türkiye’de de büyükşehirlerde trafik yoğunluğunun acil müdahale süreçlerini olumsuz etkilediği, çeşitli çalışmalarda ortaya konmuştur. Özellikle yangın olaylarında, itfaiye ekiplerinin olay yerine ulaşım süresi yangının büyüme hızı ve yayılımı açısından kritik öneme sahiptir. Trabzon Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Dairesi Başkanlığı'nın 2010-2020 yılları

arasındaki yangın müdahale verileri incelendiğinde, olaylara müdahale eden personel ve araç sayısındaki artışa rağmen, şehir içi trafik yoğunluğunun müdahale sürelerini olumsuz etkileyebildiği görülmektedir. Çalışmada, yangın türleri ve müdahale edilen olay sayıları analiz edilmiş, özellikle bina yangınlarının ve motorlu araç yangınlarının şehir merkezlerinde yoğunlaştığı belirtilmiştir. Bu tür olaylarda, hızlı müdahalenin can ve mal kaybını azaltmada belirleyici olduğu vurgulanmıştır (Pala & Gencer, 2021). Ancak, geleneksel itfaiye araçlarının trafik sıkışıklığında hareket kabiliyetinin sınırlı olması, müdahale süresini uzatabilmektedir.

Yangın söndürme cihazları, acil durumlarda hızlı müdahale için vazgeçilmezdir. Koruyucu giysiler ve ekipmanlar, personelin güvenliğini sağlar, yüksek sıcaklık ve tehlikeli ortamlarda koruma sunar. İletişim araçları ise ekiplerin koordineli çalışmasını mümkün kılarak, müdahalenin etkin ve hızlı gerçekleşmesine olanak tanır. Bu temel ekipmanlar, başarı ve güvenlik açısından kritik öneme sahiptir.

Ekiplerin yapısı, başarı için kritik öneme sahiptir. Ekip büyüklükleri, işin doğasına ve hedeflere göre değişiklik gösterir.

Doğru büyüklük, verimliliği artırırken iletişimi kolaylaştırır. Görev dağılımı, her bireyin yeteneklerine ve sorumluluklarına göre belirlenir, bu da iş akışını optimize eder. Komuta zinciri ise hiyerarşik yapıyı tanımlar ve karar alma süreçlerinin etkin yönetilmesini sağlar. Bu üç temel unsur, ekip performansını artırmak ve hedeflere ulaşmak için bir arada uyum içinde çalışmalıdır.

İtfaiye ekiplerinin öncelikli müdahale alanları, genellikle yangın, kurtarma ve acil durum yönetimini kapsar. Motosikletli ekipler ise hızlı müdahale gerektiren durumlarda görev yapar; özellikle dar ve trafiğin yoğun olduğu bölgelerde etkin rol oynarlar. Görev sınırları, ekiplerin uzmanlık alanları ve ekipmanları doğrultusunda belirlenir. Sınırlandırmalar, operasyonların daha düzenli ve güvenli yürütülmesini sağlarken, her ekibin avantajlarını ortaya çıkarır. Bu yapı, acil müdahalede koordinasyon ve etkinliği artırır.

Motosikletli itfaiye, yangın, trafik kazası ve acil durumlara hızlı ulaşım ve müdahale imkanı sağlar. Trafik yoğunluğu yüksek bölgelerde araçların sıkışması sorununu minimize ederek, zaman kaybını önler. Trafik kazalarına müdahalede yeni nesil kurtarma ekipmanlarının ağırlık ve özellikleri ile sıkışan insan hayatı kurtarmada büyük kolaylık ve hız sağlar. Ayrıca dar ve zor ulaşılabilir alanlara girme kabiliyeti sayesinde, geleneksel itfaiye araçlarının erişemediği noktalarda etkin görev yapabilir. Bu avantajlar, toplumsal güvenlik ve hızlı müdahale açısından motosikletli itfaiyenin önemini artırmaktadır.

Eğitim s¼reçleri, mesleki başarının temel taşlarından biridir. S¼r¼c¼ ve itfaiyeci eğitimleri, g¼revlerini etkin ve g¼venli bir Şekilde yerine getirmeleri için kritik ¼neme sahiptir. Ayrıca, g¼venlik eğitimleri, olası risklere karşı bilinçli ve hazırlıklı olmayı sağlar. S¼rekli mesleki gelişim ise kişisel yetkinliklerin artırılması ve g¼ncel bilgilerle donanmayı m¼mk¼n kılar. Bu eğitimler sayesinde, hem bireysel performans artar hem de ekip çalıŐmasının kalitesi y¼kselir.

### ***Genç İtfaiyeciler Arasında Motosiklet Kullanımı ve Operasyonel Hazırlık***

Son yıllarda motosiklet kullanımı, ¼zellikle genç yaş grupları arasında belirgin bir artış g¼stermektedir. Bu eğilim, yalnızca bireysel ulaşım tercihi olarak değil; aynı zamanda risk algısı, refleks geliştirme ve dikkat y¼netimi gibi bilişsel becerilerle de ilişkilendirilmektedir. İtfaiye teşkilatları b¼nyesinde g¼rev yapan genç personelin ¼nemli bir kısmının aktif motosiklet kullanıcısı olduğu, saha g¼zlemleri ve g¼n¼ll¼ m¼dahale grupları ¼zerinden açıkça g¼r¼lmektedir.

Motosiklet kullanımı, s¼r¼c¼y¼ çevresel risklere karşı s¼rekli tetikte olmaya zorlayan bir ulaşım biçimidir. ¼zellikle koruyucu ekipman (kask) kullanımı, bireyin algısal farkındalığını artırmakta ve tehlike ¼nceden sezme yeteneğini geliŐtirmektedir. Literat¼rde, motosiklet kullanıcılarının dikkat d¼zeylerinin otomobil s¼r¼c¼lerine kıyasla daha y¼ksek olduğu ve çevresel tehditlere daha hızlı tepki verdikleri ifade edilmektedir. Bu durum, motosikletli itfaiyecilerin olay yerine ilk ulaşan birimler olarak g¼rev yapmasında ¼nemli bir avantaj sağlamaktadır.İtfaiye mesleğinin doğası gereği; hızlı karar verme, risk analizi yapabilme ve stres altında soğukkanlılıkla hareket edebilme becerileri kritik ¼neme sahiptir.

S¼rekli kask kullanımıyla birlikte gelişen zihinsel hazır olma h¼li (situational awareness), motosikletli itfaiyecilerin yalnızca fiziksel değil, bilişsel olarak da m¼dahaleye hazır olmasını sağlamaktadır. Bu y¼n¼yle motosiklet kullanımı, genç itfaiyeciler için yalnızca bir ulaşım aracı değil; aynı zamanda operasyonel bir ¼n eğitim s¼reci niteliği taşımaktadır.

Motosiklet kaskı kullanımı, bir itfaiyecinin en temel ekipmanları olan itfaiye kaskı ve Temiz Hava Solunum Cihazı (THSC/SCBA) maskesi ile kurduğu fiziksel ve zihinsel ilişkiyi ¼ temel boyutta optimize eder:

### ***Fizyolojik Uyum ve "Kısıtlı G¼r¼Ő" Toleransı***

İtfaiye kaskı ve ¼zellikle solunum maskesi takmak, personelde evre g¼r¼Ő¼n¼n daralmasına ve y¼z b¼lgesinde bir baskı hissine neden olur.

**Adaptasyon Avantajı:** Sürekli motosiklet kaskı takan bir genç, "vizör arkasından dünyayı görme" duyusuna doğuştan (alışkanlık gereği) sahiptir. Kaskın yarattığı periferik görüş kısıtlılığına karşı beyin zaten antrenmanlıdır.

**Operasyonel Fayda:** Müdahale sırasında dumanın ve ekipmanın yarattığı klostrofobik his, motosiklet kullanıcılarında çok daha düşük seviyededir. Bu da kriz anında panik riskini azaltır.

### ***Termal Konfor ve Boyun Kas Yapısı***

İtfaiye kaskları ve üzerine eklenen fener, kamera veya telsiz sistemleri boyun bölgesine ciddi bir yük bindirir.

**Kas Hafızası:** Kask takma alışkanlığı olan bir kullanıcıda, kaskın ağırlığını dengeleyen boyun ve omuz kasları (sternokleidomastoid ve trapezius) daha gelişmiştir.

**Dayanıklılık:** Motosiklet kaskıyla uzun süre yüksek hızda (rüzgar direncine karşı) seyahat eden bir personel, itfaiye kaskının ağırlığını taşıma konusunda diğer personele göre daha yüksek bir dayanıklılık sergiler.

### ***THSC Maskesi ve Solunum Disiplini***

Temiz hava solunum cihazı (thsc) kullanımındaki en büyük engel, maske içindeki hava akışının yarattığı psikolojik etkidir.

**Bilişsel Eşleşme:** Kapalı bir kaskın içinde nefes alma, vizörün buğulanmasını önleme ve kask içi sirkülasyonu yönetme becerisi, thsc maskesi kullanımına doğrudan transfer edilebilir bir yetenektir.

**Fayda:** Motosiklet kaskı kullanan genç itfaiyeci, yüzündeki maskeyi bir "engel" olarak değil, bir "koruyucu kabuk" olarak algılama eğilimindedir. Bu, maske takma süresini kısaltır ve maske içerisindeki hava tüketim hızını (solunum disiplini sayesinde) stabilize eder.

Özellikle itfaiye teşkilatlarına alımlarda motosiklet kullanım geçmişine ve tecrübesine bakılarak alınması muhtemel genç itfaiyeci aday, diğer adaylardan kask ve temiz hava solunum cihazının entegrasyonu hususunda da bir adım önde olma ihtimali vardır. Aynı zamanda

motosiklet kullanan itfaiyeci adayı hız, ani karar verme, denge, adrenalin yönetimi, zorlu koşullarda sürüş eğitimi, alternatif çözümler gibi spesifik durumlarda diğer adaylardan önde olma potansiyeline sahip görünmektedir.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de motosiklet kullanımı ve satış rakamları incelendiğinde, son yıllarda belirgin bir artış eğilimi dikkat çekmektedir. Büyükşehirlerde yaşanan trafik yoğunluğu, park sorunu ve yakıt maliyetleri, motosikleti özellikle genç nüfus için cazip bir ulaşım alternatifi hâline getirmiştir. Bu durum, itfaiye teşkilatları açısından değerlendirildiğinde önemli bir potansiyel barındırmaktadır.

Artan motosiklet sayısı, beraberinde **motosiklet kullanım kültürünü, koruyucu ekipman bilincini ve ileri sürüş tekniklerine olan ilgiyi** de artırmaktadır. Bu kültürel dönüşüm, motosikletli itfaiye ekiplerinin kurulması ve yaygınlaştırılması için uygun bir insan kaynağı zemini oluşturmaktadır. Nitekim MAKUD gibi gönüllü oluşumlar ve İzmir, Trabzon gibi Büyükşehir Belediyeleri örneğinde görüldüğü üzere, motosikletli müdahale ekipleri kısa sürede operasyonel başarılar elde edebilmektedir.

Türkiye’de satılan motosiklet sayısındaki artış ile büyükşehirlerde yaşanan acil müdahale gecikmeleri birlikte değerlendirildiğinde, bu iki olgunun birbirinden bağımsız olmadığı görülmektedir. Trafik yoğunluğunun müdahale sürelerini uzattığı bir ortamda, yüksek hareket kabiliyetine sahip motosikletli itfaiye ekiplerinin kullanımı, mevcut ulaşım gerçekleriyle uyumlu bir çözüm sunmaktadır.

Motosikletli itfaiye birimlerinin kurulması, genç itfaiyecilerin kuruma aidiyetini ve motivasyonunu artıran bir unsur olarak da değerlendirilebilir. Fiziksel yeterlilik, refleks hızı ve teknik donanım gerektiren bu görevler, genç personelin uzmanlaşmasını teşvik etmekte ve mesleki tatmini yükseltmektedir.

Ayrıca motosikletli itfaiyecilik, klasik itfaiye algısının ötesine geçerek, **dinamik, çevik ve teknolojiye uyumlu** bir kurumsal imaj oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu durum, itfaiye teşkilatlarının genç nesiller nezdinde daha cazip bir meslek alanı olarak algılanmasına da olumlu yönde etki edebilme potansiyeli çok yüksektir. Bunun yanında:

Motosikletin en büyük avantajı, kentsel alanlardaki **yüksek mobilite** kabiliyetidir.

**Zaman Tasarrufu:** Trafik sıkışıklığından en az etkilenen araç olması sayesinde, varış sürelerini otomobillere oranla %30 ile %50 arasında kısaltabilir.

**Erişim Kolaylığı:** Dar sokaklar, bariyerli alanlar veya geleneksel araçların giremediği (örneğin kaza sonrası kilitlenen otoyollar) bölgelere hızla ulaşım sağlar.

**Park Avantajı:** Minimal alan kaplaması sayesinde park yeri bulma sorununu ortadan kaldırır ve kentsel alan yönetimini kolaylaştırır.

Motosiklet sürmek, otomobil kullanmaktan farklı olarak aktif bir zihinsel katılım gerektirir.

**Psikolojik Sağlık:** Birçok kullanıcı için motosiklet sürmek bir "terapi" niteliğindedir. Odaklanma gerektirdiği için dış dünyadaki stres kaynaklarından uzaklaşmayı ve zihinsel bir deşarj sağlar.

**Durumsal Farkındalık:** Sürücüyü sürekli tetikte olmaya zorladığı için odaklanma kapasitesini ve çevresel tehditleri algılama (risk analizi) yeteneğini geliştirir.

**Refleks Gelişimi:** Dinamik sürüş yapısı, el-göz koordinasyonunu ve refleks hızını artırır. Maliyet analizi yapıldığında motosiklet, sürdürülebilir bir ekonomik model sunar.

**Yakıt Ekonomisi:** Ortalama bir motosiklet, bir otomobile göre **10 ila 15 kat daha az yakıt** tüketir.

**Düşük İşletme Maliyeti:** İlk satın alma fiyatı, bakım giderleri, sigorta ve vergi maliyetleri diğer motorlu taşıtlara kıyasla çok daha düşüktür.

**Çevresel Etki:** Daha az yakıt tüketimi, daha düşük karbon salınımı (emisyon) anlamına gelir. Ayrıca trafik akışına katkı sağladığı için trafikte bekleyen diğer araçların da karbon salınımını dolaylı yoldan azaltır.

Makalemizde de vurguladığımız gibi, kriz anlarında motosiklet hayati bir araçtır.

**Altın Saat Müdahalesi:** Tıbbi vakalarda (kalp krizi, travma) profesyonel ekiplerin 4-7 dakikalık kritik sürede olay yerine varmasını sağlar.

**Keşif ve Koordinasyon:** Yangın veya afet bölgelerinde, ana ekipler gelmeden önce durumu analiz edip doğru kaynakların yönlendirilmesini

sağlayarak karmaşayı önler.

Trafik yoğunluğunun acil müdahale süreçlerine etkisi, sadece müdahale süresinin uzamasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda, trafik sıkışıklığı nedeniyle acil durum araçlarının güzergâhlarında karşılaştıkları hız bariyerleri, trafik ışıkları, park etmiş araçlar, demiryolu geçitleri ve kavşaklar gibi engeller, müdahale süresini daha da artırmaktadır. Bu engellerin etkisini ortaya koymak için geliştirilen Segment Etki Değeri (SED) gibi formüllerle, acil müdahale araçlarının en hızlı güzergâh üzerinden yönlendirilmesi amaçlanmıştır (Sarı, 2017). Ancak, mevcut yol ağı ve trafik yoğunluğu dikkate alındığında, geleneksel araçlarla bu engellerin aşılması her zaman mümkün olmamaktadır.

Ayrıca, trafik kazalarının ve yangınların yoğun olarak yaşandığı saatlerde (örneğin akşam saatleri ve hafta sonları), trafik yoğunluğunun zirveye ulaşması, acil müdahale ekiplerinin olay yerine ulaşmasını daha da zorlaştırmaktadır. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Acil Servisi'ne yapılan başvuruların zamanlarına ilişkin bir çalışmada, trafik kazası olgularının en çok akşam saatlerinde ve hafta sonlarında yoğunlaştığı, bu nedenle acil servis ve travma merkezlerinin özellikle bu saatlerde daha hazırlıklı olmaları gerektiği vurgulanmıştır (Akküçük et al., 2009). Bu bulgu, trafik yoğunluğunun sadece gündüz saatlerinde değil, günün farklı zaman dilimlerinde de acil müdahale süreçlerini etkilediğini göstermektedir.

Bu noktada, motosikletli itfaiye ekiplerinin kurulması, büyükşehirlerde acil müdahale süreçlerinin hızlandırılması açısından önemli bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Motosikletli ekipler, dar sokaklarda ve yoğun trafikte daha hızlı hareket edebilmekte, olay yerine ilk ulaşan ekip olarak yangının büyümesini önleyici ilk müdahaleyi gerçekleştirebilmektedir. Bu ekiplerin operasyonel avantajları arasında, hızlı ulaşım, esneklik ve olay yerine ilk ulaşan ekip olarak bilgi toplama ve değerlendirme yeteneği bulunmaktadır. Ayrıca, motosikletli ekiplerin olay yerine ulaştıktan sonra, ana itfaiye araçları gelene kadar yangının yayılmasını önleyici önlemler alabilmesi, yangının kontrol altına alınmasında kritik bir rol oynamaktadır (, 0). Bu yaklaşım, özellikle büyükşehirlerdeki dar sokaklar, apartmanlar ve yoğun trafik bölgelerinde etkili bir çözüm sunmaktadır.

Motosikletli itfaiye ekiplerinin kurulmasının önemi, yalnızca hızlı müdahale ile sınırlı değildir. Bu ekipler, olay yerine ulaştıklarında, olayın boyutunu ve ihtiyaç duyulan kaynakları hızlıca değerlendirebilir ve ana ekiplerin yönlendirilmesinde kritik rol oynayabilirler. Ayrıca, motosikletli ekiplerin şehir genelinde stratejik noktalarda konuşlandırılması, müdahale süresini daha da kısaltabilir. Bu yaklaşım, özellikle büyükşehirlerdeki trafik yoğunluğunun en yüksek olduğu saatlerde ve bölgelerde, acil müdahale kapasitesinin artırılmasına katkı sağlayacaktır (, 0).

Sonuç olarak, büyükşehirlerde artan trafik yoğunluğuna karşı olaylara müdahaleyi hızlandırmak için motosikletli itfaiye ekiplerinin kurulması, hem operasyonel etkinlik hem de toplumsal güvenlik açısından kritik bir öneme sahiptir. Literatürdeki bulgular, motosikletli ekiplerin acil durumlarda hızlı ve etkili müdahale kapasitesine sahip olduğunu, bu sayede can ve mal kayıplarının azaltılabileceğini göstermektedir. Türkiye’de ve dünyada artan trafik yoğunluğuna karşı, itfaiye teşkilatlarının motosikletli ekiplerle güçlendirilmesi, şehirlerin afet ve acil durumlara karşı daha dirençli hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Bu nedenle, büyükşehirlerde motosikletli itfaiye ekiplerinin kurulması ve yaygınlaştırılması, modern şehir yönetiminin ve afet yönetimi stratejilerinin vazgeçilmez bir parçası olmalıdır.

### **Öneriler:**

Başta İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde pilot motorize birimlerin sayısı artırılmalıdır.

Gönüllü motosikletli grupların (MAKUD vb.) tecrübelerinden yararlanılarak, "Gönüllü İtfaiyecilik" yönetmeliği kapsamında kurumsal entegrasyon modelleri geliştirilmelidir.

Motosikletli ekipler için ileri sürüş teknikleri ve mobil yangın söndürme teknolojileri üzerine sürekli eğitim programları müfredata eklenmelidir.

Ayrıca motorsiklet kullanımı Motosiklet kaskı takma alışkanlığı sağladığı için , genç personelin operasyonel hazırlık seviyesini artıran doğal bir simülasyondur. Bu personel, kişisel koruyucu donanımı vücudunun bir uzantısı gibi kabul ettiği için müdahale sahasında ekipmana değil, doğrudan vaka yönetimine odaklanabilmektedir.

Türkiye’nin demografik yapısı, trafik indeksi ve kentsel yerleşimi göz önüne alındığında, itfaiye teşkilatlarında Motorize Müdahale Birimlerinin kurulması, can kaybını minimize etmek için akademik ve pratik açıdan kaçınılmaz bir gerekliliktir.

### **KAYNAKÇA**

- Alexander, D. (2013). Principles of Emergency Planning and Management. Oxford University Press.
- Ağar, E., Kırtaş, H. A., & Korkmaz, K. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Finansal Performans Analizi: İtfaiye Malzemeleri Ve Çok Maksudlu Yangın Müdahale-Kurtarma Araçları İhracatı Yapan Bir Firma Uygulaması. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 748-769.
- Akyazı, H., & Göroğlu, M. (2025). Türkiye’de Bazı Büyükşehir İtfaiye Hizmetlerinin 2015– 2024 Dönemindeki Gelişimi: Çoklu Afet Yönetimi

- Perspektifinden Bir Değerlendirme. Afet ve Risk Dergisi, 8(3), 925-944.
- Baltacı, R., & İşeri, A. (2024). Türk İtfaiyecilerde Bir Mesleki Psikolojik Hastalık Olarak Travma Sonrası Stres. *Ergonomi*, 7(2), 186-196.
- Barutcu, S., & Anayurt, D. (2025). Yangın müdahale sürecinde adli delil güvenliği ve itfaiye müdahale personelinin farkındalığı. *Sosyal Bilimler*, 53-60
- Buldu, B., Aykul, H., Aygahoğlu, A., Danış, A., Danış, S. G., & Telli, A. (2024). Kapalı Alan Yangınlarıyla Mücadelede Yeni Stratejiler ve Yangın Eğitimlerinde Simülasyon Sistemlerinin Önemi: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Yangınla Mücadele Eğitim ve Araştırma Simülasyonu Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 5(2), 361-383.
- Buldu, B., & Tengilimoğlu, E. S. (2024). Türkiye'nin Kriz Yönetimi Odaklı Afet Yönetimi Stratejisinde Yaşanan Sorunlar Ve Kriz Yönetiminden Risk Yönetimine Geçme Gayreti. *SOCIAL SCIENCES STUDIES JOURNAL (SSSJJournal)*, 9(109), 5852-5858.
- Cihan, A. Ş. (2025). Türkiye'de Acil Durum Eylem Planlarının Uygulanabilirliği ve Sürdürülebilirliği. *Paradigma Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 20-35.
- Hadi Sutrisno, Himawan and Triyono, Rizky Danu Rahmanto (2017) Designing a Firefighter Motorcycle as an Effort to Provide an Early Response to Fire Disaster / Himawan Hadi Sutrisno and Triyono. *Journal of Mechanical Engineering (JMEchE)*, SI 4 (1). pp. 249-261. ISSN 18235514
- Lestari, F., K. Kim, A. Adiwibowo, D. F. Octaviani, M. Fisher, and E. Yamashita. 2023. "Improving Service Coverage and Response Times for Three-Wheeled Mobile Fire Units on Pari Island, Indonesia." *Transportation Research Record* 2677, no. 1: 682–693.
- Çelik, H. T. Ulusal Coğrafi Bilgi Sisteminin Kurulması Ve Yönetilmesi Hakkında Yönetmelik. 6. Uzaktan Algılama-Cbs Sempozyumu (Uzal-Cbs 2016), 5-7 Ekim 2016, Adana
- Tokyo Fire Department. (2022). Annual Report of Fire Service in Tokyo. Tokyo Metropolitan Government.
- Tengilimoğlu, E. S., Anayurt, D., Barutcu, S., & Soyulu, E. Japonya'da Orman Yangınlarına Müdahale Stratejileri İçinde Sivil Halkın Katkısı. yaz, 69.
- Tengilimoğlu, E. S., & Barutcu, S. (2022). Yeni Nesil Genç İtfaiyeciler. *Ssd Journal*, 7(33), 453-460.
- Özmen, B. (2023). Türkiye Deprem Bölgeleri Haritalarının Tarihsel Gelişimi ve Ankara'ya Etkileri. *Afet ve Risk Dergisi*, 6(3), 710-722.
- Iseri, A., & Baltacı, R. (2024). Psychological Impact of Disaster Relief Operations: A Study Following Consecutive Earthquakes in Turkey. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 18, e128.
- Los Angeles Fire Department (LAFD). (2021). Annual Report. City of Los Angeles.
- Pompiers de Paris (BSPP). (2021). Rapport d'Activité. Paris.
- London Fire Brigade. (2020). Operational Response and Fire Investigation Report.
- London. Fire Department of New York (FDNY). (2021). FDNY Annual Report. New York.
- International Association of Fire Chiefs (IAFC). (2019). Urban Fire Response Strategies in High-Density Cities.

<https://www.latimes.com/local/la-xpm-2012-sep-23-la-me-lafd-motorcycles-20120924-story.html>  
<https://www.fireengineering.com/firefighting/can-motorcycle-paramedics-be-used-effectively-in-western-ems/>  
<https://itfaiye.izmir.bel.tr/tr/AracDetay/2085/39>  
<https://www.larevueautomobile.com/actualites/Les-pompiers-de-paris-vont-rouler-en-yamaha-xj6-diversion-6761.html>  
<https://makudder.org/haberler/iki-tekerle-itfaiye-ve-ambulanstan-once-olay-yerindeler> <https://www.bursahakimiyet.com.tr/gundem/motosikletli-itfaiyeciler-geliyor-488859>  
<https://www.alanyatimehaber.com/motosikletli-itfaiyeciler-geliyor-gonullulere-cagri-yapildi/39303/>  
<https://www.scdf.gov.sg/home/about-scdf/media-room/our-stories/storyarticledetail/lifesavers-on-bikes>  
<https://www.motosiklethabercileri.com/etkinlikler/iki-tekerle-itfaiye-ve-ambulanstan-once-olay-yerindeler/>  
<https://www.kuzeyekspres.com.tr/haber/26399553/trabzonda-motosikletli-itfaiye-timi-kuruldu>  
<https://www.bursahakimiyet.com.tr/gundem/motosikletli-itfaiyeciler-geliyor-488859>  
<https://www.flickr.com/photos/myfavoritepictures/9732206044>



# **Çalışan Sosliliği: Sistematik Bir Derleme Çalışması**

**Ebru GÖNÜLAL<sup>1</sup>**

1- Öğr. Gör.; Gedik Üniversitesi Gedik Meslek Yüksek Okulu. [ebru.kurt@gedik.edu.tr](mailto:ebru.kurt@gedik.edu.tr). ORCID No: 0000-0001-8470-8660

## ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de çalışan sesliliği davranışını ele alan ve Ulakbim DergiPark veri tabanında 2020–2026 yılları arasında yayımlanmış makaleleri sistematik derleme yöntemiyle inceleyen nitel bir araştırmadır. Çalışmaya dâhil edilen toplam 35 makale, doküman analizi yöntemi ile incelenmiş, örgütlerde çalışan sesliliğinin öncülleri, sonuçları, yayın yılı, örneklem büyüklüğü ve araştırmanın yürütüldüğü sektörler açısından da betimsel içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Bulgular, çalışan sesliliğinin; örgütsel bağlılık ve çalışmaya tutkunluk, iş tatmini yöneticiye duyulan güven, kişilerarası güven, iş yeri arkadaşlığı, etik iklim, gayri resmi yönetici ziyaretleri, proaktif kişilik yapısı, örgütsel demokrasi, algılanan içsellik statüsü, duygusal zeka, psikolojik sözleşme, yapısal ve psikolojik güçlendirme, kendini yetiştirme, dönüştürücü liderlik, etik liderlik, otantik liderlik, mütevazı liderlik ve hizmetkar liderlik gibi liderlik tarzlarından olumlu, psikolojik taciz, karanlık liderlik algısı, örgütsel dışlanma ve algılanan stres gibi durumlardan olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Çalışan sesliliğinin ise örgütsel bağlılık, işe bağlanma, örgütte kalma, işe tutkunluk, işe angaje olma, örgütsel performans, yenilikçi iş gören davranışları, işe yabancılaşmanın azalması ve iş yerinde mutluluk gibi örgütsel ve bireysel sonuçları doğurduğu görülmüştür.

İncelenen makalelerdeki araştırmaların büyük bir bölümünün, kamu, özel sektör ve karma örneklem üzerinde yoğunlaştığı; özellikle üniversiteler, hastaneler, belediyeler, üretim işletmeleri ve hizmet sektörü çalışanlarının sıklıkla tercih edildiği, bunun yanında gıda, cam, mobilya, makine imalatı, bilişim ve çağrı merkezi gibi daha spesifik sektörlerde de araştırmaların yapıldığı ve örneklem büyüklüklerinin 93 ile 511 çalışan aralığında değiştiği tespit edilmiştir. Bu sistematik derlemenin amacı, Türkiye’deki çalışan sesliliği davranışını, literatürünün genel eğilimlerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirerek, gelecekte yapılacak araştırmalar için yol gösterici nitelikte bulgular sunmaktır.

*Anahtar Kelimeler: Çalışan Sesliliği, Örgütsel Seslilik, İş Gören Sesliliği, Pozitif Ses Çıkarma, Olumlu Seslilik*

---

## GİRİŞ

Pozitif psikoloji alanı ile birbirine sıkı sıkıya bağlı olan çalışan sesliliği davranışı, başkalarının ve örgütün yararını gözetme motivasyonu taşıyan çalışanların, gönüllü bir şekilde yapıcı ve geliştirici fikir ve önerileri sunmasını ifade eden “Sosyal Seslilik”, çalışanın kendini koruma ve güvence altına alma amacıyla seslilik davranışı gösterdiği ve temelinde riskten kaçınma ve statükoyu koruma isteğinin yattığı “Savunmacı Seslilik” ve çalışanın, mevcut durumu sorgulamadan, düşüncelerini ifade ettiğinde bir

şey değişmediğini düşünmesi sebebiyle var olan örgüt iklimine uyum sağlamaya yönelik görüşler sunması olarak ifade edilen “Kabullenici Sesslilik” toplamından oluşmaktadır. Pozitif psikoloji perspektifinden çalışan sessliliği daha çok prososyal sesslilik ve savunmacı sesslilik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Literatürde çalışan sessliliği, örgütsel sesslilik, iş gören sessliliği, pozitif ses çıkarma, olumlu sesslilik gibi kavramlarla da ifade edilmektedir.

21. yüzyıl ile küreselleşme süreci daha görünür ve etkili bir hâl almış, serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasıyla işletmeler arasındaki rekabet küresel ölçekte yoğunlaşmıştır. Artık şirketler yalnızca yerel rakipleriyle değil, dünyanın farklı coğrafyalarındaki firmalarla da aynı pazarda yarışmaktadır. İletişim ve üretim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, işletmelere büyük fırsatlar sunmuş; üretim süreçleri dijitalleşmiş, lojistik ağları güçlenmiş ve ürünlerin dünya çapında pazarlanması oldukça kolaylaşmıştır. Günümüzde bir işletme, gelişmiş teknolojileri kullanarak kaliteli üretim yapabilmekte ve ürünlerini kısa sürede uluslararası pazarlara ulaştırabilmektedir. Ancak teknolojiye erişimin yaygınlaşması, rekabette tek başına yeterli bir avantaj sağlamamaktadır. Çünkü benzer teknolojilere sahip olmak artık birçok işletme için mümkündür. Bu noktada asıl belirleyici olan unsur, insan kaynağının niteliği, yaratıcılığı, yenilikçilik kapasitesi ve problem çözme becerisidir. Stratejik düşünebilen, değişime uyum sağlayabilen ve bilgi üretebilen çalışanlar, işletmelerin sürdürülebilir başarı elde etmesinde kritik rol oynamaktadır. Dolayısıyla günümüz rekabet ortamında fark yaratan temel unsur, teknolojiden ziyade onu etkin ve verimli şekilde kullanabilen beşerî sermayedir. Bütün bu gelişmeler ışığında hem pozitif psikoloji biliminde hem de çalışma psikolojisi, örgütsel davranış ve yönetim bilimlerinde, çalışanlar organizasyonların kalbi haline gelmiş, çalışan sessliliği davranışının rahatlıkla sergilenebildiği örgüt iklimini oluşturmak örgütlerin başarısı ve çalışanların mutluluğu için bir gereklilik halini almıştır.

Bu nedenle, Türkiye’de çalışan sessliliği davranışı konusunda ULAKBİM Dergipark veri tabanından taranan 2020-2026 yılları arasında yazılan makaleleri, çalışan sessliliğinin öncülleri ve sonuçları, örneklem büyüklükleri ve örneklemin sektörel dağılımı açısından bütüncül bir bakış açısıyla inceleyip, hem bireylerin yaşam kalitesi hem de örgütlerin sürdürülebilir başarısı açısından kritik bir rol oynayan çalışan sessliliği konusunda, kurumlara ve gelecek nesil araştırmacılarına, Türkiye perspektifinden yol gösterici nitelikte olmak, çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, çalışan sessliliği kavramı, tanımı ve boyutlarına yer verilirken, daha sonraki bölümde çalışan sessliliğinin öncülleri ve sonuçları ile çalışan sessliliği alanında yazılan makalelerin örneklem büyüklüğü ve sektörel dağılımına ait doküman analizi ile elde

edilen verilere ve betimsel içerik analizi ile ortaya konan bulgulara ve son olarak sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

## 1. ÇALIŞAN SESLİLİĞİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Seligman tarafından literatüre kazandırılan “Pozitif Psikoloji” kavramı, bireylerin güçlü yönlerine, gelişimine ve iyi oluşuna odaklanır (Linley vd, 2006:4). 1970’li yıllarda Albert O. Hirschman tarafından ileri sürülen çalışan sesliliği kavramı ise (Gözübüyük, Kufacı ve Sarı 2025:36), örgütlerde pozitif psikoloji ile sıkı sıkıya bağlı olan bir kavramdır. Günümüzde örgütler, verimliliğin fark yaratan temel kaynağının insan ve insanın düşünsel faaliyetleri olduğunu keşfettiler için, iş görenlerin fikir ve önerilerini ifade etmelerini örgüte yapılan en büyük katkı olarak görmektedirler (Yarbağ, 2019:363). Bu sebeple çalışan sesliliği, özellikle örgütsel sonuçları açısından oldukça ilgi gören bir araştırma konusu haline gelmiştir.

Çalışan sesliliği literatürde örgütsel seslilik, iş gören sesliliği, pozitif ses çıkarma, olumlu seslilik gibi kavramlarla da ifade edilmektedir. Çalışan sesliliğine ilişkin bazı tanımlar şu şekildedir;

Çalışanın sesliliği veya iş gören sesliliği, örgütlerin işleyişine ve gelişimine katkı sunmak amacıyla, işle ilgili konularda görüşlerin, düşüncelerin, fikirlerin, önerilerin ve kaygıların, gönüllülük esasıyla ilgili kişilere aktarılması şeklinde tanımlanmaktadır (Morrison, 2011: 375).

Örgütsel seslilik, çalışanların görüş, düşünce, fikir ve sahip olduğu bilgileri, kendi istekleriyle herhangi bir zorlamaya maruz kalmaksızın, kurumlarının faaliyetlerine katkı sunmak amacıyla iletmesidir. (Göktaş Kulualp, 2016: 746).

Pozitif ses çıkartma, iş görenlerin katkı sağlayıcı ve destekleyici öneri ve fikirlerini hiçbir durumdan çekinmeden iletmesidir. (Yeşilkuş, Özbozkurt ve Korkmazürek, 2021: 189).

Olumlu seslilik, çalışanın kuruluşun etkinliğine katkıda bulunan ve verimliliği artıran yaratıcı fikirler önerdiği ses davranışıdır. (Saygın ve Atalay, 2022: 313)

Çalışan sesliliği, iş görenlerin buldukları kurumlarda; düşüncelerini ifade etmesini veya kararlara katılımını sağlayan her türlü yapı ve uygulamayı kapsayan bir ses davranışıdır. (Lavelle, Gunnigle ve McDonnell, 2010: 396).

Çalışan sesliliğine ilişkin yapılan tanımlamaların ortak noktası, çalışanların kendi rızaları ile örgütsel işleyişin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi adına yapılan fazladan rol davranışlarını içermesidir (Misican, 2023:193)

Pozitif psikoloji perspektifinden çalışan sesliliği davranışları, çoğunlukla üç boyutta incelenmektedir. Bu boyutlar, prososyal seslilik, savunmacı seslilik ve kabullenici sesliliktir. Prososyal seslilik, başkalarının ve örgütün yararını gözetme motivasyonu taşıyan bir davranıştır.

Çalışanların gönüllü bir şekilde yapıcı ve geliştirici fikir ve önerileri sunmasını ifade eder. Savunmacı seslilik, çalışanın kendini korumaya ve güvence altına alma amacıyla seslilik davranışı göstermesidir. Temelinde riskten kaçınma ve statükoyu koruma isteği yatar. Kabullenici seslilik ise çalışanın, mevcut durumu sorgulamadan, düşüncelerini ifade ettiğinde bir şey değişmediğini düşünmesi sebebiyle var olan örgüt iklimine uyum sağlamaya yönelik görüşler sunmasıdır. (Van Dyne, Ang ve Botero, 2003: 1359).

## 2. BULGULAR

### 2.1. Çalışan Sessliliğinin Öncülleri ve Sonuçları

Bireylerin çalışma ortamlarında fikir ve önerilerini rahatlıkla ve gönüllü olarak ifade edebilmesinin örgütsel ve bireysel düzeyde pek çok olumlu duygu ve davranış çıktısı bulunmaktadır. Buna karşılık çalışanların kurumlarında fikir ve önerilerini rahatlıkla ve gönüllü olarak ifade edebilmesine zemin hazırlayan ve çalışan sessliliği davranışlarını arttıran pek çok öncül de bulunmaktadır.

Türkiye’de çalışan sessliliği üzerinde yazılan makalelerde, çalışan sessliliği davranışlarını araştıran, örgütsel veya bireysel faktörler ile çalışan sessliliği arasında ilişkileri ortaya koyan ve bunu farklı sektörler üzerinden gerçekleştiren çalışmalar incelendiğinde, çalışan sessliliğine ilişkin pek çok öncül ve sonucun bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Çalışan Sessliliğinin Öncülleri

Öncüller	Çalışma	Açıklama
Örgütsel Bağlılık	Sönmez, Akpolat ve Cansever (2021)	Örgütsel bağlılığın alt boyutlarından olan duygusal bağlılık ve devam bağlılığı, çalışan sessliliği düzeyini arttırmaktadır.
Örgütsel Etik İklim	Örücü, Hasırcı ve Böcek (2022)	Örgütsel etik iklim, örgütsel bağlılık aracılığıyla, örgütsel sesslilik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
İş Tatmini Yöneticiye Güven	Keçeci ve Allaham (2022)	Akademisyenlerin iş tatmini ve yöneticiye duyulan güven algıları olumlu yönde değiştiğinde, çalışan sessliliği düzeyi artmaktadır.
Proaktif Kişilik	Osmanoğlu, Çağlın ve Kılıç (2021)	Proaktif kişilik, çalışan sessliliğini olumlu yönde

		etkilemektedir.
Etik Liderlik	Kılıç ve Eser (2022)	Etik liderlik, psikolojik güvenin aracılık rolü ile çalışan sesliliğini olumlu yönde etkilemektedir.
Örgütsel Demokrasi	Çelik ve Büyükbeşe (2022)	Örgütsel demokrasi, örgütsel seslilik düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
Dönüştürücü Liderlik	Baş (2022)	Dönüştürücü liderlik, çalışan sesliliğini olumlu yönde etkilemektedir.
Yapısal Güçlendirme Psikolojik Güçlendirme	Gözübüyük, Kufacı ve Sarı (2025)	Yapısal ve psikolojik güçlendirme, örgütsel sesliliği düzeylerini arttırmaktadır.
Örgütsel Dışlanma	Karaca ve Aksoy (2022)	Çalışanların algıladıkları örgütsel dışlanma, çalışan sesliliğini azaltmaktadır.
Lider – Üye Etkileşimi	Düger (2020)	Psikolojik güçlendirmenin düzenleyici rolü ile lider – üye etkileşimleri, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
Örgütsel Destek	Kan (2025)	Çalışanların algıladıkları örgütsel destek, çalışan sesliliği düzeylerini arttırmaktadır.
Psikolojik Sermaye Algılanan Stres	Ceyhan ve Okun (2021)	Psikolojik sermaye çalışan sesliliğini olumlu yönde, algılanan stres ise çalışan sesliliğini negatif yönde etkilemektedir.
İş Yeri Arkadaşlığı	Bektaş ve Karagöz (2025)	İş yeri arkadaşlığı, psikolojik sermayenin aracılık rolü ile, çalışan sesliliğini olumlu yönde etkilemektedir.
Yaratıcı Örgüt İklimi	Babadağ ve Dalgın (2020)	Yaratıcı örgüt iklimi, duygusal zekanın aracılık rolü ile, çalışan sesliliğini olumlu yönde etkilemektedir.
Gayri Resmi Yönetici Ziyaretleri	Bektaş (2021)	Gayri resmi yönetici ziyaretleri, çalışan sesliliğini olumlu yönde

		etkilemektedir.
Otantik Liderlik	Kenar (2024)	Otantik liderlik, çalışan sesliliği düzeylerini arttırmaktadır.
Örgütsel Etik İklim	Erdem (2021)	Örgütsel etik iklim, psikolojik güvenlik algısının aracılık rolü ile birlikte, çalışan sesliliğini olumlu yönde etkilemektedir.
Psikolojik Sermaye	Yeşilkuş, Özbozkurt ve Korkmazıyrek (2021)	Psikolojik sermaye, çalışanların pozitif ses çıkarma düzeylerini olumlu ölçüde etkilemektedir.
Algılanan İçsellik Statüsü	Öztürk (2020)	Çalışanların algıladıkları içsellik statüsü, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
Duygusal Zekâ	Gül ve Bayramli (2022)	Duygusal zekâ, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
Mütevazi Liderlik	Gökçe ve Yıldız (2025)	Mütevazi liderlik, çalışan sesliliğini arttırmaktadır.
Hizmetkar Liderlik Psikolojik Sözleşme	Zehir ve Burak (2025)	Hizmetkar liderlik ve psikolojik sözleşmenin ilişkisel kontrat türü, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
İşte Kendini Yetiştirme	Baş (2022)	İşte kendini yetiştirme, çalışan sesliliği düzeyini arttırmaktadır.
İş Tatmini Çalışmaya Tutkunluk	Keçeci, Küçükkelçi ve Allaham (2022)	İş tatmini ve çalışmaya tutkunluk, çalışan sesliliği düzeyini arttırmaktadır.
Lider – Üye Etkileşimi	Karagöz (2023)	Lider – üye etkileşimi, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
Örgütsel Güven	Saygın ve Atalay (2022)	Çalışanların örgütsel güven seviyelerindeki artış, çalışan sesliliğini arttırmaktadır.
Dönüştürücü Liderlik	Koçak (2021)	Dönüştürücü liderlik, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.

Etik Liderlik Politik Beceri	Karabey ve Alioğulları (2020)	Çalışanların etik liderlik algısı ve politik beceri seviyeleri, çalışan sesliliği düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir.
Hizmetkar Liderlik	Özcan, Korkut ve Deniz (2024)	Çalışanların hizmetkar liderlik algısı, çalışan sesliliğini arttırmaktadır.
Karanlık Liderlik Algısı Kişilerarası Güven	Doğan (2023)	Çalışanların karanlık liderlik algısı, çalışan sesliliğini azaltırken, kişilerarası güven, çalışan sesliliği düzeyini olumlu yönde arttırmaktadır.

Türkiye’de çalışan sesliliği üzerinde yazılan makalelerde yer alan ve çalışan sesliliğinin oluşmasına zemin hazırlayan veya çalışan sesliliğini olumlu yönde arttıran öncüller şunlardır;

Örgütsel bağlılık ve çalışmaya tutkunluk, iş tatmini, yöneticiye duyulan güven, kişiler arası güven, işyeri arkadaşlığı, örgütsel etik iklim, yaratıcı etik iklim, gayri resmi yönetici ziyaretleri, lider-üye etkileşimleri yani yöneticilerin çalışanlar ile kurduğu ilişkiler, değişiklik ve yeniliğe açık olan, harekete geçebilen ve diğerlerinden farklı olan bireyleri tanımlayan proaktif kişilik yapısı (Osmanoğlu, Çağlın ve Kılıç, 2021: 815), örgütsel demokrasi, kendi duygularını ve diğerlerinin duygularını anlamayı, empati kurmayı ve duyguları kontrol edebilmeyi ifade eden duygusal zeka (Gül ve Bayramlı, 2022:840), çalışanlar ve yöneticiler arasındaki beklenti ve yükümlülükleri ayrıntılı bir biçimde içeren psikolojik sözleşme (Zehir ve Burak, 2025:327), çalışanlara işle ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılması ve onların motive edilmesini ifade eden yapısal ve psikolojik güçlendirme (Gözübüyük, Kufacı ve Sarı 2025:37), çalışanların iş hayatında bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirerek performans ve başarılarını yükseltmek olarak ifade edilen işte kendini yetiştirme (Baş, 2022:1127), çalışanların tutum, değer ve ilgi alanlarını olumlu yönde etkileyerek onların daha yüksek performans sergilemelerini sağlayan liderlik türü olan dönüştürücü liderlik (Baş, 2022: 751), çalışanlara adil ve doğru davranan ve etik açıdan örnek oluşturan liderlik türü olan etik liderlik (Kılıç ve Eser, 2022:82), çalışanlara güven duygusu aşılaman, uyum ve işbirliğine dayalı ilişkiler kuran ve ahlaki değerlere uygun hareket eden bir liderlik türü olan otantik liderlik (Kenar, 2024:35), çalışanları ve kendisini objektif bir şekilde değerlendirip, çalışanların güçlü yönlerini takdir eden bir liderlik türü olan mütevazî liderlik (Gökçe ve Yıldız, 2025:716), otorite figürü olmanın çok ötesinde başkalarına fayda sağlayan, yardımcı olan ve hizmet etme arzusunun sahip olan hizmetkar liderlik (Özcan, Korkut ve Deniz, 2024:118) ve çalışanın

kendisini örgütte içerden biri olarak bir statüye ait hissetmesi olarak ifade edilen algılanan içsellik statüsü, çalışan sesliliği davranışlarını olumlu etkileyip arttırırken, psikolojik taciz, manipülasyon, yanıltma, samimiyetsizlik ve zorbalık gibi davranışları içeren karanlık liderlik algısı (Doğan, 2023: 98), örgütsel dışlanma ve algılanan stresin yüksek olması çalışan sesliliğini olumsuz yönde etkileyip azaltmaktadır.

Tablo 2: Çalışan Sesliliğinin Sonuçları

Sonuçlar	Çalışma	Açıklama
Örgütsel Bağlılık	Bakan, Erşahan ve Çullu(2025)	İşgören sesliliği, çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini duygusal, devamlılık ve normatif bağlılık alt boyutlarında arttırmaktadır.
Örgütte Kalma	Keçeci ve Allaham (2022)	Çalışan sesliliği, çalışanların örgütte kalma olasılıklarını arttırmaktadır.
İşe Tutkunluk	Osmanoğlu, Çağlın ve Kılıç (2021)	Çalışan sesliliği, çalışanların işe tutkunluk düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir.
Örgütsel Performans	Çelik ve Büyükbeşe (2022)	Örgütsel seslilik, örgütsel performans düzeyini olumlu yönde etkilemektedir.
Örgütsel Bağlılık	Örücü, Gizlier ve Onay (2021)	İşgören sesliliği, örgütsel bağlılığın, duygusal ve devam bağlılığı alt boyutlarını olumlu yönde etkilemektedir.
Örgütsel Bağlılık	Öztürk ve Çiçek (2025)	Çalışan sesliliği, örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilemektedir.
İşe Angaje Olma	Yeşilkuş, Özbozkurt ve Korkmazyürek (2021)	Pozitif ses çıkarma, işe angaje olma düzeylerini arttırmaktadır.
İşe Angaje Olma	Öztürk (2020)	Çalışan sesliliği, işe angaje olma düzeylerini arttırmaktadır.
İşe Bağlanma İş Performansı	Atak, Ülkü ve Polatçı (2022)	Çalışan sesliliği, çalışanların işe bağlanma ve iş performansını düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir.

İş performansı	Gökçe ve Yıldız (2025)	Çalışan sesliliği, çalışanların iş performans düzeylerini olumlu yönde etkilemektedir.
İşe Yabancılaşma	Baş (2022)	Çalışan sesliliği, işe yabancılaşmayı negatif yönde etkilemektedir.
Yenilikçi Davranışları	İşgören Karagöz (2023)	Çalışan sesi, yenilikçi işgören davranışlarını arttırmaktadır.
İş Yerinde Mutluluk	Çelebi (2024)	Çalışan sesliliği, iş yerinde mutluluk düzeylerini arttırmaktadır.

Türkiye’de çalışan sesliliği üzerine yazılan makalelerde, çalışan sesliliğinin birçok örgütsel ve bireysel faktör üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu anlamda çalışan sesliliğinin sonuçları şunlardır;

Çalışan sesliliği, örgütsel bağlılık, işe bağlanma, örgütte kalma yani işten ayrılmayı düşünmeme, işe adanma olarak ifade edilen işe tutkunluk veya işe angaje olma, örgütsel performans, yenilikçi iş gören davranışları, iş yerinde mutluluk ve işe yabancılaşmanın azalması hatta olmaması gibi sonuçları doğurmaktadır.

## **2.2. Çalışan Sesliliği Üzerine Yazılan Makalelerin Örneklem Büyüklüğü ve Örneklemin Sektörel Dağılımı**

Tablo:3 Çalışan Sesliliği Üzerine Yazılan Makalelerin Örneklem Büyüklüğü ve Örneklemin Sektörel Dağılımı

Makale	Örneklem Büyüklüğü	Sektör
Bakan, Erşahan ve Çullu (2025)	297	Üniversite idari personelleri
Sönmez, Akpolat ve Cansever (2021)	93	Kamu hastanesi çalışanları
Örücü, Hasırcı ve Böcek (2022)	170	Üretim Firması çalışanları
Keçeci ve Allaham (2022)	233	Vakıf üniversite akademisyenleri
Osmanoğlu, Çağlın ve Kılıç (2021)	192	Gençlik ve Spor Bakanlığı çalışanları
Kılıç ve Eser (2022)	337	Çeşitli sektörlerde yer alan beyaz yakalı çalışanlar
Çelik ve Büyükbeşe (2022)	500	Gıda sektörü çalışanları
Baş (2022)	402	Çağrı merkezi çalışanları

Örücü, Gizlier ve Onay (2021)	121	Belediye personelleri
Gözübüyük, Kufacı ve Sarı (2025)	511	Sağlık çalışanları
Karaca ve Aksoy (2022)	200	Cam sektörü mavi yakalı çalışanları
Düger (2020)	155	Otel, kafe ve restoran çalışanları
Kan (2025)	202	Belediye çalışanları
Ceyhan ve Okun (2021)	148	Otel çalışanları
Bektaş ve Karagöz (2025)	237	Beyaz yakalı çalışanlar
Babadag ve Dalgın (2020)	116	Mobilya sektörü çalışanları
Bektaş (2021)	237	Kamu kurumu çalışanları
Kenar (2024)	373	Özel sektör çalışanları
Öztürk ve Çiçek (2025)	174	Öğretmenler
Erdem (2021)	289	Vakıf üniversitesi idari personelleri
Yeşilkuş, Özbozkurt ve Korkmazıyürek (2021)	375	Beyaz yakalı çalışanlar
Öztürk (2020)	403	Bilişim sektörü çalışanları
Gül ve Bayramli (2022)	167	Teknoloji ve Yazılım firması çalışanları
Atak, Ülkü ve Polatçı (2022)	173	Hizmet sektörü çalışanları
Gökçe ve Yıldız (2025)	251	Akademik ve idari personel
Zehir ve Burak (2025)	419	Mal ve hizmet üreten işletme çalışanları
Baş (2022)	263	Fabrika çalışanları
Keçeci, Küçükkelçi ve Allaham (2022)	233	Vakıf üniversite akademisyenleri
Karagöz (2023)	231	Makine imalat sanayi çalışanları
Çelebi (2024)	458	Hizmet sektörü çalışanları
Saygın ve Atalay (2022)	242	Özel hastane çalışanları
Koçak (2021)	161	Beyaz yakalı banka çalışanları
Karabey ve Alioğulları (2020)	228	Kamu ve özel sektör çalışanları
Özcan, Korkut ve Deniz (2024)	142	Özel hastane çalışanları
Doğan (2023)	398	Çeşitli sektörlerdeki beyaz yakalı kadın çalışanlar

Tablo 3 incelendiğinde, 2020–2025 yılları arasında farklı sektörlerde gerçekleştirilen toplam 35 çalışmanın örneklem büyüklükleri ve uygulandıkları sektörlerin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Araştırmaların kamu, özel sektör ve karma örneklem üzerinde yoğunlaştığı; özellikle üniversiteler, hastaneler, belediyeler, üretim işletmeleri ve hizmet sektörü çalışanlarının sıklıkla tercih edildiği dikkat çekmektedir. Beyaz yakalı çalışanlar, hizmet sektörü çalışanları ve üniversite personelleri üzerinde gerçekleştirilen çalışmaların sayıca fazla olması dikkat çekmektedir. Bunun yanında gıda, cam, mobilya, makine imalatı, bilişim ve çağrı merkezi gibi daha spesifik sektörlerde de araştırmaların yapıldığı görülmektedir.

Örneklem büyüklükleri 93 ile 511 arasında değişmektedir. Genel olarak çalışmaların büyük çoğunluğunun 150–400 aralığında örneklem büyüklüğüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, nicel araştırmalarda istatistiksel analizler için anlamlı örneklem büyüklüklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Genel olarak tablo, son yıllarda çalışan sesliliğine ilişkin araştırmaların geniş bir sektörel yelpazede yürütüldüğünü ve farklı çalışan gruplarının araştırma kapsamına dâhil edildiğini göstermektedir. Bu çeşitlilik, literatürde elde edilen bulguların genellenebilirliğini artırmakta ve farklı sektörlerin karşılaştırmalı biçimde ele alınmasına imkân tanımaktadır.

## SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, 2020-2026 yılları arasında, çalışan sesliliği davranışını araştıran ve Ulakbim DergiParkta taranan makalelerden, doküman analizi ile veri toplayan, betimsel içerik analiziyle bulguları anlamlandıran nitel bir araştırmadır. Çalışma, çalışan sesliliğinin; örgütsel bağlılık ve çalışmaya tutkunluk, iş tatmini, yöneticiye duyulan güven, kişilerarası güven, iş yeri arkadaşlığı, etik iklim, gayri resmi yönetici ziyaretleri, proaktif kişilik yapısı, örgütsel demokrasi, algılanan içsellik statüsü, duygusal zeka, psikolojik sözleşme, yapısal ve psikolojik güçlendirme, kendini yetiştirme, dönüştürücü liderlik, etik liderlik, otantik liderlik, mütevazı liderlik ve hizmetkar liderlik gibi liderlik tarzlarından olumlu, psikolojik taciz, karanlık liderlik algısı, örgütsel dışlanma ve algılanan stres gibi durumlardan olumsuz etkilendiğini göstermektedir. Çalışan sesliliğinin ise örgütsel bağlılık, işe bağlanma, örgütte kalma, işe tutkunluk, işe angaje olma, örgütsel performans, yenilikçi iş gören davranışları, işe yabancılaşmanın azalması ve iş yerinde mutluluk gibi örgütsel ve bireysel sonuçları doğurduğu görülmüştür.

Çalışmanın örnekleminde yer alan makalelerde yapılan araştırmaların örneklem büyüklüklerinin, 93-511 çalışan arasında değişen bir sayıda ve istatistiksel açıdan anlamlı sonuçları doğuracak bir büyüklükte olduğu görülmüştür. Çalışmada incelenen makaleler, kamu, özel sektör ve karma örneklem üzerinde ve özellikle üniversiteler, hastaneler, belediyeler,

üretim işletmeleri ve hizmet sektörü başta olmak üzere, gıda, cam, mobilya, makine imalatı, bilişim ve çağrı merkezi gibi daha spesifik sektörlerde yer alan çalışanlar üzerine uygulandığı için, bu çalışma sektörel olarak da çeşitlilik yansıtmakta, tüm çalışanlar için çalışan sesliliği davranışının öncüllerini ve sonuçlarını bütüncül bir bakış açısıyla sunmaktadır.

Çalışanların kurumları tarafından, çalışan sesliliği davranışlarını arttıracak ortamların oluşturulması örgütsel ve bireysel başarı için büyük bir önem arz etmektedir. Burada özellikle yöneticilere büyük görevler düşmektedir. Çalışanlara yardımcı olma arzusunda olan, etik kurallara göre hareket eden, adil davranan, güven aşılayan, etkili iletişim becerilerine sahip olan, onların tutum davranışlarını olumlu yönde geliştirmek suretiyle onlara örnek olan ve bu sayede performansı arttıran ve iş birliği ve uyum içerisinde olan liderler çalışan seslilik davranışının oluşabilmesi için uygun örgütsel iklimi oluşturmaktadırlar. Bu anlamda özellikle, çalışanın diğer çalışanların ve örgütün yararını gözetken, gönüllü olarak, yapıcı ve geliştirici fikir ve önerilerini sunabildikleri prososyal seslilik ile yine çalışanın kendini koruma altına alma, endişeleri veya kaygılarını dile getirme ve bulunduğu pozisyonu koruma davranışı olarak ifade edile savunmacı seslilik davranışı aslında çalışanlardan buldukları kuruma doğru işleyen bir geri bildirim mekanizması gibidir.

Çalışanların tecrübelerini, fikirlerini, bilgilerini ya da endişelerini yapıcı olmak ve yarar sağlamak adına, özgürce paylaşabildikleri ortamlarda, çalışanlar iş süreçlerine en yakın gözlemciler olabildikleri için yöneticilerin dahi göremediği aksaklıklar fark edilir, problemler erken teşhis edilir, bu sayede örgütsel stres ve potansiyel krizler azalır, yönetime iş ve süreçleri çalışan gözüyle görme imkanı sunulur, değişime direncin kırılması sağlanır, bu sayede inovasyon ve gelişim için uygun ortam oluşur, açık bir iletişim ortamı oluşur ve bu sayede kurumsal şeffaflık ve güven pekişir, sesini duyurabilen çalışanlar kendilerini organizasyonun değerli bir parçası gibi hisseder ve bu sebeple örgüte bağlılık, işe bağlanma, örgütte uzun yıllar çalışmayı düşünme, işe tutkun olma ve yenilikçi iş gören davranışları gibi bir dizi davranış sergilenir, iş tatmini ve motivasyonu yükselen çalışanlar kurumlarında kendilerini mutlu hisseder, işe yabancılaşma gibi durumlar yaşanmaz, aidiyet algısı artar, stres azalır, iş performansı ve iş gücü verimliliği artar ve bu sayede örgütsel performans ve verimlilik artacağı için rekabette de üstünlük sağlanır.

## REFERANSLAR

- Atak, İ., Ülkü, T. ve Polatçı, S. (2022). Çalışan sesliliği yararlı mı zararlı mı? çalışan sesliliğinin iş performansına etkisinde işe bağlanmanın aracı rolü. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 554-568. <https://doi.org/10.33712/mana.1203534>

- Babadağ, M., & Dalgın, T. (2020). Yaratıcı örgüt ikliminin çalışan sesliliği üzerindeki etkisinde duygusal zekânın destekleyici rolü. *Alanya Akademik Bakış*, 4(3), 1057-1081. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.670259>
- Bakan, İ., Erşahan, B., ve Çullu, H. (2025). İşgören sesliliği ve örgütsel güven algısının örgütsel bağlılık üzerine etkisi: alan araştırması. *Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 7-20.
- Baş, M. (2022). Dönüştürücü liderlik ile çalışan sesliliği arasındaki ilişkide işte kendini yetiştirmenin aracılık rolü, işe yabancılaşmanın düzenleyici rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(2), 750-770. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.1034581>
- Baş, M. (2022). İşte kendini yetiştirmenin işe yabancılaşma üzerine etkisinde çalışan sesliliğinin aracılık rolü. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 1125-1144. <https://doi.org/10.48146/odusobiad.1097577>
- Bektaş, M. (2021). Gayri resmi yönetici ziyaretlerinin çalışan sesliliğine etkisi. *Alanya Akademik Bakış*, 5(1), 487-500. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.694510>
- Bektaş, M. ve Karagöz, Ş. (2025). İş yeri arkadaşılığının çalışan sesliliği üzerindeki etkisinde psikolojik sermayenin rolü. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(3), 889-912. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1595658>
- Burak, E. ve Zehir, C. (2025). Hizmetkâr liderlik algısının çalışan sesliliği üzerindeki etkisinde psikolojik sözleşmenin aracı rolü. *Kafkas Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (31), 324-354. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2025.013>
- Büyükbese, T. ve Çelik, Ç. (2022). Örgütsel demokrasinin örgütsel performansa etkisinde örgütsel sesliliğin aracı rolü: Viyana örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(3), 912-928. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.1014403>
- Ceyhan, S., & Okun, O. (2021). Psikolojik sermaye ile çalışan sesliliği arasındaki ilişkide algılanan stresin aracılık rolü: hizmet sektöründe bir araştırma. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(39), 255-276. <https://doi.org/10.26466/opus.835768>
- Çelebi, M. A. (2024). Çalışan sesliliğinin iş yerindeki mutluluğa etkisi ve iş arkadaşılığının aracılık rolü. *Mevzu – Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 463-493. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1426312>.
- Çetin Kılıç, N. ve Eser, G. (2022). Sosyal öğrenme ve sosyal değişim teorileri perspektifinden etik liderliğin çalışan sesliliği üzerindeki etkisi: psikolojik güvenliğin aracı rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(1), 78-101. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.975716>
- Düger, Y. S. (2020). Lider-üye etkileşiminin çalışan sesliliği ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisi: psikolojik güçlendirmenin düzenleyici rolü. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(3), 1215-1236. <https://doi.org/10.21547/jss.673582>
- Erdem, A. T. (2021). Örgütsel etik iklim algısının çalışan sesliliği davranışına etkisinde psikolojik güvenliğin aracı etkisi: vakıf üniversitelerine yönelik bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 24(1), 57-70. <https://doi.org/10.29249/selcuksbmyd.832859>

- Göktaş Kulualp, H. (2016). Çalışan sesliliği ile bazı kişisel ve örgütsel özellikler arasındaki ilişkinin belirlenmesi: öğretim elemanları üzerine bir araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 16 (4), 745-761.
- Gözübüyük, O., Kufacı, S. ve Sarı, İ. (2025). Sesliliğin güçlendirilmesi: sağlık çalışanlarına yönelik bir alan araştırması. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 35-49. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1562122>
- Gül, N. ve Bayramlı, P. (2022). Çalışanların duygusal zekâ düzeylerinin çalışan sesliliğine etkisi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2),839-851. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1064844>
- Kan, M. E. (2025). Kamu kurumlarında örgütsel desteğin çalışan sesliliği ve çalışanların bilgi uçurma davranışları üzerine etkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 157-174. <https://doi.org/10.25287/ohuibf.1512710>
- Karaca, N. Ve Aksoy, A. (2022). Algılan örgütsel dışlanmanın çalışan sesliliğine ve iş akış deneyimine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(36), 1318-1332. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1084077>
- Karabey, C.N. ve Alioğulları, Z.D. (2020). Etik liderlik, politik beceri ve güç mesafesi yöneliminin çalışan sesliliğine etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24 (Özel Sayı), 37-56.
- Karagöz, H. (2023). Lider-üye etkileşiminin yenilikçi işgören davranışı üzerindeki etkisinde çalışan sesinin aracı rolü: makine imalat sanayi firma çalışanları üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52 , 233-248. <https://doi.org/10.52642/susbed.1347213>
- Keçeci, M., Tetik Küçükkelçi, D. ve Vural Allaham, M. (2022). Çalışmaya tutkunluk, iş tatmini ve çalışan sesliliği ilişkisi üzerine ampirik bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74, 75-96. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1089621>
- Keçeci, M. ve Vural Allaham, M. (2022). Üst yönetime güvenin ve iş memnuniyetinin işyerinde kalma niyeti üzerindeki etkisi: çalışan sesliliğinin aracı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 90-107. <https://doi.org/10.15869/itobiad.936460>
- Kenar, G. (2024). Otantik liderliğin işgören sesliliği üzerindeki etkisinde lidere güvenin aracı rolü. *Alanya Akademik Bakış*, 8(1), 34-47. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1244788>
- Koçak, D. (2021). Dönüştürücü liderler çalışanların ses davranışlarını nasıl etkilerler? işe yabancılaşmanın rolü. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 23(41), 328-342.
- Lavelle, J., Gunnigle, P. ve McDonnell, A. (2010). Patterning employee voice in multinational companies. *Human Relations*, 63(3), 395-418. <https://doi.org/10.1177/0018726709348935>
- Linley, P. A., Joseph, S., Harrington, S. ve Wood, A. M. (2006). Positive psychology: past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1(1), 3-16.
- Morrison, E. W. (2011). Employee voice behavior: integration and directions for future research, *The Academy of Management Annals*, 5 (1), 373-412
- Osmanoğlu, H., Çağlın, C. ve Kılıç, B. (2021). Proaktif kişiliğin işe tutkunluk üzerindeki etkisinde çalışan sesliliğinin aracılık rolünün belirlenmesi:

- Gençlik ve Spor Bakanlığı çalışanları üzerinde bir araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 814-829. <https://doi.org/10.17130/ijmeb.832094>
- Örücü, E., Gizlier, Ö. ve Onay, G. O. (2021). İşgören sesliliğinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: belediye çalışanları üzerinde bir araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 70-85. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.690044>
- Örücü, E., Hasırcı, I. ve Böcek, A. (2022). Örgütsel etik iklim ve örgütsel seslilik ilişkisinde örgütsel bağlılığın aracılık rolü: Bandırma İlçesi'nde bir araştırma örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 594-611. <https://doi.org/10.11616/asbi.1093025>
- Özcan, S., Korkut, Ç. ve Deniz, B. (2024). Hizmetkâr liderliğin çalışan sesliliğine etkisi. *The International New Issues in Social Sciences*, 12(2), 115-132.
- Öztürk, F. ve Çiçek, H. (2025). Algılanan örgütsel desteğin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü. *Alanya Akademik Bakış*, 9(2), 623-638. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.1609195>
- Öztürk, M. (2020). İşe angaje olma ve algılanan içsellik statüsü ilişkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 19, 614-622. <https://doi.org/10.31590/ejosat.735924>
- Özyılmaz Misican, D. (2023). Sosyal bilimler üzerine araştırmalar–VII, 187–210. Özgür Yayınları.
- Sarıgül Gökçe, Ş., & Yıldız, S. (2025). Mütevazı liderliğin iş performansı etkisinde çalışan sesliliğinin aracı rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 23(56), 714-737. <https://doi.org/10.35408/comuybd.1529069>
- Saygın, E. ve Atalay, K. (2022). Sağlık sektöründe örgütsel güvenin çalışan sesliliği ile ilişkisinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 304-327.
- Sönmez, S., Akpolat, G., ve Cansever, G. (2021). Çalışan sesliliği ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin incelenmesi: bir kamu hastanesi örneği. *Scientific Journal of Innovation and Social Sciences Research*, 1(1), 65-85.
- Şahin Yarbağ, P. (2019). Kadın çalışanların iş gören sesliliği, psikolojik sermaye ve aidiyet algısı üzerine bir araştırma: Antalya ve Muğla illeri örneği. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 359-385. <https://doi.org/10.21798/kadem.2020258053>
- Van Dyne, L., Ang, S., ve Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359–1392.
- Yeşilkuş, F., Özbozkurt, O. B. ve Korkmazıyrek, H. (2022). Psikolojik sermayenin işe angaje olma üzerindeki etkisinde pozitif ses çıkartma davranışının aracılık rolü. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 185-202. <https://doi.org/10.30794/pausbed.949035>

